

Stadens rasifiering

Etnisk boendesegregation i folkhemmet

Irene Molina

UPPSALA 1997

Doctoral dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Social and Economic Geography at Uppsala University, 1997

ABSTRACT

Molina, I. 1997: Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet (Racialization of the City. Ethnic Residential Segregation in the Swedish *Folkhem*). *Geografiska regionstudier* 32, 260 pp. Uppsala. ISBN 91-506-1216-6. Swedish text with a summary in English.

The thesis approaches the phenomenon of ethnic residential segregation in Sweden from a critical perspective in which the structures of social, and in particular of racial relations are central.

Firstly, the role of the Swedish state in processes of what is called urban racialization is explored through an examination of the sequential ideological discourses and housing policies valid during the twentieth century, seeking a historical continuity in processes of residential segregation as well as in social constructions of the Other.

Secondly, a cluster analysis is carried out in the medium-sized Swedish city of Uppsala. The analysis indicates that a spatial division of residence along racial lines to some extent is taking place in Uppsala, as can be the case in other Swedish cities.

Thirdly, a phenomenological survey is carried out in the suburb of Gottsunda, Uppsala. The interview survey finds no empirical support for the culturally deterministic postulate, based on the otherwise common belief that spatial patterns of ethnic segregation could have been generated by immigrants when choosing their allocations in the city, striving thus the proximity to countryside.

Finally, symbolic mechanisms, such as everyday discourses, the drawing of invisible boundaries between We and Them and media representations, are explored. These, together with structural ideological and political factors, are constantly interacting in the processes of maintenance and reproduction of racialized residential patterns in the Swedish urban structure.

Key words: racialization, residential segregation, housing, discourses, Gottsunda, Uppsala, Sweden.

Irene Molina, Uppsala University, Department of Social and Economic Geography, Norbyvägen 18 B, S-752 36 Uppsala, Sweden.

© Irene Molina 1997

ISBN 91-506-1216-6

Printed in Sweden by Graphic Systems, Stockholm, 1997

Distributor: Uppsala University, Department of Social and Economic Geography, Norbyvägen 18 B, S-752 36, Uppsala, Sweden.

Till Iván och Simona

Innehåll

Förord	7
1 Inledning	11
Prolog	11
Studiens syfte	13
Metodiska överväganden	15
Den geografiska nivån och boendesegregationen	15
Forskarens roll	17
Etnisk boendesegregation och syn på "kultur"	18
Begreppsanvändning	22
Studiens uppläggning	26
2 Teorier om rummet, rasrelationer och boendesegregation	33
Inledning	33
Boendeforskning och segregationsforskning	34
Segregationsforskningens teoretiska ansatser: en historisk genomgång	37
Den sociala dimensionen: boendesegregationens tre huvudtyper	37
Den socialekologiska skolan	38
Socialekologin i kulturgeografin	39
Markanvändningsmodeller	39
Den moderna socialekologin	41
Staden som en mosaik och kulturella förklaringar till segregationen	43
Strukturalistiska ansatser	44
Kulturreduktionism och begreppet likhet	47
Kultur kan vara ett tveeggat svärd	48
Kultur, makt och kulturrasism	51
Kön-, klass- och rasrelationer: ett öppet teorifält	52
Rasifieringsteori	53
Ras är en social konstruktion	56
Rasifieringsteorins tillämpningsområden	58
Rasifieringen av staden	60
Studiens teoretiska ram	61

3	Från socialhygienism till multikulturalism	
	Reflexioner kring staten, folkhemmet och boendesegregationen	63
	Inledning	63
	Socialhygienismen och bostadsfrågan	64
	<i>De Andra</i> i folkhemmet	68
	Bostadsförsörjningen: en kämpolitisk fråga	71
	Bostadspolitik 1933-1945	72
	Egnahemsrörelsen: en föregångare till villaboendet	75
	Kooperativt ägande	77
	Allmännyttan	78
	Bostadsmarknad och bostadspolitik 1945-1990	78
	Den nya bostadspolitiken, 1991-1996	82
	Bostadspolitikens mål om social segregering/blandning	84
	Miljonprogrammet: dagens arbetarmiljöer	86
	Diskurser om de invandrade som Den Andre:	
	Staten och integrationsretoriken	88
	Multikulturalism	90
	Staten, folkhemmet och boendesegregationen	91
4	Den svenska stadens rasifiering: fallstudie Uppsala	95
	Inledning	95
	Etnisk sammansättning, levnadsförhållanden och bostadspolitik:	
	tre aspekter på den svenska stadens rasifiering	96
	Flyktning- och arbetskraftsinvandring till Sverige 1940-1991	97
	De invandrades sociala positioner i Sverige	102
	Vistelsetiden och samhällspositioner	103
	Inkomster och boende	106
	Social rörlighet och individuella karriärer	109
	Rasifiering av staden, fallstudie Uppsala	113
	Sekelskiftets Uppsala	115
	1920-1940	117
	1940-1960	118
	Miljonprogrammets Uppsala	120
	Det senaste kvartssektet	120
	Invandring till Uppsala	122
	Empiriska mönster av stadens rasifiering	123
	Klassificering efter utbildningssociala variabler	128
	En boendebaserad klassifikation	131

Kors-klassifikation av boende och utbildning	134
Uppsala och den svenska rasifierade staden	143
5 Multikulturalismens arena: röster från Gottsunda	145
Inledning	145
Intervjuer på gott och ont	147
Kontext	149
Val av intervjupersoner	150
Intervjuundersökningen	151
Lokalt samhälle	156
Stadsdelens interna differentiering	158
Röster från Gottsunda	160
Vi valde ingenting!	161
Drömbostaden: en villa med trädgård	165
Gottsundabilder: Gottsunda sett inifrån	168
Gottsunda som multikulturalismens arena?	
Boende och integration	172
Slutkommentarer	179
6 Osynliga Vi/De gränser	183
Inledning	183
Socialt rum – kognitivt rum	183
När är man "invandrare" och vilka är "svenskarna"?	185
Diskursanalys	186
Urvalet	187
Från en gård i Skåne till Gottsunda	187
Henrik och Sofie tycker som Roberta	189
"Ursäkta mig, men vi bor i Gottsunda"	190
Det finns alltid ett "sämre" Gottsunda bortom mitt eget	192
Bostadsrätterna: "nedåt i boendetrappan"	192
Gottsunda var ingen höjdare	193
Fredrika vill själv ha mycket kontakt med grannarna	195
Problemgrannar?	195
Vi ville till Gottsunda	196
Motståndets Gottsunda	197
En stolt gottsundabo som vill flytta är Mikael	200
Är jag en invandrare?	207
Osynliga Gränser	207
Rumsliga stigmatiseringar	209

Staden och De Andra	211
Misstänksamhetens hermeneutik och stadens rasifiering	212
Grannsamverkan mot Brott: en osynlig gränsdragning	214
Avslutning	218
 7 Att dekonstruera och omdefiniera etnisk boendesegregation	 219
Inledning	219
Den svenska stadens rasifiering: en historia och en geografi	220
Det ideologiska fältet	221
Det diskursiva fältet	222
Det politiska fältet	224
Det rumsliga fältet	225
En dekonstruktion av svensk etnisk boendesegregation	227
Begrepp och perspektiv i forskningen	228
Metoder	230
Kan den svenska stadens rasifiering motverkas?	231
En positiv särbehandling av bostadsområden	233
Summary	235
Litteratur	245

Bildförteckning

Bild 5.1	Gottsunda centrum 1997	146
Bild 6.1	<i>Neighbourhood Watch: the eyes and ears of the community</i>	215
Bild 6.2	Grannsamverkan mot brott	217

Figurförteckning

Figur 3.1	Staten, folkhemmet och boendesegregationen, en arbetsmodell	65
Figur 4.1	In- och utvandringen 1851-1996	100
Figur 4.2	Överrepresentation av hyresboende år 1990 efter ålder och invandringsperiod (Födda i Sverige = 100)	104
Figur 4.3	Medelinkomsten 1990 för personer i åldern 25-40 år efter kön och invandringsår	105
Figur 4.4	Andel hyresboende bland sammanboende i den övre inkomstkvartilen 1990 efter födelseland	107
Figur 4.5	Byggnadsperioder i Uppsala fram till 1990	121
Figur 4.6	Bosättningsmönster bland personer med utländsk bakgrund i Uppsala 1991	124
Figur 4.7	Icke-europeiska bosättningsmönster i Uppsala 1991	125
Figur 4.8	Europeiska bosättningsmönster i Uppsala 1991	126
Figur 4.9	Utbildningssociala kluster i Uppsala 1991	132
Figur 4.10	Bostadskluster i Uppsala 1991	133
Figur 4.11	Bosättningsmönster bland personer med finländsk bakgrund i Uppsala 1991	137
Figur 4.12	Bosättningsmönster bland personer med norsk bakgrund i Uppsala 1991	137
Figur 4.13	Bosättningsmönster bland personer med polsk bakgrund i Uppsala 1991	138
Figur 4.14	Bosättningsmönster bland personer med tysk bakgrund i Uppsala 1991	138
Figur 4.15	Bosättningsmönster bland personer med bakgrund i Förenta staterna i Uppsala 1991	139
Figur 4.16	Bosättningsmönster bland personer med ex-jugoslavisk bakgrund i Uppsala 1991	139
Figur 4.17	Bosättningsmönster bland personer med etiopisk bakgrund i Uppsala 1991	140
Figur 4.18	Bosättningsmönster bland personer med irakisk bakgrund i Uppsala 1991	140
Figur 4.19	Bosättningsmönster bland personer med chilensk bakgrund i Uppsala 1991	141

Figur 4.20	Bosättningsmönster bland personer med grekisk bakgrund i Uppsala 1991	141
Figur 4.21	Bosättningsmönster bland personer med turkisk bakgrund i Uppsala 1991	142
Figur 4.22	Bosättningsmönster bland personer med iransk bakgrund i Uppsala 1991	142
Figur 5.1	Gottsunda stadsdel med angivna NYKO-områden	157
Figur 7.1	Stadens rasifiering: processer, strukturer och mekanismer som påverkar förekomsten etnisk boendesegregation i Sverige	220

Tabellförteckning

Tabell 1.1	Avhandlingens arbetsmodell	15
Tabell 4.1	Antalet asylsökande, beviljade uppehållstillstånd och av kommunerna mottagna flyktingar under åren 1991-1995	101
Tabell 4.2	Personer med utländsk bakgrund i Sverige den 31 december 1995. De tio största utvandringsländerna samt fördelning efter regioner och världsdelar	102
Tabell 4.3	Socio-ekonomisk status 1980 och 1990 för personer födda i Sverige respektive utomlands (%).	110
Tabell 4.4	a), b), och c): Individuella boendekamrater för svenskfödda och utlandsfödda personer i andelar (%), efter invandningsperiod och mellan skilda upplåtelseformer 1985-90	111
Tabell 4.5	Segregationsindex för den invandrade befolkningen i 2 344 SAMS-områden i 14 svenskakommuner, 1995-12-31	112
Tabell 4.6	Antal invånare i Uppsala tätort 1920-1996 (siffrorna i tusental)	114
Tabell 4.7	Andel olika upplåtelseformer i Uppsala respektive de tre största städerna och riket, 1990	114
Tabell 4.8	Bostadsbestånd och hustyp i Uppsala tätorten, 1990	114
Tabell 4.9	Bosättningsmönster och antal personer, uppdelade i kategorierna "icke-europeiska" respektive "europeiska" för olika klustrade utländska bakgrunder i Uppsala, 1991	128
Tabell 4.10	Utbildningssociala kluster i Uppsala 1991	130
Tabell 4.11	Bostadskluster i Uppsala, 1991	134
Tabell 5.1	Intervjuade "invandrarhushåll", Juni 1994	153
Tabell 5.2	Bostadsmarknadsstruktur i stadsdelen Gottsunda, 1990	159
Tabell 5.3	Etnisk struktur i stadsdelen Gottsunda, 1991	160
Tabell 6.1	Intervjuade "svenska" hushåll, juni 1994	188

Förord

Det är mycket i livet som avgörs av tillfälligheter. Denna studie skulle knappast ha blivit till om inte de forskarutbildningsansvariga på Kulturgeografiska institutionen i Uppsala hade gett mig sitt förtroende när jag 1990 för första gången kom dit, med endast en meritförteckning och en nerskriven forskningsidé i handen. Några veckor senare började jag på forskarutbildningen.

Den första tiden finansierades min forskning med medel från Samhällsvetenskapliga fakulteten, Uppsala universitet. Så småningom kom den här studien att ingå i forskningsprojektet "Social geografi och etniska relationer", med anslag från Svenska kommunförbundet. Ekonomiskt stöd har också erhållits från Tore Browaldhs forskningsstiftelse, Anna-Maria Lundins stipendiefond samt Stiftelse Lars Hiertas minne. Stort tack till alla finansiärerna.

Men en doktorsavhandling når inte till hamn enbart med hjälp av ekonomiska resurser. Det finns många människor, som under alla dessa år och på olika sätt har bidragit till att den här boken nu blivit en verklighet. Jag vill speciellt tacka min handledare docent Roger Andersson vid Kulturgeografiska institutionen i Uppsala. Roger har alltid funnits till hands, noggrant läst mina texter och ständigt bidragit med idéer, kritiska kommentarer och även material från sin egen vetenskapliga verksamhet, i en konstruktiv och jämnlik anda. Hans engagemang, öppenhet och det förtroende han gett mitt arbete har varit oförändrat från allra första början, ända till slutet. Ett stort tack till en föredömlig handledare och en trofast vän!

Kollegerna på Kulturgeografen har i mån av möjlighet givit mig sitt stöd. Doktorandgruppen har bidragit med synpunkter, vissa av dem har varit vägledande för mitt arbete. Mina kvinnliga arbetskam-

rater har särskilt utgjort ett tryggt socialt nätverk. Förutom att ha varit ett givande vetenskapligt diskussionsforum har de även hjälpt mig att återfå krafter i tider av trötthet. Tack Margareta Dahlström, Marie Nordfeldt, Jessica Cox, Anna-Karin Berglund, Susanne Stenbacka och Gunnel Forsberg. Brita Hermelin och Aida Aragão-Lagergren som ingått i "dödspatrullen" och disputerat strax före mig, har hjälpt mig mycket genom att dela med sig av sina kunskaper om "de sista detaljerna". Ett särskilt tack också till Ingert Svärd och Susanne Johansson, som utöver en ovärderlig hjälp inom det akademiska fältet, särskilt genom våra häftiga diskussioner om feminism, även ställt upp privat. Ewa Hodell har hjälpt mig genom den administrativa djungeln, samt varit en engagerad och förstående arbetskamrat. Tack alla kvinnor!

Jag har deltagit i givande diskussioner och forskningssamarbete med många personer, och särskilt med Mekonnen Tesfahuney, Andreas Sandberg, Ali Najib, Göran Hallin, Daniel Hallencreutz och Aina Tollefsen-Altamirano. Jag har dessutom haft privilegiet att få synpunkter och hålla intressanta samtal med Ragnar Bergling, Allan Pred och Gunnar Olsson. Mycket värdefulla kommentarer till olika versioner av manuset har jag fått av Jon Hogdal, Göran Hoppe, Jan Öhman, Bo Malmberg, och Sture Öberg. Tack för allt stöd!

De invånare i Gottsunda som öppnade sina hem för oss gjorde det här arbetet över huvud taget möjligt. Ett stort tack till dessa anonyma medarbetare! Liliana Salazar, gjorde intervjuerna med de spansktalande personerna. Azar Bordbar tog hand om intervjuerna med persisktalande personer. Elisabeth Bill-Andersson genomförde intervjuerna med "svenskarna" och deltog redan från planeringsskedet i intervjustudien. Afsaneh Koochek transskriberade intervjuerna på persiska och samlade in data till en delstudie. Samarbetet med alla dem har varit både smidigt och effektivt. Tack till er alla för givande samtal!

Personalen på Geobiblioteket har med stor vänlighet och hjälpsamhet försett mig med böcker och artiklar. Mats Lundmark har hjälpt till med figurerna, Jan Amcoff med kartorna, och Julio Bravo med fotona, alla viktiga inslag som underlättat arbetet betydligt.

Datorassistenten har jag fått i överflöd av Anders Höckback. Anders har varit mitt främsta stöd och med oändligt tålamod alltid ställt upp. Min familj från både när och fjärran har gett mig ovärderlig kraft genom alla dessa år. Jag dedicerar denna bok till mina barn som varit

tvungna att vara med i den här processen.

Trots all hjälp jag har fått på vägen, ligger självfallet ansvaret för såväl grundläggande ställningstaganden i avhandlingen som eventuella felaktigheter hos ingen annan än mig själv.

Uppsala april 1997

Irene Molina

Inledning

Prolog

Jag kom till Sverige som flykting från Chile 1986. Som invandrare upplevde jag själv och min familj de svårigheter som det innebär att få tag i en bostad. Första året fick vi bo i min systers vardagsrum i hennes trea i stockholmsförorten Tensta. Väntetiden på bostadsförmedlingen var flera år lång, hade vi fått besked om. Enda alternativet var att försöka hitta en bostad på egen hand. Vi kontaktade flera privata bostadsförmedlare och satte i gång med ett intensivt sökande. På den tiden försörjde vi oss på socialbidrag (vad annars?), vilket inte var så populärt bland uthyrarna. Om man dessutom tar med i beräkningen att jag ser ut som en utomnordisk invandrare och bär ett avslöjande efternamn, precis som mina andra familjemedlemmar, blir det kanske lättare att förstå varför det gick så lång tid innan vi kunde hitta en hyresvärd som var beredd att ha oss som hyresgäster. Trots att jag varken var "en analfabet", "en arbetarklass-hemmafru" eller "hade kommit från landet", tog det mig nästan ett helt år att få tag i mitt första andrahandskontrakt för en lägenhet.

Plötsligt, efter all möda, började vi se ljuset. Vi lyckades äntligen få tag i en lägenhet, genom en privat bostadsförmedlare. Egentligen var det tack vare en nyanställd, som uppmärksammat vår desperata situation, inte minst beroende på att jag var gravid i nionde månaden, och lagt undan ett objekt till oss innan hon visade det för andra kunder. Vi var överlyckliga och avtalade genast tid för att åka och titta på lägenheten! Jag kommer aldrig att glömma kontraktshavaren, en mycket ödmjuk kvinna från Iran, som genom sitt arbete, vilket jag uppfattade som en ganska hög tjänstebefattning på ett flygbolag, skulle bo ett år i USA. Att hon tyckte synd om mig, höggravid som jag var, och inte hade någonstans att bo, blev vår räddning. Det var en fin lägenhet, helt möblerad, i det icke invandrartäta och relativt centralt belägna området Örby i Stockholm. Men än var inte alla problem ur världen.

När vi stolta presenterat lägenhetsförslaget för socialassistenten godkände han det inte: hyresvärden begärde 100 kronor mer i hyra än vad den sociala normen för en möblerad trea var. Det hjälpte inte att vi erbjöd oss att betala

mellanskillnaden själva. Jag höll på att bryta ihop på socialkontoret. Även om vi skämdes något fruktansvärt, var vi tvungna att ringa och berätta det för hyresvärden. Vi var säkra på att hon skulle strunta i oss och gå till nästa intressent, eftersom hon hade hunnit få flera mycket attraktivare erbjudanden än vårt, bland annat från en ambassad. Men till vår förvåning accepterade hon utan några invändningar att sänka hyran – som redan var mycket låg jämfört med andrahandsmarknaden i övrigt. Vi åkte tillbaka till socialkontoret med den glada nyheten. Klart nu? Icke. Assistenten skulle – innan han godkände kontraktet – åka och titta på lägenheten själv för att konstatera att den verkligen var möblerad och att detta inte var någon bluff. Vår snälla hyresvärd ställde upp och tog artigt emot oss och den inspekterande socialassistenten och bjöd på kaffe i sitt vardagsrum. Besöket övertygade socialassistenten och vi flyttade till slut in och min dotter kom till världen ett par dagar senare med tak över huvudet.

* * *

Denna början på en invandrades "boendekarriär" i Sverige är i sina specifika drag unik, men samtidigt mycket typisk. Här finns den institutionella nivåns regelsystem, dess representanters uttolkning av reglerna, det ekonomiska beroendet under den första tiden i Sverige och den upplevda stressen av att inte ha makten över de egna bostadsvägen. Det är för att dessa erfarenheter i sina allmänna drag delas av så många – särskilt de senaste 20 årens utomeuropeiska flyktinginvandrare och deras anhöriga – som frågan om invandrade personers boende i Sverige för mig framstår som utomordentligt forskningsvärt.

Var sjätte person i Sverige har någon form av utländsk bakgrund. Även om sammansättningen av personer med utländsk bakgrund är mycket blandad, är boendekoncentrationen till vissa områden i tätorter ett påtagligt fenomen i dagens Sverige. Inget tyder på att denna etniska boendedifferentiering kommer att bli mindre utbredd under den närmaste framtiden. Man kan till och med förmoda det omvända, eftersom aviserade förändringar som medför större inslag av avreglering av bostadsmarknaden och marknadsprissättning för hyreshus är faktorer som leder till en ökad differentiering av boendet. Men varför och för vem är etnisk boendesegregation ett problem? Trots att en ökad boendedifferentiering kan medföra en rad negativa konsekvenser, särskilt för somliga hushåll, skall inte begreppet segregation automatiskt förknippas med områden med låg-status, så kallade invandrantäta bostadsområden eller områden

från miljonprogramstiden, vilket ofta görs i debatten. Boendedifferentiering inbegriper hela den urbana rumsliga och sociala strukturen och ofta är högstatusområdena mer homogena i sin sociala sammansättning än till exempel miljonprogramsområden, och således mer segregerade.

Boendets geografi – och dess etniska dimension – har särskilt under de senaste femton åren kommit att ge upphov till en livlig samhällsdebatt om segregation, utanförskap och diskriminering. Eftersom segregation handlar om var alla människor bor, präglar segregerade bosättningsmönster i en ort hela ortens geografi och allas levnadsvillkor. Bostaden är i flertalet samhällen en marknadsvara, vars produktion, konsumtion och distribution i stor utsträckning styrs av marknadsmekanismer. Tillgången till denna vara och dess omgivande kvaliteter är därför ojämnt fördelad bland hushållen.¹ Man skulle kunna säga att boendesegregation på en samhällelig nivå är nästan oundviklig, eftersom den ligger inbyggd i samhällets dynamik. Detta gör inte segregationen mindre intressant som forskningsuppgift, snarare tvärtom. Relevanta frågor för segregationsforskningen är, vilken variant av segregation är det fråga om? Vilka konkreta mekanismer genererar just en viss typ av segregation i ett bestämt sammanhang? Vilka grupper drabbas respektive gynnas?

Studiens syfte

Avhandlingen har två huvudsyften. Det första är att *analysera företeelsen etnisk boendesegregation med hjälp av två viktiga dimensioner, nämligen strukturellt-materiella och symboliskt-ideologiska, och därmed finna nya referensramar för dess studium*. Etnisk boendesegregation är inte ett statistiskt fenomen. Boendesegregation är inte enbart en rumslig differentiering mellan skilda gruppers bosättningsmönster. Rumslig indelning är sammansatt av levande människor och av de invecklade relationer och rörelser som präglar individers liv. Etnisk boendesegregation har i varje specifikt sammanhang dessutom vanligen en egen historia och geografi. Den etniska boendesegregationens historia och geografi knyts samman av idéer och föreställningar om boendet och om *De Andra*. Den ideologiska ramen för den nutida etniska segregationen i Sverige är i denna studie den idéuppsättning som låg till grund för och gav upphov till det

¹Castells 1977a, Öhman 1982, Dickens m. fl. 1985, Bengtsson 1995

svenska folkhemmet. I ett idémässigt och politiskt händelseförlopp har den svenska etniska boendesegregationen fått sin konkreta utformning. En analys av relationen mellan dagens etniskt segregerade bosättningsmönster och dess förankring i samhällets strukturer genom dominerande idéer å ena sidan, och den officiella politiken å andra sidan, kan förhoppningsvis bidra till att ge forskningen om etnisk boendesegregation i Sverige ny kunskap och nya referensramar.

Det andra syftet är att *pröva tesen om stadens och boendets rasifiering*. Processen rasifiering har studerats i olika sammanhang i internationell forskning. Det vanligaste är studiet av arbetsmarknader i olika länder, där analysen avser frågan om olika etniska grupper representation bland olika yrkeskategorier.² Studier med denna inriktning saknas nästan helt i Sverige. Ett undantag är antologin "Arbetets etniska delning", en studie av Volvo-fabriken i Uddevalla.³ Trots att denna studie definierar processen som en *etnifiering* av arbetsdelningen, är den teoretiska ramen ungefär densamma som för studier om arbetskraftens *rasifiering*. Även boendesegregation har satts i fokus för studier som har ansatsen om rasifiering som ledstjärna. Susan Smith har studerat etnisk boendesegregation i England utifrån ett maktperspektiv och med *rasifiering* som ett centralt begrepp för analysen.⁴

I föreliggande avhandling provas denna teoretiska ansats i analysen av svenska förhållanden utifrån ett differentierat empiriskt material, baserat bland annat på statistiska uppgifter och intervjuer. Det finns i denna studie vidare en ambition att kritiskt granska den kulturreduktionistiska synen på den svenska etniska segregationen, som under den senaste tiden har vunnit terräng bland forskare och samhällsdebattörer och som huvudsakligen bygger på en objektivisering av den invandrade befolkningen.

Att tala *med* de människor som min forskning berör blev därmed en nödvändighet. Att försöka fånga deras syn på det egna boendet, och att identifiera deras berättelser om de individuella skäl som

²Det finns flera skäl att förknippa studiet av arbetskraftens rasifiering ("the racialization of labour") med sociologen Robert Miles arbete i Storbritannien. Miles perspektiv har även inbegripit studier av politisk diskurs och praktik ("the racialization of British politics"). Se Miles 1982, 1989, 1990 och 1993.

³Se Schierup, Paulsson & Ålund 1994.

⁴Smith 1989.

bestämt just detta boende, har varit en grundtanke bakom den intervjustudie som avrapporteras i avhandlingen.

Metodiska överväganden

För att uppnå ovanstående syften har studien delats upp i flera delar. Tabell 1.1 visar uppläggningsen av avhandlingen efter geografiska analysnivåer, teoretiska områden och valda forskningsmetoder. Den teoretiska och den empiriska sfären placeras inte i strikt skilda sektioner i avhandlingen. De teoretiska resonemangen har varit centrala i tolkningen och presentationen av de resultat som erhållits i de empiriska studierna. Avhandlingen är i den meningen upplagd i form av en mosaik där teori och empiri går in i varandra i en sammanflätad argumentation.

Tabell 1.1 Avhandlingens arbetsmodell.

Analysnivå	Teoretisk diskussion	Empiriska studier/metoder
Nationell (Sverige)	Ideologiska strukturer Det svenska folkhemmet Bostadsdiskurser Diskurser om Den Andre	Svensk bostadspolitisk historia under 1900-talet Litteraturanalys
Urban (Uppsala)	Stadens rasifiering	Uppsalas bostadsmarknad och dess socio-ekonomiska struktur Bosättningsmönster Klusteranalys
Lokal (Gottsunda)	Det sociala rummets rasifiering	Berättelser och diskurser Symboliska gränsdragningar Kvalitativ intervjuanalys

Två huvudfrågor av metodologisk karaktär förtjänar en plats redan i den inledande diskussionen, nämligen den geografiska nivån för analysen och forskarens roll sett i ett etiskt perspektiv.

Den geografiska nivån och boendesegregationen

Om man vill analysera den geografiska dimensionen vad gäller boendesegregation reses omedelbart grundfrågan: på vilken geografisk nivå skall segregation mätas? Centrum-periferi? Stadsdelsnivå?

Bostadsområdesnivå? Kvarternivå? Fastighetsnivå? Trappuppgångsnivå? Segregation förekommer på alla dessa nivåer, men det är inte givet att orsakerna är desamma och det kan vara direkt felaktigt att anta att konsekvenserna är likartade. Det finns en generell risk vid geografiska analyser av sociala fördelningar att det uppstår förklaringsmässiga dimridåer om skalan inte problematiseras av forskaren.⁵ Teoretiskt kan till exempel alla stadsdelar i en stad ha en mot hela staden proportionerlig andel låginkomsttagare, barnfamiljer, personer med utländsk bakgrund med mera, men inom ett par kvarter i en viss stadsdel kan segregationen vara mycket påtaglig. Skallfrågan kan diskuteras både i ett *orsaksperspektiv*, det vill säga för att försöka förklara vad segregationen beror av, och i ett *konsekvensperspektiv*. I det senare fallet är det viktigt att identifiera till vilken geografisk nivå som de socialt och samhällspolitiskt viktigaste problemen med segregationen skall knytas.

Det finns en utbredd föreställning bland forskarna om att segregationen är ett storstadsfenomen. Skälet är säkert att det är i större städer som segregationens effekter är mest betydande. I mindre kommuner och små orter påverkar ett eventuellt segregerat boende inte sammansättningen av barn i daghem och skolor. Där sker möjligen inte heller samma separering i föreningsliv, idrottsföreningar och sociala aktiviteter, som man ofta finner i storstadskommunerna. Därmed är emellertid inte bevisat att segregationen i sig skulle vara ett storstadsfenomen. I tidigare studier har det framkommit att exempelvis korrelationen mellan upplåtelseformer och kommunstorlek på det hela taget är svag och att sambandet mellan andelen invandrade hushåll i hyresboende och kommunstorlek närmast är obefintlig.⁶ I denna begränsade mening kan segregationen således inte betraktas som ett renodlat storstadsfenomen, även om konsekvenserna, inte minst på grund av den större befolkningskoncentrationen, troligen kan vara mer påtagligt negativa i större orter.

⁵Se t.ex. Cater & Jones 1989, s 171-177.

⁶Andersson & Molina 1996. Se också Lindberg & Lindén 1989, s 75, som studerade segmenteringen på svensk bostadsmarknad 1980-1985 och fann att "I vår analys av extrema kommuner när det gäller segmenteringsnivå och segmentationens förändring på åttiotalet kan vi konstatera att bostadsmarknadens struktur och differentiering spelar stor roll samt i vilken utsträckning och takt andelen invandrare ökat i kommunen under den senaste femtonårsperioden. Storleken på andelen invandrare har även betydelse för om segmenteringsnivån är hög, medelhög eller låg."

Uppsala, som valts som fallstudie, är Sveriges fjärde största stad där storstadsfenomen ofta förekommer, fast i en mindre skala. I Uppsalastudien prövas tesen om rasifieringen genom en klusteranalys baserad på socio-ekonomiska och bostadsrelaterade data. Uppsalastudien utgör dessutom en naturlig övergång till nästa analysnivå: stadsdelen Gottsunda, ett av Uppsalas mest invandrartäta bostadsområden, utgör den geografiska scenen för den kvalitativa studien. Ett antal djupintervjuer har genomförts, där såväl faktauppgifter som frågor om attityder till och känslor för bostadsområdet och grannarna, behandlats och analyserats.

Forskarens roll

Ett återkommande dilemma vid forskning om människor är risken att forskaren talar "om" andra människor i stället för att prata "med" människor. Det är också nödvändigt att vara medveten om att det i samhällsvetenskaplig forskning inte existerar en enda sanning. Vilken sanning som kommer fram, beror i hög utsträckning på vem som berättar den. I den meningen utgör varje samhällsvetenskaplig forskningsredovisning något slags berättelse. En berättelse är inbyggd i, samtidigt som den är ett resultat av maktförhållanden, ideologi och socio-ekonomiska konflikter i samhället. Och visst spelar det roll vem som samlar in forskningsmaterial, inte minst därför att sättet på vilket frågor väljs ut och formuleras beror på forskarens position eller utgångspunkt. Med andra ord, och med referens till Jameson, är berättelseformen en symbolisk lösning för politiska och sociala konflikter, på samma sätt som den i sig utgör en konflikt om klasstillhörighet.

Forskaren själv ingår nämligen i berättelsen och därmed definierar han eller hon vilka typer av texter som skall berättas, vilka röster eller opinioner som skall finna uttryck i berättelsen, och vilka som skall tystas ner.⁷ Detta ställer oss inför den klassiska frågan om forskningsetik och forskarens ansvarstagande. Studiet av andra människor innebär att dessa av forskaren behandlas som objekt. Icke desto mindre är människor alltid subjekt. Ett personligt närmande till dessa objektifierade subjekt kan, åtminstone till en viss del, minska effekten av forskarens nästan totala tolkningsföreträde. Valet av forskningsmetod är således avgörande och därför har de människor

⁷Se t.ex. Tema Fredric Jameson 1993, s 28-30. Se även Olsson 1990, s 110.

som denna studie berör, givits en röst i djupintervjuer. Tolkningen av dessa röster förblir trots allt forskarens privilegium.

Etnisk boendesegregation och syn på "kultur"

Etnisk forskning i Sverige växte fram som ett svar på politikernas och tjänstemäns kunskapsbehov i den nya samhällssituationen som orsakades av en ökad invandring.⁸ Fram till slutet av 1970-talet hade etnisk forskning främst sysslat med nationalekonomiska och sociologiska frågor, det vill säga ekonomiska effekter för företag, löner, och arbetsmarknad, liksom för hela landets ekonomi.⁹ Etnologer hade också börjat befatta sig med forskning om "invandrare" och deras "kulturarv".¹⁰ Men de begrepp som är centrala i föreliggande avhandling – segregation, diskriminering och rasism – användes praktiskt taget inte alls inom den etniska forskningen fram till mitten av sjuttio-talet.

Efter cirka trettio år verkar etnisk forskning – åtminstone till en viss del – börja distansera sig från de starka inslag av instrumentell utredningsverksamhet, som tidigare präglade den. Forskningen kring etniska frågor omfattar idag en mångfald aspekter vilket också antyder att det knappast finns något område i det svenska samhället som inte berörs av företeelsen etnicitet.¹¹ De tydliga utslag av diskriminering och rasism som uppenbarats i Europa under de senaste åren, har lett till att forskare mer börjat intressera sig för till exempel studiet av mottagandet av invandrare och den invandrade befolkningens levnadsförhållanden, än vad som tidigare varit fallet. Fördomar, diskriminering, "ras" och rasism är numera vanliga objekt för etniska studier.¹² Dessa begrepp kommer av allt att döma att fortsätta att vara bärande inslag i den senare delen av nittio-talets svenska etniska forskning. Inte minst tycks intresset för föreliggande avhandlingens forskningstema, den etniska boendesegregationen, ha förstärkts för varje år som gått sedan studien inleddes vid 1990-talets början. Bredden i forskningen om etnisk boendesegregation sträcker sig från

⁸Hammar 1992.

⁹Se t.ex. Wadensjö 1973 samt Guteland 1975.

¹⁰Se t.ex. Arnstberg & Ehn 1976, samt Arnstberg & Ehn 1980.

¹¹Hammar 1992.

¹²Se t.ex. Lange 1992, Jonsson 1993, Skovdahl 1996, Statens invandrarverk 1996, Pred 1997.

strukturella förklaringar, som ser den invandrade befolkningens socio-ekonomiska positioner i samhället som huvudförklaringen till ett segregerat boende, till mer kulturreduktionistiska förklaringar. Det har inte varit ovanligt att forskare och samhällsdebattörer påpekat de invandrades påstådda behov av att söka närhet till sina landsmän som en möjlig orsak till städernas etniskt segregerade boendemönster. Denna benägenhet skulle variera med den etnisk-kulturella distansen, det vill säga efter skillnader i språk, religion, normer och värdesystem mellan de olika etniska grupperna och den inhemska befolkningen.¹³ Trots bristen på tillräckligt starka forskningsresultat som kan ge belägg för sådana allmänna påståenden, som att invandrare vill bo nära varandra eller att genom fysisk närhet skulle "invandrarna" förstärka sin kulturella identitet, har den här föreställningen stått praktiskt taget oemotsagd.¹⁴

Påståenden som dessa har med tiden kommit att förefalla mig otillräckligt problematiserade, för att inte säga ogenomtänkta. Vad menas med invandrare? Vad menas med varandra? De egna landsmännen? I svenska bostadsområden med hög andel invånare med utländsk bakgrund, kan dussintals olika härkomster mötas.¹⁵ Om vi betraktar den etniska boendesegregationen i dess nuvarande former som ett resultat av de invandrades egna val, innebär detta följaktligen, att personer med utländsk bakgrund antas vilja bo nära andra personer med utländsk bakgrund, oavsett vad dessa har för bakgrund. Det innebär vidare att "invandrare" skulle ha byggt en egen "invandraridentitet", inte som män eller kvinnor, inte som iranier eller somalier, inte som vanliga svenska medborgare, utan som invandrare.

Andra lite snävare argument i samma riktning grundas på idén

¹³Andersson-Brolin 1984, s 188ff.

¹⁴Se t.ex. Liedholm 1984 och Walldén 1985.

¹⁵Med ett möjligt undantag bestående av hushåll med assyrisk/syriansk bakgrund och i viss mån hushåll med (andra) turkiska bakgrunder i några storstadsförorter, för vars koncentration det finns specifika historiska förklaringar, finns det ingen större nationalitetsgrupp i Sverige som bor koncentrerat i något bostadsområde i någon svensk stadsdel. Arbetare från olika regioner i Turkiet började komma till Sverige i ett mer omfattande antal än tidigare på 1960-talet. Det handlade framför allt men inte endast, om arbetskraftsinvandring. Personerna kom ofta från samma regioner och byar i hemlandet och kedjemigrationen som resulterade av den efterföljande familjeåterföreningsprocessen blev relativt omfattande. För ytterligare uppgifter om assyrier/syrianer och turkar i Sverige se Svanberg & Runblom 1988.

om att invandrare vill bo nära sina släktingar och vänner. I vilken mån detta förekommer vet vi inte. Det stämmer med stor sannolikhet för några individer oavsett om de är födda i Sverige eller inte, att de vill bo nära sina föräldrar när de bildar egna familjer eller omvänt, att föräldrar vill ha nära till sina utflugna barn. För andra personer är troligen tanken främmande. Men företeelsen saknar relevans i sammanhanget och kan inte på något entydigt sätt relateras till segregationsprocesserna. Även om det ibland kan vara riktigt att människor eftersträvar en viss närhet till släktingar, är det därifrån ett alltför stort steg att påstå att de, av den anledningen, också "valt" bostadsområde och bostad. Oftast består det spektrum de har att välja inom av ett antal miljonprogramförorter. För att kunna tala om "egna val" måste man rimligen ta i beaktande vad hushållet i själva verket har för valmöjligheter. Konsekvensen blir annars att fokus vänds mot dem som skiljs ut från den svenskfödda befolkningen i segregationsprocesser, i stället för att söka en förklaring till deras situation. Denna invändning gäller självfallet för alla typer av segregationsstudier, inte bara de etniskt inriktade. Det är inte enbart bland invandrade hushåll möjligheten att välja boende begränsas av bristande tillgång till samhällseliga resurser. I internationell sociologisk forskning har kritik riktats emot sådana kulturreduktionistiska förklaringar, eftersom de är ett sätt att skylla på offret, "to blame the victim".¹⁶

I diverse uttalanden från forskare, politiker och debattörer beträffande den svenska etniska segregationen, kan man ibland skönja en sådan förväxling av orsak och verkan. Resultatet blir att de invandrade hushållen inte sällan beskylls för att själva skapa segregation. Khakee, som i övrigt gör en mycket bra genomgång av den segregerade staden, refererar till bosättningsmönster bland de invandrare som kom till Sverige på 1960- och 70-talen på följande sätt:

"Tillsammans med låginkomsttagare skapade dessa invandrare socialt och ekonomiskt segregerade bostadsområden – en utveckling som regering och riksdag försökt undvika sedan den statliga bostadspolitiken infördes."¹⁷

Andersson-Brolin, som i sin avhandling från 1984 främst fokuserat socio-ekonomiska variabler i etniskt segregerade bosättningsmönster i Stockholm, skriver i sina slutsatser:

¹⁶Se t.ex. Jackson 1989, s 30-33.

¹⁷Khakee 1990, s 22.

"Att behoven och önskemålen om att bo nära landsmän och nära egna kulturella institutioner är särskilt starka bland de grupper, vilkas kulturmönster avviker kraftigt från de svenska mönstren är nog ganska säkert."¹⁸

Walldén, som inspirerats av den ovan citerade avhandlingen, räknar också behovet av att bo nära landsmännen som en av de främsta förklaringarna till de invandrades segregerade bosättningsmönster:

"Till en del kan man se ansamlingen till mindre attraktiva bostadsområden som det pris invandrare får betala för att bo nära sina landsmän."¹⁹

När det gäller etniskt relaterade frågor har förklaringar av den här typen lett till en, enligt min mening, felinriktad uppmärksamhet på det kulturella arvets betydelse. Detta kan ha banat vägen för kulturreduktionismen. De segregerade människorna blir orsaken till segregationsfenomenen. Den kulturella dimensionen är onekligen av stor betydelse i etniska sammanhang. Men den kulturella dimensionen avtar i relevans om den reduceras till en föreställd, medhavd statisk etnicitet hos den invandrade befolkningen. Kultur kan inte behandlas isolerad från de sociala relationer denna utformas i, samtidigt som vi måste komma ihåg att kulturen i sin tur ständigt påverkar dessa relationer.

Kultur måste därför studeras som en del av de sociala relationer som i övrigt råder i samhället, både vad beträffar den infödda och den invandrade befolkningen. I denna intrikata uppsättning av sociala relationer, som ter sig olika för skilda grupper i samhället spelar maktförhållanden en viktig roll.²⁰ Etnisk boendesegregation bör därför inte problematiseras som en process orsakad, upprätthållen och reproducerad av de etniskt segregerade grupperna själva. Omvänt, det relevanta är inte att studera hur dessa grupper på grund av en viss "etnicitet" skapar sin egen segregation, utan snarare vilka samhällsmekanismer och processer som verkar för att alstra och bibehålla segregerade bosättningsmönster och vilka grupper dessa processer eventuellt kan gynna eller missgynna. Etnisk boendesegregation handlar således i mitt perspektiv inte i första hand om etnicitet, utan först och främst om individernas maktpositioner i samhället, där kategorin etnicitet egentligen utgör endast ett av flera strukturerande element. Med en statisk syn på begreppen kultur och etnicitet kan

¹⁸Andersson-Brolin 1984, s 198.

¹⁹Walldén 1985, s 191.

²⁰Se t.ex. Williams 1981.

etnicitetsretoriken också fylla en förstärkande funktion i processer av diskriminering och exkludering.

Många studier i andra länder visar hur sammanslutningen i etniska enklaver hjälper etniska grupper att utveckla egna alternativa nätverk, som en reaktion mot brist på möjligheter inom de diskriminerande reguljära samhällsinstitutionerna. Egna etniska nätverk är bland annat ekonomiskt funktionella och ger ofta, längs underliggande klassindelningar inom varje etnisk grupp, möjligheter till samskiktning och finansiering av diverse investeringar, inklusive eget företagande.²¹ Trots lokala undantag måste man konstatera att etniskt nätverksbyggande inte förekommer i någon större utsträckning i Sverige. Förändringar i invandringspolitiken över tiden har inneburit att människor från i princip alla världens hörn sökt sig till Sverige. Många olika härkomster finns därför representerade bland den invandrade befolkningen och det skulle krävas ett betydligt större befolkningsunderlag än vad dessa grupper utgör, för att enklav-koncentrationer av den typ som återfinns i till exempel USA och Kanada skulle uppstå. Vad forskningen visat är att etniska enklaver dels kräver stora lokala koncentrationer av invandrare med samma nationella/regionala ursprung, dels att förekomsten av dem avgörs situationellt, det vill säga lokalt. Alla har vuxit fram inifrån och nedifrån - möjligen ibland "utifrån" (Hongkong-kapital till China-Towns i USA) - och inte till följd av direkt offentlig styrning och planering.²² Den invandrade befolkningen i Sverige är långt ifrån en sammanhållen grupp. Det finns ingen invandraridentitet, och inte heller några invandrareklaver i Sverige. Detta konstaterande är avgörande för forskningen om etnisk boendesegregation i ett svenskt perspektiv.

Begreppsanvändning

När data om befolkningen och boendet utnyttjas i studien baseras de dels på kategorierna "personer födda i utlandet" respektive "personer födda i Sverige", och dels på "personer med utländsk bakgrund". Det senaste avser personer födda i utlandet, oavsett medborgarskap, plus personer födda i Sverige med minst en av föräldrarna född i

²¹För en utförligare redogörelse av enklavteori och dess främsta representanter se Andersson & Molina 1996, s 167 - 171. Se även Najib 1994.

²²Se Portes & Zhou 1992.

utlandet. De används i texten i enlighet med denna definition. Ett ord som dock ofta återkommer i denna text är invandrare.

Invandrare är, liksom många andra vedertagna benämningar på människor, en social konstruktion. Enligt Knocke började ordet invandrare att användas i officiella sammanhang först i slutet av 1960-talet, när myndigheterna i Sverige ville gå ifrån benämningen "importerad utländsk arbetskraft".²³

Ordet invandrare har dock mer än en officiell innebörd. Det har kommit att få en klang, att utgöra en stämpel, som svårligen överger de människor som klassas som sådana. Det kan vara hud-, ögon- eller hårfärg, ett "osvenskt" efternamn eller en språklig brytning som avgör. I detta hänseende finns det ett gap mellan vad statistiken och den officiella benämningen syftar på och vad som ordet invandrare i vardagligt bruk har kommit att betyda. Enligt statistiken är till exempel Gunnar Svensson, son till två svenska medborgare och född i Tyskland, en invandrare. I praktiken skulle dock knappast någon betrakta honom som invandrare. Gulizar Senyapili, barnbarn till två svenska medborgare som invandrade från Turkiet för mer än trettio år sedan och dotter till två svenskfödda svenska medborgare, är enligt statistiken svensk. I praktiken betraktas hon med stor sannolikhet som invandrare.

Jag har dessvärre inte heller kommit ifrån detta begrepp, vilket till en stor del beror på att de debatter och forskningsarbeten jag berör och använder mig av bygger på just detta eller dess avledda ord: *invandrarstatistik*, *invandrarforskning*, *invandrapolitik*, med mera. Ett alternativt begrepp som jag i vissa stycken anammat är *invandrade*, det vill säga utlandsfödda. Begreppet har prövats av Knocke, som ett sätt att markera att invandringen är en tidsbegränsad händelse, som inte får prägla en människas permanenta status i ett land. Ett annat alternativt begrepp som använts är *etnicitet*, men inte heller detta kan anses vara okontroversiellt.

Begreppet *etnicitet* används ofta i avhandlingen och avser huvudsakligen ett gemensamt nationellt ursprung. Detta gemensamma ursprung inbegriper kulturella attribut såsom språk, religion, värderingar och seder. Dock räcker inte begreppet för att karakterisera vissa förhållanden som dyker upp i särskilda sammanhang. Det pågår en diskussion inom framför allt anglo-amerikansk sociologi

²³Knocke 1996, s 19.

och kulturgeografi, om riktigheten i att använda dem som kategorier vid forskningen om invandrarnas och skilda etniska gruppers sociala och politiska förhållanden.²⁴ I brittiska sammanhang har ordet "etnicitet" blivit en eufemism för "ras". Då de etniska skillnaderna mellan grupper härstammande från olika länder tyder på att det är just "en viss etnicitet" som står för vissa mönster, kan det vara lämpligare att använda andra benämningar såsom "personer med utomeuropeisk bakgrund". I mycket konkreta sammanhang finns det dock inte något lämpligare begrepp att hänvisa till än *ras*. Ordet etnicitet klingar kanske bättre än "ras" och har därför effekten att mildra meningen. Men det som ingalunda ändras av en mjukare retorik är de konkreta rasrelationerna i samhället, där rasminoriteter genom olika diskriminerande mekanismer positioneras i de lägsta sociala skikten. Tvärtom kan användningen av eufemismen "etnicitet" ha effekten att missleda den politiska uppmärksamheten och dämpa intensiteten i den politiska debatten om diskrimineringen av invandrare.²⁵ Detta påverkar ytterst möjligheterna till en reell förändring, därför att en sådan förutsätter en korrekt identifikation av de verkliga problemen. Trots allt utesluts inte ordet etnicitet ur föreliggande text. Detta framför allt därför att det anglosaxiska begreppet rasrelationer inte ännu riktigt förefaller att ha en plats i svenska förhållanden. Det finns inte tillräckligt med svensk bakgrundsforskning om rasrelationer, som kan ge svar på frågan om huruvida olika så kallade "etniska" relationer i Sverige i själva verket handlar om rasrelationer eller inte. Det är bland annat mot den bakgrunden jag vill pröva det begreppsmässiga och teoretiska redskap, som denna forskning erbjuder.

I föreliggande avhandling används ordet "ras" som en social konstruktion, som både är en politisk kategori och en kulturellt tillskriven tillhörighet. En av de viktiga utgångspunkterna för den här studien är att "raser" inte existerar som biologiska kategorier – "raser" är inget annat än sociala konstruktioner. "Ras" används i föreliggande arbete därmed inte för att referera till *svarta* och *vita*. Det går förvisso inte att finna några *svarta* eller *vita* människor. Men orden *svarta* och *vita* har i debatten om rasism, behandlats snarare som politiska kategorier, för att synliggöra de sociala relationer som

²⁴Se t.ex. Jackson 1989, och Donald & Rattansi 1992.

²⁵Smith 1989, s 14.

skapats utifrån föreställningen om att svarta och vita människor finns. Med andra ord, trots att raser inte existerar har föreställningen om "ras" som en verklig företeelse, skapat en social ordning, som kännetecknas av diskriminering och orättvisa. Eftersom denna samhällsordning måste synliggöras, blir användningen av ordet "ras" i en politisk mening, en nödvändighet. Trots att biologin inte har någonting att säga om människornas sociala egenskaper, spelar fysiska skillnader i utseendet en viktig roll i rasuppfattningarna. Det relevanta för denna analys av stadens rasifiering är därmed inte vad själva ordet "ras" syftar på, utan snarare den ideologiska föreställning som begreppet avslöjar. Därför omges ordet av citationstecken i texten, som ett sätt att påminna läsaren om dess tvivelaktiga betydelse. "Raser" finns sålunda inte, men paradoxalt nog måste de av begreppet skapade sociala relationerna synliggöras.

Differentiering på grund av "ras" manifesteras konkret genom handling, av individer, grupper och bärare av samhällsinstitutioner. "Ras" ses här som en produkt av en socio-kulturell differentiering av människor, där personers utseende, i termer av hårfärg, hudfärg, ögonfärg, eller andra faktorer, som ett utländskt klingande efternamn, en utländsk brytning, eller en trosuppfattning, får andra att kategorisera, och utöva diskriminering mot dessa människor. Det ideologiska fundamentet för denna diskriminering är det som i denna avhandling, i linje med en konsekvent forskningstradition, definieras som rasism.²⁶ Rasism grundar sig således inte enbart på fysiska/biologiska skillnader mellan människor, utan även på föreställningar om kulturell tillhörighet. Denna form av rasism har även kallats kulturrasism. Innan vi kan ta itu med de konsekvenser som rasdiskriminering medför, måste vi erkänna existensen av, och därmed börja tala om fenomen som *rasism*, *rasifiering*, *rasdiskriminering*, *institutionell rasism* och *rasideologier* i svensk samhällsforskning och debatt. Eufemismer som *främlingsfientlighet*, *främlingsrädsla*, *etniska konflikter* och *kulturkrock* utgör mildare varianter, vars bruk kan medverka till att fördröja en öppen debatt, som akut behövs i Sverige om en vidare utveckling av sådana människofientliga ideologier skall kunna bromsas. Ju längre vi försöker undvika att tala om de "riktiga problemen" med dess "riktiga benämningar", desto mer fördröjer vi

²⁶Se t.ex. Gilroy 1987, Guillaumin 1995, Miles 1982, 1989 och 1993, samt Smith 1989.

kampen mot rasism och rasdiskriminering. Som vi kommer att se längre fram påverkas inte minst bostadsmarknaden av rasrelationer. Därför har jag valt att kalla den rumsliga åtskillnaden mellan hushåll vars medlemmar har olika fysiska utseenden och nationella bakgrunder för en process av *rasifiering av staden*.

Ytterligare ett begrepp som kräver en viss presentation är *diskurs*. Ordet diskurs återkommer ofta i avhandlingen vilket givetvis återspeglar ett av de perspektiv som genomsyrar studien. Begreppet diskurs används i boken i en foucauldiansk anda. Diskurs måste skiljas från retorik, vilket kan sägas vara en medvetandegörande beskrivning av människors sätt att tala. Retorik utnyttjas därför som en normativ modell, en metod för att tala så bra som möjligt. Diskurs och språk kan däremot betraktas som en praktik, en aktivitet, och inte en strategi för kommunikationen.²⁷ Diskurs har för Foucault flera betydelser, men genomgående i hans tankegång är dess association till makt. I västerlandet finns det, enligt Foucault, sedan slutet av 1700-talet, en institutionaliserad vilja att genom talet framföra, eller åtminstone göra anspråk på att framföra, sanningen. Denna vilja till sanning vilar på institutionellt stöd – lagar och regler – vilket innebär att den institutionella eller officiella diskursen sätter press på och utövar makt över andra diskurser och blir den "sanna" diskursen. Bakom den sanna diskursen döljer sig begär och makt, menar Foucault.²⁸ Begreppet diskurs har under senare år blivit ett alltmer återkommande inslag i en ny (postmodernistisk) geografisk tradition, framför allt i studier inom fältet "cultural geography".²⁹ I olika delar av avhandlingen kommer diverse ideologiska, i någon mån officiella, massmediala och även individuella, vardagliga diskurser att analyseras.

Studiens uppläggning

En diskussion av begrepp och olika teoretiska ansatser finns i kapitel 2. Som det kommer att framgå i detta kapitel, är det inte en alldeles enkel uppgift att bland de traditionella teoretiska ansatserna inom samhällsvetenskapen hitta ett redskap som innehåller de ingredien-

²⁷Ramírez 1995, s 222-265.

²⁸Foucault 1993 [1971], s 7-14.

²⁹Olika sammanhang där diskursperspektivet används i geografin presenteras i t.ex. Gregory 1994, s 3-14, 140-196; Livingstone 1992, s 341, samt Rose 1993, s 9-10.

ser som forskningen om rasrelationer i allmänhet och om etnisk boendesegregation i synnerhet är i behov av. Därför har allt fler forskare börjat testa kombinationer av olika ansatser med ett strukturalistiskt perspektiv i grunden. Detta är även fallet i föreliggande avhandling. Numera är det inom anglosaxisk forskning tämligen vanligt att termer som *rasism* och *rasdiskriminering* används av forskare inom ämnet *rasrelationer*. Dessa ansatser har en strukturalistisk bas där klassanalysen är grundläggande, men där ras-aspekten mer eller mindre försummas. Susan Smith använder termen rassegregation i sitt arbete om etnisk boendesegregation i Storbritannien.³⁰ Denna benämning är lika användbar i ett svenskt sammanhang, men dess bruk ses med mycket större skepticism bland svenska forskare, politiker och samhällsdebattörer. Detta beror knappast på att ett sådant fenomen inte finns i svenska städer. Problemet kan snarare ligga i att det i Sverige kan anses olämpligt att prata om rassegregation. Rasism är fortfarande ett känsloladdat samtalsämne, trots att det med tiden blivit färre och färre röster som i den offentliga debatten envisas med att förneka att rasism överhuvud taget existerar i Sverige. De processer som lett till en tilltagande rasism i Europa har emellertid inte varit mindre omfattande i svenska sammanhang. Sverige har med bakgrund i sin egen historia och geografi även skapat sina egna rasismer.³¹ Man kan tro att det finns en rädsla hos många människor i Sverige för att se sig själva eller för att av andra ses som "rasister". Ofta får hänsyn till denna rädsla gå före det akuta behovet av att med alla individuella och kollektiva medel bekämpa rasistiska tendenser, som på flera samhällsarenor växer sig starka. Ämnen som rasism och rasdiskriminering bör därför inte diskuteras utifrån en moralisk synvinkel utan i stället tas upp som ett samhällsrelevant diskussions- och forskningsämne, vars grund och konsekvenser angår landets alla medborgare. Att rasism som samhällsideologi har en viktig plats i avhandlingen visas inte minst genom att den ges tämligen stort utrymme. En del av diskussionen ägnas åt en analys av rasism som ideologi och dess tänkbara kopplingar till den svenska etniska boendesegregationen.

Som vi mer i detalj kommer att se i kapitel 3, är det svenska uttrycket för boendesegregationsprocesserna i ett internationellt per-

³⁰Smith 1989.

³¹Pred 1997.

spektiv, tämligen speciellt. Detta beror på olika faktorer och en av dem är den unika svenska modellen för bostadsförsörjning. Denna modell har historiska rötter vars analys i den här studien sträcker sig från senaste sekelskiftet till 1990-talet. Den betydelse som rashygien och dess associerade bostadshygienism har i förståelsen av både 1990-talets bostadspolitik och dagens bostättningsmönster diskuteras. Upplåtelsen av bostäder i Sverige sker huvudsakligen i form av kategorierna äganderätt, bostadsrätt och hyresrätt. Dessa tre kategorier visar en relativt tydlig rumslig separation, och personer med utländsk bakgrund koncentreras till de så kallade miljonprogramområdena med hyresrätter som dominerande upplåtelseform. Dessa områden är – med få undantag – inte exklusivt bebodda av personer med utländsk bakgrund, utan det finns en varierad etnisk och social sammansättning. Bland de dominerande grupperna i miljonprogramområdena finns även nyinflyttade hushåll från mindre orter, ensamstående föräldrar och, i viss utsträckning, personer med sociala problem som narkotika- och alkoholmissbruk och psykiska sjukdomar.³² Det finns kanske skäl att påpeka, som Borgegård & Murdie gör, dels att inte all byggnation från miljonprogrammets tid var hyresboende och dels att inte alla hyresbostäder i Sverige byggdes under den här perioden.³³ Variationerna mellan olika miljonprogramområden är dessutom stora beroende på kommunens storlek och dess geografiska belägenhet.³⁴

En fråga som ställs i kapitel 4 är hur staden ser ut när det gäller befolkningens socio-ekonomiska och etniska sammansättning i förhållande till bostadsmarknaden. En utgångspunkt i studien är övertygelsen om att en kontextualisering av de studerade fenomenen i samhällsvetenskaplig forskning i allmänhet och i kulturgeografisk forskning i synnerhet – det vill säga identifieringen av de konkreta sammanhang som fenomenen utspelas i – är av stor vikt.³⁵ Därför har undersökningen gjorts i olika etapper från övergripande till mer lokala nivåer. Den empiriska studien inleds med en kartläggning av

³²SOU 1990:20, Socialstyrelsen 1994a, Andersson & Molina 1996.

³³Borgegård & Murdie 1992, s 1.

³⁴Detta har varit ett viktigt konstaterande utifrån en serie lokala studier som inom ramen för fältarbetet på kursen Samhällsgeografi B, gjorts vid Kulturgeografiska institutionen vid Uppsala universitet, sedan cirka 5 år.

³⁵Om begreppet kontextualisering, se Andersson 1987 samt Sayer 1992.

Uppsalas bostadsmarknad. Studiens första fas har baserats på bearbetning av bostadsområdesstatistik för Uppsala tätort. Denna första del utgör referensram för studiens andra del, samtidigt som den bildar underlag för en vidare diskussion av de primära mekanismerna i boendeseigrationsprocesser. Några författare har i samband med stadens differentiering talat om en rumslig välfärdsfördelning, där stratifieringen uttrycker sig i geografiska mönster för under- respektive överordning.³⁶ På samma sätt skulle man kunna säga att denna stratifiering förutom klasstillhörighet gäller etnicitet. Detta ligger som grund för stadens rasifiering som diskuteras i kapitlet. Med detta menas att staden delas in i olika etniska kategorier på så sätt att det finns påtagliga skillnader mellan de områden där grupper med utom-europeisk härkomst koncentreras och de områden där de europeiska mönstren dominerar.

I kapitel 5 presenteras en fenomenologisk studie av det lokala samhället Gottsunda i Uppsala.³⁷ Tanken har varit att mer i detalj kunna studera och dra slutsatser om de sociala relationerna i ett etniskt segregerat bostadsområde. Dessutom sätts här frågan om huruvida det finns något belägg för att påstå att segregationsmönstren i Sverige skulle genereras av invandrade personer, som söker sig till varandra, på sin spets. Miljonprogramområdena har – som vi kommer att se boken igenom – blivit utpekade som *problemområden*. Både områdena och dess invånare har stigmatiserats. Ett mellansteg i denna process identifieras som en objektifiering av rum och individer. Det vill säga att invånare och områden omtalas. Områden klassas utifrån, många gånger utan någon som helst lokal kännedom. Individerna, "invandrarna", talas det om: de ska integreras, anpassas och distribueras. Men om man vill uppnå en förståelse av individerna i boendeseigrationsprocesser bör man närma sig dem i samtalet. Det samma gäller om det finns en ambition att nå förståelse av dynamiken i etniskt segregerade bostadsområden. Med andra ord behöver man vända sig till de direkta aktörerna och försöka fånga deras tänkande och värderingar, samtidigt som man informerar sig om den bedömning människor själva gör av sin situation. Avsikten med intervjustudien är således att tala *med* individerna, inte *om* dem. Även

³⁶Se t.ex. Harrison 1995.

³⁷Fenomenologiska studier har kommit att inta en viktig plats i vad som kallas vardagslivets geografi. För en utförlig definition av fenomenologin inom geografin se t.ex. Pickles 1988, s 243-253, samt Johnston, Gregory & Smith 1986, s 342-345.

uppgifter om hur diverse samhälleliga institutioner, såsom sociala myndigheter och bostadsförmedlingar, har påverkat hushållens bosättningsmönster har hämtats ifrån de intervjuades berättelser.

Den diskussion som tas upp i kapitel 6 rör andra typer av mekanismer vid sidan av institutionella segregerande mekanismer, som delvis kan förklara uppdelningen av staden i etniskt differentierade områden. Dessa mekanismer är av psyko-social och även ideologisk karaktär, och verkar på ett symboliskt plan. En dold, ofta antagligen omedveten diskriminering som framkommer i diverse representationer – både av rumslig och annan karaktär – kan spela en viktig roll i upprätthållandet och reproduktionen av rasifieringsprocesser i staden. Hermeneutiken å ena sidan och diskursanalysen å andra sidan, används som värdefulla redskap.³⁸ Diskurs och språk betraktas som mänskliga aktiviteter, som formar och omformas av sociala relationer i allmänhet och av maktförhållanden i synnerhet. Diskursanalys är, enkelt uttryckt, analysen av relationen mellan olika påståenden. Den hjälper forskaren att röra sig mellan text och kontext, det vill säga mellan individuella påståenden och de sociala maktförhållanden genom vilka dessa påståenden artikuleras och tar form i en viss diskurs. Mekanismer inom sfären för symbolisk handling och representation av rummet i diverse diskursiva former kan direkt eller indirekt bidra till stadens rasifiering. Här analyseras de intervjuer som gjordes med "svenskarna" i Gottsunda. Gottsundabilderna betraktas som representationer av området utifrån områdesinvånarna själva. Dessa diskuteras i termer av symboliska, osynliga, Vi/De-gränsdragningar. Osynliga gränser är förutom ett ämne inom den nya "cultural geography", även ett viktigt ämne för samhällsvetenskap över huvud taget.³⁹

I sista kapitlet avrundas diskussionen genom att försöka knyta ihop studiens teoretiska ram och empiriska resultat, samt ge några utblickar för framtida forskningsmässiga och politiska utmaningar. Jag återkommer här till vikten av att i analysen ta i beaktande de strukturella, såväl som ideologiska och psyko-sociala aspekter inblandade i alstrandet av rasifierade mönster i urban rumslig differentiering. Ambitionen har varit att bidra till att omdefiniera ramen

³⁸Här experimenteras med begreppet "misstänksamhetens hermeneutik", som delvis hämtats från Ricoeurs *misstänkens hermeneutik*. För en utförlig redogörelse om Ricoeurs *misstänkens hermeneutik*, se Kristensson-Uggla 1994, s 251-284.

³⁹Gren 1996, s 90.

för förståelsen av fenomenet etnisk boendesegregation. Efter en genomgång av de hittills föreliggande ansatserna argumenteras här, i en postmodernistisk dekonstruktivistisk anda, för en revidering av begrepp, teoretiska ansatser och forskningsmetoder. Kopplingen mellan dekonstruktion och nya perspektiv för studiet av etnisk boendesegregation diskuteras som avslutning. Diskussionen om dekonstruktivism i samhällsvetenskapen sparas till slutkapitlet, eftersom den i sig kan hjälpa till att föra samman de olika resonemang som förts i avhandlingen. Den föreslagna omdefinieringen av ramen för förståelsen av fenomenet etnisk boendesegregation, kan i längden ha positiva effekter, när det gäller den politiska hanteringen av en rasifierad stad. Den här studien, som rör sig inom ett fält som skulle kunna kallas ett kritiskt studium av boendets geografi inom den socialgeografiska urbana traditionen, kan förhoppningsvis bidra till debatten och förståelsen av den etniska boendesegregationen i Sverige.

Teorier om rummet, rasrelationer och boendesegregation

Inledning

Etnisk boendesegregation är ett forskningsområde som för samman en mångfald discipliner. Inte bara sociologer och kulturgeografer har ägnat sig åt studiet av detta fenomen, utan i varierande grad har bland andra ekonomer, statsvetare, socialpsykologer, etnologer och antropologer, arbetat med segregationsfrågor. Detta är bland annat ett uttryck för att boendet är en så pass viktig del av människornas liv att studiet av det kan också ha en hel del att säga om samhället i stort. Studier av boende har emellertid, och då framför allt i ett ekonomiskt perspektiv, först och främst fokuserat på bostadspolitiska aspekter. De frågor som väckt bostadsforskarnas intresse är exempelvis byggproduktionens storlek, byggnadskostnader, produktivitet och bostädernas prisutveckling. När det gäller bostadssociala frågor har tendensen varit att mäta bostadsbristens storlek, trångboddhet, bostadsstandard, och så vidare.

Bostadsforskning i ett internationellt perspektiv har inte i någon större utsträckning befattat sig med frågan om vilken roll boendet spelar i en bredare social och samhällelig struktur och hur samhället i sin tur påverkar boendet. Bostadsforskningen har därmed i viss mån isolerat sig från de debatter och den teoriutveckling som ägt rum inom samhällsvetenskaperna.¹

Den teoretiska förankringen för den mer specifika etniska boendesegregationsforskningen har däremot präglats av en permanent debatt, där troligen sociologer och kulturgeografer har deltagit mest aktivt. I föreliggande kapitel presenteras den etniska boendesegrega-

¹Kemeny 1991.

tionens forskningstradition, dess brister samt förutsättningarna för en vidare utveckling.

Boendeforskning och segregationsforskning

Ett avslöjande drag för det som Kemeny kallar bostadsforskningens närsynthet är just dess benämning, nämligen bostads- i stället för boendeforskning. Kemeny påstår vidare, att trots att boendeforskning kan framstå som ett ämnesintegrerat forskningsområde har den i själva verket inte integrerat sig med några ämnen utan snarare gått sin egen väg. Bostadsforskningen har enligt Kemeny, på sätt och viss funnit sin egen diskurs, vilken dock brister i teoretisk förankring. Varken stats- eller socialteori har fått något starkt genomslag i denna forskning. Det finns naturligtvis undantag från denna regel, som till exempel den forskning som på flera håll i Sverige bedrivs om värderingar kring boendet eller om relationen mellan välfärdsstaten och bostadsfrågan.² Kemeny, vars arbete delvis baserats på svenska förhållanden, pläderar till och med för utvecklingen av en tydligare boendesociologi. Han uppmanar boendeforskare att ägna sig åt fyra angelägna uppgifter: först att gå igenom de begrepp som boendeforskningen grundas på, det vill säga det sätt de har konstruerats på, samt deras svagheter och begränsningar. Den andra uppgiften är att tänka igenom de metoder som används. Särskilt måste statistikens pålitlighet ifrågasättas precis som har gjorts inom de ämnen som ägnar sig åt studiet av sociala problem. En tredje uppgift är att analysera boendeforskningens retorik, och det sätt på vilket bostadsdebatter relaterar begrepp, data, och metoder till varandra (inom ramen för specifika politiska debatter). Den fjärde och sista angelägna uppgiften är att upphöra att okritiskt acceptera begrepp eller för givet tagna uppfattningar om vad som utgör och vad som inte utgör ett *bostadsproblem*. Boendeforskare måste själva börja att definiera och omdefiniera forskningsproblem utifrån en djupare teoretisk förankring.³

Även om segregationsforskningen har en annorlunda tradition inom samhällsvetenskapen än vad bostadsforskningen generellt har haft (segregation är visserligen mer än boende), delar den en del av de brister som beskrivits. Segregationsforskning och bostadsforsk-

²Se t.ex. Bengtsson 1995, Brydsten 1994, och Siksiö 1991.

³Kemeny 1991, s 32.

ning är dessutom nära förknippade med varandra i en sådan utsträckning att en större integration dem emellan skulle kunna ha en ömsesidigt berikande effekt. Studiet av boendesegregation kan ha nytta av bostadsforskningen eftersom fenomenet inte enbart är av social karaktär. Samtidigt skulle bostadsforskningen kunna hämta näring ifrån segregationsstudier, för att uppnå en större förståelse av sociala och politiska aspekter relaterade till bostadsfrågan. I relationen rum-samhälle spelar boendet en viktig roll. Det kan mycket väl hända att välplanerade byggnadsprojekt resulterar i mindre planerade utfall, med oönskade effekter som tydliggörs först när projektet redan är genomfört och möjligheterna att påverka dessa är begränsade.

Ett välbekant exempel i Sverige är det omdebatterade samhällsprojektet miljonprogrammet, inom vars ram cirka en miljon bostäder färdigställdes från mitten av 1960- till mitten av 1970-talet. Många av dessa bostadsområden har dessvärre förblivit eller förvandlats till förorter med dåligt rykte, ofta med redan slitna hus och med en hög socio-ekonomisk och etnisk segregation.⁴ I den enastående målsättningen att bygga bort bostadsbristen i Sverige, kan de komplexa relationer relaterade till boendet och det urbana rummet ha fått en lägre prioritering. Det finns i den mening till exempel ingen paradox i att "det gick snett" med miljonprogrammet, en fråga som segregationsdebattörerna senare har ställt sig.⁵

Problemet kan med stor sannolikhet ligga i att den dominerande synen på boendepaneringen i någon mån har varit ensidig. Som Kemeny påpekat kan stadsplaneringen ha betraktats som en social-administrativ företeelse, snarare än som en integrerad del av människornas liv. Man kan dra vissa paralleller med internationella förhållanden, där det har konstaterats att fattigdom och utslagning delvis kan vara en effekt av en ensidig stadsplanering.⁶

Föreliggande studie söker sig mot ett studiefält som skulle kunna kallas *kritisk boendegeografi*. Avhandlingen präglas av ett dekonstruktivistiskt perspektiv, som bland annat strävar efter att uppmärksamma försummade aspekter inom svensk etnisk boendesegre-

⁴SOU 1990:20.

⁵Uttrycket inspireras av artikeln "Miljonprogrammet – vad var det som gick snett?" i *Bofast*, nr 11, 1990, s 24-25.

⁶Harvey 1989, s 66-98.

gationsforskning. Två av de aspekter av utvecklingen inom social teori som bostadsforskningen har negligerat, är ras/etnicitet- och kön/genusrelationer. De socialt konstruerade kategorierna kön och "ras" har ofta lämnats utanför analysen, och i de fåtaliga fall som dessa dimensioner belysts, har de tagits upp som enskilda variabler i analysen. Klassaspekter har uppmärksamrats oftare. "Klass", "kön" och "ras" är dock kategorier, som i verkligheten inte existerar oberoende av varandra utan som tvärtom ständigt påverkar varandra på ett intrikat sätt och under bestämda maktförhållanden. Dessa komplexa relationer tar sig olika uttryck i våra livsrum, samtidigt som de påverkar människors individuella förutsättningar och behov.

Boendeforskningen bör därmed eftersträva att tydliggöra betydelsen av de sociala och rumsliga effekterna av dessa relationer. Boendefrågan bör sättas in i ett bredare sociostrukturellt sammanhang än vad som hittills gjorts, där genus,⁷ klass och rasrelationer perspektiven bör ingå. Detta är emellertid ingen enkel uppgift och i praktisk-konkret forskning måste ofta den ena variabeln ges större vikt än den andra. I den här studien kommer rasrelationerna att inta huvudrollen i analysen som ett sätt att ta upp den svenska etniska boendesegregationens historia som inte berättats och den geografi som inte granskats.

Klassaspekten lämnas dock inte utanför, och det finns troligen även kopplingar mellan socio-ekonomisk, etnisk och genus relaterade boendesegregationsprocesser. Men på grund av förklarliga begränsningar i avhandlingens studieramar får inte könsdimensionen det utrymme som en djupare utforskning av dessa relationer skulle kräva.

Resten av detta kapitel ägnas åt den teoretiska ramen för studien, vilken kan sägas vara teorin om *rasifiering*. Diskussionen av den etniska boendesegregationens plats i den mer allmänna sociala maktstrukturen och dess koppling till rasifieringsprocesser föregås av en historisk genomgång av forskningen inom området.

⁷Här används för det mesta ordet kön, eftersom det ännu så länge inte finns någon tillfredsställande svensk motsvarighet till det engelska begreppet gender. I vissa stycken gör jag som några andra författare som valt att använda ordet genus, lånar från historikern Yvonne Hirdmans teoretiska apparat. Begreppet genus, i likhet med gender kännetecknar det sociala (och ej det biologiska) könet

Segregationsforskningens teoretiska ansatser: en historisk genomgång⁸

Ordet segregation härrör från debatten om rasåtskillnad mellan svarta och vita i USA, fastän redan den förindustriella staden präglades av olika grader av social segregation.⁹ Det som länge betraktats som det mest extrema uttrycket för segregation, nämligen judekvarterens getton, förekom redan i 1200-talets muslimska städer och spreds så småningom först till Östeuropa och sedan till Västeuropa och Nordafrika.¹⁰ Med begreppet segregation som från början tolkats som ett utslag av en negativ särbehandling och diskriminering,¹¹ har man brukat åsyfta antingen ett tillstånd eller en process som leder till detta tillstånd. Innebörden kan ibland avse en generell inre differentiering i staden, nämligen den geografiska åtskillnaden mellan olika befolkningsgrupper eller uppdelningen mellan bostadsområden och arbetsplatsområden. Oftast används dock termen i en mer begränsad betydelse för att referera till skilda befolkningsgruppers olikartade rumsliga fördelning av sitt boende, med andra ord boendets segregation.¹²

Den sociala dimensionen: boendesegregationens tre huvudtyper

Boendesegregation kan karaktäriseras på olika sätt beroende på vilka sociala dimensioner som studeras. De flesta studier inom detta forskningsområde identifierar tre huvudtyper av boendesegregation, nämligen *socio-ekonomisk*, *demografisk* (ålders- och/eller könsmässig, möjligen kan också vissa typer av kategoriboende föras hit, t.ex. studentboende) och *etnisk*. Ett av de teoretiska och metodiska huvudproblemen i forskningen kring etnisk segregering har just varit att analytiskt försöka hålla isär dessa tre aspekter. Det är till exempel väl känt att invandrare i Sverige är starkt överrepresenterade i hyresbo-

⁸Underlag för denna genomgång har tidigare publicerats i olika versioner: Molina 1992 och Andersson & Molina 1996.

⁹Sjöberg 1980.

¹⁰Jones & Eyles 1971, s 169.

¹¹Rasdiskriminering enligt FN är "Varje åtskillnad, uteslutning, restriktion eller företräde som grundar sig i 'ras', färg, bakgrund, nationell eller etniskt ursprung som har till mål att ogiltigförklara eller förhindra erkännandet eller utövande av mänskliga rättigheter och fundamentala friheter inom politiska, ekonomiska, sociala, kulturella eller andra områden av offentligt liv".

¹²Andersson-Brolin 1984, Jansson 1977, Molina 1992, Andersson & Molina 1996.

ende.¹³ Men den klass- och åldersmässiga sammansättningen av befolkningen med utländsk bakgrund talar också för att man kan förvänta sig en överrepresentation i hyresboende redan på grundval av deras överrepresentation i arbetarklass och åldrarna 20-35 år. Samtidigt finns ett starkt samband också mellan ålder och inkomst, och kön och inkomst, varför den klassbaserade analysen inte heller kan bortse från den demografiska strukturen.¹⁴

Den sammanfattning av forskningstraditioner som görs nedan återfinns i alla större forskningsarbeten som rör segregationen. Man ser dem i svensk forskning ofta grupperade i enlighet med Göran Lindbergs förslag: ekologiska, socio-kulturella samt strukturella teorier.¹⁵ Den följande sammanfattningen skiljer sig inte nämnvärt i sina huvuddrag från Lindbergs snart 25 år gamla typologi. Nya studier görs varje år, men de placerar sig ofta i redan upparbetade traditioner, eller söker i ambitiösa fall att överbrygga spänningar mellan dessa.

Den socielekologiska skolan

Den klassiska socielekologin, ofta benämnd chicagoskolan, har dominerat forskningsfältet sedan 1920-talet. Socielekologin lägger tonvikten på att den ständiga kampen för tillvaron inte bara gäller för djur och växter utan också i överförd bemärkelse för de mänskliga samhällena.¹⁶ Inom ramen för urban rumslig differentiering betyder detta närmast socialt darwinistiska synsättet att stadsborna konkurrerar med varandra (med sina ekonomiska resurser som medel) om stadens bästa områden för lokalisering av både ekonomiska aktiviteter och boende.¹⁷

Även om Robert Park på många sätt kom att symbolisera chicagoskolan får ofta McKenzie stå som den forskare som först tillämpade segregationsbegreppet på 1920-talet. McKenzie menade att homogena områden uppstår till följd av ett samspel mellan olika

¹³Se Andersson & Molina 1996, s 177-188.

¹⁴Detta bekräftas av arbetsrapportserien "fältkursrapporter", inom ramen för vilken andra terminens studenter vid Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet, sedan några år studerat förhållandena i hittills 10 svenska kommuner.

¹⁵Lindberg 1967.

¹⁶Andersson-Brolin 1984, s 29.

¹⁷Se t.ex. Livingstone 1992, s 184-187.

krafter, där dock de ekonomiska faktorerna framstår som allra viktigast. Detta innebär att den primära och vanligaste formen av rumslig åtskillnad är att hänföra till befolkningens inkomstskillnader. Andra faktorer såsom exempelvis, "ras", språk och kultur ses i detta perspektiv som sekundära.¹⁸

Socialekologin i kulturgeografin

Inspirerade av den socialekologiska skolans sociologer började även geografer intressera sig för segregationsmönstren. Rumsliga modeller för städernas markanvändning utvecklades. Tidigare hade urban-geograferna riktat sitt intresse på stadens morfologi, det vill säga stadens synliga utseende som resultat av de aktiviteter som marken brukades till. Morfologiska studier av staden utgjorde på så sätt beskrivningar av stadens fysiska struktur genom att identifiera dess olika markanvändning, som exempelvis industri-, bostads- och serviceområden.¹⁹ Intresset överfördes så småningom till så kallade "naturliga områden", vilka definierades som geografiska områden karakteriserade av en fysisk, synlig struktur, samt deras kulturella särprägel. Efter en del kritik och justeringar gav begreppet det naturliga området dock snart upphov till begreppet "det ekologiska området". Studiet av staden ur en ekologisk synvinkel var mer utvecklad än tidigare i den meningen att man nu även uppmärksammade variabler av social karaktär i uppdelningen av staden i olika områden. Sålunda gjordes försök att konstruera allmänna deskriptiva modeller över stadens rumsliga struktur. Dessa modeller har kallats markanvändningsmodeller, även om de utgör en mer omfattande abstraktion av stadens interna struktur. De mest kända markanvändningsmodellerna är de klassiska Burgess från 1925, Hoyts från 1939 och Harris och Ullmans från 1945.²⁰

Markanvändningsmodeller

Burgess baserade sina teser på flera studier av staden Chicago och han betonade i sin modell förekomsten av koncentrisk gradienter från stadens administrativa kärna, medan Hoyt identifierade radiala eller sektoriella gradienter. En gradient pekar i detta sammanhang ut

¹⁸Se McKenzie 1971 [1926]. Detta konstateras också av Andersson-Brolin 1984.

¹⁹Short 1984, s 128-131.

²⁰Ibid.

riktningen för var markvärden ökar eller minskar. Båda dessa modeller konstaterade en minskning av markvärden från stadskärnan till perifera områden. I en intressant kommentar till markanvändningsmodellerna påstår Short att det är fel att betrakta dessa modeller som allmänna markanvändningsmodeller. De representerar en mycket mer invecklad företeelse, nämligen de rumsliga mönster som specifika bostadsmarknadsprocesser alstrar. Burgess modell, till exempel, belyste en dynamisk process av flyttningar. De immigranter som flyttade in till stadens centrala delar flyttade sedan vidare till yttre zoner och de kom därmed att successivt "invadera" stadens olika områden. Modellen var inte speciellt användbar i städer med små inflyttningsströmmar eller på en bostadsmarknad med en dominerande offentlig ägare, det vill säga när huvudrollen på bostadsmarknaden inte spelades av marknadskrafterna.²¹

Hoyt identifierade i sin tur olika radiala sektorer längs transportlederna var och en med sin specifika markanvändning. Hoyt lade tonvikten på en process, som han kallade filtrering. De ekonomiskt starka hushållen flyttade kontinuerligt ut till nya bostadsområden. De luckor som höginkomsthushållen lämnade bakom sig kom att fyllas av hushåll med lägre inkomster. Den fria bostadsmarknaden karakteriserades enligt Hoyt av en automatisk filtrering efter inkomsterna.

Bristerna med denna modell var att den försummade att uppmärksamma en pågående konsolidering av ekonomiskt starka hushålls bosättning i exklusiva bostadsområden, något som kan konstateras i praktiskt taget alla storstäder i världen. Dessutom var ett av modellens antaganden att låginkomsthushåll endast kunde få de bostäder som hushåll med högre inkomster lämnade. Hoyt var en starkt övertygad anhängare av marknadsekonomin och ansåg inte att den offentliga sektorn borde intervensera i bostadsmarknadsprocesser.²²

Ett tredje viktigt bidrag blev Harris och Ullmans modell för stadens struktur (1945), som kan ses som en reviderad version av Burgess och Hoyts modeller. Harris och Ullman identifierade flera kärnor i staden, som tydliggjorde dess splittring och uppdelning i specialiserade distrikt. Dessa mindre enheter uppfyllde den centrala

²¹Ibid.

²²Ibid.

stadens funktioner på en lägre nivå och de befrämjade därmed en decentralisering av stadens aktiviteter.²³

Trots att alla tre modellerna från olika håll har kritiserats på grund av diverse brister, har de varit inspirerande för studier av stadens inre struktur.²⁴ Modellernas genomslagskraft förstärktes säkert av de många gånger pedagogiska men samtidigt sakligt förenklade kartor, som överlevt i den högre undervisningens kurslitteratur in i våra dagar. Bidragen till förståelsen av segregationens mekanismer – och då särskilt den etniska boendesegregationens – måste dock betraktas som mer begränsade.

Segregationens omfattning och karaktär i länder utanför Sverige skall här inte tas upp till ytterligare granskning. Det finns en omfattande dokumentation rörande både demografisk, klassmässig och etnisk segregering i de flesta länder, varav många just strävat efter att sammanfatta mönstren i termer av chicagoskolans modeller och deras begrepp sektoriell, zonerad och klustrad fördelning. Bland gemensamma drag i många studier och i många städer och länder märks tendensen till att den klassmässiga segregeringen ofta är mer sektoriell än den etniska, det vill säga den rumsliga fördelningen efter klasstillhörighet löper i sektorer (tårtbitar) i olika riktningar ut från stadskärnan. Den etniska segregeringen uppvisar i kontrast till detta mönster ett betydligt starkare klustringsmönster, vilket betyder att den rumsliga koncentrationen vanligen är starkare för etniska grupper än för andra sociala grupperingar.²⁵

Den moderna socialekologin

De brister som alltid följt det socialekologiska synsättet hänger framför allt samman med avsaknaden av en icke-biologisk teoretisk grund för att bestämma de i studierna ingående variablerna. Kort sagt, vilka var segregationens grundläggande orsaker – om nu socialdarwinismen inte höll som utgångspunkt för sociologiskt och socialgeografiskt tänkande?

Ett försök att på deduktiv väg lösa problemet gjordes av Shevky och Bell i en multivariat teoretisk analys av samhällets rumsliga differentiering, lite missvisande benämnd *socialområdesanalys*.²⁶

²³Ibid.

²⁴Ley 1983, s 67-75.

²⁵Se Cater & Jones 1989, s 45.

Deras centrala begrepp – "societal scale" – uppvisar likheter med Durkheims klassiska beskrivning av samhällets linjära utveckling i riktning mot allt större arbetsdelning och ökad social komplexitet. Drivkraften i denna utveckling är ekonomin, som i sin tur starkt betingas av den teknologiska utvecklingen. Processen tar sig framför allt uttryck i tre tendenser: förändring i yrkesskicklighet, förändrad produktionsstruktur samt förändrad befolkningssammansättning och -fördelning. Shevky och Bell analyserade segregationen i ett mångsidigt perspektiv och tog hänsyn till en rad förhållanden samtidigt. Enligt författarna sker differentieringen av bostadsområden i det moderna samhället efter tre grundprinciper: *ekonomisk status* eller *social rang*, som i första hand handlar om fördelningen av yrkeskategorier, efter utbildning och hushållens ekonomiska resurser; *familjestruktur*, som fångar upp variationer i fruktsamhet, kvinnors förvärvsfrekvens och antalet enpersonshushåll; och till sist *etnisk status*, som ses som uttryck för en framskriden social differentieringsprocess i det moderna samhället.²⁷

Som social teori har Shevky & Bells förklaringsmodell knappast avsatt några betydande spår i segregationsforskningen, men indirekt fick deras forskning betydelse för introduktionen av den mer induktiva faktoranalysen i kulturgeografisk och sociologisk forskning om stadens inre differentiering. Denna kännetecknas just av att flera, ofta ett stort antal, variabler som på någon vald geografisk nivå mäter befolkningens karakteristiska, sammanförs i en statistisk analys. Förhoppningen är att förklaringen kan sökas i de samband som analysen pekar ut som varande av särskild betydelse för ett visst socialgeografiskt mönster.²⁸

Sverige byggde också en i någon mening egen tradition när det gäller segregationsforskning, vilken man skulle kunna klassa som en modern svensk socialekologi. Några forskare försökte kombinera den traditionella socialekologiska synen på stadens differentiering med strukturellt inriktade förklaringar. Den mest framstående figuren i svensk segregationsforskning i moderna tider är sannerligen Lindberg, som med sina studier från 1960- och 70-talet väckte en debatt kring frågan, som engagerade representanter från flera akade-

²⁶Shevky 1955.

²⁷Se också Jansson 1977, s 111.

²⁸Ley 1983.

miska ämnesområden. Även om Lindbergs studier inriktade sig mot socialekologin måste dessa betraktas som kritiska för sin tid.²⁹ Denna relativt självständiga ställning berodde delvis på att den svenska segregationsforskningen inte enbart hade fått inflytande från Chicagoskolans ansatser.

Svensk segregationsforskning rymdes i en mångfaldig europeisk tradition med tysk och även i viss mån fransk urbanforskning i bakgrunden. Ett exempel på en överföring av socialekologins grundläggande idéer till ett mer politiskt radikalt perspektiv utgörs av Améens doktorsavhandling från 1964. Hans analys av hur markägande, lagstiftning och politik fungerade i processer av stadens sociala differentiering fick stort genomslag, troligen därför att den lyckades koppla ihop segregationsprocesser med den politiska nivån.³⁰ Faktorekologisk analys användes även av kulturgeografer i Uppsala under 1970-talet, då bland annat en forskargrupp genomförde en serie undersökningar av Uppsalas sociala struktur.³¹

Staden som en mosaik och kulturella förklaringar till segregationen

Boendesegregation är ett svårt studieområde eftersom processen sannolikt både beror på och ger näring till ett komplext spel mellan olika krafter i staden. Timms formulerar inte någon ny teori om stadens inre differentiering, men ger väl synpunkter på hur en sådan teori borde konstrueras. Han anser att bostadsdifferentiering påverkas av såväl hela samhällsstrukturen som de individuella hushållens beslutsfattande. Därför måste en förklaring av den urbana strukturen inkludera aspekter från såväl makrosociologin som socialpsykologin.³² Timms hävdar att staden liknar en mosaik av sociala världar, där den socialgeografiska variationen både ses som en reflex av och en förutsättning för det urbana livets komplexitet.

Socialpsykologiska faktorer som behandlas isolerade från sitt strukturella sammanhang kan dock leda till missvisande slutsatser. En vanlig konsekvens av en starkt kulturell betoning inom boendeforskningen har – särskilt i etniskt sammanhang – lett till en kulturell

²⁹Se Lindberg 1967 och 1971.

³⁰Se Améen 1964.

³¹Se t.ex. Öhman 1977, som tillsammans med Maj Aldskogius undersökte den sociala strukturen i Uppsala med hjälp av faktorekologisk analys.

³²Timms 1975.

reduktionism, där ekonomins och politikens roll i såväl understödandet av som möjligheter att minska den etniska boendesegregationen inte belysts tillräckligt. Kulturalistiska ansatser tenderar att reducera sociala grupper till kulturbärare; man "kulturerar" människor.³³

Strukturalistiska ansatser

Den strukturalistiskt inspirerade urbanforskningen från 1970-talet och framåt vänder sig just mot sociealekologernas förklaringsmodeller, vilka grundades på evolutionsbiologin och den klassiska nationalekonomin. Det senaste kvartsseklets utveckling inom segregationsforskningen har starkt påverkats av ett strukturalistiskt tänkande. Neo-marxister som sysslat med boendesegregationsteori har fört analysen från studier av markanvändning till studier som tar det kapitalistiska samhällets grundstruktur som utgångspunkt. Som främsta representanter kan Harvey och Castells nämnas. Tillsammans har de dominerat de senaste 20 årens kritiska urbanforskning i USA och Europa.³⁴

Segregationen bör enligt Castells studeras utifrån två olika perspektiv. För det första bostadssegregationen (som tillstånd) och för det andra hushållens flyttningar i det redan producerade rummet (process). Castells studerar bägge aspekterna utifrån 1900-talsdata för USA.³⁵ Särskilt i en fallstudie av Chicago framstår Castells ansats som både spännande och på samma gång nydanande. Med hjälp av ett komplext index för social och ekonomisk status beräknas de tio högsta respektive tio lägsta distrikten på en skala som fångar upp den sociala stratifieringen. Områdena jämförs med avseende på hushållens ekonomi, yrke, demografiska faktorer och boendeförhållanden. En stark etnisk subkultur påvisas; de svarta koncentreras till getton, som också blir platser för organisering av revolt och klasskamp, ett tema som Castells återkommer till i sin senare forskning.³⁶

David Harvey presenterar flera hypoteser om den segregerade staden, där begrepp som klasskamp och medvetandegrad är centrala.

³³Harrison 1995, Smith 1989.

³⁴Harveys och Castells arbeten är flertaliga. Se t.ex. Castells 1977a och 1983, samt Harvey 1973, 1982, 1985a och 1985b.

³⁵Castells 1977b.

³⁶Castells 1977a, s 171 och Castells 1983.

Han hävdar att segregeringen speglar de i kapitalismen inbyggda motsättningarna, som tar sig uttryck i ojämlikhet och klasskillnader. Samtidigt finns i segregationen en bakomliggande process av reproduktion av de sociala relationerna inom det kapitalistiska samhället. En sådan reproduktion sker genom att befolkningens värderingar, vanor, förväntningar och möjligheter på olika sätt kommer att präglas av var i staden man bor.

Skilda samhällsklasser har inte bara olika social lokalisering, denna sociala åtskillnad möjliggörs av olikartad geografisk lokalisering, det vill säga av en separation av sociala arenor och reproduktionsmiljöer/grannskap. I grannskapet socialiseras barn in i specifika sociala funktioner, där skapas klass- och gruppidentitet och grannskapet kan också vara en källa till status (man kan bo på en "status-adress").³⁷ För Harvey kan boendedifferentieringen definieras som olika grader av tillgänglighet till och förfogande över de resurser som avgör *marknadsförmågan* på arbets- och bostadsmarknaden. Marknadsförmågan knyts till arbetsdelningen. Därmed är det inte bara köpkraft som definierar individens marknadsförmåga på till exempel bostadsmarknaden i staden, utan även attityder, värderingar och förväntningar samt utbildning och kunskap. Harvey är ganska kategorisk när han hävdar att boendedifferentieringen i städerna främst förklaras av krafter som härstammar från den kapitalistiska produktionsprocessen och att det därmed skulle vara ett misstag att betrakta denna differentiering som en produkt av människornas fria och spontana val.³⁸

Däremot ser Harvey rumsligt differentierade mönster som en förmedlande struktur av de processer genom vilka klassförhållanden och social differentiering skapas. Det är med andra ord de processer som skapar dessa mönster som framstår som forskningsrelevanta, och inte mönstren i sig. På detta sätt kan boendesegregation betraktas som en viktig faktor i vidmakthållandet och reproducerandet av de sociala förhållandena i det kapitalistiska samhället. Ett arbetarklassbarn föds och växer upp i en arbetarklassmiljö. För individerna innebär olika bostadsmiljöer olikartad tillgång till bland annat utbildning och information och därmed olika karriärmöjligheter på bostadsmarknaden i framtiden. Detta är enligt Harvey ingen oböjlig regel

³⁷Harvey 1985a, s 109-124. Se också Scott 1980, s 124f.

³⁸Harvey 1985a, s 123.

men väl en tendens.³⁹ Harvey för in frågor om attityder, värderingar, förväntningar, utbildning och kunskap i den urbana analysen. Dessa aspekter – som kan sägas ingå i vad den franska sociologen Pierre Bourdieu kallar "kulturellt kapital" – får en specifik betydelse när det gäller boendesegregationsprocesser bland invandrade minoriteter.⁴⁰ Invandrade hushåll har vanligen endast sitt kulturella kapital att röra sig med i det nya landet, bara undantagsvis ekonomiska tillgångar. Detta kulturella kapital innebär resurser men också svårigheter. Inte sällan är till exempel bristande språkkunskaper ett hinder för en full förståelse och en behärskning av de spelregler och möjligheter som råder på bostadsmarknaden. En annan viktig del av det kulturella kapitalet, den egna självbilden och identiteten, blir också tidigt bunden till de sociala relationer nyanlända individer har etablerat. Det är i den miljön, inte i det omgivande svenska samhället, som det egna kulturella kapitalet kan ge viss avkastning. Inte sällan, och troligen framförallt av språkliga skäl, investerar man i relationer inom den egna etniska gruppen. Denna tendens kan tros vara starkare när utbildningsnivån är låg och/eller de ekonomiska resurser är små.

Inspirerad av Lefebvre bygger Harvey vidare en modell för "A 'grid' of spatial practices". I denna modell kan man se olika dimensioner knutna till bostadsdifferentiering i staden. Flera av dem place-rar Harvey under rubriken "Domination and control of space". Aspekter som privat markägarande, statliga och administrativa rumsindelningar, exklusiva bostadsområden, exkluderande indelningar och andra former för social kontroll, såsom bevakning, är olika sätt att utöva kontroll över det urbana rummet.⁴¹ Harvey tar också in de socialpsykologiska aspekter, som Duncan Timms efterlyste hos den traditionella rumsliga analysen. Emellertid relaterar Harvey dessa inte enbart till den privata sfären och individernas egna val, utan han fäster ännu större vikt vid den maktkamp och de maktförhållanden, som rumsliga processer utspelar sig i. Detta är av väsentlig betydelse för kulturgeografiska studier av det urbana rummet i allmänhet och studiet av boendesegregation i synnerhet.

³⁹Harvey 1985a, s 109-124.

⁴⁰Bourdieu 1984.

⁴¹Harvey 1989, s 220.

Kulturreduktionism och begreppet likhet

Trots att boendet i staden är socialt differentierat har både det geografiska och det sociala rummet en i betydande utsträckning kontinuerlig struktur, som i verkligheten inte entydigt går att segmentera. I den bostadsmarknadsmässiga praktiken finns det till exempel inte två, fem eller tio nivåer av inkomster och andra resurser utan en glidande skala, som ger sådana variationer i det sociala systemet att vad som är "socialt lika" blir ett relativt och problematiskt begrepp. Harvey hävdar att de klassiska sociologiska förklaringarna till segregationen inte har nått längre än till att formulera enkla teser om att "lika människor bor, eller gillar att bo, nära varandra". Han menar att svårigheterna för samhällsforskare dyker upp redan när de försöker definiera begreppet likhet och när de försöker ta ställning till frågan huruvida människor är lika eftersom de bor nära varandra eller att de bor nära varandra för att de är lika.⁴² Harvey presenterar några generella hypoteser om boendedifferentierade städer, där begrepp som klasskamp och medvetandegrad är centrala. Han hävdar att boendedifferentiering i staden speglar de i kapitalismen inbyggda motsättningarna, som tar sig uttryck i ojämlikhet och klasskillnader. Samtidigt finns i boendedifferentieringen en bakomliggande process av reproduktion av de sociala relationerna inom det kapitalistiska samhället. En sådan reproduktion sker genom att bostadsområden påverkar befolkningens värderingar, vanor, förväntningar och möjligheter på olika sätt beroende på var man bor i staden.

En kritisk diskussion av termen likhet är viktig inom samhällsvetenskapen. Föreställningen om likhetens betydelse förefaller att ha påverkat den västerländska idéutvecklingen sedan flera århundraden. Foucault påpekar i "The order of Things" att ordförrådet för att benämna likhet (engelskans *resemblance*) var tämligen talrikt redan på 1500- och 1600-talet. *Amicitia, Aequalitas (contractus, consensus, matrimonium, societas, pax et similia), Consonantia, Concertus, Continuum, Paritas, Proportio, Similitudo, Conjunctio, Copula*, och många andra sådana ord fann han i Grégoires *Syntaxeon Artis Mirabilis* från 1610.⁴³

Foucault tar upp den fascinerande romanfiguren Don Quixote som exempel på dåtidens syn på likhet. Denne dåre, som inte är sjuk

⁴²Harvey 1985a, s 109-124.

⁴³Foucault 1970, s 17.

utan ständigt avvikande, och på detta sätt fyller en outhärlig kulturell funktion, har för den västerländska erfarenheten blivit "mannen med den primitiva likheten" eller "den alienerade mannen". En sådan karaktär skildrades ofta i romaner och teaterpjäser under barocktiden, och legitimerades stegvis ända till uppkomsten av 1800-talets psykiatri. Förvirrat spelar Don Quixote rollerna av Den Samme (the Same) och Den Andre samtidigt. Han vänder på alla värden och proportioner eftersom han hela tiden tror att han måste tolka olika tecken.⁴⁴

Poeten representerar för Foucault det motsatta. Poeten letar alltid efter olikheter, återupptäcker de dolda relationerna mellan saker, deras tillskrivna likheter. Den Sammes överlägsenhet förskjuter olikheten till skuggornas land. Medan dåren grupperar alla tecken och vägleder dem med en likhet som aldrig upphör att reproducera sig, spelar poeten en allegorisk roll. Han⁴⁵ anstränger sig för att fånga "det andra språket", språket utan ord eller diskurs, likhetens språk. Mellan poeten och dåren har det öppnats ett kunskapsfält, vilket medfört att uppmärksamheten förskjutits från begreppet likhet till idéer om identitet och olikhet.⁴⁶ Idén om likhet är minst lika aktuell i dag, och nationella identiteter konstrueras i dess namn.⁴⁷ Begreppet likhet har successivt kommit att ge idén om kulturell identitet sitt nuvarande innehåll.

Kultur kan vara ett tveeggat svärd

Kultur kan inte betraktas som något statiskt och ogenomträngligt. Att tro att det finns olika kulturer, en för den inhemska befolkningen och andra för de invandrade befolkningarna är att förneka att invandringen ändrar den kulturella verkligheten i ett samhälle. Paul Gilroy

⁴⁴Foucault 1970, s 49.

⁴⁵Michel Foucault kan nästan systematiskt sägas utesluta kvinnan och det kvinnliga från sitt arbete. Hans berättelseform är alltid i maskulin form (He, him, etc.), samtidigt som han inte särskilt ofta refererar till kvinnliga författare. Emellertid har hans idéutveckling kommit - av somliga feministiska teoretiker - att betraktas som mycket användbar för en feministisk vetenskapsteori. Se Elspeth Probyn (1994) som recenserar McNey, Lois (1992) *The ampersand returns*, Foucault and feminism: power, gender and the self, i *Environment and Planning D: Society and Space* 1994, volume 12, s 509-512.

⁴⁶Foucault 1970, s 50.

⁴⁷Se t.ex. Anderson (1993) [1991].

hävdar i sin studie om svart kultur i Storbritannien, att det inte går att förstå någon "brittiskhet" (britishness) utan denna kultur. Kulturens former ändras, utvecklas, blandas och sprids i historiska processer.⁴⁸

Så är fallet också i Sverige. Både inomeuropeiska och utomeuropeiska invandrare har bott i Sverige sedan flera hundra år tillbaka. Det vore trångsynt att tro att denna långa och etniskt mångfacetterade närvaro inte satt några som helst spår i de sociala relationer som genomsyrar dagens svenska samhälle. Den "svenska" kulturen kan inte förstås utan att analysera invandrarnas kontinuerliga inflyttande på denna. På samma sätt kan man inte tala om en eller några invandrar-kulturer utan att ta med i beräkningen att personer med rötter i andra länder faktiskt är integrerade i den svenska kulturen. Det handlar om en integration som när allt kommer omkring sällan är till de invandrades fördel, men integration likväl. Som det framgår i kommande kapitel visar en stor del av främst den utomeuropeiska invandrade befolkningen sämre levnadsförhållanden än den infödda befolkningen. Denna underordnade ställning kan på ett begreppsmässigt plan inte sägas ha så mycket med en bristande integration att göra. Sämre samhällseliga positioner än befolkningen i övrigt kan betraktas som just den plats som samhället öppnar för dessa medborgare. Från och med deras ankomst till Sverige är de invandrade en del av samhällets sociala relationer. Idén om integration är därför problematisk. Denna idé förutsätter att den befolkning som ska integreras inte finns i samhället. Integrationen är inte inriktad på de mekanismer – inte minst de av ideologisk karaktär som rasdiskriminering – som gör att denna befolkning undanhålls en del av samhällets resurser. Begreppet integration skjuter i stället in sig på den marginaliserade befolkning som "skall integreras". Som Robert Miles poängterar:

"If the processes of exclusion were shown to arise from ideologies (for example from racism) and practices within the main institutions of the social formation, then those ideologies and practices would need to become the object of policy and action. This is avoided by locating the origin of the "problem of integration" in the immigrant presence and by transferring the burden of the solution onto immigrants."⁴⁹

Med hjälp av diverse samhällseliga mekanismer hålls de dörrar som leder till bättre samhällspositioner stängda för en del av den invand-

⁴⁸Gilroy 1987, s 217.

⁴⁹Miles 1993, s 181.

rade befolkningen. Något liknande kan sägas känneteckna den kulturella arenan. Invandrade personer finns i Sverige men den enda plats de erbjuds i den med Andersons ord föreställda svenska kulturella gemenskapen är som bärare av "hemlandskulturer".⁵⁰ Etnologen Åke Daun närmar sig denna poäng i sina försök att urskilja den svenska kulturen.

Han ger historiska och politiska faktorer större vikt än de kultur-reduktionistiska studierna gör. Daun poängterar att det kulturella avståndet⁵¹ mellan svenskar och olika invandrargrupper beror på skillnader i moderniseringsgrad mellan Sverige och invandrarnas ursprungsländer. Med den industriella utvecklingen och moderniseringen av Sverige har en förändring av grundläggande värderingar och livsmönster följt, som bland annat visar sig i hur svensken förhåller sig till barn och gamla, könsroller, synen på sexualitet, och så vidare. Svenskar uppfattar ofta sig själva, enligt Daun, som "kulturbefriade", moderna människor med "sunt förnuft" som vägledande för hur vi handlar i olika situationer; detta till skillnad från andra kulturer (eller snarare hur svensken föreställer sig dem), där man antas vara slav under gammaldags traditioner med irrationella handlings- och tankemönster.⁵²

Men mer relevant är utan tvivel frågan – som Jonsson väl poängterar – om det verkligen finns något som kan betraktas som en gemensam *svenskhets*.⁵³ Finns det verkligen något som förenar alla "infödda svenskar" och automatiskt innebär att deras kulturella avstånd till vilken invandrad medborgare som helst är större än det till vilken annan svensk infödd medborgare som helst? Försök att definiera svenskhets baseras på kulturell likhet respektive olikhet, egenskaper som oftast bestäms inom majoritetssamhället.⁵⁴ I den meningen är kultur i hög grad en fråga om makt.

⁵⁰Anderson (1993) [1991].

⁵¹Idén om "det kulturella avståndet" kan i någon mening betraktas som en etnocentrisk självuppfyllande profetia där "Vi" (oftast majoritetssamhället) först definierar vilka nationaliteter, kulturer och "raser" "Vi" upplever som mest avslägsna "oss". Sedan tillskrivs dessa "De" ett bestämt kulturellt avstånd. Avståndet definieras med andra ord av "oss".

⁵²Daun & Ehn 1988.

⁵³Jonsson 1993, s 241-246.

⁵⁴Se Arntsberg 1989.

Kultur, makt och kulturrasism

Kulturen har inte sällan främhävt som något politiskt neutralt, men i själva verket är det som kallas för den kulturella sfären också djupt förknippat med frågor om makt, förtryck, sexism, och rasism. Inspirerad av Raymond Williams kulturmaterialism, betraktar Jackson kultur som något mer än värderingar i huvudet på människor. Kulturen är för Jackson inte enbart socialt byggd och geografiskt uttryckt, utan den får också konkreta uttryck i samhällets organisationsmönster. Kulturen är dels sättet på vilket en grupps sociala relationer är strukturerade och utformade och dels det sätt på vilket dessa former upplevs, uppfattas och tolkas. Jackson lyfter huvudsakligen fram kulturens rumsliga dimension i sin beskrivning av geografiska regioner. Dessa regioner är rumsligt konstituerade sociala strukturer och kollektiva medvetenhetscentra.⁵⁵ Därmed innefattar kulturen också maktförhållanden som speglas i mönster för dominans och underordning.⁵⁶ Den kulturella sfären kan liknas vid ett slagfält, i den meningen att kultur både är de mäktigas vapen och de svagas medel för motstånd och uppror. Kultur är därmed ett omstritt rum, ett rum som även kan innefatta våld. Kultur är ett rum som används för manipulering av människor, vilka tillskrivs olika "ras"-, köns- och klassidentiteter. Dessa tillskrivna identiteter utgör en grund för legitimering av diskriminering och förtryck. På samma sätt bör man inte glömma att "det kulturella" saknar innehåll om det inte kopplas till andra samhälleliga sfärer som den ekonomiska och den politiska. Att "det kulturella" har kommit att inta en huvudroll i etablissemangets retorik är ett klart konstaterande att kultur i grunden handlar om makt. Kultur kan i detta avseende sägas vara ett vapen i makthavarnas händer. Det kulturella har till exempel kommit att ersätta tidigare biologiska och religiösa grunder för rasistiska och sexistiska ideologier.

Den kulturella identiteten är återigen endast en tillskriven tillhörighet, som grundas i sociala konstruktioner baserade på klass, språk, "ras", kön och nationalitet.⁵⁷ Frågan är vad en tillskrivning av en kulturell identitet kan innebära för de människor som kulturiseras och objektifieras med hjälp av dessa kategorier? Dessa föreställda kultu-

⁵⁵Jackson 1989, s 33-43. Se också Paasi 1986, och Paasi 1991.

⁵⁶Jackson 1989, s 2-3.

⁵⁷Se Molina & Tesfahuney 1996.

rer fungerar som boxar där man stoppar människor och stereotyper dem genom att tillskriva dem alla egenskaper dessa boxar a priori bestäms innehålla. När det gäller kulturisering av vissa grupper av utomeuropeisk härkomst, är associationerna inte sällan negativa. Deras "kulturer" – ofta refererade i en abstrakt mening – blir automatiskt klassade som underordnade den svenska, även om de kan betraktas som exotiska och till och med ha vissa attraktiva inslag. På detta sätt vänder sig den kulturreduktionistiska retoriken emot de människor som den avser. Kulturtillhörigheten tas för given i den mån att man inte anses utvandra från ett land, utan från "en annan kultur" och alla andra kulturer är olika den svenska, vanligen automatiskt sämre än den svenska. På så sätt betraktas denna föreställda kulturtillhörighet som ett hinder för att delta i den nationella gemenskapen. Den kulturiserade invandraren ställs därmed utanför, och måste sedan "integreras".⁵⁸

Kön-, klass- och rasrelationer: ett öppet teorifält

Strukturer av klass, rasism, kön och sexualitet kan inte behandlas som "oberoende variabler", eftersom förtryck utifrån en av dessa sociala dimensioner finns inbyggd i, och griper in i de andra.⁵⁹ Men trots diverse försök inom samhällsvetenskapen, finns det inte en kombinerad teoretisk ram för att studera samhälleliga fenomen från ett sådant klass-kön-ras-perspektiv. De två främsta försöken i denna riktning har kombinationen mellan kön och klass respektive klass och etnicitet/"ras" blivit. Det första (patriarkatets teori) rymmer i den så kallade socialistiska feminismen, som för samman analysen av den patriarkala samhällsordningen med den marxistiska teorin om det kapitalistiska samhället.⁶⁰

Olika teoretiska ansatser har i sin tur satt kategorierna klass och "ras" eller etnicitet i relation till varandra. Ett exempel är begreppet *ethclass*, som Milton Gordon utvecklade under 1960-talet utifrån sina studier av assimileringssmönster hos andragenerationen invandrare i USA. Mycket förenklat menar han att det först och främst är klasstillhörigheten som förenar människor i olika etniska grupper. Minoriteternas gruppbildningar kan till och med överskrida den

⁵⁸Se Molina & Tesfahuney 1994c.

⁵⁹Brah 1992, s 137.

⁶⁰Se t.ex. Tong 1989, s 173-193.

egna etniska gruppens gränser för att bilda någon sorts invandrar-klass.⁶¹ Andra försök framställer "ras" inom kapitalismens struktur och rasism som en i det kapitalistiska systemets inneboende ideologi.⁶²

Även i Sverige har trilogin kön, "ras" och klass knutits samman av olika forskare. Ett exempel i denna riktning utgör Knockes studier av invandrade kvinnor i arbetslivet och inom fackföreningsrörelsen. Knocke hävdar att invandrade personer ofta drabbas av stereotypa föreställningar och nästan betraktas som könlösa varelser. Som sammanhållande teoretisk ram har hon använt sig av den så kallade tredubbla strukturella underordningen eller det tredubbla förtrycket av att vara kvinna, att tillhöra arbetarklassen och att vara invandrare. Som arbetare eller hustrur till arbetare saknar de, som alla i klassen, ägandet till produktionsmedlen, som kvinnor delar de sina medsys-tars ställning i samhället, och som invandrade diskrimineras de på arbetsmarknaden.⁶³

Trots teoretiska och begreppsmässiga brister och de svårigheter som uppkommer vid försök att koppla samman dimensioner av kön, klass och "ras" i studier av samhället, finns det en viss enighet bland några samhällsforskare kring att detta utgör en angelägen uppgift. Men vilken av kategorierna som skall vara ledstjärnan i analysen är en kontroversiell fråga.

Rasifieringsteori

Ordet rasifiering utgör min egen översättning av engelskans "racialization".⁶⁴ Det råder en viss oklarhet över vem som är begreppets skapare men den tydligast operationaliserade definition som finns i litteraturen är den som Robert Miles har presenterat:

"...the representational process whereby social significance is attached to certain biological (usually phenotypical) human features, on the basis on which

⁶¹Gordon 1975, refererat i Andersson, Molina & Sandberg 1992, s 38-39.

⁶²För ytterligare referenser till debatten om rasismen som ett resultat av kapitalismens ideologi se t.ex. Miles 1982.

⁶³Knocke 1986. Aleksandra Ålund har i sina studier om jugoslaviska kvinnor också experimenterat med denna koppling. Se Ålund 1991.

⁶⁴Mig veterligen har termen "racialization" tidigare översatts till svenska av två författare, Aleksandra Ålund i Ålund 1995, s 56 samt Bernt Skovdahl i Skovdahl 1996, s 20. Båda använder sig av ordet "rasialisering". Jag har dock, efter konsultation med språkvetare, valt att använda termen "rasifiering".

those people possessing those characteristics are designated as a distinct social collectivity."⁶⁵

I en senare användning av begreppsapparaten har rasifiering (racialization) definierats som:

"...those processes by which social relations between people have been structured by the signification of cultural and biological attributes in such a way as to define and construct differentiated social collectivities as "race" collectivities."⁶⁶

Robert Miles har genom sina studier av den invandrade arbetskraften i Storbritannien i början av 1980-talet, kommit att ge den internationella forskningen om rasrelationer samt teorin om rasifiering nya och värdefulla perspektiv för analysen. Miles – inspirerad av den franska författarinnan Colette Guillaumin, som redan under 1960-talet skrev om rasifieringsprocesser – har tillskrivit rasism, betraktad som en av samhällets ideologier, en huvudroll i förklaringen av den invandrade befolkningens underordnade positioner på arbetsmarknaden.

Enligt Miles finns det i Storbritannien, utöver en klassindelning, även en rasfragmentering av arbetskraften. "Ras" blir under rasifieringen av invandrararbetskraften i efterkrigstidens Storbritannien en ideologiskt självklar följd av en klassfragmenteringsprocess. "Raser" kan i det här sammanhanget förstås som olika fragment av klassen, vilka relateras till vissa arbetsprocesser. Rasminoriteter är således fraktioner av proletariatet. Rasifieringen har tjänat till att förstärka och upprätthålla stratifieringen av arbetskraften. Sett på det här sättet är rasdifferentieringen funktionell för kapitalismen, även om den – genom att lägga en ny dimension till klasskampen – ändrar kapitalismens form.⁶⁷

En författare som också använt sig av rasifieringsteorin, fast på ett något annorlunda sätt, är Paul Gilroy. Gilroy har kritiserat Miles eftersom han tillskriver klassaspekten en överordnad roll i analysen av rasrelationer i förhållande till rasaspekter. Gilroy har granskat flera marxistiska forskare, och håller i stort sett med dem om att klass är en grundläggande kategori för analysen av rasrelationer. Dock är "ras" enligt Gilroy en egen kategori i sig, som inte kan

⁶⁵Miles 1989, s 74.

⁶⁶Carter, Green & Halpern 1996, s 136-137.

⁶⁷Miles 1982, s 156-159.

underordnas klass. Han är mer kritisk mot Miles än mot andra marxistiska forskare som ägnat sig åt studiet av rasrelationer. Att Miles ihärdigt försöker framhäva klass som den främsta analyskategorin, viktigare än "ras", när det gäller studiet av svarta grupper i Storbritannien ser Gilroy som "uppenbar dogmatism".⁶⁸ Det lönar sig inte att försöka fortsätta använda begreppet klass som om dess betydelse inte hade påverkats av den teknologiska revolutionen. Gilroy hävdar att förändringarna i ackumulationen av kapital, och den sociala arbetsdelning som följt denna, har genererat stora förändringar även i arbetarklassens sammansättning. Den traditionella arbetaren är inte längre en vit man. Kvinnornas och invandrarnas inträde på arbetsmarknaden i de europeiska länderna har förändrat de sociala relationerna i produktionen och fått effekter på arbetsdelningen. Detta gör en revidering och nyansering av den marxistiska sociala teorin och dess grundenheter, klasserna, helt nödvändig. Dessutom påpekar Gilroy, utspelar sig rasrelationer i flera andra sfärer av samhället än på arbetsplatsen och på arbetsmarknaden.

Att som Miles tilldela rasism en marginell plats, i huvudsak reducerad till den ideologiska sfären, utgör för Gilroy ett problem. Om rasism endast är en fråga om mentalitet gäller det att genom kampanjer och program mot rasism informera bort den. Detta, hävdar Gilroy, är en falsk föreställning som speciellt genomsyrar det brittiska socialdemokratiska tänkandet. Därför är det inte ovanligt att statliga institutioner ser sig själva som ytterst ansvariga för kampen mot rasismen. Det är dock fullkomligt möjligt menar Gilroy, att statliga verksamheter avsedda att motverka rasismen i samhället kan komma att spela en motsatt roll och i stället hjälpa till att förstärka rasistiska tendenser.

"Racism is not a unitary event based on psychological aberration nor some ahistorical antipathy to blacks which is the cultural legacy of empire and which continues to saturate the consciousness of all white Britons regardless of age, gender, income or circumstances. It must be understood as a process. Bringing blacks into history outside the categories of problem and victim, and establishing the historical character of racism in opposition to the idea that it is an eternal or natural phenomenon, depends on a capacity to comprehend political, ideological and economic change. It is here that a revised and reworked concept of class may be of value provided that, as I have suggested earlier, the dialectic between forces and relations of concept is not confined to the immediate relations of production."⁶⁹

⁶⁸Gilroy 1987, s 23.

Gilroy menar att det historiska och även det geografiska sammanhanget är av primär vikt i studiet av rasism. Rasism är en produkt av invecklade relationer mellan över- och underordnade grupper, och en i högsta grad både föränderlig och kontextberoende process. Den traditionella vänstern har enligt Gilroy försökt förklara etnisk diskriminering utifrån ett ahistoriskt perspektiv i den meningen att den tillskriver de invandrade en klasstillhörighet enligt de mönster som antagits för samhället i övrigt. Personer som invandrat till Europa har betraktats som historielösa människor vilka anpassas till mottagarsamhällets klasstruktur. Gilroy vill på så sätt betrakta begreppet "ras" som en politisk kategori. Han relaterar "ras" till klass men tydliggör att dessa utgör två olika kategorier. Klass är ett fenomen från den ekonomisk-materiella världen medan "ras" är en social konstruktion. Enligt Gilroy behövs det också en historisk kontextualisering av migrationen. Om man förstår historien, kan man sedan förstå rasrelationernas maktförhållanden. En sådan historisk analys visar att "ras" och "klass" alltid har varit sammanvävda kategorier. En viktig pelare i västerländsk rasism är förutom förtrycket av de svarta, förnekandet av det förflutna. Man kan inte förstå "ras" och rasism om man studerar företeelserna avskilt ifrån andra sociala processer som är relevanta för samhällets utveckling.⁷⁰

Resonemanget tål att överföras till svenska förhållanden. Tidsperspektivet i studiet av rasism i Sverige har i de flesta fallen inte sträckt sig längre tillbaka än till andra världskriget och studier har bland annat granskat Sveriges roll under kriget. Emellertid kan rasism varken i Sverige eller i övriga Europa och alla dess koloniserade områden i världen förstås utan ett mycket längre historiskt perspektiv. Idén om den vita mannens överlägsenhet, som ligger bakom den europeiska dominansen över stora delar av världen sedan flera hundra år tillbaka, är alltså fortfarande aktuell för förståelsen av dagens rasistiska ideologier.⁷¹

Ras är en social konstruktion

Men vad är den "kategori" som den här debatten och dessa teoretiska ansatser hänvisar till? "Raser", som vetenskapen sedan länge visat,

⁶⁹Gilroy 1987, s 27.

⁷⁰Gilroy 1987.

⁷¹Wallerstein 1991 [1988], Said 1993 [1978], Lindqvist 1992, Larsmo 1996.

är inget annat än sociala konstruktioner.⁷² Det finns inga fenotypiska (fysiskt synliga) eller genetiska skillnader mellan människor, som kan förklara kulturella skillnader. Rasdifferentiering är både en ideologisk konstruktion och ett konkret resultat av organisationer, marknader och institutioner som styr relationerna av produktion, distribution och konsumtion. Idén om "ras" är huvudsakligen en social konstruktion som är av stor betydelse både som ideologi och som social praktik. Men "ras" får inte ses som en bland andra kulturella egenskaper. Enligt Gilroy är det de sociologer som har betraktat kategorin "ras" som ett kulturellt fenomen, som har gjort ras synonymt med etnicitet. "Ras" är vidare något helt annorlunda än biologismens konstruktion av begreppet och det finns ingen anledning att använda kategorin "ras" för att förklara socialt beteende.⁷³

Den sociala konstruktionen "ras" har starkt återverkat på konkreta materiella villkor för många människor världen över. I mycket stor utsträckning har underkuvandet av människor i olika geografiska och historiska sammanhang fått legitimitet genom att hämta stöd hos rasbaserade ideologier. Rasbaserade ideologier kan räknas bland de mest genomträngande värdesystemen i västvärlden.

"In the crudest sense, racial ideology may be seen as a system of beliefs which legitimizes not only the identification of racial attributes but also their alignment with dimensions of inequality".⁷⁴

Användningen av termer som "ras" och rasdiskriminering har med andra ord inte för avsikt att säga något om vad dessa sociala konstruktioner kan förklara eller inte förklara. Det riktigt relevanta i sammanhanget är däremot frågorna *hur*, *varför* och *med vilka effekter* sociala meningar förknippas med rasmässiga särdrag, som konstruerats inom specifika politiska och socio-ekonomiska sammanhang.⁷⁵ Detta gör begreppen "ras" och rasism, paradoxalt nog, nödvändiga i kampen mot en rasistiskt organiserad struktur av maktförhållanden. Användningen av "mildare" alternativa benämningar som exempelvis "xenofobi", "främlingsfientlighet" och "främlingsrädsla" kringgår det centrala problemet och fördröjer därmed ett nödvändigt medvetandegörande om att det i det svenska samhället

⁷²Miles 1989, s 70, samt Haraway 1991, s 65-67.

⁷³Se också Smith 1989.

⁷⁴Smith 1989, s 7.

⁷⁵Smith 1989.

finns rasistiska föreställningar som är djupt rotade i det för givet tagna. "Ras" har använts som en viktig kategori i struktureringen av maktförhållanden i världen, både lokalt och globalt.⁷⁶ Att hävda att "ras" utgör en ideologisk konstruktion innebär att erkänna att denna kategori har sina rötter i själva produktionen av sociala meningar. Att erkänna detta är en väsentlig förutsättning för att åtminstone kunna påbörja en kollektiv kamp mot rasdiskriminering, det vill säga mot denna föreställnings konsekvenser för människornas levnadsvillkor.

Den biologiska rasismen utgör dock numera inte den enda rasistiska ideologin. Rasistiska ideologier har även hämtat näring ifrån bland annat föreställningar om religiösa och kulturella skillnader. Den rasism som idag dominerar i Europa och övriga så kallade västvärlden består snarare av en kombination av biologiska, religiösa och kulturella argument.⁷⁷ Att inte vara villig att anställa en person med utländsk bakgrund eller att neka en invandrad familj inträde i en bostadsrättsförening kan försvaras med argument som att "man är rädd för det okända", "man kan inte ta några risker", "det är mänskligt att vara rädd för det främmande" med mera. Den praktiska handlingen blir rasdiskriminerande, men individen eller gruppen som står bakom handlingen kan inte så lättvindigt bli anklagad för att medvetet vilja utöva rasistisk diskriminering. De flesta människor vill säkerligen inte heller så gärna se sig själva som "rasister", men kan ändå utöva diskriminering på grund av "ras". Det relevanta i det här sammanhanget är emellertid inte att fastställa huruvida dessa handlingar gör enskilda individer till "rasister" eller inte. Det avgörande är däremot frågan om hur detta värdesystem med sina rasföreställningar har trängt igenom individernas undermedvetna och samhällets institutioner till den punkt, att handlingar som resulterar i en rasbaserad diskriminering dagligen får förekomma i ett samhälle som fortfarande förnekar att rasismen som ideologi färgar dess olika sfärer.

Rasifieringsteorins tillämpningsområden

När Robert Miles myntade begreppet "racialization" utnyttjade han det främst för sina empiriska studier av den brittiska arbetsmarkna-

⁷⁶Gilroy 1987, Miles 1993.

⁷⁷Molina & Tesfahuney 1994c.

den och den invandrade befolkningens positioner på denna. Detta förklarar varför teorin senare till största delen använts i politiskt-ekonomiskt sammanhang, där den numera sägs ha två till varandra nära relaterade innebörder. För det första är rasifiering en process för upprätthållandet av gränser som hindrar vissa befolkningsgrupper från att sälja sin arbetskraft i bestämda delar av ett samhälles arbetsmarknad. För det andra är rasifiering en allokeringsmekanism som placerar bestämda grupper i bestämda positioner i produktionsprocessen.⁷⁸

Men även andra forskningsområden än det politiskt-ekonomiska har dragit nytta av rasifieringsteorin. Studiet av europeiska välfärdsstater är ett exempel. Välfärdssystemet har i Europas länder genomgått viktiga förändringar som följd av invandringspolitiken. Bland mottagarna av välfärdstjänster finns nu en betydande del som har kommit från utomeuropeiska länder. I flera europeiska länder har fördelningspolitiken blivit rasifierad, menar Faist.⁷⁹ Fördelningspolitiken i de europeiska välfärdsstaterna formulerades under en tid av ekonomisk expansion, då mottagarbefolkningen var etniskt homogen, det vill säga den bestod av vita européer. I samband med en ökad invandring håller fördelningspolitiken i de västeuropeiska välfärdsstaterna på att bli mindre utjämningsinriktad. Det har benämnts som en process av rasifiering av statens politik.⁸⁰ Detta skulle vara konsistent med påståendet att en av de viktigaste effekterna av en nationell rasistisk ideologi är att den underlättar och legitimerar rasdiskriminerande praktik från samhällsinstitutionernas sida.⁸¹

Historiska studier av globala maktförhållanden har också utgått ifrån rasifieringsteorin. Den så kallade *vildhetens rasifiering* definieras som en process genom vilken underkuvade befolkningar av europeiska kolonisatörer tillskrivits en genuin vildnatur. Kulturdifferentiering påstås ha föregått biologisk rasism. Enligt Takaki, som studerat den brittiska och den spanska kolonialismens historia, betraktades först irländare av briter och sedan indianer i Nord- och Sydamerika av både briter och spanjorer, som vilda, ociviliserade varelser.

⁷⁸Satzewich 1988.

⁷⁹Faist 1995.

⁸⁰Ibid.

⁸¹Wilkerson & Gresham 1989.

Detta förklarades inte från första början som en produkt av en biologiskt nedärvd egenskap, utan snarare på grund av dessa människors kultur. De ansågs vara möjliga att civilisera genom uppfostran och utbildning. Men rasifieringen av indianerna utvecklades ändå relativt snabbt. När den koloniala makten skulle göra anspråk på indianernas mark för exploatering, samtidigt som indianerna blev attraktiva som obetald arbetskraft, omgavs dessa av inneboende egenskaper, vilka fyllde funktionen att legitimera utnyttjandet. Indianerna skildrades som lata och elaka varelser som personifierade djävulen. De gick inte att civilisera längre, på grund av deras "ras".⁸²

Även det akademiska språket använt i studier av rasfrågor inom geografin har granskats med hjälp av rasifieringsteorin. Urbangeografer har kritiserats och anklagats för att okritiskt använda sig av färdiga statistiska kategorier, som ger biologiska raskategoriseringar legitimitet.

Kategoriseringar som "blacks", "hispanics", "asiatics", med mera har speciellt använts i studier av etnisk boendesegregation i både USA och Storbritannien. Kategoriseringarna har sällan problematiserats av de geografer som använt dem i sina studier, vilket gör att dessa blir ahistoriska och bidrar till ett upprätthållande av en rasis-tisk diskurs inom akademien.

En kritisk ställning börjar dock växa sig stark bland vissa feministiska geografer och socialgeografer.⁸³ Enligt Peter Jackson kan geografin spela en viktig roll i den biologiska raskategoriseringens avskaffande:

"Yet the idea of "race" as a naturally occurring category is a remarkably persistent one. As geographers we can contribute to its general dissolution by tracing its specific constitution and variable effects in particular historical and geographical circumstances."⁸⁴

Rasifieringen av staden

Sambandet mellan exkludering av vissa etniska grupper och dess geografiska lokalisering i staden har också visat sig möjligt att studera med utgångspunkt i rasism och rasifiering. Rasseparationen i det urbana rummet har historiskt fyllt en roll i samhällsstrukturen

⁸²Takaki 1992.

⁸³Berg 1993.

⁸⁴Jackson 1992, s 190.

genom att hålla olika grupper skilda från varandra, oftast till de mest välbeställdas fördel. Den rumsliga separationen kan uppmuntras av samhälleliga organisationer och upprätthållas på gräsrotsnivå.⁸⁵

Den enda studien av etnisk boendesegregation ur rasifieringsperspektiv som mig veterligen finns att tillgå är den engelska geografen Susan Smiths "The politics of 'Race' and Residence. Citizenship, Segregation and White Supremacy in Britain", från 1989. Man skulle kunna säga att vit överlägsenhet i sig utgör "en uppsättning av rasifierade relationer". Begreppet "rasifierade relationer" är något annat än "rasrelationer", menar Smith. Begreppet har fördelen av att det utmanar en inneboende verklighet av rasmässig differentiering, samtidigt som det skapar teoretisk potential för analysen av raskategorisering. I denna teoretiska ram uppfattas raskategoriseringen, i Paul Gilroys anda, som en produkt av maktkampen snarare än någonting påtvingat av det vita samhället och passivt accepterat av den, i det här fallet, svarta befolkningen.

Smith hävdar att rumslig segregation handlar om mycket mer än en geografisk åtskillnad mellan olika befolkningsgruppers lokalisering i staden. Det handlar om en komplex uppsättning av ekonomiska institutioner, sociala relationer och vanor, politisk makt, lagar och ideologier. Allt detta kan, när det gäller rasminoriteternas bosättningsmönster, sammanfattas som en i samhället starkt befäst rasojämlikhet, som är politiskt, socialt och ekonomiskt understödd. Boendesegregation baserad på "ras" har länge funnits i den engelska urbana geografin vilket gör det mycket svårt att tro att det skulle handla om ett tillfälligt fenomen. Smiths studie har varit en inspirationskälla för det teoretiska perspektivet i min avhandling.

Studiens teoretiska ram

Troligen har de radikala ansatsernas viktigaste bidrag varit den tonvikt de lagt vid boendesegregationens *komplexa och strukturella karaktär*. Harvey betonar att processen består av en mångfald föränderliga komponenter, där han ser segregationen som en dynamisk process vars olika delar hänger ihop i ett dialektiskt förhållande. Det som under ett stadium anses vara en effekt, kan i nästa steg bli orsak till nya modifikationer i processen. Dock är strukturalisternas ansatser mindre användbara vad beträffar de etniska aspekter som kan

⁸⁵Harrison 1995, s 61.

urskiljas i segregationsprocesser. Den etniska faktorn utelämnas oftast i analysen eller behandlas alltför oproblematiserad.

Principen bakom socialekologernas synsätt är i sin tur likheten. Den förklaringslinje som baserats på denna princip har givit forskningen om boendesegregation drag av en sorts kulturell determinism. Etnisk boendesegregation skulle på detta sätt kunna betraktas som något funktionellt och eftersträvansvärt för invandrarna själva. Men påståendet att invandrare söker sig till sina landsmän, det vill säga sina likar, i strävan efter trygghet och att de därför bor i etniskt segregerade bostadsområden, förefaller också som en alltför grov förenkling av en komplex process som inte endast och inte ens i första hand bestäms av ett eget val, utan där flera aktörer och samhällsliga strukturer är inblandade.

Den länk som saknas mellan strukturalistiska och kulturalistiska studier av etnisk boendesegregation kan sägas maktförhållanden. De strukturerande (och socialt konstruerade) kategorier som artikulerar dessa maktförhållanden är kön, klass och framför allt "ras". Det begrepp som testas i den här studien är därför *stadens rasifiering*, en process som innebär att vissa etniska grupper, nämligen främst men inte endast de utomeuropeiska, står för de mest markanta segregerade mönstren bland alla grupper med utländsk bakgrund. *Rasifiering* kan slutligen något förenklat definieras som de processer som leder medlemmar i ett visst samhälle att tänka, handla och diskriminera utifrån idén om "ras". Det ligger alltså ett visst inslag av intention i termen *segregation* såväl som i *rasifiering*.⁸⁶ Dessa benämningar är ett sätt att poängtera att processen inte utlöses av sig själv. En rasifierad verklighet – bland annat etnisk boendesegregation – "blir" inte bara till av sig själv. Den är snarare, som jag söker påvisa längre fram i avhandlingen, ett resultat av en uppsättning diskriminerande mekanismer, som har olika karaktär och verkar på olika nivåer i samhället.

⁸⁶Diskriminering av minoritetsgrupper är inte ett nytt fenomen som startade med den utomeuropeiska invandringen till Sverige. Samer, tattare, zigenare, finländare och andra inomeuropeiska grupper har tidigare blivit särbehandlade i svensk historia. Se t.ex. Svanberg & Runblom 1988, samt Broberg & Tydén 1991. Flera av de resonemang som förs i avhandlingen skulle sannerligen kunna tillämpas i studiet av diskrimineringen mot dessa och även andra samhällsgrupper. Emellertid är huvudämnet i avhandlingen att studera senare invandrade gruppers boendesegregation samt de mekanismer som är inblandade i denna.

Från socialhygienism till multikulturalism

Reflexioner kring staten, folkhemmet och boendesegregationen

Inledning

Social teori i allmänhet och boendeforskning i synnerhet borde enligt Kemeny vända blicken tillbaka mot statsteori. Trots att boendeforskare ser ut att vara ense om att staten spelar en avgörande roll för hur bostadsmarknaden fungerar, är – även i senare forskning – teoretiseringen om statens roll minimal och otillfredsställande.¹ För föreliggande studie är institutionella och strukturella faktorer knutna till bostadsfrågan direkt relaterade till frågan om statens roll, och därmed inte bara forskningsvärda, utan oundgängliga för studiet av hur bostadsfrågan uttrycker sig rumsligt i bland annat segregerade mönster för boendet. På samma sätt, och som Schierup också påpekat, kan inte heller en analys av etniska gruppers maktpositioner i västerländska samhällen gå förbi frågan om statens roll.² Detta kapitel syftar till att översiktligt granska 1900-talets svenska politik med fokus på boendefrågorna. Ambitionen med en sådan granskning är att bidra till att sätta den nutida etniska boendesegregationen i ett historiskt-geografiskt idé-sammanhang: det svenska folkhemsbygget och dess senare utveckling.

En historisk genomgång av det som Bo Bengtsson kallar för bostadspolitikens policyteori, eller med Sten Karlssons ord bostadssdiskurser, om än kortfattad, är viktig för förståelsen av statens roll i etniska boendesegregationsprocesser.³ De ideologiska grunderna för den bostadspolitik som utformades inom ramen för samhällsprojek-

¹Kemeny 1991.

²Schierup 1988.

³Se Bengtsson 1995 respektive Karlsson 1993.

tet *folkhemmet* fastlades dock ännu tidigare genom den så kallade bostadshygienismen. Bostadshygienismens inträde i bostadspolitiken i slutet av förra århundradet kan fortfarande spåras i det svenska boendets geografi.

En sammanfattning av de mekanismer som – genom statens ingripande i form av bostads- och invandrarpolitik och dominerande ideologiska diskurser – format de svenska mönstren för etnisk boendesegregation, som vi idag kan registrera, återges i arbetsmodellen i figur 3.1. De olika komponenterna i relationen mellan ideologi, diskurser och politik har i det här sammanhanget inte ordnats hierarkiskt, utan blott sammanförts som ett sätt att betona, att utgångspunkten i analysen är en dialektisk relation, där olika delar påverkar varandra.

Socialhygienismen och bostadsfrågan

Folkhemmet, som en del av det svenska moderniseringsprojektet, har inte bara en politisk utan även en ideologisk historia som är relevant för förståelsen av bostadsfrågan i Sverige. Det faktum att man i Sverige numera ofta refererar till bostadssegregation som ett "invandrarproblem" är i detta sammanhang tämligen suggestivt. Etnisk bostadssegregation diskuteras inte som alla svenskers problem som det gjordes under 1970- och 80- talen,⁴ utan mycket mer som invandrarnas.⁵ Segregerade är i den allmänna debatten de bostadsområden som har låg status och där invandrarna finns överrepresenterade. Denna debatt förbiser existensen av andra minst lika segregerade bostadsområden där till exempel höginkomsttagare är överrepresenterade eller där personer med utländsk bakgrund, och särskilt några utomeuropeiska bakgrunder, är underrepresenterade. Med tanke på att boendesegregation funnits i Sverige långt innan invandringen tog fart på 1960-talet, kan man fråga sig varför?

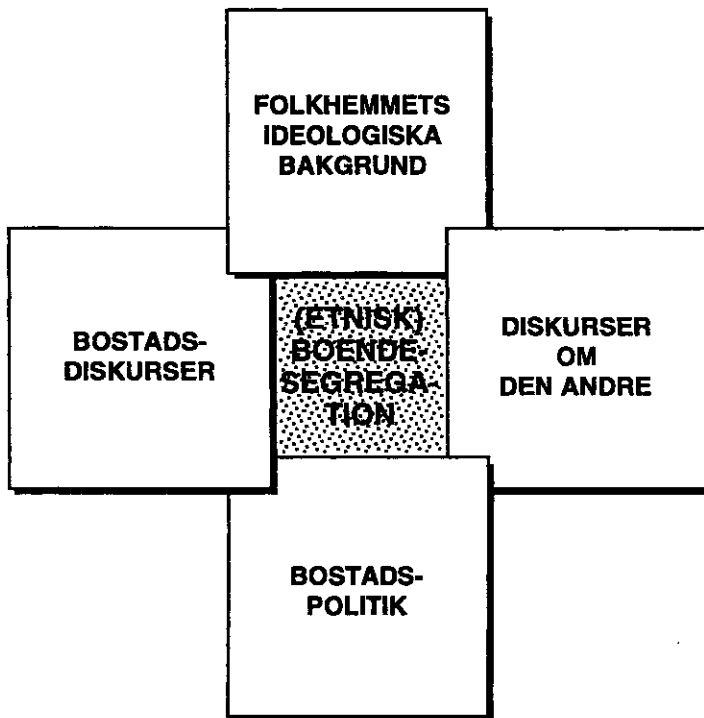
En liknande fråga ställer Karlsson i sin studie av den moderna arbetarbostadens ursprung genom exemplet Göteborg. Att den göteborgska arbetarfamiljen blev definierad som ett problem som måste lösas är en intressant iakttagelse. När, hur och varför hände detta undrar han? Karlsson redogör för hur byggandet av arbetarbostäder i

⁴Se t.ex. Lindberg 1971, Swedner 1974, Jacobson 1980, Jansson 1983, och Wallén 1985.

⁵Socialstyrelsen 1994a, s 121.

mellankrigstidens Göteborg hängde ihop med den ideologiska andan som dominerat i Sverige och Europa sedan slutet på 1800-talet. Den borgerliga familjens levnadsvanor blev normen i den nya hygienistiska moralen, som skulle prägla samhället i allmänhet och bostadsbyggandet av arbetarbostäder i synnerhet. Intressant i det här sammanhanget är hans redogörelse för Hjalmar Wallqvists rapport om "Bostadsförhållanden för de mindre bemedlade i Göteborg". Wallqvist representerade de nya tankarna i den svenska bostadsdiskursen, menar Karlsson.⁶

Figur 3.1 Staten, folkhemmet och boendesegregationen, en arbetsmodell.

Även det sociala normaliseringsprojektet kom att föras med en organisk grammatik, det vill säga en retorik baserad på metaforen om samhällskroppen, där patologin och moralismen förenades. Socialhygienism kom att dominera samhällsdebatten. Dess främsta mål var

⁶Karlsson 1993.

att "maximera samhällets hälsa, välfärd och lycka". Staden ansågs också vara en kropp som var sjuk av fattigdom och smittorisk. Allegorierna var sådana att diskursen om samhällskroppen blandade ihop biologiska inslag, som smittorisk och hygieniska förhållanden, och moraliska inslag, som sundhet och familjeliv som goda sociala mönster.⁷ Enligt Haraway genomsyrades vetenskapen av immunologins framsteg på 1800-talet. Samhället, och närmare bestämt nationen, började betraktas som en organism, ständigt hotad av det främmande. Immunologin använde sig i sin tur av militära och logistiska metaforer. Immunsystemet sågs som en armé av blodkroppar som organiserar och beväpnar sig vid hotfulla situationer, det vill säga när någon främmande organism dyker upp någonstans i kroppens metabolism. Denna syn överfördes till samhällets olika sfärer.⁸

Deland kommer till liknande slutsatser när det gäller bostadsbyggandet i Stockholm vid förra sekelskiftet. Byggnadsplaneringen drevs efter tre idéer menar han: viljan att sprida ut arbetarklassen, viljan att skilja olika kategorier av människor åt, samt de terapeutiska medlen för att sätta igång en självgenererande civiliseringsprocess. Dessa tre teman bildar tillsammans det som Deland kallar den *disciplinära bostadssdiskursen*.⁹ Planeringen av den byggda miljön sågs både enligt Karlsson och Deland som ett medel att uppnå de socialhygieniska syften som riktades till arbetarklassen. Bostaden och bostadsområdet skulle vara huvudaktörer i det samhällsprojekt, som om inspiration hämtas i Foucaults retorik, idag skulle kunna kallas kroppens disciplinering i rummet. Även om stadens sociala differentiering länge hade funnits i Europa,¹⁰ så var arkitekturens instrumentella roll i arbetarklassens disciplinering ett nytt fenomen.

"Enligt den 'konfessionslöse' maktanalytikern Foucault var det först på 1870-talet som arkitekturen började ses som ett möjligt instrument för att uppnå social ordning. Principerna för stads- och husbyggandet började nu medvetet utformas med syftet att reglera befolkningens hälsotillstånd, moral, ideologi och familjeförhållanden; staden blev en teknisk modell för styrning av hela samhällslivet."¹¹

⁷Karlsson 1993, s 33ff.

⁸Haraway 1991, s 203ff.

⁹Deland 1996, s 3.

¹⁰Jones & Eyles 1971, s 169.

¹¹Karlsson 1993, s 16.

Den symbios som etablerades mellan kroppen, hälsan, renheten och ordningen utmynnade i socialhygienismens paradigm, som därefter var gällande. På samma sätt som socialhygienismen stod som ideologisk stomme i byggandet av tidiga arbetarbostäder, kan man säga att denna ideologi bland sina sista rumsliga fästen kan räkna 1960- och 70-talens byggnadsprojekt.

Socialhygienism stod i en viss motsatsställning till vetenskapen i den meningen att moral och livsåskådningsfrågor i denna diskurs var viktigare element än exempelvis humanvetenskap, pedagogik och psykologi. "Socialhygienismens diskurs kom att byggas upp kring dikotomier som oordning – ordning, renhet – orenlighet, livskraftigt – patologiskt".¹² Ett liknande ordval genomsyrade debatten då frågan om sterilisering och abort togs upp på högsta politisk nivå i riksdagen på 1920-talet. Socialhygien, arvmasssa och den överlägsna rasen var särskilda inslag i argumentationen.¹³ Även bostadsfrågan och de könsbestämda samhällsrollerna kopplade till denna var relativt dominerande inslag i den socialhygieniska diskursen.

Karlsson visar hur olika klass- och könsaspekter i bostadsdiskursen varit avgörande för "konstruktionen av hemmet". Han går igenom Hjalmar Wallqvists uttalanden i sin rapport om de fattigas bostadsförhållanden i Göteborg från slutet på 1800-talet.¹⁴

"Borgerlighetens ängslan för farsoter, social oro och moralupplösning förenas nu med nationalekonomiska bekymmer över samhällskroppens produktiva kapacitet. En ny organisk kosmologi, Wallqvist föredrar att kalla den patologi, formuleras där familjen och bostaden utnämns till organisationens minsta beståndsdel. Hemmet blir den urcell vars hälsa kommer att bli avgörande för samhällskroppens framtida vitalitet och tillväxt".¹⁵

Wallqvist, menar Karlsson, var dessutom angelägen om att arbetar-

¹²Karlsson 1993, s 20.

¹³I deras studie om steriliserings- och abortfrågan i Sverige, går Gunnar Broberg och Mattias Tydén igenom denna diskussion i bland annat den svenska riksdagen. Frågan togs upp för första gången i riksdagen år 1922. År 1935 fick Sverige sin första steriliseringslag. Under hela decenniet och ända fram till 1940-talet, då den andra steriliseringslagen trädde i kraft, diskuterades steriliseringsfrågan livligt. Steriliseringspolitiken var en del av befolkningspolitiken, och paret Myrdal räknades bland dess förespråkare. Tydliga rasistiska inslag kommer fram i denna debatt. Broberg & Tydén 1991, s 59ff.

¹⁴Rapporten Karlsson hänvisar till är Wallqvist, Hjalmar (1889) Bostadsförhållandena för de mindre bemedlade i Göteborg. Studie sommaren 1889.

¹⁵Karlsson 1993, s 47.

kvinnor skulle ges möjligheter till utbildning. Detta såg han som enda sättet för henne "att förstå sina pligter som maka och moder ... och kunna ordna det husliga lifvet till mannens belåtenhet".¹⁶

En annan person som Karlsson förknippar med bostadsdiskursens socialhygieniska inslag är Ellen Key, som ansågs vara en av 1890-talets viktigaste exponenter för kvinnans frigörelse. Key fortsatte att koppla ihop bostadsfrågan med den sociala frågan, och i synnerhet, kvinnofrågan till bostads- och samhällshygienism. Ellen Key var skönhetsdyrkare och ville reformera samhället genom en estetisk och hygienisk "kulturrevolution" där hemmet spelade en central roll, hävdar Karlsson. Trots att Key själv ifrågasatte gränsen mellan privat och offentligt och mellan hem och samhälle, såg hon kvinnorna som främsta ansvariga för barnens fostran och bostadens utveckling. Karlsson poängterar med detta att kvinnan utsågs till familjemoralens och den hygieniska disciplinens agent. Idéer om könsbestämda roller är vanliga i de stora ideologiska europeiska projekten från 1800-talet till mitten på 1900-talet.¹⁷

När det gäller folkhemmets samhällsprojekt, kan man tämligen tydligt urskilja de olika inslag där kvinnan och det kvinnliga associerats till värme, passivitet och trygghet både på hemmaplan och på nationens plan. Den hemmabundna kvinnan hade en viktig roll att fylla i myndigheternas kontrollstrategier.¹⁸ Att betrakta hemmet från ett genusperspektiv är en viktig förutsättning för förståelsen av folkhemmets grundläggande idéer. Hemmets antagna kvinnlighet blev symboliskt skildrad i tryggheten.¹⁹ Per Albins idé om folkhemmet föddes faktiskt ur en idealiserad bild av familjen och hemmet. Folkhemmet skulle ju bli allas hem, där trygghet, solidaritet och gemenskap skulle vara allas tillgång.²⁰

De Andra i folkhemmet

Det finns flera historiska studier som analyserar folkhemsbyggets ideologiska karaktär. Frågan om vem som skulle bebo folkhemmet

¹⁶Karlsson 1993, s 45.

¹⁷Karlsson 1993, s 33-78.

¹⁸Deland 1996, s 8.

¹⁹En utförligare diskussion om relationen mellan konstruktionen av hemmet, sexism, och nationalism finns i Molina & Tesfahuney 1996.

²⁰Ljunggren 1994.

återkommer i dessa. Enligt Hirdman var till exempel folkhemmet inte ett jämställdhetsprojekt. Folkhemmet var skapat av män, medan kvinnor tilldelades "sidoordnade uppgifter i samhället".²¹ Men det fanns en ännu mer konkret idealbild av folkhemmets medborgare, fastän denna bild skapades i en atmosfär fylld av motsägelser. Bland de samhälleliga motsägelser som karakteriserade 1930-talet påpekar Frykman & Löfgren att trots att det satt en arbetarregering vid makten var det borgerliga värderingar som tog över i samhället samtidigt som klasstriderna var många. Trots att kvinnans frigörelse fanns på samhällets dagordning höll kvinnor på att återvända till hemmafrutillvaron. Medan människors lika värde blev allt viktigare vann arvs-hygienismen terräng.²²

Arvshygienism eller rashygienism fick snabbt fäste i Sverige under 1930-talet och fann få kritiker, delvis eftersom den framställdes som en vetenskaplig sanning som var svår att ifrågasätta. Störst skepsis verkar ha kommit från vänsterradikala håll, som ifrågasatte den tyska nazismens utnyttjande av dessa idéer. Idéernas vetenskapliga validitet ansågs däremot vara trovärdig.²³ En del av den framgång som rashygienismen snabbt erhöll kan bero på att på den tidens Sverige var i behov av att finna det avvikande för att i sin tur kunna definiera normaliteten.

"Det krävs alltid syndabockar i en orolig tid. Att peka ut de förmenta brottslingarna eller avvikarna är ett av många sätt att kanalisera ett mer diffust missnöje. Tattare, till synes ärftligt belastade kriminella, sinneslöa och sjukdomsbelastade individer kunde få vetenskapens intyg på sin undermålighet. Vanliga medborgare kunde två sina händer och hänvisa till att operationen [sterilisering] var ett nödvändigt ingrepp."²⁴

Flera var de grupper som var svåra att disciplinera till folkhemmets normalitetsuppfattning. Bland dem fanns de så kallade tattare, som långt in på 40-talet ofta betraktades som en "blandras mellan svenskar och zigenare".²⁵ Myndigheterna hade länge betraktat tat-

²¹Hirdman 1993, s 11.

²²Frykman & Löfgren 1985, s 17.

²³Socialisterna Karl Evang och Ebbe Linde analyserade sambandet mellan rashygienismen och kapitalismen i både Tyskland och Sverige. De kom till slutsatsen att ett sådant samband inte fanns, alltså kunde man i princip – om än med en viss försiktighet – anamma rashygienismens idéer. Evang & Linde 1935.

²⁴Frykman & Löfgren 1985, s 53.

²⁵Broberg & Tydén 1991, s 147.

tarna och zigenarna som ett särskilt problem, eftersom de inte ville inordna sig folkhemmet och dess samhällsordning. Redan under sextonhundratalet var inställningen till tattarna negativ och lagstiftningen avsedd att upplösa gruppen var mycket drastisk.²⁶ Förklaringen till deras marginalisering söktes dock inte i samhällets exkluderande inställning till dessa familjer utan tvärtom, i deras genetiska undermålighet och rasmässiga underlägsenhet.²⁷ Under tjugio- och trettiotalen blev det allt vanligare med resande familjer. I en officiell räkning från 1922 hade knappt två tusen tattare och zigenare registrerats. År 1942 hade antalet blivit mer än sju tusen. Trots att tattarna inte visade några kriminella beteenden stämplades de som "avvikande". De lät sig med andra ord inte disciplineras. Folkhemmets önskade var således inte i första hand genetiskt undermåliga samhällsmedlemmar utan snarare de "misskötsamma" och socialt marginaliserade personer och även avvikande kvinnor.²⁸ Med andra ord, som Frykman och Löfgren påpekar, konstruerades bilden av de svenskar som skulle bebo folkhemmet med hjälp av motbilder. Dessa motbilder bestod i borgerlighetens syn på arbetarklassen och andra i förhållande till det borgerliga levnadssättet avvikande grupper.

"Den egna identiteten byggdes med hjälp av symbolisk inversion: 'dom andra' är lika svarta som vi är vita, lika grovhuggna som vi är finlemmade, lika råbarkade som vi är belevade, lika slarviga som vi är prydliga... Undan för undan blev barnet delaktigt i det tankemönster som utgjorde en av de bärande bjälkarna i borgerskapets (vanligen omedvetna) klassanalys. Här utvecklades synen på folket, på arbetarna, på underklassen som en lägre sorts människor: mer primitiva, mindre kultiverade (jfr Löfgren 1982)."²⁹

En påminnelse om dessa idéströmmar är relevant i det sammanhang där Sverige på nytt delar upp sig mellan de normala och de avvikande, mellan Vi och De. Frågan är om inte invandrare har samma funktion att fylla idag som arbetarklassen hade vid sekelskiftet och tattare, zigenare och andra grupper, som stämplades som avvikande, gjorde framför allt under 1930-talet. Normaliteten skulle numera kunna avrundas i begreppet *svenskhets*. Sökandet efter *en svensk identitet*, som ingår i det fenomen som med Ola Larmsos ord "på ett

²⁶Se Bill 1982, s 33-43.

²⁷Broberg & Tydén 1991, s 144-77.

²⁸Broberg & Tydén 1991, s 184-5.

²⁹Frykman & Löfgren 1985, s 28.

fint sätt kan kallas svensk *etnochauvinism*", tyder på att indelningen av befolkningen idag inte bygger på rasmässiga skillnader i biologisk mening, utan nu är det kulturen som dominerar retoriken.³⁰

Rashygienism bör i alla fall inte betraktas som en helt avslutad epok i svensk historia, som försvann med folkhemmet. Detta skulle vara en alltför enkel tolkning. I den meningen att rashygien blir vad den görs till, kan man säga att det fanns en svensk särart. Rashygienism blev i svenska förhållanden inte en isolerad vetenskaplig teori om gener och inte heller endast en teknik. Rashygienism var en samhällsföreteelse och integrerades i flera andra områden än det medicinska och i vetenskapen.

Den fann sin plats i den sociala ingenjörskonsten som utformade folkhemmet.³¹ Jämsides med befolkningsfrågan var bostadsfrågan ett av de områden där rashygienismen – via bostadshygienism – fick sin tydligaste tillämpning.

Bostadsförsörjningen: en kärnpolitisk fråga

Bostadsförhållandena var i Sverige svåra vid sekelskiftet, som de flesta studierna av bostadspolitikens historia informerar oss om. Men trots de svåra förhållandena var den liberala statens ingripande inte särskilt stort. I undantagsfall hade kommuner egna program med enskilda åtgärder vid nödsituationer. Några statliga åtgärder som berörde bostadsfrågan före sekelskiftet blev tillkomsten av *byggnadsstadgan*, som fastslog regler för det privata byggandet samt användningen av mark, och *hälsovårdsstadgan*, som gav hälsovårdsnämnden möjligheten att kontrollera höggradiga hälsovådliga förhållanden vid bostadsuthyrning.³² Efter 1900 började staten vidta vissa åtgärder huvudsakligen motiverade av den tilltagande emigrationsvågen till först och främst USA. Ett exempel i den riktningen är *egna hemslånefonden* från 1904, vilken kom att ha särskild betydelse för förbättringen av bostadsförhållandena på landsbygden. År 1909 tillkom *stadshypoteksinstitutionen* och 1912-14 genomförde Socialstyrelsen Sveriges första bostadsräkning. I och med den ökande urbaniseringen och den ekonomiska krisen under de följande åren förvärrades bostadsförhållandena väsentligt. De begränsade statliga

³⁰Larsmo 1996.

³¹Broberg & Tydén 1991, s 178-90.

³²Johansson & Karlberg 1979, s 14.

och kommunala insatserna vid den tiden bidrog till utbrottet av bostadskrisen och en svår bostadsbrist.³³

Bostadspolitik 1933-1945

Statsmakternas passivitet beträffande bostadsfrågan bröts på allvar först under trettioalet som följd av bostadskrisens allvarliga karaktär.

"Det faktiska tillståndet i fråga om bostadsförsörjningen, den utbredda förekomsten av trångboddhet särskilt för flerbarnsfamiljer, såväl i städer som på landsbygd, och den underhålliga beskaffenheten hos en stor del av särskilt landsbygdens bostadsbestånd gav i och för sig fullgod anledning att – när de allmänna politiska förutsättningarna därför bildats – bryta med den nästan fullständiga passivitet, som utmärkte statsmakternas inställning till bostadsfrågorna."³⁴

Bostadsförhållandena i Sverige har ändrats dramatiskt under efterkrigstiden, sett i förhållande till situationen i början av seklet. Många litterära och vetenskapliga verk vittnar om att bostaden var en bristvara och ett stort socialt problem i Sverige ända långt in på 1940-talet. Löfgren beskriver förhållandena vid sekelskiftet så här:

"Bostadsstandarden var ännu vid sekelskiftet låg. I brukssamhällen och stads- kvarter bodde de flesta arbetarfamiljer i ett rum och kök. En mindre del fick nöja sig med ett enda rum med inbyggt "spiskök". Till detta kom att inneboende ofta knöts till hushållet. I de trångbodda hemmen sov och åt man, dessutom skulle där beredas plats till det hemarbete som hustru och barn kunde ägna sig åt. Sängplatserna dominerade heminredningen och den dåliga bostadsstandarden gjorde arbetarhemmet till en föga attraktiv umgäingsmiljö."³⁵

En av folkhemmets främsta konstruktörer, Gunnar Myrdal, som också ägnade mycket energi åt att beskriva denna verklighet, berättar att situationen inte var markant bättre ännu vid början av trettioalet: "bostadsförhållandena i början av trettioalet var så usla att få nu gör sig en riktig föreställning därom".³⁶

I många av världens politiska system betraktas bostaden som ett viktigt politiskt instrument och detta är ingalunda underligt. Tillgången till ett värdigt boende är inte bara en naturlig önskan för

³³Johansson & Karlberg 1979, s 15-16.

³⁴Alf Johansson, citerad i Johansson & Karlberg 1979, s 18.

³⁵Frykman & Löfgren 1979, s 121.

³⁶Myrdal 1968, s 9.

individerna utan den bör av hela samhället först och främst ses som en social rättighet. I Västeuropa kom under hela 1900-talet klassfrågorna att starkare påverka den politiska debatten och beslutsfattandet. Boendefrågan sågs integrerad med en vidare debatt om levnadsvillkoren, och på många håll – och då inte minst i Sverige – ställdes boendets villkor i centrum för hela moderniserings- och jämlikhetsdebatten. Särskilt tydligt blev detta från och med Stockholmsutställningen i början på 1930-talet, funktionalismens genombrott. Starkt bidragande för svensk del var säkert också makarna Myrdals argumentering för att ställa bostadspolitiken i centrum för hela socialpolitiken samt Ludvig "Lubbe" Nordströms reportage om Lort-Sverige.³⁷ En medvetenhet om bostadsförhållandenas akuta kris och situationens politiska risker och möjligheter medförde att bostadsfrågan prioriterades i det sociala projekt, som så starkt förknippas med det svenska folkhemmet. Bostadsförsörjningen blev följaktligen ett nyckelområde i svensk modern politik.

I deras betydelsefulla arbete, "Kris i befolkningsfrågan" från 1934, ägnar Alva och Gunnar Myrdal stor uppmärksamhet åt bostadsfrågan, vilken de framhåller som en effektiv lösning på det svenska samhällets kris. Men makarna Myrdal hade anammat en hel del av de social- och bostadshygieniska idéer som genomsyrade samhällets alla sfärer. Med hjälp av bland annat en socialhygienistisk steriliseringspolitik och en "klassneutral" bostadsideologi ville de förbättra "samhällsmaskinens mänskliga motor". Även om paret Myrdal inte såg rashygienismen som direkt kopplad till rasfrågan, samtidigt som de uttalat förkastade den tyska nazismens förintelse, var enligt Karlsson gränsen mellan Samhällsintresset och Nationen, Folket och Rasen "farligt diffus" i deras tänkande.³⁸ Om frågan om födelsekontroll och massspridning av preventivmedel uttalade de sig på följande sätt:

"En omtänksamhet om statarnas "moral" från samhällsklassers sida, vilka i årtionden praktiserat födelsebegränsning, är dock rena hyckleriet. Systematiska aktioner till massspridning av preventivmedel bland statare och andra med dem socialt jämställda folklayer förefalla tvärtom sakligt försvarade, hur man eljest ser på befolkningsproblemet. Ett likartat resonemang gäller en del befolkningsgrupper på gränsen mellan sinnesslöa och normala samt andra kroppsligt, själsligt och socialt handikappade individer, över vilkas alltför

³⁷Se t.ex. Hirdman 1989, och Nordström 1938.

³⁸Karlsson 1993, s 332.

stora fruktsamhet socialpedagoger och rashygieniker klaga. Utan hänsyn till om deras fruktsamhet verkligen i genomsnitt är relativt högre än andra folklagers, är den för hög så länge de alls sätta en avkomma till världen. Man torde också med all säkerhet kunna påräkna, att dessa individer frivilligt i viss mån skulle inskränka sin barnavling, om de förseddes med preventivmedel, ja redan om de i högre grad nåddes av kunskap om kontrakonception. De föda nämligen mestadels icke barn därför att de så ivrigt önska ha dem, utan därför att barn falla dem till efter naturens ordning."³⁹

Men som sagt var dåtidens Sverige ett land av motsägelsefulla budskap. Makarna Myrdal såg på bostadsfrågan som ett sätt att lösa den stora emigrationsvåg som till och med 1920-talet drabbade Sverige. De ansåg att tillgång till en värdig bostad skulle förbättra arbetarklassens levnadsvillkor avsevärt, vilket skulle bidra till att minska benägenheten att utvandra från landet. Bostadsfrågan var relevant ur en social och demografisk synpunkt, men den var inte fri från invandringsfientliga inslag. På ett indirekt sätt avvisade paret till exempel möjligheten att lösa befolkningsfrågan med en invandringspolitik, eftersom "landet skulle översvämmas av invandrare från främmande folkkraser".⁴⁰ Som troligen många andra intellektuella på den tiden, såg paret Myrdal inte kopplingen mellan rashygienismen och rasism, även om dessa nödvändigtvis går hand i hand. Man skulle kunna säga att de ideologiska grunderna för separeringen mellan "svenskar" och "invandrare" i termer av Vi/De, redan fanns förankrade i folkhemstanken, även om dåtidens *De Andra* först och främst personifierades i andra grupper än "invandrare".

Med en sådan ideologisk utveckling i bakgrunden tog bostadsbyggandet i Sverige fart efter andra världskriget och dagens bostadsrealitet kom att utformas. Karlsson avslutar sin studie av den göteborgska arbetarbostaden med en slutsats som tyder på kontinuitet i det svenska boendets historia:

"Nu hette de Hammarkullen, Gårdsten, och Hjällbo. Det är visserligen en annan historia, men att de genealogiska rötterna till Miljonprogrammet kan återfinnas i mellankrigstidens diskurs om den nya klasslösa bostaden, har blivit den något ironiska slutsatsen av denna studie."⁴¹

³⁹Myrdal & Myrdal 1935, s 51-52.

⁴⁰Sådana var visserligen de konservativas paroller som paret Myrdal kritiserade, dock inte p.g.a. dess inställning till invandringen utan snarare för dess brist på förmåga att identifiera fattigdomens sociala orsaker. Se Myrdal & Myrdal 1935, s 9.

⁴¹Karlsson 1993, s 335.

För att kunna reda ut hur övergången från sekelskiftet, genom mellankrigstidens och efterkrigstidens till 1990-talets boendestruktur har skett, har Gunnar Myrdal, Carl Lindhagen och Sven Wallander valts som viktiga namn i sammanhanget. Tillsammans spelade de en viktig roll i att lägga de grunderna för den bostadspolitik som vi känner i dag, baserad på den svenska modellens tre främsta upplåtelseformer, nämligen äganderätt, bostadsrätt och hyresrätt, med sina respektive hustyper. Nationalekonomen Alf Johansson blev sedan den som kom att utforma den teoretiska och ekonomiska grunden för den bostadspolitik som förts efter det att "Bostadssociala utredningen" startade år 1933.⁴² Nedanstående sammanfattning av utvecklingen av dessa tre främsta upplåtelseformer är kortfattad och till en viss del alltför förenklad. Tyvärr förblir många viktiga episoder och detaljer ej nämnda. För en utförligare redogörelse av denna historiska utveckling hänvisas läsaren till den litteratur som avsnittet bygger på.⁴³

Egnahemsrörelsen: en föregångare till villaboendet

Sedan början av 1900-talet, i samband med uppkomsten av egnahemsrörelsen, har bostadspolitiken haft som ett av sina viktigaste mål att förse de svenska familjer som så önskade med ett eget hem.⁴⁴ Ägandet i sig var ett viktigt inslag i egnahemstanken. Genom att äga sin bostad skulle moralen hos arbetarfamiljen höjas, samtidigt som husägaren skulle ha lättare att identifiera sig med fosterlandet och därmed skulle benägenheten till utvandring minska.⁴⁵ Tanken om småhuset som ett sätt att utöva moralisk och hygienisk kontroll av arbetarklassen utvecklades redan vid mitten av 1800-talet i både texter och praxis.⁴⁶ I mellankrigstidens bostadspolitik återupptas dessa tankar och det egna hemmet i enfamiljshus blir ett prioriterat mål, framför allt i ljuset av den stora utvandringsvåg som drabbade landet.⁴⁷ Som borgmästaren Carl Lindhagen uttryckte det, bestod ett sådan bostadsideal i att de flesta svenska familjer skulle ha ett eget småhus. Inspirationen hämtades från idéer om den engelska träd-

⁴²Wallander 1968.

⁴³Se förslagsvis Bladh 1991, Franzén & Sandstedt 1993, Davidson 1994.

⁴⁴Dahlberg 1985.

⁴⁵Frykman & Löfgren 1979, s 124.

⁴⁶Deland 1996, s 7.

⁴⁷Dahlgren 1995.

gårdstaden och även staden skulle anpassas till denna ideala boendeform:

"Såsom mottot till mina memoarer betonar, är hemmet en av de fyra grundvalarna för världsordningen. Hemmet är individens borg. Alltsedan sekelskiftet har stat och kommun uppmuntrat den så kallade egnahemsrörelsen. ...Här har talats om, att det finnes tillräcklig byggnadsmark inom stadens egna gränser. Men säkert är, att, om bostadsfrågan skall kunna lösas såsom den bör lösas och som den blivit löst i många utländska samhällen, särskilt i Amerika, nämligen så, att ett stort antal af invånarne få sina egna bostäder, hus för en familj med trädgårdstäppa, är en tillökning av stadens byggnadsområde alldeles nödvändig."⁴⁸

Egnahemsrörelsens målgrupp var förvisso inte från början överklassen, utan snarare tvärtom, det handlade om att förse varje arbetarfamilj med ett eget hem. Det egna huset kom på så sätt att prägla de svenska bostadsidealen och detta har betydelse för de segregationsmönster som vi finner idag. Den höga värderingen av småhusägandet i Sverige har haft stor påverkan på befolkningens bosättningsmönster, levnadsförhållanden och sociala relationer.⁴⁹ Trots att villaboendet troligen fortfarande allmänt uppfattas som ett bostadsideal som alla kan ha tillgång till, har det blivit de – med relativa mått mätt – välbeställdas boendeform i Sverige. Men arbetarna kan i dagens Sverige inte längre sägas vara målet för denna boendeform. Boendemönstren genomgick under perioden 1960-1980 omfattande förändringar, vilka medförde att särboendet mellan hushåll på den svenska bostadsmarknaden fick flera och tydligare gränser än tidigare.⁵⁰

I praktiken – genom att favorisera villaägarna som grupp – kom en del av bostadspolitiken att gynna de grupper som relativt sett disponerar mest resurser i dagens Sverige. I detta avseende kan man hålla med Harrison, när han hävdar att det inte går att fullt förstå hur de minst bemedlade har det i samhället, eller vad staten har gjort för dem, utan att förstå vad som har gjorts för de mer bemedlade samhällsgrupperna.⁵¹ Drömmen om det egna hemmet kopplades från början till en ideologi som med sina småborgerliga ideal, satte kärnfamiljen och det privata livet i centrum. Drömmålet var att varje familj i Sverige skulle bo i ett eget hem, eftersom, som Wallander

⁴⁸Lindhagen citerad i Dahlberg 1985, s 62.

⁴⁹Almqvist 1993, Dickens m.fl. 1985.

⁵⁰Lindén 1989, s 7-8.

uttryckte det: "den lycka människor kan få här på jorden oftast gives dem inom ramen av ett hems väggar".⁵² Att förse alla hushåll i Sverige med ett eget hem måste emellertid ganska snabbt ha visat sig vara ett svårt företag, vilket delvis kan betraktas som en av bakgrunderna till bostadsrättens uppkomst.

Kooperativt ägande

Wallander ville driva den liberala idén om det egna hemmet vidare, men i samarbete med arbetarrörelsen.⁵³ Wallander väckte tanken om bostadsrättsformen som ett alternativ för familjer som ville bo i stadsliknande förorter. Bostadsrätten kom att utgöra en speciell "svensk" boendeform, en mellanlösning mellan hyresrätten och äganderätten. Wallander själv berättar om hur idén om bostadsrätten föddes:

"Som ung arkitekt hade jag kommit att intressera mig för något som bland den tidens arkitekter kallades buspraktik, dvs. att rita hyreshus. Det var något som en skråmedlem med självaktning helst inte sysslade med. På grund av mitt intresse kom jag i kontakt med de problem som ritandet av hyreshus gav och då föddes av många skäl den tanken att eftersom hemmet kan ge det bästa vi människor får här på jorden så är det klart att bostaden inte borde vara en handelsvara bland många andra. Den tanken gav nästa. Låt staten mot obligationer lösa in våra städers hyreshus och överlåta dem på hyresgästerna, som sedan förvaltar dem som kooperativa föreningar. Med dessa funderingar nedskrivna i, som jag själv tyckte, väl valda ordalag vandrade jag upp i kanslihuset till den minister, som då, dvs på 1920-talet hade hand om bostadsproblemen i den rätt minimala utsträckning som det ansågs vara en angelägenhet för statsmakterna."⁵⁴

Bostadsrättshistorien är mer komplex än denna förenklade sammanfattning uppger. Dock är det viktiga i det här sammanhanget att poängtera, som det framgår av Wallanders argumentation, att syftet

⁵¹Harrison studerar bostadsägarpolitik i Storbritannien för att kunna förstå den dynamik, som har ställt andra grupper närmast utanför bostadsmarknaden. Harrison 1995, s 23. I en sådan anda studerade Mike Davis egnahemsorganisationer i syfte att skildra rassegregation och diskriminering i Los Angeles. Davis 1990. Tankegången är god och skulle även i svenska förhållanden kunna utgöra ett hjälpmedel i studiet av boendesegregation.

⁵²Karlsson 1993, s 67.

⁵³Ibid.

⁵⁴Wallander 1968, s 23.

med bostadsrättsidén delvis var att avskaffa hyresboendet, eller med Sten Karlsson: "...att avskaffa hyresgästen, att förvandla honom till husägare, eller att åtminstone få honom att känna sig som en sådan."⁵⁵

Den viktigaste milstolpen i bostadsrättens historia är uppkomsten av HSB (Hyresgästernas sparkasse- och byggnadsförening). Den första HSB-föreningen startade i Stockholm, 1923, vilket gav upphov till en rörelse som snabbt expanderade över hela landet. År 1924 bildades HSB:s riksförbund.⁵⁶ Bostadsrättsboendet har i mycket stora drag under årens lopp ändrat form, samtidigt som produktionen, som från början koncentrerades till flerbostadshus, under senare tid har kommit att omfatta småhus, både som rad-, par- och även friliggandehus.

Allmännyttan

Gunnar Myrdal uppmärksammade för sin del de dåliga boendeförhållandena för arbetarklassen och ville genom bostadspolitiken utrota slummen i städerna genom statliga stödåtgärder. Staten skulle vara garant för bostadskrediter och engagera sig direkt i bostadsbyggnadsprocessen.⁵⁷ Allmännyttan kan ur en social rättvisesynvinkel sägas ha varit den mest betydelsefulla bostadsformen i svensk bostadspolitik.

Bostadsfrågan intog en av huvudrollerna i svensk politik redan under 1930-talet, dock fick de stora åtgärderna vänta några år. Krigets utbrott tvingade socialdemokraterna att överge målsättningen att avskaffa militärmakten. Försvaret fick första prioritet i statsbudgeten under krigsåren.⁵⁸ Dock fortsatte under tiden olika omfattande statliga utredningar och debatter kring bostadsfrågan. När kriget slutade var tiden mogen för Sverige att tillämpa alla dessa kunskaper och idéer i efterkrigstidens bostadsprogram.

Bostadsmarknad och bostadspolitik 1945-1990

Satsningen på bostadsproduktionen blev så pass rejäl efter krigets slut att bostadsförsörjningen i Sverige blivit ett av de absolut mest

⁵⁵Karlsson 1993, s 68.

⁵⁶Nationalencyclopedin, Nionde bandet 1992, s 131.

⁵⁷Dahlberg 1985, s 9.

⁵⁸Dahlberg 1985, s 15ff.

effektiva systemen i hela världen.⁵⁹ I en jämförande analys av bostadsförsörjningen i Sverige och Storbritannien – båda välfärdsstater med avancerat kapitalistiskt system och på varandra följande socialdemokratiska regeringar – framgår det att det finns dramatiska olikheter vad gäller både bostadsproduktion och bostadskonsumtion mellan dessa två länder. Studien visar att till skillnad från Storbritannien har byggnadsindustrin i Sverige varit mycket mer produktiv och följt den normala modellen för kapitalistisk rationalitet, det vill säga att flera bostäder har kunnat byggas till lägre kostnader. Därför betraktar författarna Sverige som ett exemplariskt land när det gäller tillämpning av socialdemokratisk kapitalism.⁶⁰

Den högre effektiviteten i bostadsförsörjningen i Sverige kan huvudsakligen förklaras av att investeringarna i bostadsproduktionen av politiska och ekonomiska skäl varit hög, och att distributionen i stor utsträckning inte varit vinstorienterad. Det fordistiska produktionssystemet i Sverige kom även att prägla byggproduktionen och inte minst dess ideal. Det industriella byggandet kunde förverkligas med hjälp av tidens honnörsord: rationalisering och storskalighet.⁶¹

Efterkrigstidens bostadspolitik bidrog avsevärt till att ändra bostadsförhållanden i Sverige i en sådan omfattning att 1980 hade ungefär 40% av hushållen två bostäder till sitt förfogande, varav 20% ägde fritidshus och resterande 20% bara hade tillgång till ett sådant.⁶² Frågan om vilka konkreta mekanismer som gjort att just den svenska bostadsförsörjningen blivit så framgångsrik i sina tre främsta processer, nämligen produktion, distribution och konsumtion kan besvaras med hjälp av de tre viktigaste formerna för statlig intervention. Huvudpelare i den svenska modellen för bostadsförsörjning har således varit statliga lån, offentligt markägande samt organisering och koncentration av byggnadsprocessen.⁶³

Statliga lån har varit en hörnsten i bostadspolitiken och har under hela efterkrigstiden hindrat byggnadsföretagen från att få alltför höga vinster. Den vinstorienterade produktionen av bostäder i Sverige har

⁵⁹Dickens m. fl. 1985, Davidson 1994.

⁶⁰Dickens m. fl. 1985. För liknande utvärderingar av den svenska bostadspolitiska modellen se även Davidson 1994, och Lundqvist, Elander & Danermark 1990.

⁶¹Bladh 1991, s 331-333.

⁶²Dickens m. fl. 1985, 73-74.

⁶³Dickens m. fl. 1985, s 62ff.

inte följts av någon särskilt omfattande spekulation. Efter de stora reformernas period (1942-1948) har det i Sverige byggts ganska litet under spekulativa förhållanden (bara 13% under 1946-1980 jämfört med t ex 60 % i Storbritannien).⁶⁴ Förklaringen till att det spekulativa bostadsbyggandet sedan 1946 minskat i omfattning i Sverige, bör inte sökas i en ökning av den offentliga bostadsproduktionen, utan snarare i det faktum att en ny form av icke-spekulativ privat produktion utvecklats. En viktig roll i detta sammanhang har statliga bostadslån spelat.

År 1968 infördes paritetslånen, vilka inte innehöll några riktiga subventioner. Paritetslånen ersattes 1975 av de generella räntesubventioner som gällde fram till 1991. Slutliga lån var avsedda att finansiera det färdiga byggnadsobjektet och de ersatte byggnadskreditiven som finansierade själva byggnadsprocessen. Slutliga lån återbetalades sedan under 40-60 år. De slutliga lånen består upp till ca 70% av bottenlån.⁶⁵

Bostadsinstituten finansierar sin verksamhet huvudsakligen med utgivning av obligationer vilka, åtminstone från början, gynnades i förhållande till övriga obligationer. Statliga bostadslån har således länge utgjort ett subventionerat och gynnsamt sätt för byggproducenter att göra vinst. Samtidigt kunde staten genom lånen kontrollera låntagarnas verksamhet inte bara i termer av produktionen och vinster utan olika kontrollmekanismer har även fungerat i stadsplaneringssammanhang. I praktiken har staten lånat ut olika andelar av de totala byggnadskostnaderna beroende på vad det var för upplåtelseform byggnadsprojektet skulle avse. Så kunde till exempel allmännyttiga bostadsföretag låna upp till hela byggnadskostnaden (70% bottenlån från bostadskreditinstitut plus 30% i statliga bostadslån).⁶⁶

Under hela efterkrigstiden har den absoluta huvuddelen av bostadsbyggandet skett med statliga bostadslån utöver bottenlån. Bostadsrättsföreningar fick normalt 29% statliga lån och övriga låntagare 25%. På detta sätt har statliga bostadslån bidragit till den nationella planeringen av antalet byggda bostäder och hur dessa bostäder fördelats bland olika samhällsgrupper. På lokal nivå har

⁶⁴Dickens m. fl. 1985, s 81.

⁶⁵Bladh 1991, s 204-232.

⁶⁶Dickens m. fl. 1985, s 85-86.

framför allt kommunerna haft stort inflyttande i beslutsfattandet om lokalisering för varje byggnadsprojekt.⁶⁷

Markägandet är avskilt från byggproduktionen både genom system av statliga lån och markpolitiken. Mark som avses användas för urbanisering inom de närmaste 10 åren och framåt har kunnat inköpas av kommuner med förköpsrätt och i särskilda fall genom expropriation. Kommunerna är också de största markägarna i städer och tätorter. Detta har gjort att bostadsproducenter till skillnad från sina ämbetsbröder i övriga Västeuropa inte haft möjlighet att spekulera med mark och infrastruktur, utan vinsten har genererats på andra sätt.⁶⁸

Det unika med bostaden är att det samtidigt rör sig om en marknadsvara och en av staten garanterad social rättighet.⁶⁹ Detta förklarar det faktum att bostadsföretagen, precis som sektorer inom den privata industriproduktionen, drivs med vinstintresse. En väsentlig förutsättning i det svenska kompromissamhället som folkhemmet utgör har – vid sidan om bostadspolitikens sociala mål – uppenbarligen varit att statens intervention gynnat bostadsföretag. I Sverige är mer än 90% av de producerade bostäderna, innan de kommer i händerna på sina slutgiltiga förvaltare, försäljningsvaror. Som alla marknadsvaror säljs bostäder till ett pris över kostnaden för att åstadkomma en vinst. Vinsten möjliggörs delvis av arbetskraftens utnyttjande. I övriga Västeuropa erhålls vinst inte bara genom själva bostadsbyggandet utan genom att investeringar i övrig infrastruktur skapar ett mervärde i marken (site development). I Sverige har inte byggherrarna tillgång till marken som en resurs de kan göra vinster på genom "site development". Vinsten går i första hand (fastän inte endast) till byggföretagen, medan byggnadsarbetarna får lön i stort sett oavsett byggprojektens lönsamhet. Byggherrarna måste följaktligen ha en viss förmåga att sälja bostäderna till ett högre pris än byggkostnaderna. Det är i sista hand konsumenten, oftast med hjälp av det statliga låne- och bidragssystemet, som betalar dessa vinster.⁷⁰

När det gäller *organisering och koncentration av byggnadsprocessen* har det viktigaste kännetecknet för svenskt bostadsbyggande

⁶⁷Dickens m. fl. 1985, s 86.

⁶⁸Dickens m. fl. 1985, s 65-66.

⁶⁹Bengtsson 1995, samt Dickens m. fl. 1985, s 64.

⁷⁰Dickens m. fl. 1985, s 66-67.

under femtio år varit en markant koncentration till ett fåtal stora byggföretag.⁷¹ Entreprenaden har inte varit så betydande i så måtto att dessa stora företag skött i stort sett alla faser i byggnadsprocesser. I andra länder i Västeuropa är det betydligt vanligare med totala entreprenadssystem, vilket tyder på att även om det finns en stor koncentration av kapital i stora företag, så utförs det praktiska arbetet av många mindre entreprenörer. Detta kan man kalla för en juridisk koncentration eller en skenkoncentration av byggnadsarbete.⁷² Koncentrationen av byggnadsprocessen i stora företag har underlättat för byggnadsarbetare i Sverige att organiseras i fackföreningar vilket gett dem goda möjligheter att påverka sina arbets- och löneförhållanden.⁷³

Bostadspolitiken började dock ändra kurs redan på 1980-talet och de beskrivna förhållandena håller numera på att faktiskt förändras i olika riktningar.

Den nya bostadspolitiken, 1991-1996

Under de senaste åren har situationen börjat förändras tämligen snabbt vad gäller i princip alla hittills berörda aspekter av bostadsförsörjningen, främst på grund av de bostadspolitiska åtgärderna 1990-93.⁷⁴ Byggnadskostnaderna i Sverige har successivt ökat sedan mitten av 1970-talet. Denna kostnadsökning initierades i samband med slutförandet av miljonprogrammet år 1975. Bostadsbeståndet i miljonprogrammet bestod till 55% av flerbostadshus och detta tillsammans med själva storskaligheten tillät bostadsbyggnadsföretagen att dra ner produktionskostnaderna betydligt. Skaleffekterna avtog sedan miljonprogrammet slutförts och produktionskostnaderna kom att öka snabbare än den allmänna prisstegringstakten. Förhöjda fastighetsskatter blev ytterligare en avgörande faktor som bidrog till ökade kostnader.⁷⁵ Den borgerliga regering som styrde landet under perioden 1991-1994 gjorde några justeringar i bostadspolitiken, vilka inneburit dramatiska förändringar i de villkor som i Sverige gällt under ungefär ett halvt sekel.

⁷¹Dickens m. fl. 1985, s 100-102.

⁷²Ibid.

⁷³Dickens m. fl. 1985, s 102.

⁷⁴Hedman 1994.

⁷⁵Ibid.

Den gradvisa men snabba försämringen av villkoren för räntebidrag för bygglån, har drabbat relativt nybyggda hus betydligt mer med ökade boendekostnader och sänkta marknadspriser. Skattepolitiken med bland annat en minskad skatteeffekt vid ränteavdrag och en höjd fastighetsskatt har också bidragit till förhöjda boendekostnader för i princip alla ägarkategorier.⁷⁶

De socialdemokratiska regeringarna efter 1994 med först Ingvar Karlsson och senare Göran Persson i ledningen har fortsatt avregleringslinjen och intensifierat denna "nya bostadspolitik". En allt större avreglering⁷⁷ av den svenska bostadsmarknaden har genomförts sedan 1991.⁷⁸ I samband med de statliga bostadslånens avskaffande förlorade kommunerna inflytande över bostadsproduktionen. Vidare ställs inte längre krav på kommunal representation i bostadsrättsföreningar, krav på kommunens planering av bostadsförsörjningen har tagits bort, länsbostadsnämnderna avvecklats, den kommunala bostadsförmedlingen gjorts frivillig, begreppet allmännyttas försvunnit från lagen med mera. De förändrade förutsättningarna innebär bland annat att det inte längre är så självklart att de allmännyttiga bostäderna förblir i kommunal ägo.⁷⁹ En utförsäljning av delar av allmännyttans bostadsbestånd pågår redan i flera av landets kommuner, även om bostadsministern klargjort sin negativa syn på denna utförsäljning.

En del av förklaringen till dagens segregerade boendemönster i Sverige – de som relateras till segmenteringen av bostadsmarknaden i de tre främsta upplåtelseformerna⁸⁰ – ligger alltså i den av staten reglerade bostadsförsörjningen. Att mönstren kunde ha blivit annorlunda, innebär dock inte att en mindre reglerad bostadsförsörjning kunde ha givit upphov till en mindre segregerad bostadsmarknad.

⁷⁶Ibid.

⁷⁷Avreglering avser i det här sammanhanget förändringar i riktning mot en ökning av kategorin äganderätt som upplåtelseform av bostaden och ett försäljningssystem som närmar sig den traditionella distributionen av varor. Med andra ord en tendens till marknadsliberalisering av processerna av både produktion och konsumtion av bostäder. Detta har kommit som motreaktion till den mer socialiserade distributionsmodell från tidigare perioder. Dock bör det påpekas att en total reglering aldrig funnits. Se t.ex. Dickens m. fl. 1985, s 87.

⁷⁸Hedman 1994.

⁷⁹Ibid.

⁸⁰Se Lindberg & Lindén 1989.

Med stor sannolikhet kommer den avreglering som nu pågår att accentuera dessa segregerade mönster genom en marknadsanpassning av den svenska bostadsförsörjningen. Det finns exempel från olika länder i världen, som tyder på att en minimal inblandning av staten oftast leder till oacceptabla bostads- och levnadsförhållanden för människor.⁸¹ Den svenska bostadsförsörjningsmodellen, en av huvudpelarna i folkhemmets uppbyggnad, lyckades med att under en relativt lång period i Sveriges bostadshistoria lösa bostadsfrågan på ett onekligen effektivt sätt. Sveriges befolkning har i större utsträckning än någon annan i världen, haft tillgång till en god bostad. Bostadsbristen, som till långt in på 1930-talet bland annat innebar miserabla levnadsförhållanden för en stor del av befolkningen, sänktes genom det statliga ingripandet till en sådan låg nivå, att den inte längre utgjorde ett socialt, utan snarare ett tekniskt problem för bostadsplanerare.⁸² Det är dock inom samma bostadspolitiska kontext som de gällande mönstren för den svenska boendesegregationen utvecklats. Denna paradox talar för en närmare granskning av bostadspolitiken i termer av dess inställning till ett socialt och även ett etniskt segregerat boende.

Bostadspolitikens mål om social segregering/blandning

I slutbetänkandet av boende- och bostadsfinansieringsutredningarna från 1975, finns det för första gången i bostadspolitikens historia ett

⁸¹Ett för mig nära exempel finns i min tidigare studie av den starkt accentuerade socio-ekonomiska boendesegregationen i Chiles huvudstad Santiago. Statens inblandning i bostadsförsörjningen har inte varit särskilt omfattande under några av 1900-talets politiska regimer, med undantag för Allendes avbrutna mandatperiod 1970-1973. Paradoxalt nog blev den militära diktaturens statliga bostadsprogram jämförelsevis omfattande. Programmen, som baserades på *subsidiaritetsprincipen* präglades dock av en populistisk anda, och bostadsfrågan utnyttjades i tydliga politiska syften. Diktaturens bostadsprogram innebar ingen betydande förbättring av bostadsförhållandena för Chiles marginaliserade grupper, och vad gäller segregationen accentuerades denna ännu mer. Samtidigt har marknadskrafternas dominerande roll i bostadsstrukturen aldrig neutraliserats i Chile. Molina 1986.

⁸²Bostadsbristen håller dock återigen på att få sociala dimensioner i den svenska staden. Dagens bostadsbrist handlar emellertid inte längre om brist på lediga bostäder. I mars 1993 fanns det 40 000 lediga lägenheter runt om i landet, samtidigt som cirka 10 000 personer vid samma tidpunkt saknade en bostad. Under de nya bostadsförhållandena är det i ökande utsträckning vissa gruppers ekonomiska svårigheter att täcka sina boendekostnader som orsakar problemet. Hemlösheten har ökat i de svenska storstäderna under de senaste åren. Se Socialstyrelsen 1994b.

eget avsnitt rörande bostadssegregation. Målsättningen är att blanda olika befolkningsgrupper i bostadsområdena och därmed uppnå en allsidig social sammansättning:

"Direktiven till boendeutredningen innehåller uppdrag till utredningen att uppmärksamma frågan om befolkningssammansättningen i bostadsområdena. Utgångspunkten bör därvid vara en strävan mot allsidig hushållssammansättning som ett medel att nå sociala mål, dvs samverkan och kontakt mellan människor från olika befolkningsgrupper. Vidare pekar direktiven på att en sådan hushållssammansättning bidrar till ett jämnare resursutnyttjande."⁸³

Målet att uppnå ett socialt blandat boende backas upp av positiva värderingar om att en större interaktion skall nås mellan tidigare segregerade grupper. Ett karaktäriserande särdrag i den moderna svenska bostadspolitiken jämfört med andra länder i västvärlden är att den innehåller både ett jämlikhetsmål och ett integrationsmål.⁸⁴ Dock var argumentationen bakom målsättningen inte helt entydig och längre fram i samma dokument kan man läsa:

"Grannskapet och bostadsområdet bildar barnets sociala verkligheter. Vad händer om barnet då tillhör en minoritet i ett integrerat bostadsområde? Det känner sig "annorlunda" och känslan av olikhet kan ge upphov till självtvivel och osäkerhet."⁸⁵

Integrationsstrategin hade länge setts som allt annat än önskvärd, inte minst av flera av de dominerande så kallade grannskapsförespråkarna under 1940-talet. I bostadsdiskursen hade vid denna tidpunkt den tidigare socialhygienistiska karaktären ersatts av en ny sådan, där demokratiska principer och den allmänna rätten till en god bostad sattes i centrum. Emellertid, trots att de uttalade demokratiska idealen var höga hos tidens ledande arkitekter som Åhrén och Sidenbladh, ville man fortfarande inte ha någon social blandning i bostadsområdena. Om grannskapet skulle ha en rimlig chans att fylla funktionen som en social enhet är det "en allvarlig förutsättning att gruppens medlemmar tillhör samma klass eller socialgrupp", uttryckte Sidenbladh det år 1948.⁸⁶

Från en sociologisk synvinkel kan man säga att mycket av efterkrigstidens bostadsproduktion byggdes i det som Franzén & Sand-

⁸³SOU 1975:51, s 115.

⁸⁴Lindberg & Lindén 1989.

⁸⁵SOU 1975:51, s 128.

⁸⁶Citerad i Danermark 1984, s 75.

stedt kallar grannskapsenheter. Grannskapsenhet definieras som det rumsliga uttrycket av samtidiga och till synes motsägelsefulla processer. Dessa processer är avprivatisering, ett tilltagande sken av intensifierat privatliv och myndigheternas ingripande i denna privata sfär, just i syfte att upprätthålla det privata, som artikuleras kring kärnfamiljen.⁸⁷ Som vi sett tidigare överfördes borgerlighetens värderingar till samhällets alla skikt i bostadsidealen från seklets början. I den bostadshygieniska diskursen var stöttepelaren familjen, med sina klart bestämda individuella könsroller. Enligt Franzén och Sandstedt var det nu grannskapsenheten som stadsplaneringen tillskrivit rollen som rumslig ram för familjens strukturomvandling. Familjen som skulle anpassas till det nya boendet var inte samma familj som vid sekelskiftet, särskilt inte arbetarfamiljen. Produktionssfären skulle nu avskiljas praktiskt taget totalt ifrån reproduktionssfären.

Social blandning som ett av bostadspolitikens mål kom mer och mer att få fotfäste under 1970-talet.⁸⁸ Genom att i nyproduktionen, om ännu inte på fastighetsnivå, blanda upplåtelseformer, hustyper och lägenhetsstorlekar har man försökt att åstadkomma denna "sociala blandning" i bostadsområden. Även om det idag är svårt att finna ett motstånd mot social blandning i både den politiska och vetenskapliga debatten, är stora delar av stadens sociala geografi ett resultat av bland annat en bostadsproduktion som styrs av annat än blandningsideal. De segregerade mönstren kan, även om de inte en gång för alla bör tas för givna, vara mycket svåra att ändra. Blandningen av olika upplåtelseformer sker oftast endast på en relativt aggregerad geografisk nivå. På fastighets- och kvartersnivå finns i praktiken däremot varje upplåtelseform med sin motsvarande sociala sammansättning rumsligt skilda från varandra.

Miljonprogrammet: dagens arbetarmiljöer

De studier som gjorts tyder på att personer med utländsk bakgrund i svenska städer koncentreras till storstadsförörternas hyreshusområden, byggda under miljonprogrammet. Miljonprogrammet betraktades av forskare och andra specialister, som en snabb och effektiv lösning på bostadsbristen under perioden 1965-1975. Områden med

⁸⁷Franzén och Sandstedt 1993. Se även Hirdman 1993.

⁸⁸Swedner 1975. Se också SOU 1975:51.

höga betonghus, långt ifrån städernas centrum, många gånger med förhållandevis dålig service och otillräckliga förbindelser, blev dock inga attraktiva bostadsmiljöer.⁸⁹

Miljonprogrammet var ett uttryck för en grannskapsplanering, där dess ursprungliga anglosaxiska ideal krossades under trycket av storskalighet och betong. De som hade råd började snart söka sig till andra områden. Efter bara några år stod lägenheter tomma och hyresvärdarna fick problem att finna intresserade familjer villiga att flytta till dessa allmänt kritiserade områden. Samtidigt höll 1970-talets fortsatta invandring till Sverige på att ställa myndigheterna inför en hel del praktiska problem, som krävde snabba lösningar, inte minst vad gällde bostadsförsörjning. Invandrade familjer tilldelades regelmässigt dessa lättillgängliga bostäder och sedan dess har några av miljonprogramområdena präglats av en växande andel befolkning med utländsk bakgrund. Rinkeby, Rosengård, Bergsjön och Gottsunda är möjligen ovanligt invandrartäta förorter, men långt ifrån unika i sin etniskt blandade befolkningsstruktur.

Miljonprogramområdena definieras idag som "genomgångsområden" för dem som har råd att flytta. Många av dessa områden präglas av låg status, stark omflyttning och ofta svag social gemenskap. Det är nykomlingarna på bostadsmarknaden, det vill säga invandrare, ungdomar och inflyttare från landsorten, som oftast bosätter sig där.⁹⁰ Miljonprogrammets bostäder består förvisso inte endast av hyreslägenheter i tätbebyggda höghusområden i städernas ytterområden, men inslagen av bostäder som faller under denna karakteristik är relativt stort (55%).

Det finns givetvis undantag till dessa schablonbilder av miljonprogramområdenas fysiska och sociala miljö, särskilt i orter av mindre befolkningsstorlek. Det finns också mer nyanserade skildringar av dessa bostadsområden – såväl i svenska storstadsförorter som i internationella motsvarigheter – i vilka dessa framställs som områden där annorlunda sociala relationer och miljöer skapas.⁹¹

⁸⁹SOU 1990:20.

⁹⁰Molina 1992, s 69-71.

⁹¹Se t.ex. Ristilammi 1994, och Simonsen 1993. Se även kapitel 5 och 6 i avhandlingen.

Diskurser om de invandrade som Den Andre: Staten och integrationsretoriken

En förståelse för etniska minoriteters integrationsprocesser kräver en reflektion om relationen mellan etnicitet och staten. I olika länder inom och utanför Europa har man sagt sig formulera olika strategier för denna integration. Dessa strategier varierar från en integration baserad på en total anpassning, det vill säga en assimilation, till en pluralistisk integration, som tar hänsyn till olika kulturella och sociala anpassningsformer. Exempel på länder där en assimileringsspolitik för integration av invandrare i samhället har drivits är USA och Frankrike, medan Kanada och Sverige kan räknas bland företrädarna för så kallade multikulturalistiska samhällen.

Inom integrationsdebatten behandlas begreppet assimilering som någon slags motsats till integration. Dock menas med assimilering av en etnisk grupp, en så långt driven – ekonomisk, socio-kulturell och språklig – integrering, att gruppens eventuella specifika särdrag i förhållande till majoritetsbefolkningen försvinner. Integrering förefaller kunna anta olika former men i de flesta studierna, ska den inte likställas med assimilering.⁹² En vanlig definition av integrering i fråga om invandrades förhållande till majoritetssamhället är att beskriva den som en process genom vilken invandrare blir delaktiga i detta samhälle samtidigt som deras individuella identitet och kulturella särart uppvisar en viss kontinuitet i förhållande till ursprunget.⁹³

Ett problem som integrationsforskare konfronterat när de försökt tillämpa definitionerna för *integration* respektive *assimilation* i olika empiriska sammanhang är att människor kan vara integrerade på ett sätt inom en sfär och på ett annat i en annan sfär. Milton Gordon har därför i en teoretisk modell problematiserat begreppet assimilering genom att göra en åtskillnad mellan *kulturell assimilering* (beteendedeassimilering) och *strukturell assimilering*. Denna modell baseras på Gordons studier av invandrades assimilering i USA. Enligt Gordon är det vanligt i USA att olika etniska grupper snabbt assimileras kulturellt men inte strukturellt. En strukturell assimilation skulle innebära likartade levnadsvillkor, till exempel vad beträffar försörjningsformer, ekonomiska förutsättningar och politisk makt. Etniska

⁹²Andersson, Molina & Sandberg 1992.

⁹³Johnston, Gregory & Smith 1986, s 232.

grupper, som hålls samman som ett resultat av sin gemensamma klasstillhörighet, kan ge skenet av en kulturell pluralism där man av fri vilja samlas kring sitt gemensamma kulturella arv. Men det är enligt Gordon klasstillhörigheten som i första hand förenar människor inom en etnisk grupp. Därför talar han om en etnoklass (eth-class), en kategori som även kan tänkas överskrida de etniska gränserna och resultera i nya gruppbildningar, en slags invandrar-klass, med strukturell likhet som förenande faktor.⁹⁴

Svårigheterna med att kunna definiera sammanhängande integrationsmål samt bristen på en klar distinktion mellan begreppen har motiverat en del av den kritik, som riktats mot en del av den invandrarforskning som bedrevs under 1970- och 80-talen. Undersökningar av invandrarnas "anpassning" eller "integrering" i samhället har präglats av ett "assimilatoriskt förhållningssätt", menar kritikerna, där en vanlig ansats har varit att mäta "graden" av integrering i termer av olika invandrargruppers benägenhet att anpassa sig till majoritetsbefolkningens sätt att tänka och handla. Schierup beskriver denna typ av ansats inom forskningen, som en metod där integrering blir ett "självuppfyllande paradigm", som antingen "omöjliggör en seriös beskrivning och förståelse av alternativa kulturella och sociala anpassningsmodeller", eller "klassificerar dem som avvikande beteende".

Denna typ av invandrarforskning saknar enligt Schierup en helhetssyn på kultur och samhälle, både vad gäller etniska minoriteter och majoritetssamhället. Graden av integrering mäts i förhållande till det som betraktas som det "homogena värdsamhällets allena rådande norm" i form av det som sägs representera majoritetsbefolkningens livsstil. Med denna "norm" som riktmärke betraktas avvikelser som "sociala problem" eller "funktionella fel i det sociala maskineriet" och orsakerna här till söks i invandrarnas kulturella bakgrund och omständigheter i deras hemländer.⁹⁵

Både i Sverige och i övriga Västeuropa, har "integrationsproblematiken" tagit en central plats i dagens analyser av invandrapolitik. Men som redan hävdats i föregående kapitlet, det faktum att invandrare redan finns i ett samhälle, borde betyda att de på ett eller annat sätt är integrerade i det samhället. Därför bör själva begreppet inte-

⁹⁴Gordon 1975.

⁹⁵Schierup 1987, s 6-7.

gration ifrågasätts. Idén om integration siktar ofta till en process av blandning mellan en utomstående befolkning och en tidigare befintlig befolkning inom nationalstaten.

Denna process definieras dessutom automatiskt som "ett problem", en konfliktsituation. Invandrare betraktas automatiskt som icke-medlemmar av samhället, som utomstående. "Begreppet integration utesluter därmed – i både tanke och handling – en befolkning som redan är, och egentligen alltid varit, en beståndsdel i den sociala formationen".⁹⁶

Multikulturalism

Den senaste modellen för integrationen av invandrare i västvärldens samhällen är känd som *multikulturalism*. Multikulturalism har som främsta princip ett erkännande av och en respekt för kulturella skillnader. Även om en pluralistisk modell rent spontant, nästan instinktivt, ur politisk och mänsklig synpunkt är att föredra framför anpassningsmodeller, måste också denna granskas med en viss skepticism. En viktig kritik av multikulturalism under de senaste åren handlar om dess politiska neo-liberala karaktär.⁹⁷ Denna karaktär kan sammanfattas som en ny version av den långa västerländska traditionen av kolonialism.

Diskursen om multikulturalismen tar inte upp frågor om befrielse, om social och ekonomisk jämlikhet, eller maktfrågor. Diskursen om multikulturalism innebär med andra ord ingen utmaning, utan den för frågor om exploatering, förtryck och orättvisa till ett föregivet och neutralt område bestående av *kulturell skillnad* och *egenart*. Emellertid handlar inte multikulturalism om en i grunden sund men illa genomförd politik som många med god vilja skulle vara benägna att tro. Det handlar snarare om ett misslyckat försök att med kulturella lösningar komma till rätta med icke-kulturella problem. Diskursen om integration har i multikulturalismens retorik präglats av en kulturreduktionistisk karaktär. Det tas för givet att människor som kommer till Sverige kommer från annorlunda *kulturer*. Deras ofta icke definierade *annorlunda* kulturella egenskaper används även för att förklara brister i den så kallade strukturella integrationen, det vill säga en hög arbetslöshet eller segregerade boen-

⁹⁶Miles 1993, s 175.

⁹⁷Se Schierup & Ålund 1991, och Molina & Tesfahuney 1994c.

demönster bland invandrare. I en kritisk granskning av det så kallade "multikulturella samhället" är detta ett väsentligt konstaterande. Multikulturalism, som flera europeiska och andra industrialiserade nationer anser sig ha nått, handlar egentligen inte om något erkännande eller hyllande av skillnader. Multikulturalism och angränsande frågor döljer problem som i själva verket gäller makt och hegemoni.⁹⁸

Denna fixering vid föreställda kulturella skillnader har konsekvenser på flera samhällseliga nivåer. Möjligen är den viktigaste av konsekvenserna att den förstärker en indelning av nationen i Vi och De. Samhället välkomnar De Andras exotiska mat, läckra kvinnomode och annorlunda musik, samtidigt som det från flera håll påstås att invandrare, De Andra, är kriminella, narkotikamissbrukare och bidragsberoende. Den senaste debatten om våld mot "invandrarkvinnor" med grund i kulturella värderingar följer samma spår och gör "invandrarmän" till kvinnomisshandlare.⁹⁹ Attentat mot flyktingförläggningar och andra rasistiska våldshandlingar ursäktas inte sällan med förmildrande argument, såsom *främlingsrädsla* och *främlingsfientlighet*, det vill säga rädslan inför det som *a priori* definierats som *främmande*. Integrationsretoriken, som förutsätter utanförskap och en Vi/De indelning kan, när allt kommer omkring, bidra till att de problem som först och främst drabbar *De Andra*, såsom rasistiskt våld och diskriminering, inte ska angå hela Sveriges befolkning utan endast den invandrade befolkningen och deras barn.

Staten, folkhemmet och boendesegregationen

De invandrades positioner på bostadsmarknaden påverkas som jag har försökt skildra här, av olika politiska och ideologiska faktorer. Boendesegregation kan till exempel inte förstås om man inte analyserar båda riktningarna i de flyttningar som genererar och genereras av etnisk boendesegregation. Bostadsområden som idag betecknas som invandrartäta har inte från början varit det. Detta sker med stor hjälp av diverse institutionella mekanismer. När "svenskar" flyttar ut från miljonprogramområdena, har till exempel bostadsföretag och kommunala bostadsförmedlingar ibland mycket aktivt välkomnat

⁹⁸Se Schierup & Ålund 1991, och Molina & Tesfahuney 1994c.

⁹⁹Se *Invandrare & Minoriteter*, nr 1, 1997, som ägnar stort utrymme åt debatten om "våld mot invandrarkvinnor".

nyinvandrade hushåll och andra grupper med litet handlingsutrymme på bostadsmarknaden till dessa lediga bostäder.¹⁰⁰

Ett annat exempel på hur staten som institution genererade nya flyttningsmönster är 1980-talets starkt subventionerade småhusbyggande och boende, vilket i och för sig krävde ett visst eget kapital eller tillräckliga inkomster för att få låna till bostad. Som Holm påpekat förstärktes bostadsmarknadens stratifiering av den parallellt pågående stegringen av egnahemsbyggandet, som i sin tur möjliggjordes av hög inflation och generösa avdragsregler, vilket gav medelklassen unika möjligheter att till låg kostnad köpa eller bygga egnahem. Staten kom att betala stora subventioner för att garantera ett billigt boende men stod maktlös – eller åtminstone svarslös – när det gällde att kontrollera den negativa utvecklingen på bostadsmarknaden.¹⁰¹

Egnahemsprojektet var ursprungligen inte avsett för medelklassen utan snarare för arbetarna. Detta är förmodligen en av förklaringarna till att det egna hemmet har blivit en allmänt eftertraktad boendeform bland många hushåll i Sverige.¹⁰² Drömmen om det egna huset är dock i dagens Sverige inte möjligt att förverkliga för alla samhällsgrupper. För att kunna införskaffa ett hus och utnyttja de bostadspolitiska ekonomiska fördelarna, måste man ha en viss ekonomisk solvens, som exempelvis fasta inkomster. Trots detta måste husägandet ses som en mångfacetterad erfarenhet som ter sig olika för skilda hushåll. Husägarnas rättigheter och skyldigheter varierar dessutom över tid och rum. Villkoren för husägandet är olika i skilda regioner och städer och är ständigt beroende av eventuella förändringar i en bostadspolitik som husägarna som grupp ofta inte har någon större möjlighet att påverka. Med andra ord är inte poängen här att enfaldigt ställa en samhällsgrupp mot en annan, hyresgäster mot villaägare. Men *det egna hemmet*, som uttalad bostadspolitik målsättning, har totalt sett gynnat vissa samhällsgruppers bostadsförhållanden framför andras: de som haft råd att utnyttja statens olika förmåner för att bygga alternativt köpa småhus. Det

¹⁰⁰Se vidare kapitel 5.

¹⁰¹Holm 1985. För översikt om förändringen av bostadspolitiken under 1970- och 1980-talet och därmed sammanhängande effekter på särboende och segregering, se Lindén 1989.

¹⁰²Almqvist 1993.

egna hemmet utgör dessutom utan tvekan en viktig resurs i sig: det är en säkerhet inför låntagande och ett arvsobjekt, som man kan försäkra sina barn med. Det kan också indirekt innebära lägre boendekostnader för egen del och därmed bland annat möjligheten att assistera barnen när de flyttar hemifrån med till exempel införskaffande av eget boende. Att äga ett hus innebär i större utsträckning än andra boendeformer möjlighet att välja bostadsområde och framför allt boendemiljö. Småhusboendet minskar beroendet av grannarna för att leva upp till det som hushållen själva uppfattar som bra livskvalité i boendemiljön. Den egna villan är med andra ord mycket mer än en bland flera upplåtelseformer.

Bostadsfrågan har sammanfattningsvis varit ett viktigt inslag i uppbyggandet av folkhemmet och utformningen av den svenska välfärdsstaten. Bakomliggande ideologiska aspekter i folkhemstanken, som socialhygienism, idén om samhället och staden som en organism/en kropp, samt synen på arbetarbostaden kan avslöja relationerna mellan klass, ras (och kön) och bostadsfrågan. Dessa relationer är nyckelaspekter i förståelsen av mönster för etnisk boendesegregation i dagens svenska städer som historiska produkter. Arvet från socialhygienismen, som gav upphov till en bostadspolitik och en stadsplanering som delvis skulle disciplinera arbetarklassen och andra avvikande grupper, lever i viss mån ännu i den nutida svenska stadens geografi. Den roll som invandrade personer från och med 1960-talet kom att inta i det svenska samhället, när folkhemmet och dess bostadspolitik redan var ett faktum, kan likställas med arbetarklassens gamla ställning. I vissa fall kan man i integrationsretoriken, som här diskuterats som dagens officiella diskurs om Den Andre, spåra kvarlevor från flera decennier tillbaka. I rashygienismens diskurs från 1930-talet var tattare, zigenare, psykiskt sjuka och även kvinnor avvikande element i samhället. De var *De Andra* och skulle disciplineras. Motsvarigheten idag är "invandrare" som ska integreras. Även om skillnaderna mellan två olika epoker är tämligen omfattande, har idén om *De Andra* aldrig upphört, utan enbart kommit att inbegripa andra grupper. Nuvarande miljonprogramområden med hög andel personer med utomeuropeisk bakgrund, som står som syndabockar för boendesegregationen, kan motsvara arbetarbostadsområden från seklets början i den meningen att såväl områdena som invånarna stämplas som problem. Det finns en historisk-geografisk kontinuitet under det århundrade som snart avslutas, som knyter ihop

bostadsdiskurser och diskurser om de grupper som står längst ner i den hierarkiska samhällsordningen över olika epoker.

Folkhemmets idé och praktik och den moderna bostadsförsörjningen i Sverige utgör länken mellan dessa epoker. Den svenska modellen för bostadsförsörjning har onekligen präglats av en rättvis tanke, även om produktionsprocessen drivits med privata vinstmotiv. Bostadsbristen har praktiskt taget eliminerats sedan början på sjuttiotalet, samtidigt som en hög bostadsstandard och de statliga bostadsbidragen möjliggjort ett värdigt boende för den absoluta majoriteten av Sveriges befolkning. Dock har inte klasskillnaderna försvunnit och dess viktigaste rumsliga uttryck, nämligen boendesegregationen, om än i skiftande form, har präglat bosättningsmönstren under hela århundradet. Den svenska bostadspolitiken har varit föga framgångsrik i att leva upp till sitt mål om att motverka boendesegregation. Samtidigt håller den svenska boendesegregationen på att ändra karaktär från en ren socio-ekonomisk uppdelning till ett alltmer rasifierat mönster. Att kartlägga dessa mönster utgör föremål för analysen i avsnitten framöver.

Den svenska stadens rasifiering: fallstudie Uppsala

Inledning

En relativt sett stor invandring till Sverige fram till början av 1990-talet, där många invandrade personer genom flyttningar inom landet bosatt sig i större städer, har kommit att ge segregationen en för svenska förhållanden ny dimension: den etniska. I varje konkret process av etnisk boendesegregation i ett bestämt rum är det, som hävdats tidigare i avhandlingen, en speciell uppsättning mekanismer som samverkar på ett bestämt sätt och under en viss tid. De mekanismer som opererar i etniskt segregationssammanhang är av olika karaktär, och verkar på olika plan. Dessa orsakande mekanismer kan för analytiska syften reduceras till strukturella respektive psyko-sociala eller symboliska mekanismer. Detta kapitel utgör ett försök att föra ihop tre typer av strukturella komponenter i den svenska etniska boendesegregationen, nämligen 1) de invandrade personernas socio-ekonomiska positioner i det svenska samhället, 2) etniska variationer i bosättningsmönster och 3) den socio-ekonomiskt och rumsligt differentierade svenska bostadsmarknaden.

I syfte att skönja relationerna mellan dessa tre aspekter har en analys genomförts av den svenska staden Uppsala. Med hjälp av klusteranalys med socio-ekonomiska och utbildningsmässiga variabler definieras olika utbildningssociala områdestyper. Dessutom klustras variabler om bostadsmarknaden för att definiera olika bostadsområdestyper. Efter denna karakterisering analyseras den invandrade befolkningens bosättningsmönster i förhållande till dessa områdestyper. Resultaten diskuteras i termer av den segregationsprocess som kallas rasifiering av staden. Som diskuterades i kapitel 2, inbegriper denna process de olika mekanismer som gör att ett sam-

hålle i bestämda avseenden delas efter befolkningens socialt konstruerade rastillhörigheter.

Analysen leder till slutsatsen att Uppsala i viss utsträckning kan påstås vara en rumsligt rasifierad stad. En kontextualisering av fallstudieorten samt av målbefolkningsgruppen föregår den kvantitativa analysen.

Etnisk sammansättning, levnadsförhållanden och bostadspolitik: tre aspekter på den svenska stadens rasifiering

Tre kännetecknande drag har stor betydelse för den etniska boendesegregationen i Sverige. *Det första* är den *heterogena etniska sammansättningen* av befolkningen med utländsk bakgrund. Man kan grovt säga att etnisk boendesegregation i Sverige är en segregation mellan den svenskfödda befolkningen och betydande delar av den invandrade befolkningen. Den absoluta majoriteten av de områden som uppvisar en hög koncentration av personer födda i utlandet kännetecknas av etnisk mångfald. I 56 bostadsområden i Sverige av totalt cirka 9 000, var 1995 mer än hälften av befolkningen född i utlandet. I några av dessa områden kunde antalet nationaliteter uppgå till 130.¹

Ett andra kännetecknande drag är de invandrade hushållen socio-ekonomiska positioner i Sverige. När personer eller familjer kommer till Sverige för första gången saknar de ofta ekonomiska resurser, kontakter och information, om sättet på vilket bostadsförsörjningen fungerar. Det skapas därmed ett naturligt beroendeförhållande mellan individen och de institutioner och/eller personer av både offentlig och privat karaktär, som introducerar henne/honom den första tiden i Sverige. Individerna accepterar vanligen det första bostadserbudandet de får, oftast presenterat av kommunala bostadsförmedlare, och inte sällan via socialförvaltningen. Således brukar de invandrades "boendekarriärer" börja med en lägenhet i något av miljonprogramområdena i stora och mellanstora städer, de enda bostadsområden i staden där omflyttningen är stor nog för att ständigt skapa lediga bostäder. Under dessa förutsättningar kan en del andra faktorer börja verka i riktning mot en förstärkning av segregationsprocesserna.

Den tredje aspekt som i det här sammanhanget anses vara rele-

¹Andersson, 1996, och Andersson 1997b.

vant är strukturen på den svenska bostadsmarknaden, vars segment består av de tre främsta upplåtelseformerna för bostäder: a) äganderätt, b) bostadsrätt och c) hyresrätt. Denna struktur och dess uppkomst och konsolidering i svensk bostadspolitik, har redan diskuterats i kapitel 3, varför de två förstnämnda aspekterna uppmärksammas mer systematiskt nedan.

Det finns idag grund för att konstatera att Sverige har blivit ett mångetniskt land. Andelen personer födda i utlandet var enligt SCB 11 procent år 1994.² Cirka 1,3 miljoner, det vill säga 17% av befolkningen, definieras som personer med utländsk bakgrund. De representerade härkomstländerna bland den invandrade befolkningen är dock många, vilket gör att den etniska sammansättningen av denna befolkning är mycket heterogen. Den främsta orsaken till denna etniska blandning står att finna i de förändringar som den svenska invandringspolitiken genomgått över tiden, vilket redogörs för här nedan.

Flykting- och arbetskraftsinvandring till Sverige 1940-1991³

När Sverige på 1930-talet statistiskt sett övergick från att vara ett utvandringsland till att bli ett invandringsland berodde det framför allt på ett förändrat migrationsutbyte med USA. Återvändande familjer som hade emigrerat till USA jämte minskad emigration tippade över vågskålen.

Widgren, som analyserat den svenska invandringspolitiken, pekar på tre förklaringar till ökningen av invandringen i samband med andra världskriget och de närmast därpå följande åren: utrikespolitiska, demografiska samt ekonomiska. Den utrikespolitiska dimensionen hade en klar moralisk komponent: Sverige var till skillnad från alla sina grannländer inte direkt indraget i kriget och såg sig skyldigt att ta emot flyktingar.

Under de sista krigsåren kom ungefär 30 000 ester, letter och litauer, 60 000 norrmän och danskar samt cirka 70 000 finska krigsbarn till Sverige. Vid krigsslutet fördes cirka 34 000 flyktingar till Sverige inom ramen för Bernadotteaktionen, många av dem kom

²Siffrorna är hämtade från SOU 1996:55, Sverige, framtiden och mångfalden. Slutbetänkande från Invandrarpolitiska kommittén, s 42-51.

³Detta avsnitt finns tidigare publicerat i Andersson, Molina & Sandberg 1992, s 8-14.

från koncentrationslägren.⁴ Trots flyktinginvandring, ökad kvinnlig förvärvsfrekvens, och strukturomvandling av jordbruket – som frigjorde arbetskraft för den senare expanderande industrin – blev bristen på arbetskraft den kanske mest hämmande faktorn för en snabb svensk ekonomisk tillväxt. Den ekonomiska förklaringen till efterkrigstidens immigration är delvis kopplad till en demografisk förklaring. Den strukturella förändringen av befolkningens storlek och ålderssammansättning, som följde på 1930-talets låga födelsetal bidrog till den generella arbetskraftsbrist som snart nog gjorde sig märkbar i landet, menar Widgren. I syfte att rekrytera arbetskraft inrättades därför år 1946 Arbetskraftskommissionen, som var föregångaren till nuvarande Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS). Arbetskraftskommissionen började redan året därpå att rekrytera arbetare i Italien, Ungern och Österrike. Dessa rekryteringar utsträcktes under 1950-talet till Västtyskland, Nederländerna, Belgien och Grekland. Den totala invandringen från utomnordiska länder var blygsam. Den uppgick till 12 000 personer, ungefär 5 % av den totala invandringen till Sverige under 1950-talet.⁵ De stora strömmarna av arbetskraftsinvandring kom från de andra nordiska länderna, särskilt från Finland. Avtalet om en gemensam arbetsmarknad i Norden år 1954, vilket hade föregåtts av att Sverige redan under 1940-talet släppt kravet på både visum och arbetstillstånd för nordiska medborgare, banade vägen för en omfattande finsk immigration.

Trots den snabbt ökande invandringen till landet, saknade Sverige helt och hållet en politik som skulle ge svar på de praktiska frågor som den nya befolkningssituationen ställde. Bristen på invandrarpolitik gjorde sig successivt alltmer märkbar under 1960-talets första del, då invandringsöverskottet steg. Under 1960-talet kom invandringsöverskottet att totalt sett uppgå till cirka 235 000 personer, och den utländska arbetskraften blev snart nog en facklig-politisk fråga.

Fackföreningsrörelsen krävde en reglerad invandring, vilket Svenska Arbetsgivareföreningen motsatte sig. I mars 1967 infördes den reglerade invandringen, som innebar att alla som kom från utomnordiska länder avkrävdes arbetstillstånd, intyg om arbete och bostad före inresan till Sverige. Invandringen började då kontrolleras

⁴Widgren 1980.

⁵Ibid.

inför en fruktad missgynnande effekt för den inhemska arbetskraften.⁶

Den reglerade invandringen medförde inte en minskning av invandringens omfattning. Tvärtom steg den mot rekordhöjder åren 1968-1970, då framför allt ett stort antal arbetare från Finland (100 000) sökte sig till högkonjunkturs Sverige. Vid det här laget pågick både i massmedia, i regeringskansliet och i statliga utredningssammanhang, diskussioner och överväganden om den svenska invandrapolitiken, dess målsättningar, metoder och framtida inriktning. Den statliga invandrarutredningens huvudbetänkande antogs enhälligt av riksdagen under våren 1975, och därmed lades invandrapolitikens centrala målsättningar fast. Dessa är *jämlikhetsmålet*, som i korthet definieras som invandrarnas lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter som befolkningen i övrigt. Detta inkluderar rätten till modersmål och kulturella aktiviteter. *Valfrihetsmålet*s tanke är att medlemmar av språkliga minoriteter skall kunna välja om de vill ansluta sig till det nya landets majoritetskultur och utveckla en svensk identitet, eller om de vill bibehålla och utveckla ursprungsidentiteten. *Samverkansmålet* sammanfattar en strävan mot tolerans och solidaritet mellan invandrare och den inhemska befolkningen. Samverkan mellan invandrargrupperna och majoritetsbefolkningen skall också omfatta det politiska fältet och invandringens positiva effekter för Sverige och det kulturella livet i Sverige skall uppmärksammas. Även om invandrapolitiken kan kritiserats framför allt för dess bristande framgångar när det gäller den invandrade befolkningens faktiska levnadsförhållanden, markerade målformuleringarna ett avståndstagande från den assimileringspolitik som hade bedrivits under 1960-talet och 1970-talets början.⁷

Arbetet på den nya invandrapolitiken under 1970-talets första hälft skedde samtidigt som invandringen till Sverige ånyo förskjöts från arbetskrafts- till flyktinginvandring. Även om en relativt omfattande flyktinginvandring först från baltiska länder samt Tyskland och senare från Polen, Ungern och Tjeckoslovakien hade förekommit, var det först i början av 1970-talet som invandringen mer permanent ändrade karaktär, samtidigt som den ökade i omfattning. Över-

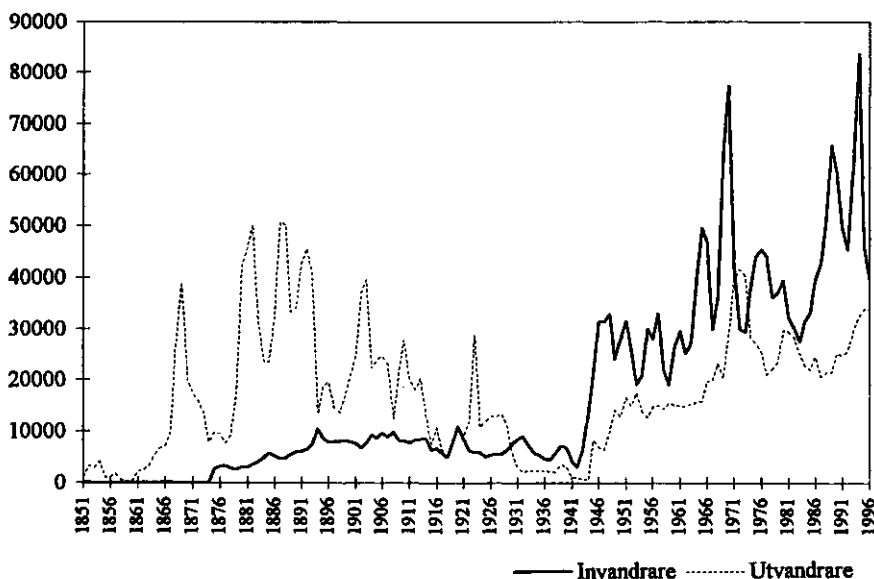
⁶Widgren 1980, s 14.

⁷Se t.ex. Arbetsmarknadsdepartementet, Svensk invandrar- och flyktingpolitik, 1988, s 35.

gången från arbetskrafts- till flyktinginvandring innebar en dubbel geografisk förskjutning, dels med hänsyn till invandrarnas ursprung, dels med hänsyn till deras bosättningsmönster i Sverige. Arbetskraftsinvandringen kom från europeiska, särskilt nordiska länder. Den nya flyktinginvandringen hade sitt ursprung i mer avlägsna delar av världen: Sydamerika, Afrika, Asien. Arbetskraftsinvandringen riktades mot de industriella kärnområdena i Sverige samt mot storstäderna.

Den första fasen av flyktinginvandring (1974-1984) kom att till övervägande del riktas mot storstäderna, särskilt Stockholmsregionen, och i viss mån universitetsstäderna. Exempelvis bosatte sig cirka 60 % av det tidiga 1980-talets flyktingar i Stockholmsområdet. De två invandringstopparna runt 1970 respektive 1990 har dock inget tydligt geografiskt genomslag. Figur 4.1 och tabeller 4.1 och

Figur 4.1 In- och utvandringen 1851-1996.

Källa: SCB.

4.2 summerar huvuddragen i invandringen sedan 1850-talet.⁸ Notera, i figur 4.1, att fram till 1930 var utvandringen från Sverige klart dominerande över invandringen. Under efterkrigstiden uppvisar invandringen dessutom kraftigare årsvisa variationer. Trots att Sverige i ett europeiskt perspektiv tillhör de länder som tar emot flest flyktingar utgör personer som får asyltillstånd en relativt liten andel av hela gruppen invandrare till Sverige (se tabell 4.1 och 4.2).

Personer med utomeuropeiskt ursprung uppgår till något mer än en tredjedel. Nordborna utgör cirka en tredjedel av alla personer med utländsk bakgrund i Sverige. EU-medlemskapet och en markant mer restriktivt utövad flyktingpolitik kommer troligen att få tendenserna att vända tillbaka till en större andel invandrare från EU-länder samt en minskad utomeuropeisk invandring. Den relativt stora representationen av personer från utomeuropeiska länder kan komma att utgöra en parentes i svensk invandrapolitisk historia.

Tabell 4.1 Antalet asylsökande, beviljade uppehållstillstånd och av kommunerna mottagna flyktingar under åren 1991-1995.

År	asylsökande	som fått uppehållstillstånd	som fått kommunplacering
1991	27 400	25 500	19 900
1992	84 000	19 900	18 100
1993	37 600	44 100	25 500
1994	18 600	58 400	62 700
1995	9 000	13 700	15 900

Källa: SOU 1996:55, Sverige, framtiden och mångfalden. Slutbetänkande från Invandrapolitiska kommittén, s 42.

⁸I svenska nationalatlasens befolkningsband ges vissa grundläggande uppgifter om invandring och etnisk sammansättning i Sverige, se Befolkningen, *Sveriges Nationalatlas*, s 146-157.

Tabell 4.2 Personer med utländsk bakgrund i Sverige den 31 december 1995. De tio största utvandringsländerna samt fördelning efter regioner och världsdelar.

Födelseland	Personer födda utomlands		Födda i Sverige	Totalt	Andel
	Sv. medb.	Utl. medb.	Utl. medb.	Totalt	%
Finland	128 848	76 862	27 876	233 586	22,7
f.d. Jugoslavien	30 774	39 742	6 299	76 815	7,5
Norge	20 968	23 884	7 652	52 504	5,1
Iran	22 703	26 337	2 782	51 822	5,0
Bosnien- Hercegovina	61	45 541	2 191	47 793	4,6
Danmark	21 491	19 015	6 891	47 397	4,6
Polen	24 953	14 420	1 740	41 113	4,0
Tyskland	25 641	10 090	3 129	38 860	3,8
Turkiet	15 077	14 684	6 070	35 831	3,5
Irak	7 766	18 595	2 099	28 460	2,8
Summa 10 största	298 282	289 170	66 729	654 181	63,6
Norden	171 704	123 702	43 334	338 740	32,9
Europa utom Norden	150 106	156 403	22 573	329 082	32,0
Asien	110 094	96 673	13 919	220 686	21,5
Sydamerika	28 355	19 506	389	48 250	4,7
Afrika	20 737	25 983	3 594	50 314	4,9
Nordamerika	9 892	11 982	1 856	23 730	2,3
f.d. Sovjetunionen	5 717	2 756	56	8 529	0,8
Oceanien	660	1 625	147	2 432	0,2
Okänt land	47	80	7 219	7 346	0,7
Totalt	497 312	438 310	93 087	1 029 109	100

Källa: Statistisk Årsbok 1997, tabell 62. SCB.

De invandrades sociala positioner i Sverige⁹

Positionerna på bostadsmarknaden är nära kopplade till levnadsförhållanden i övrigt. Ambitionen med nedanstående statistiska översikt är att belysa olika aspekter relaterade till invandrarnas sociala positioner på de svenska arbets- och bostadsmarknaderna. Särskilt uppmärksammas åldersfördelning, inkomster och boende hos den utlandsfödda befolkningen. De datamaterial som ligger till grund för

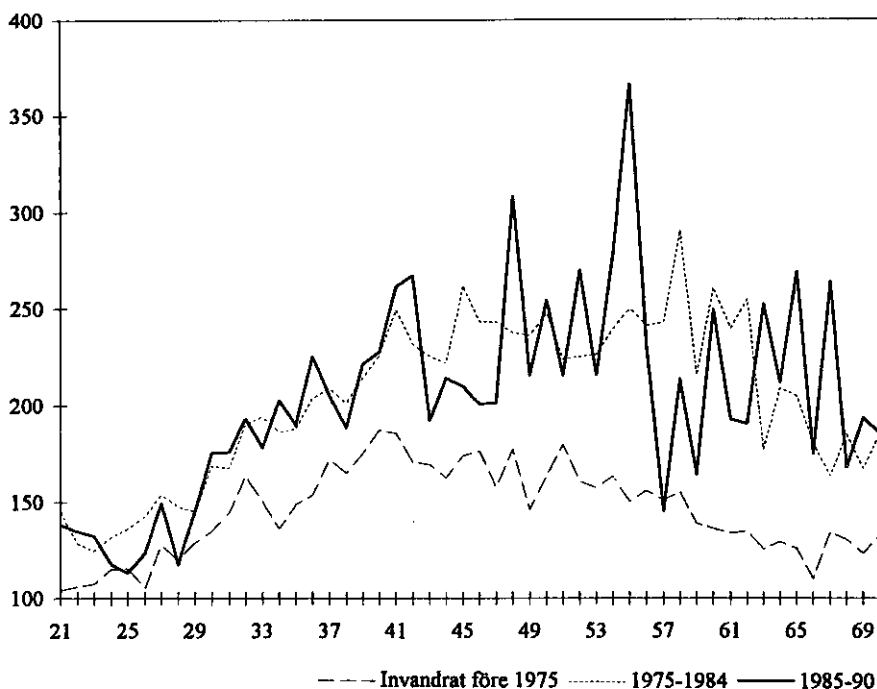
⁹ Kartläggningen av invandrarnas positioner i samhället baseras huvudsakligen på det tidigare utgivna arbetet Andersson & Molina 1996, i SOU 1996:55.

denna kartläggning har producerats av Statistiska Centralbyrån för ett par forskningsprojekt som bedrivs vid Kulturgeografiska institutionen i Uppsala. Urvalet av individer är slumpmässigt. För personer födda i Sverige och de övriga nordiska länderna har uttaget bestämts till 5% av alla individer som 1985 var i åldern 16-64 år medan det för utomnordiska personer uppgår till 20%. På detta sätt erhålls god representativitet också för studier av geografiskt små områden, som till exempel kommuner. Urvalet drogs ur 1985 års FoB, och uppgifter lästes därefter på också för 1980 och 1990. Fördelas personerna efter födelseland och närvaro i Sverige under 1980-talet framträder framförallt den starka utomeuropeiska prägeln på 1980-talets invandring. Personer födda i Sverige, Norden och övriga Europa har vanligen varit i Sverige länge, medan 40-50% av alla personer födda i Afrika, Mellan- och Sydamerika samt Asien som fanns i Sverige 1985 inte var bosatta i landet 1980 och/eller 1990.

Vistelsetiden och samhällspositioner

Det har i olika sammanhang bedömts något generellt att ju längre tid invandrarna har vistats i Sverige desto mer kommer deras bosättningsmönster att likna den inhemska befolkningens. Vistelsetiden spelar säkerligen en viss roll i sammanhanget men måste analyseras i relation till en rad andra variabler. Flyttare visar sig ofta ha en ungdomlig profil. Så är fallet också med den utlandsfödda gruppen människor i Sverige, dock med den reservationen att invandringen från vissa länder – till exempel Grekland, Italien och Turkiet – nu är relativt "gammal", och när ny invandring från dessa länder är liten blir åldersfördelningen gentemot den svenska befolkningen den omvända, det vill säga grupperna består av oproportionerligt många personer i äldre medelåldern. Skillnaderna gentemot den svenska populationen varierar således mellan de olika invandrargrupperna. Störst åldersmässig överrepresentation gentemot den svenskfödda befolkningen kan noteras för gruppen 25-35 år bland personer invandrade från Asien, Afrika och Sydamerika. I figur 4.2 anges överrepresentationen i hyresboende per åldersgrupp efter invandringsperiod. De invandrades hyresboende avviker mer från svenskar i äldre åldersgrupper än i yngre och mer för senare invandrade än för tidigare. Men inte heller de som varit mer än 15 år i landet får som grupp ett "svenskt" boendemönster.

Figur 4.2 Överrepresentation av hyresboende år 1990 efter ålder och invandringsperiod (Födda i Sverige = 100).

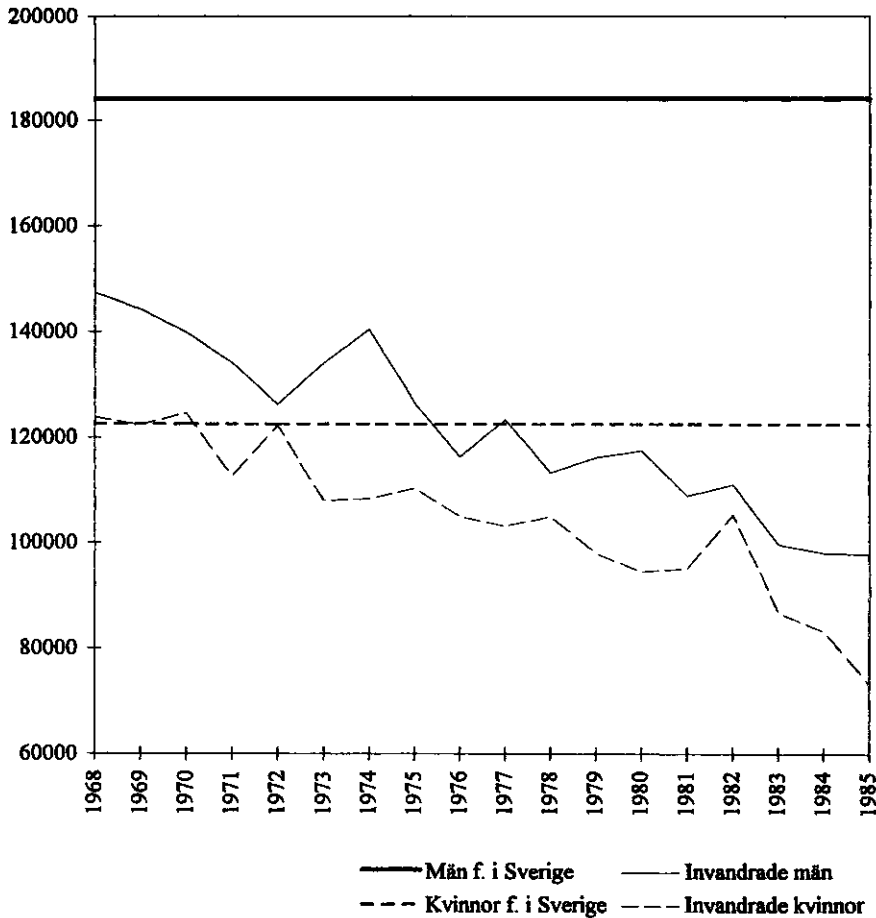
Källa: Andersson, Roger & Molina, Irene (1996) Etnisk boendesegregation i teori och praktik. I SOU 1996:55, *Vägar in i Sverige*, Bilaga till Invandrapolitiska kommitténs slutbetänkande, s 177.

Inkomst är en av de variabler där invandrarbefolkningen uppvisar stora skillnader. En del av skillnaderna tycks systematiskt kunna återföras på faktorer som olikartad sammansättning i avseende på kön och ålder. Invandringsperioden spelar också en viss roll. Personer som migrerat från huvudsakligen utvecklade industriländer har störst överrepresentation i den övre inkomstkvartilen (inkomster över 160 900 kr år 1990), medan personer från Iran, Irak, Libanon, Turkiet och Syrien visar kraftig överrepresentation i den undre inkomstkvartilen (inkomster under 73 600 kr år 1990).¹⁰ Som framgår av figur 4.3 har vistelsetiden i Sverige betydelse för inkomstnivå, men figuren visar också att inkomstgapet mellan personer

¹⁰Se Andersson & Molina 1996, s 177-181.

födda i Sverige och utomlands inte försvinner ens efter 20 år i landet och att detta gap är större för män än för kvinnor.

Figur 4.3 Medelinkomsten 1990 för personer i åldern 25-40 år efter kön och invandringsår.

Källa: Andersson, Roger & Molina, Irene (1996) Etnisk boendesegregation i teori och praktik. I SOU 1996:55, Vagar in i Sverige, Bilaga till Invandrapolitiska kommitténs slutbetänkande, s 179.

Inkomster och boende

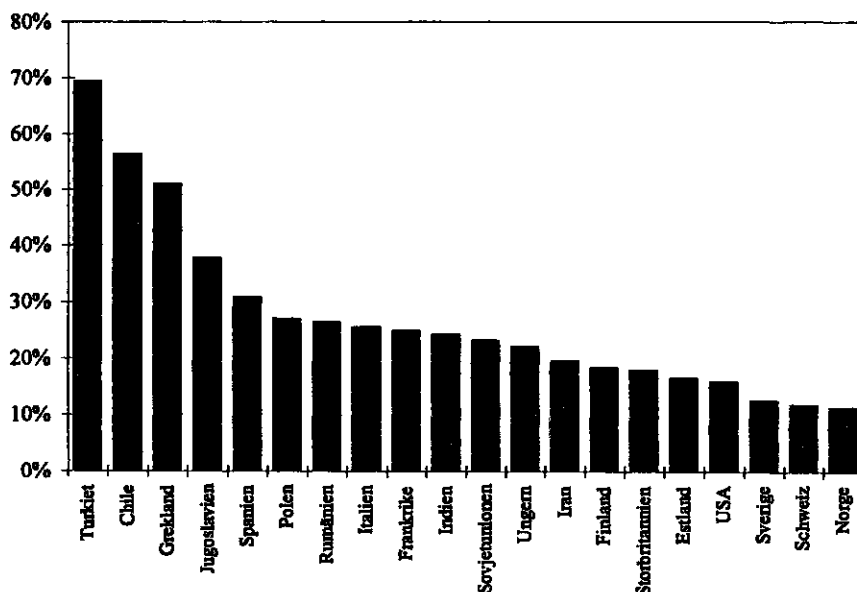
Som tidigare sagts betonar segregationsteoretiska ansatser på det etniska området antingen den kulturella eller den strukturella faktorn. Den strukturella/institutionella reduceras ofta till social klass, och förklaringen till etniska minoriteters segregerade boende skulle då alltså bero på att personer tillhöriga dessa minoriteter har sämre ekonomiska möjligheter att välja på bostadsmarknaden. Det har hittills noterats att utlandsfödda, särskilt de som kommer från vissa asiatiska länder, tjänar mindre än personer födda i Sverige. En intressant fråga är även om hög- respektive låginkomsttagare från dessa länder tydligt avviker från svenska hög- respektive låginkomsttagares boende. Nedanstående figurer belyser denna fråga utifrån fördelningen på upplåtelseformer.

Av figur 4.4 framgår att utlandsfödda personer med höga inkomster ("sammanräknad bruttoinkomst") har stark överrepresentation av hyresboende. Det gäller särskilt personer från Turkiet, Irak, Chile, Grekland, Marocko, Etiopien och Libanon. Eftersom det är hushållens snarare än den enskilde individens ekonomiska resurser som bestämmer konsumtionsstandarden bör boendefördelningen prövas också mot den totala familjeinkomsten. Resultaten pekar lika entydigt mot att inkomstskillnaderna mellan sverigefödda och utlandsfödda personer inte helt kan förklara fördelningen på upplåtelseformer. Medan den sverigefödda befolkningens fördelning på upplåtelseformer starkt samvarierar med inkomstnivå tycks detta samband mycket svagt särskilt för vissa utomeuropeiska grupper. I en specialstudie av turkietfödda personer i Botkyrka kommun och chilefödda personer i Sollentuna förstärks denna slutsats.¹¹ Skillnaderna mellan dessa gruppers boende och svenskarnas är påfallande i alla inkomstskikt. Inte heller skillnader i åldersfördelning kan förklara kontrasten. Visserligen skiljer i medelålder fyra år i Botkyrka (turkietfödda 32 år, sverigefödda 36 år) och två år i Sollentuna (chilefödda 36 år, sverigefödda 38 år) men skillnaden är alltför liten för att på ett avgörande sätt påverka slutsatsen. Däremot kan givetvis försörjningsbördan variera så pass kraftigt och etniskt systematiskt att de ekonomiska resurserna ändå skulle framstå som de avgörande. Så är i betydande utsträckning fallet med turkietfödda personer i Botkyrka, där antal barn bland höginkomsttagarna når genomsnittet

¹¹Se Andersson & Molina 1996, s 181-183.

2,17 medan det för gruppen sverigefödda höginkomsttagare endast når värdet 0,77. I Sollentuna kommun föreligger inga sådana skillnader mellan personer födda i Sverige (0,88 barn per hushåll) och personer födda i Chile (0,82).¹²

Figur 4.4 Andel hyresboende bland sammanboende i den övre inkomstkvartilen 1990 efter födelseland (familjeinkomst över 310 000 kr/år).

Källa: Andersson, Roger & Molina, Irene (1996) Etnisk boendesegregation i teori och praktik. I SOU 1996:55, *Vägar in i Sverige*, Bilaga till Invandrapolitiska kommitténs slutbetänkande, s 182.

De slutsatser som kan dras av dessa data pekar mot att inkomstnivån inte är av samma utslagsgivande betydelse för den invandrade befolkningens fördelning på upplåtelseformer. Just denna faktor har däremot stark förklaringskraft generellt sett på svensk bostadsmarknad.¹³ Däremot bör det understrykas att många andra ekonomiska omständigheter kan spela en roll i sammanhanget. Sannolikt vikt-

¹²Ibid.

¹³Se Danermark 1983, s 100ff.

gare än att försörjningsbördan ibland varierar är förmögenhetsbildningen. Det är väl känt att de ekonomiska nätverken runt individer är starka i vertikal riktning, det vill säga mellan generationerna. Ungdomar och nybildade familjer kan ofta få ekonomisk hjälp av föräldrarna i form av kontantstöd vid handpenning, borgensåtaganden vid lån, arv av förmögenhet med mera. Dessa resurser kan man anta att barn till invandrade föräldrar oftast saknar.

Utöver denna typ av resursskillnad finns andra strukturella hinder för den invandrade befolkningen att flytta ut ur de invandrartäta boendemiljöerna och in i svenska medelklassområden, till exempel rent diskriminerande behandling av mäklare, bostadsföretag, boende i "svenska" områden, med mera. Precis som när man söker arbete inträder speciella hinder för invandrade personer som söker bostad på den så kallade fria marknaden. Tillgång till kredit, information, med mera kan utgöra hinder i ett samhälle som stänger vissa dörrar till personer och familjer med icke-svenska efternamn, icke-svenskt utseende och ännu värre, som inte talar det svenska språket som en infödd medborgare.

En rad nya undersökningar slår larm om att diskriminering mot personer med utomeuropeisk bakgrund i Sverige förekommer i så gott som alla sfärer av samhällslivet och såväl av privatpersoner och tjänstemän som av offentliga institutioner.¹⁴ När det gäller bostadsmarknaden kan diskrimineringen ske av både kommunala och privata bostadsförmedlingar. De förstnämnda genom att aktivt och systematiskt hänvisa de invandrade familjerna till områden där en sådan koncentration redan finns, förmodligen mest på grund av att det är just i de områden omflyttningen är störst och väntetiden för en lägenhet kortast.

Den kulturreduktionistiska retoriken kring de invandrades bostadsval, som tar för givet att dessa gärna vill bo nära sina landsmän och troligen nära "andra invandrare", kan också bidra till att invandrade familjer hänvisas till invandrartäta områden. Privata bostadsförmedlingar kan gå ännu längre när de sällar bort invandrare från sina listor om hyresvärden så begär.

¹⁴Se t.ex. Riksförsäkringsverkets rapport "Invandrarna i socialförsäkringen. Sjukskrivning, rehabilitering och förtidspensionering under 1990-talet" från 960829, som belyser Försäkringskassornas diskriminering mot invandrare. Se också Lange 1996.

Social rörlighet och individuella karriärer

Statistiska centralbyrån redovisar numera den socio-ekonomiska situationen med ett så kallat socio-ekonomiskt index (SEI). Detta index har i praktiken ersatt den redan på 1950-talet nedlagda socialgruppsstatistiken. SEI baseras på yrkesklassificeringen och är mer detaljerat än socialgruppsbestämningen. I tabell 4.3 ges en översikt av de sverigefödda respektive utlandsfödda personernas fördelning på SEI-koder år 1980 respektive 1990. Tabellen visar situationen för den grupp personer som fanns i Sverige 1980 och som fortfarande bodde kvar i landet tio år senare. Man kan notera den ganska påtagliga minskningen av utlandsfödda i de ej facklärdade kategorierna. Vidare sjunker andelen sverigefödda personer i "alla övriga grupper" medan den ökar för de utlandsfödda. Detta kan tolkas som att medan de utlandsfödda 1980 i stor utsträckning återfanns i mer okvalificerade positioner inom varu- och tjänsteproduktion återfinns många av dem utanför arbetsmarknaden år 1990. Tabell 4.6 avser således samma grupp människor vid två tidpunkter. Mindre än hälften av personerna inom både den sverigefödda och den utlandsfödda gruppen återfinns i samma socio-ekonomiska situation 1990 som tio år tidigare. Rörligheten är avsevärd på individnivå i ett tioårigt perspektiv. Som exempel kan nämnas att av de utlandsfödda personer som registrerades som företagare år 1980 lämnade två av tre denna position fram till 1990. Omvänt återfanns bara en tredjedel av företagarna år 1990 i samma position tio år tidigare.¹⁵

Denna relativt omfattande sociala rörlighet har en motsvarighet också i en geografisk rörlighet. Generellt sett gäller att hela gruppen utlandsfödda i Sverige i genomsnitt flyttar mellan kommuner nästan dubbelt så ofta som personer födda i Sverige. Skillnaderna mellan olika nationalitetsgrupper är dock dramatiska. Om man tittar på rörligheten för 1980 respektive 1992 finner man att den allmänna tendensen är att flyttningsfrekvensen sjunker något under perioden och att vissa av invandrargrupperna har en mycket hög mellankommunal flyttningsfrekvens.

En analys av invandringstidpunktens betydelse för rörligheten visar att denna visserligen sjunker med vistelsetid i Sverige, men att det ändå kvarstår en betydande skillnad i geografisk mobilitet mellan

¹⁵En mer detaljerad analys av den sociala rörligheten under 1980-talet görs i Andersson 1994.

Tabell 4.3 Socio-ekonomisk status 1980 och 1990 för personer födda i Sverige respektive utomlands (%). (Urval: personer bosatta i landet år 1985).

Socio-ekonomisk status	Födda i Sverige		Födda utomlands	
	1980	1990	1980	1990
Ej facklärd arbetare i varuproduktion	6,6	6,0	12,1	7,1
Ej facklärd arbetare i tjänsteproduktion	13,7	14,5	15,7	12,7
Facklärd arbetare i varuproduktion	8,2	8,6	9,6	7,3
Facklärd arbetare i tjänsteproduktion	2,3	4,0	3,2	4,0
Lägre tjänstemän I	5,3	4,5	3,8	3,1
Lägre tjänstemän II	5,8	7,3	3,8	4,6
Tjänstemän på mellannivå	10,6	13,8	8,5	9,9
Högre tjänstemän	5,0	8,3	5,0	6,5
Fria yrkesutövare	1,1	1,7	1,9	2,8
Företagare (exkl. jordbrukare)	3,6	3,5	3,9	4,5
Jordbrukare	1,8	1,3	0,3	0,1
Ej förvärvsarbetande	36,0	26,5	32,0	37,3
Totalt	100	100	100	100

Källa: Andersson, Roger & Molina, Irene (1996) Etnisk boendesegregation i teori och praktik. I SOU 1996:55, *Vägar in i Sverige*, Bilaga till Invandrarpolitiska kommitténs slutbetänkande, s 186.

personer födda i respektive utom landet. En specialstudie av rörligheten inom Uppsala tätort visar samma bild: medan 6,5% av samtliga invånare i Uppsala tätort flyttade inom tätorten år 1992, var skillnaderna mellan olika etniska grupper betydande. Medan 5% av personer med svensk bakgrund flyttade var andelen för samtliga med utländsk bakgrund tre gånger så hög.

Det finns också betydande skillnader i individuell rörlighet på bostadsmarknaden. I tabell 4.4 åskådliggörs rörligheten åren 1985-1990. Andelen äganderätt bland personer födda i Sverige (övre tredjedelen av tabellen) uppgår vid bägge tillfällena till drygt 50%, bland personer som invandrat tidigt (mellandelen av tabellen) till cirka 35% och bland senare invandrade personer (nedre delen) till under 20%. Rörligheten mellan ägande och hyresrätt är större i båda riktningarna för gruppen födda i Sverige. Upplåtelseformen bostadsrätt tycks av tabellen att döma vara den mest "neutrala", det vill säga

Tabell 4.4 a), b), och c): Individuella boendekarriärer för svenskfödda och utlandsfödda personer i andelar (%), efter invandringsperiod och mellan skilda upplåtelseformer 1985-90.

a) Personer födda i Sverige i åldern 16-64 år 1985.

(n=232674; medelålder 38,3 år 1985)

UPPLÅT85	UPPLÅT90 (Bostadens upplåtelseform år 1990)				
	Ägande	Bostadsrätt	Hysesrätt	Övriga	Summa
Ägande	43,2	2,5	6,3	3,2	55,2
Bostadsrätt	1,9	6,9	1,5	0,6	11,0
Hysesrätt	5,1	2,0	19,4	2,7	29,2
Övriga	1,1	0,5	1,6	1,5	4,7
Summa	51,4	11,8	28,8	8,0	100
Stannare: 71					

b) Personer födda utomlands i åldern 16-64 år 1985.

Invandrade före år 1975 (n=42744; medelålder 43,5 år)

UPPLÅT85	UPPLÅT90				
	Ägande	Bostadsrätt	Hysesrätt	Övriga	Summa
Ägande	28,9	1,5	2,7	4,0	37,1
Bostadsrätt	1,2	8,3	1,4	1,7	12,6
Hysesrätt	3,3	2,2	28,3	8,5	42,4
Övriga	0,6	0,4	1,6	5,2	7,9
Summa	33,9	12,5	34,1	19,5	100
Stannare: 70,7.					

c) Personer födda utomlands i åldern 16-64 år 1985.

Invandrade 1975-1985 (n=24034; medelålder 34,1 år)

UPPLÅT85	UPPLÅT90				
	Ägande	Bostadsrätt	Hysesrätt	Övriga	Summa
Ägande	10,1	0,6	2,0	1,7	14,4
Bostadsrätt	1,6	4,9	1,8	1,2	9,5
Hysesrätt	5,5	4,8	43,5	8,9	62,6
Övriga	0,9	1,0	6,5	5,1	13,5
Summa	18,0	11,3	53,7	16,9	100
Stannare: 63,6					

Källa: Andersson, Roger och Molina, Irene (1996) Etnisk boendesegregation i teori och praktik. I SOU 1996:55, *Vägar in i Sverige*, Bilaga till Invandrapolitiska kommitténs slutbetänkande, s 188.

Tabell 4.5 Segregationsindex för den invandrade befolkningen i 2 344 SAMS-områden i 14 svenskakommuner, 1995-12-31.

Födelseland	invandrade före 1985		invandrade fr. o. m. 1985	
	Segregations-index	Antal personer	Segregations-index	Antal personer
Turkiet	0,69	13 267	0,77	3 091
Libanon	0,68	2 392	0,73	8 333
Etiopien	0,62	2 029	0,69	6 715
Irak	0,65	2 084	0,68	12 400
Chile	0,53	6 073	0,64	7 707
Iran	0,52	4 479	0,58	24 139
Polen	0,37	12 757	0,50	7 100
Finland	0,30	63 572	0,41	8 855
Alla utlandsfödda	0,25	219 906	0,47	188 276
Total befolkning		2 312 483		210 282

Källa: Andersson, Roger (1996) Socio-spatial dynamics: Ethnic divisions of labour and housing in post-Palme Sweden. Insänt för publicering i *Urban Studies*, Nov. 14, 1996.

här är skillnaderna mellan grupperna minst. Andelen stannare i en specifik upplåtelseform är lägst för de nyinvandrade, där endast 64% behåller sin upplåtelseform under femårsperioden.

I en ännu ej publicerad uppsats fastställs att två tredjedelar av alla utlandsfödda i Sverige bor i bostadsområden med en "invandrar-täthet" högre än genomsnittet för riket (10,5%), medan endast en tredjedel av den sverigefödda befolkningen bor i samma områden. Å andra sidan är det mindre än 7% av hela den invandrade befolkningen som bor i de 58 bostadsområden som har absolut majoritet av utlandsfödda.

I denna grupp finns de individer som har de största svårigheterna att erhålla ett arbete, samt – enligt social- och hälsostatistik – de mest marginaliserade positionerna i samhället.¹⁶ Om man studerar hur den statistiskt uppmätta segregationen ter sig i de utvalda kommunerna, kan man konstatera att utomeuropeiska invandrargrupper

¹⁶Andersson 1996.

som kommit till Sverige efter 1985 uppvisar bosättningsmönster som avviker mest från den sverigefödda befolkningens mönster.

Rasifiering av staden, fallstudie Uppsala

Uppsala kan sägas vara en "lagom" stor stad, en stad som erbjuder de flesta tjänster en storstad har, plus bland annat närhet till huvudstaden, bara en halvtimmes resa till den internationella flygplatsen Arlanda, och ett stort och traditionsrikt universitet. Slottet och domkyrkan är också märkvärdiga element i stadens historiska och arkitektoniska gestalt.

Staden behåller ändå en karaktär som delvis påminner om småstadens. Uppsala har under de senaste decennierna varit en snabbt växande stad (tabell 4.8) och sedan några decennier, Sveriges fjärde kommun med avseende på folkmängden. Enligt SCBs statistik för december 1996, hade Uppsala kommun drygt 184 000 invånare. Själva tätorten – staden – som blir föremål för fallstudien i följande analys av stadens rasifiering, hade drygt 132 000 invånare och stod för största delen av tillväxten.

Det finns vissa kännetecknande drag i Uppsala när det gäller bostadsmarknaden och dess historia som gör den till ett något speciellt fall. Ett av dessa särdrag är proportionen av olika upplåtelseformer i bostadsbestånden, som visar en överrepresentation bostadsrätter jämfört med resten av riket (tabell 4.7). Förklaringen till en sådan relativ överrepresentation av bostadsrätterna kan dels ligga i den starka positionen HSB hade i Uppsala fram till 60-talet då Uppsalahem, det kommunala allmännyttiga bostadsföretaget, började spela en mer avgörande roll i den kommunala bostadsproduktionen. HSB var dominerande byggherre i Uppsala från och med 1930-talet, och under första halvan av seklet hade lägenheter i föreningshus varit absolut dominerande i bostadsproduktionen. Överrepresentationen kan vidare ha förstärkts av bristen på byggbar kommunalt ägd mark i staden.

Det finns en rad andra intressanta historiska aspekter av Uppsalas utveckling, som till exempel det faktum att slottet, universitetet och domkyrkans starka närvaro i Uppsala inte enbart spelat en viktig roll för stadens kulturhistoriska identitet. De har även aktivt påverkat den urbana utvecklingen. Den historiska genomgången är främst baserad på Carl Erik Bergolds arbete om Uppsala stads historia, som Uppsala

Tabell 4.6 Antal invånare i Uppsala tätort 1920-1996 (siffrorna i tusental).

År	Befolkning
1920	39,5
1930	43,8
1940	51,5
1950	68,5
1960	81,7
1970	104,3
1980	105,5
1990	117,0
1996	132,7

Källa: Uppsala kommun.

Tabell 4.7 Andel olika upplåtelseformer i Uppsala respektive de tre största städerna och riket, 1990.

Upplåtelseform	Uppsala	Stockholm	Malmö	Göteborg	Riket
Bostadsrätt	43	19	26	16	15
Hysesrätt	35	51	40	46	40
Äganderätt	15	23	30	33	41

Källa: SCB

Tabell 4.8 Bostadsbestånd och hustyp i Uppsala tätorten, 1990.

	Småhus	Flerbostadshus	% Flerbostadshus	Total
Bostads-lägenheter	11 199	48 931	81,4	60 130
Hushåll	11 118	44 332	80,0	55 450

Källa: SCB

kommun genom sin historiekommitté givit ut.¹⁷ Bergold ser de olika krafter/aktörer som präglat olika historiska perioders bostadsbyggande och stadsplanlösningar i Uppsala delvis som deltagare i ett lokalt konfliktspel. Å ena sidan har det funnits en antagonism mellan

¹⁷Bergold 1989.

akademikerna och den övriga borgerligheten. Å andra sidan har dessa två ofta bildat gemensam front mot arbetarklassen. En historisk genomgång av stadens bebyggelse följer närmast.

Sekelskiftets Uppsala

Bostadsfrågan i Uppsala precis som för landet i övrigt har varit ett ständigt överhängande problem sedan 1850-talet. Dessa problem handlade mycket om trångboddhet och ohälsosamma bostäder.¹⁸ Inflyttningen ökade då i takt med nya investeringar och nya arbetstillfällen tillkom i staden. Bostaden blev i samband med industriutvecklingen och urbaniseringsprocessen från slutet av förra seklet en marknadsvara. Tillgången till en bostad var i den svenska staden generellt sett mycket begränsad och bostadsbristen ökade ständigt med åren.

De ofta usla bostadsförhållanden vid början av seklet och under mellankrigstiden speglade också, förutom grundläggande socio-ekonomiska skillnader i samhället, denna bostadsbrist. Bostadsmarknaden i Uppsala var inte särskilt stor och i och med att bostadsbyggandet uteslutande var en privat angelägenhet bestämde byggherren vilka villkor som skulle gälla. Vid förra sekelskiftet var Uppsala redan en segregerad stad.

"Sekelskiftets Uppsala var ett splittrat samhälle, både rumsligt och socialt, skiktat i separata zoner med standard och status hos miljö och ny bebyggelse, som sjönk med avståndet från centrum."¹⁹

Flera utvidgningar av staden skedde under 1800-talet och i början av 1900-talet. Redan vid sekelskiftet var den nytillkomna bebyggelsen starkt kvantitativt orienterad i så måtto denna skulle svara mot industritillväxtens behov av arbetskraft. Antal nybyggda bostäder prioriterades framför bostädernas kvalitet. Social segregation uppstod i lokal skala, det vill säga mellan olika gårdar i samma kvarter eller inom en och samma fastighet.²⁰

I sekelskiftets Uppsala ansågs arbetarnas bostadssituation vara ett allvarligt politiskt problem. Bostadsmarknaden uppvisade dock stora korttidsvariationer och lösningarna varierade. Förutom få fall av

¹⁸Franzén 1996, s 41.

¹⁹Bergold 1989, s 65.

²⁰Bylund 1977.

organiserat arbetarbostadsbyggande,²¹ skedde detta på ett helt oreglerat sätt vilket gav marknadskrafterna huvudrollen i beslut om byggandet och om vilka som skulle vara målgrupper; arbetarna var ingen prioriterad befolkningsgrupp. Situationens allvar gjorde att kring 1905, flera röster började höjas för en alltmer reglerad bostadsmarknad.

Stadens tillväxt tilltog ytterligare från och med 1910 och nu inom ramen för ett planerat byggande. Brytpunkten markerades av bostadskommitténs förslag, som offentliggjordes 1905, samt förslaget till stadsplan framlagt av Per Hallman 1910. På riksnivå hade egnahemslånesystemet från 1904 samt byggnadslagen från 1907, satt ramarna för diverse regionala bostadsprogram. Alla dessa milstolpar påverkade naturligtvis även byggandet i Uppsala fram till 1930-talet. Staden skulle växa enligt planerna i alla vädersträck med Fyrisån som central axel och med målsättningen att bilda "en vidgad stadsfyrcant med mjukt formade avgränsningar".²² Den socio-ekonomiska segregationen i Uppsala finner också här en av sina historiska referenser. I den nya planläggningen var det enligt Bergold angivet var olika sociala grupper skulle bo:

"Vid planläggningen av de nya bostadsområdena var det därför givet var bostäder för kategorier med högre anspråk skulle förläggas. Kåbogärdet, strax sydväst om Botaniska trädgården och det gamla villaområdet och i söder gränsande till artilleriregementets exercisfält, avsattes för bostäder som var tänkta för medlemmarna inom den växande akademistaden – läkare och professorer – och för officerare vid de nyetablerade regementena. Området låg inom rimligt gångavstånd från de tilltänkta byggherrarnas arbetsplatser och med den natursköna Norbyskogen (nuvarande Stadsskogen) inom bekvämt räckhåll."²³

Familjer med lägre inkomster skulle bo öster om ån, i området Svartbäcken. Trakten var utlämnad åt blåst och omgärdad av järnvägen och fabriker samt bostadsområden för fattiga längs landsvägen, och således var det, till skillnad från Kåbo, inte särskilt tilldragande. Den planerade utbyggnaden kunde dock inte ses som ett upprätthåll-

²¹Enligt Carl Erik Bergold blev Almtuna i Vaksala socken samt Rickomberga hyresegnahem - i östra respektive västra utkanterna av staden - de två främsta organiserade projekten för byggande av arbetarbostäder i Uppsala fram till början av 1900-talet. Bergold 1989, s 91.

²²Bergold 1989, s 100.

²³Bergold 1989 s 106.

lande av dessa bostadsförhållanden. De nya husen skulle vara moderna, socialt fungerande med service och gemensamma ytor och framför allt ekonomiska. Dit skulle inte bara arbetarfamiljer flytta, utan även hushåll med – om inte så höga så – åtminstone fasta inkomster. Tänkbara yrkeskategorier var specialarbetare, lägre tjänstemän, poliskonstaplar, brevbärare och folkskollärare. Ungefär samma blandning av sociala grupper uppstod i områdena Eriksdal och Stabbylund, som byggdes ut i samband med Enköpingsbanans och Norra stationens tillkomst.²⁴

1920-1940

Uppsala har inte alltid varit den av tjänstesektorerna dominerade stad som den är idag, utan industriproduktionen har tidigare starkt präglat dess liv. Från 1917 till 1939 var stadens befolkningstillväxt 34,6%, strax under medianvärdet för landets sjutton största städer under samma period. Uppsala kom att ligga på elfte plats i landets befolkningstabell.²⁵ 90 % av tillskottet utgjordes av inflyttning till staden, då födelsetalet under nästan hela denna period låg under dödstalet. Mellan åren 1917 och 1923 stagnerade byggnationen nästan helt på grund av brist på tillgång till krediter som finansieringsmöjlighet och till byggnads material. Inflyttningen till staden avtog dock inte och bostadsbristen nådde allt högre nivå.

Bergold berättar vidare att byggnadstakten igen ökade under senare delen av 1920-talet. Då gällde det för staden att försöka försörja den växande befolkningen med bostad. De ökade behoven bidrog till att nybyggnation i egnahem avtog markant från början på 1920-talet. Efter 1928 kom en ny form av byggnadsproduktion att dominera: den byggmästaradministrerade bostadsrättsformen. Denna produktionsform kompletterades av allmännyttig verksamhet med HSBs bildande år 1933. Tillgången till mark för bostadsbyggande var relativt begränsad på grund av att de största markägarna var Kronan, universitetet och kyrkan. Deras markarealer fick inte användas för bostadsändamål samtidigt som dessa inrättningars vilja till samarbete med kommunen inte var särskilt stark. Kommunen hade sedan kommunreformen på 1860-talet haft en hel del mark i sin ägo. Denna mark hade dock förbrukats och därför var kommunen tvungen att

²⁴Bergold 1989, s 110-120.

²⁵Bergold 1989, s 127.

byta till sig ny mark efter andra världskriget. Först efter andra världskriget kom kommunen – genom markinköp, och i enlighet med tidens ökade kommuninflytande över markpolitiken – att i högre grad administrera bostadsproduktionen i Uppsala. I och med detta ökade stadens politiska möjligheter att i större utsträckning än tidigare, styra bebyggelseutvecklingen. Men innan dess var tillgången på byggbara tomter knapp, samtidigt som efterfrågan på egna hem var stor, vilket gjorde att från mitten av 1920-talet allt fler började bygga egna hem i stadens grannsockor. Bondkyrko, Gamla Uppsala, Nyby, Tunaberg, Eriksberg, Berthåga, Norby, Sunnersta, Valsätra, Malma, Graneberg, Vårdsätra och Gottsunda var de socknar och trakter som bland annat tack vare förbättrade kommunikationer drog till sig nybyggare. Denna rörelse bestod huvudsakligen av industriarbetare som använde sin fritid till att bygga egna hus.²⁶

Bostadsstandarden och lägenhetsutrymmen förbättrades markant under perioden 1920-1940, men bostadsbristen bestod. De byggnationer som kommit till stånd avsåg först och främst att försörja bemedlade hushåll med moderna bostäder. Hushåll med låga inkomster hade normalt sett inte råd att skaffa sig en modern bostad. Under hela den här perioden var stadsplanearbetet intensivt i staden. Efter Hallmans plan från 1910, vilken så småningom kom att avfärdas av byggnadsnämnden som fann den bland annat onödigt dyrbar, kom Liljenbergs plan att reglera stadsutvecklingen från år 1920. Trots att denna plan var väsentligt annorlunda än sin föregångare ansågs även den vara olämplig och kom att ersättas av ett stort antal kvarters- och stadsdelsplaner. Det noggranna stadsplanearbetet som pågick i Uppsala i början av 1900-talet var inte en vanlig företeelse i svensk stadsplanehistoria och man finner enligt Bergold ingen riktig motsvarighet i städer av motsvarande storlek.²⁷

1940-1960

Folkmängden i Uppsala ökade markant under tjugooårsperioden 1940-1960. Invånarantalet var 1960 cirka 81 000. Tillväxten var inte längre enbart resultat av inflyttningen till staden, utan den naturliga befolkningstillväxten (födelsetal minus dödstal) hade också ökat. En annan orsak till folkökningen var inkorporeringar av delar av

²⁶Bergold 1989, s 157-164.

²⁷Ibid.

angränsande landsbygdskommuner. Inkorporeringarna ansågs vara nödvändiga med den tillväxt staden stod inför.

Inkorporeringarna gjorde att staden fick en mer naturlig form och rumslig utbredning. Den administrativa reformen innebar automatiskt ett tillskott på 9 000 invånare. Industrin var stabil men antalet anställningar ökade inte, utan en ökad effektivitet i produktionen möjliggjorde ekonomisk tillväxt med oförändrad arbetskraft. Den offentliga sektorns expansion blev omfattande under perioden. Vård, utbildning, barn- och äldreomsorg samt försvar var alla områden vars verksamhet expanderade och absorberade ny arbetskraft.

Perioden 1940-1960 kännetecknades av en rad avgörande omvälvande förändringar i svensk bostadspolitik, vilka utan tvekan påverkade bostadsförsörjningen i Uppsala. Dock hade Uppsala vid det laget byggt upp en egen tradition och kompetens kring bostadsfrågor, som gjorde att lösningarna på lokal nivå ändå präglades av en egen art. Detta kallar Bergold för Uppsalas folkhem.

"...Uppsalas 'folkhem', dessa tidiga, vanliga hyreshus, blev inte formgivna av stereotypa, centralt dikterade minimikrav utan präglades av personliga känslor, kunskaper och erfarenheter hos de som byggde. Byggnaderna och människorna blev samlade i "kollektiv" men förlorade ändå inte sin särart, sitt individuella värde. Kollektiv stod inte för anonymitet utan för gemenskap."²⁸

Visserligen byggdes de funktionalistiska lamellhusen i Uppsala, likt trenden allmänt i landet, men konstaterar Bergold vidare, "här var de kortare och disponerade i mer varierande former än bara parallella längor".

Bostadsproduktionen i Uppsala skedde 1940-1950 huvudsakligen i flerfamiljshus, medan egna hem, småstugor och tvåfamiljshus hänvisades till de inkorporerade nya kommundelarna i ytterstaden. Bostadsbyggandet blev betydligt mer omfattande mellan 1940-1960 jämfört med den förra tjugoårsperioden. Produktionen var inriktad på flerfamiljshus. Av dessa var 62% bostadsrätter och resten hyresrätter. 1946 bildades det kommunala bostadsbolaget, Stiftelsen Uppsalahem, först tänkt som en avlastning för HSB som dittills hade fått ta hand om de ökande bostadssociala frågorna. Några år därefter hade Uppsalahem övertagit den ledande rollen i hanteringen av sådana frågor.

²⁸Bergold 1989, s 175.

Miljonprogrammets Uppsala

Även om bostadsbristen ständigt låg som en skugga över Uppsalas tidiga bostadshistoria, utvecklades en organiserad kompetens under första delen av seklet. Denna kom till nytta inför 1960-talets utmaningar. När miljonprogrammet började genomföras i Sveriges kommuner, hade Uppsala skaffat sig en viss beredskap fördelad på tre viktiga instanser.

I kommunen fanns byggnadsnämnden, allmännyttiga bostadsföretaget Uppsalahem samt bostadsförmedlingen, vilka ansvarade för olika delar i den kommunala bostadsförsörjningen. Inom ramen för detta omfattande försörjningsprogram byggdes under miljonprogrammets år flera stora bostadsområden, nämligen Gränby, Löten, Årsta, Nyby, och Valsätra/Gottsunda. Bostadsbyggandet var betydligt större i Uppsala än i kommuner med motsvarande befolkningsstorlek, som exempelvis Västerås, Örebro och Norrköping. Dessutom förbättrades Uppsalas genomsnittliga bostadsstandard och bostadsstorlek i och med det intensiva bostadsbyggandet, framför allt under perioden 1968-1972, till att ligga över genomsnittet för kommuner med jämförbar storlek.²⁹ Kartan i figur 4.5 visar under vilka perioder de olika områden i staden huvudsakligen växte fram.

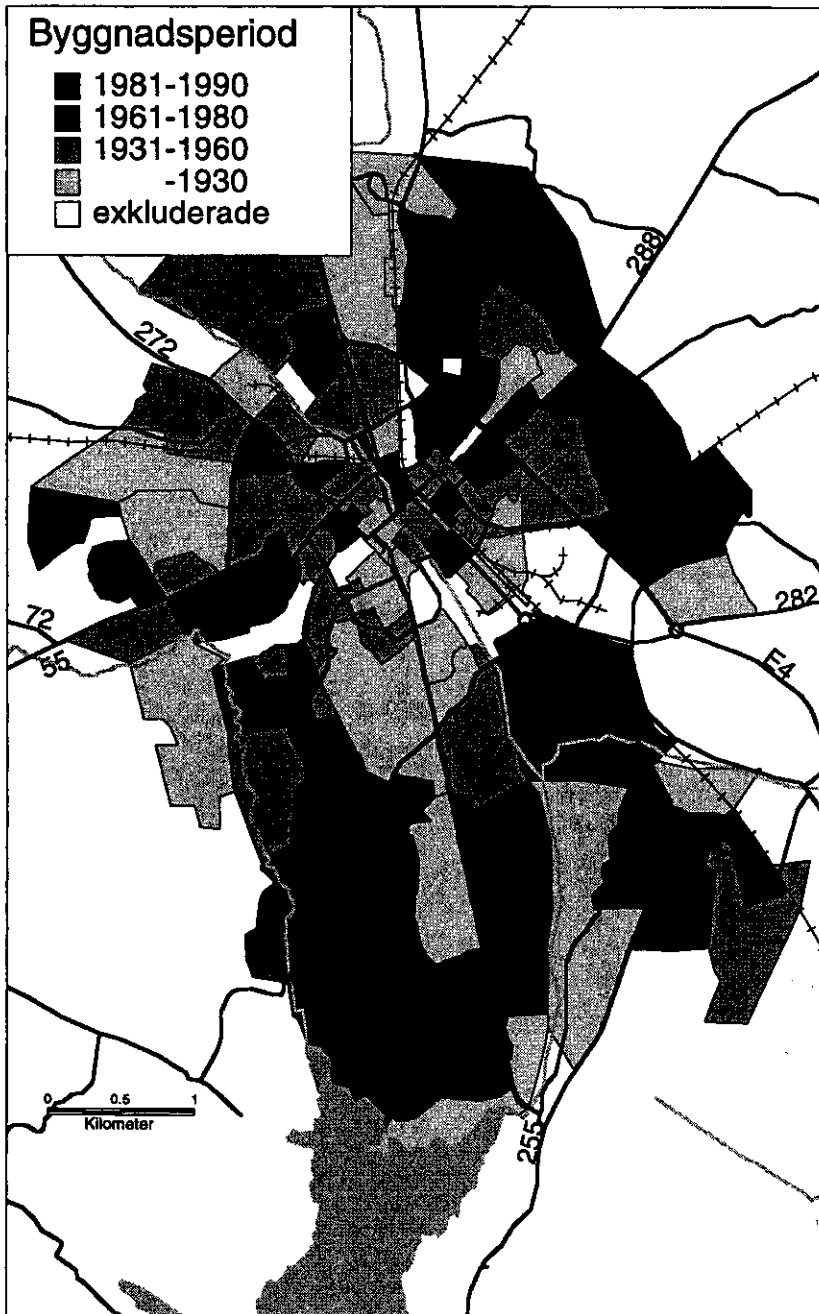
Det senaste kvartsseket

En inte oväsentlig del av bostadsproduktionen har sedan miljonprogrammets slut styrts mot Uppsalas pendlingssatelliter, Storvreta, Vattholma, Knivsta, Björklinge med flera, i form av egnahem.³⁰ Inom staden har förtätningar i befintliga egnahemsområden, som Norby och Sunnersta tillfört dessa områden nybyggda hus. Några större bostadsområden har nyexploaterats som Ekeby – ett av få bostadsområde i Sverige med en långt driven ambition om integration av de tre upplåtelseformerna. Andra nyexploaterade bostadsområden är Sävja, Stenhagen, Malma Backe, Trädgårdstaden, och Gottsundagipen. Liksom i övriga landet har fallande priser på hus och bostadsrätter, och en hög arbetslöshet, präglat 1990-talets bostadsmarknad i Uppsala.

Nybyggnationen har inte helt upphört men bedrivs på en historiskt sett mycket låg nivå. Intressant att notera är att flera av de

²⁹Aldskogius 1977, s 64.

³⁰Franzén 1996, s 63.

Figur 4.5 Byggnadsperioder i Uppsala fram till 1990.

nybyggda bostadsområdena, som Sävja och Stenhagen har en hög andel invandrade hushåll.

Invandring till Uppsala

Internationell invandring är inget nytt fenomen i Uppsala. Stadens två universitet har sedan länge attraherat studenter och forskare från olika delar av världen. Invandringen har dock inte alltid väckt positiva reaktioner hos den lokala befolkningen. 1939 åkte studentkårens ordförande till Stockholm med en skrivelse avsedd för dåvarande statsminister Per Albin Hansson. I skrivelsen framförde studenterna sin oro inför regeringens beslut om att släppa in välutbildade judiska flyktingar från Tyskland. Huvudargumentet bakom missnöjet var det rådande arbetsmarknadsläget i landet och att utlänningarna utgjorde ett hot mot den inhemska befolkningens, och i detta fall speciellt akademikernas, möjligheter till arbete. Enligt Borevi & Svanberg var det i själva verket dåtidens rashygienistiska diskurs, som låg bakom detta motstånd. Rashygienismen hade fått starkt fäste i Uppsala, där vetenskapsmän sedan länge ägnat sig åt rasbiologiska studier. Statens institut för rasbiologi, som hade inrättats av riksdagen, hade placerats just i Uppsala och startat sin verksamhet redan 1922.³¹

Rasargument, som ventilerades i den dåvarande samhällsdebatten handlade i första hand om "judefrågan". Flera debattörer, som ville framstå som förnuftiga i stället för "judefientliga", hävdade att om det släpptes in alltför många judar kunde effekten bli att antisemitiska stämningar väcktes och att detta i sin tur skulle leda till oroligheter. Studentmötet i Uppsala, varifrån skrivelsen till regeringen härstammade, fick riksomfattande uppmärksamhet och möttes med alltifrån hård kritik från vänstern till öppet jubel från den tyskvänliga extremhögern. Bollhusmötet, som detta möte kallades på grund av att det ägde rum i studentkårens tennishall, kom att ha stor betydelse för dåtidens invandrar- och flyktingdebatt. Av protesternas proportioner att döma, kunde man tro att det handlade om en massimport av högutbildad arbetskraft, men så var inte fallet. Uppståndelsen hade orsakats av att 10 specialiserade läkare från Tyskland skulle ges asyl i Sverige och arbeta i Uppsala.³² Under andra

³¹Borevi & Svanberg 1993, s 18-41.

³²Ibid.

världskriget och de efterföljande åren, tog Uppsala bland annat emot flyktingbarn från Tyskland och Finland, samt flyktingar från det ockuperade Norge. Vissa flyktinggrupper organiserades i föreningar och många av dem återvände så småningom till sina ursprungsländer. Andra betydande grupper som kom till Uppsala under 1940-talet var balter, framför allt ester och ett antal letter. Men det var inte förrän efterkrigsfenomenet arbetskraftsinvandring hade börjat, som Uppsala fick en numerärt betydande invandring.³³

Uppsala kommun var en av de första kommunerna i Sverige att använda sig av speciella lösningar för "invandrarnas integrering". Det fanns, som påpekats tidigare, ingen politisk strategi för att ta emot de nyanlända arbetarna, trots den snabbt tilltagande invandringen till landet. Bland annat på grund av dessa brister i strategi, ansågs Uppsalas försöksverksamhet utgöra en eftersträvänsvärd modell för andra. "Uppsala informationsbyrå för invandrare" startade sin verksamhet i centrala staden år 1968. Arbetare från Finland, Grekland och Jugoslavien dominerade bland de grupper av invandrare, som kom till Uppsala under 1950- och framför allt under 1960-talet. Finland har alltsedan 1960-talet varit det ursprungsland, som bidragit med flest människor till den invandrade befolkningen i Uppsala.³⁴ Precis som det har varit i övriga delar av landet, kom flyktinginvandringen med början under 1970-talet att dramatiskt förändra sammansättningen av den invandrade befolkningen.

Empiriska mönster av stadens rasifiering³⁵

Avsikten med nedanstående empiriska undersökning är att se om det finns tecken på rasifiering i bosättningsmönstren i Uppsala. Data beskriver bostäder, utbildning, socio-ekonomiska faktorer och befolkning med svenskt ursprung i 103 stadsområden i Uppsala. 1991 fanns det 132 olika nationaliteter representerade i Uppsala, varav 52 nationaliteter representerades av mindre än tio personer. Detta betyder att ursprungsmatrisen med avseende på bostadsområde är mycket gles och inte direkt kan användas för att studera olikheter i

³³Borevi & Svanberg 1993, s 42-93.

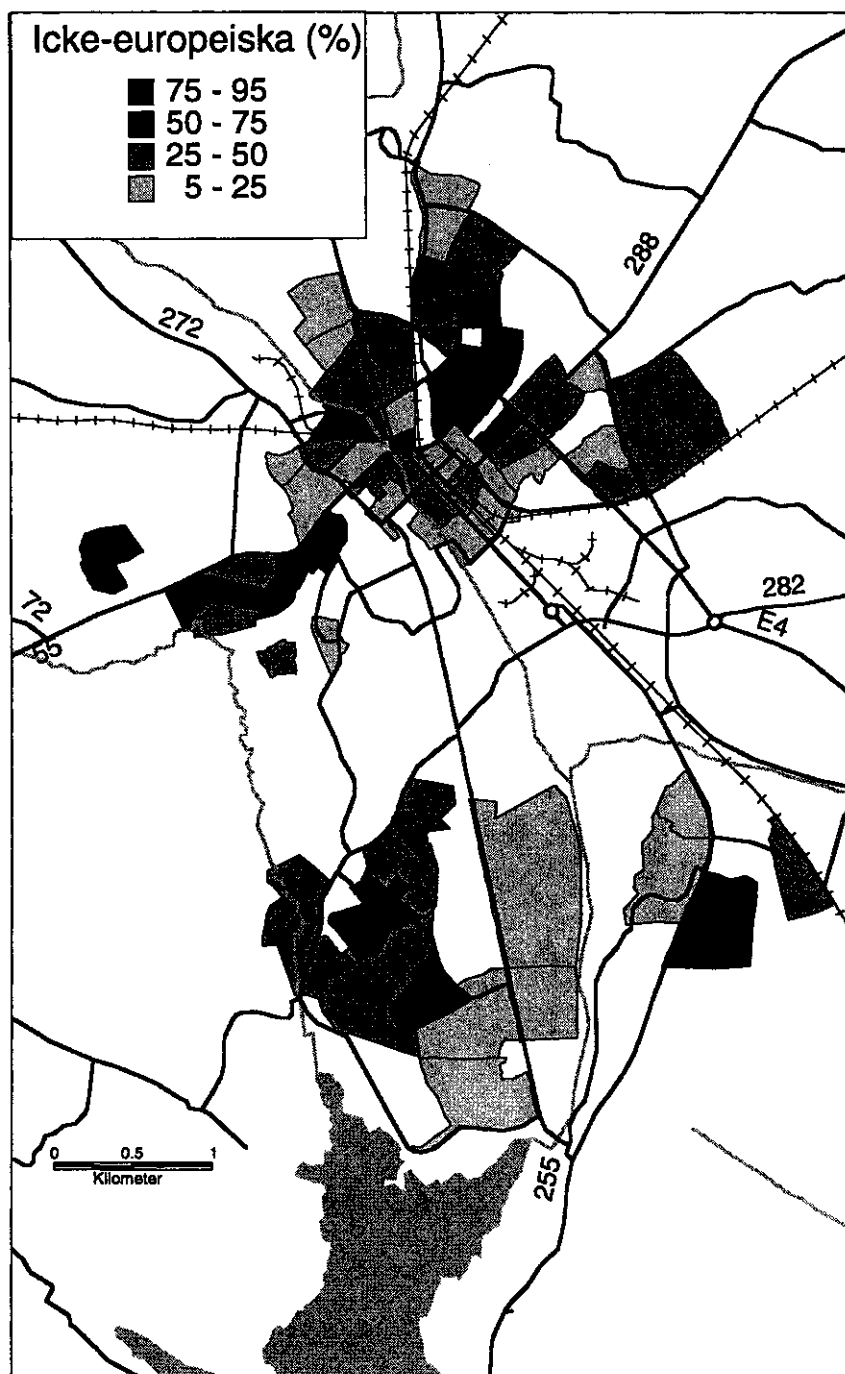
³⁴Borevi & Svanberg 1993, s 94-108.

³⁵Nedanstående analys ingår i en uppsats presenterad tillsammans med Bo Malmberg, i samband med Bostadsforskningsseminarium i Gävle, Institutet för bostadsforskning, 26-28 april 1996.

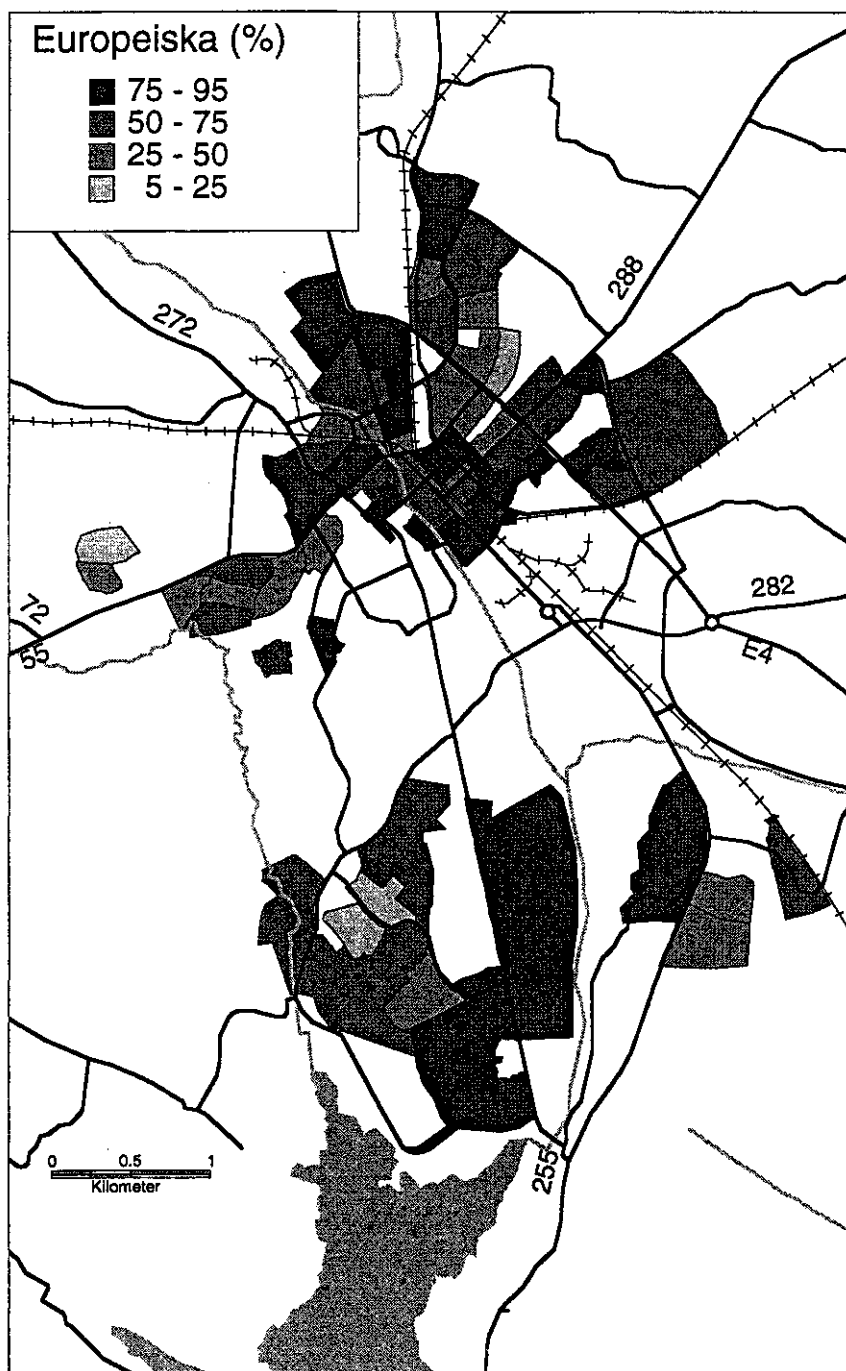
Figur 4.6 Bosättningsmönster bland personer med utländsk bakgrund i Uppsala 1991.

Figur 4.7 Icke-europeiska bosättningsmönster i Uppsala 1991.

Figur 4.8 Europeiska bosättningsmönster i Uppsala 1991.

bosättningsmönster mellan nationaliteter. I stället har i första hand stadsdelar sammanförts med avseende på klass (status) och bosättningsmönster, och i andra hand nationaliteter med få representanter i större ursprungskategorier. Efter detta har typer av bostadsområden med avseende på olika ursprungsgrupper analyserats.

Som framgår av tabell 4.9, tenderar invandrade personer som kommer från europeiska och anglosaxiska länder att ha samma spridda bosättningsmönster som den sverigefödda befolkningen, medan personer med afrikansk och västasiatisk bakgrund är överrepresenterade i "typiska" arbetarklassområden (lågstatusområden) och i områden dominerade av allmännyttans hyreslägenheter. För personer med latinamerikansk bakgrund varierar mönstret. Personer med chilensk och boliviansk bakgrund har ett icke-europeiskt bosättningsmönster, medan personer med andra latinamerikanska bakgrunder har ett mer europeiskt mönster. Det finns även andra undantag från Europa/ icke-Europa.

Personer med grekisk bakgrund samt de med rötter i forna Jugoslavien har ett icke-europeiskt bosättningsmönster, medan syd- och östasiatisk bakgrund (med undantag av Kina) har ett europeiskt bosättningsmönster.

Dessa mönster kan mer grafiskt ses i kartorna i figurena 4.7 och 4.8. Som komplement till dessa resultat kan man i kartorna i figurerna 4.11-4.22 se de 12 största nationalitetsgrupperna med utländsk bakgrund för 1991, samt deras geografiska fördelning i staden.

Det europeiska bosättningsmönstret karaktäriseras av att en liten del av befolkningen bor i allmännyttans hyreshus och därmed i typiska arbetarområden (lågstatusområden) och att en stor del istället bor i andra områden med bostadsrätter eller privata villor. Nationaliteter med icke-europeiskt bosättningsmönster är istället nästan helt orepresenterade i villaområden där den "lokala eliten" bor (högstatusområden).

Istället är de starkt koncentrerade i typiska arbetarområden på bostadsmarknaden (se tabeller 4.9 och 4.10).

Tabell 4.9 Bosättningsmönster och antal personer, uppdelade i kategorierna "icke-europeiska" respektive "europeiska" för olika klustrade utländska bakgrunder i Uppsala, 1991.³⁶

Icke-europeiskt mönster	Antal personer	Europeiskt mönster	Antal personer
Afrika söder om Sahara	430	Argentina	96
Bangladesh	301	Brasilien	64
Bolivia	144	Danmark	281
Chile	684	Finland	2 741
Etiopien	619	f.d. Tjeckoslovakien	171
f.d. Jugoslavien	430	Indien	177
Grekland	436	Korea	162
Irak	436	Norge	825
Iran	3 276	Polen	533
Island	261	Storbritannien	372
Kina	324	Sverige	36 865
Libanon	422	Thailand	125
Nordafrika	241	Tyskland	517
Palestina	73	Ungern	190
Syrien	261	USA	475
Turkiet	994	övriga anglosaxiska länder	155
Västra Asien	293	övriga Asien	459
		övriga EU	616
		övriga Europa, icke EU	452
		övriga Latinamerika	408

Klassificering efter utbildningssociala variabler

I och med införandet av nya mått på stratifiering med avseende på sociala faktorer och utbildning, har det blivit möjligt att studera mönstren för boendesegregation mer detaljerat. I detta kapitel används två databaser som har tillhandahållits av SCB. För utbildningsnivå har använts data baserade på utbildningsregistret, som är länkat till Sveriges befolkningsregister.

Detta register baseras på information inhämtad ur 1970 års Folk och bostadsräkning (FoB) och har sedan dess uppdaterats med individuella examinationsdata från utbildningssystemet. Den socio-eko-

³⁶Observera att siffrorna inte representerar den totala befolkningen inom varje kategori, då ett antal NYKO-områden har uteslutits i klusteranalysen. Beräkningarna är baserade på SCBs DEMOPAK, 911231.

nomiska klassificering som används, har hämtats från 1990 års FoB med avseende på yrke.

De data som används begränsas till Uppsala tätort. Uppsala kommun har av planeringsskäl indelat tätorten i 166 nyckelkodområden (NYKO-områden). 57 av dessa fördefinierade områden har mindre än 100 invånare. Samtliga dessa glest befolkade områden, plus ytterligare ett NYKO-område där befolkningsstatistik saknades, är uteslagna ur undersökningsmaterialet. I avsikt att klassificera återstående 103 statistiskområden med avseende på homogena grupper har Wards klusteralgorithm använts. Wards metod är effektiv, men är känslig för starkt avvikande data.³⁷ Därför har fem områden med extrema värden för vissa variabler uteslutits innan klusteranalysen genomförts.

De tolv variabler som används fångar upp variationer i utbildningsnivå och socio-ekonomisk status. Utbildningsvariablerna utgörs av män respektive kvinnor i åldersintervallet 16-64 år, som har grundskola, kort (2-årig) gymnasieutbildning, lång (längre än 2-årig) gymnasieutbildning, samt högskoleutbildning och forskarutbildning. Den socio-ekonomiska variabeluppsättningen utgörs av personer äldre än 16 år, som klassificerats som arbetare i okvalificerade yrken, arbetare i kvalificerade yrken, lägre tjänstemän, tjänstemän på mellannivå, högre tjänstemän, egna företagare eller som tillhörande icke arbetande kategorier. Genom en klusteranalys baserad på dessa variabler definieras sex olika typer av bostadsområden. Dessa har betecknats med typerna A till F, där typ A betecknar områden längst ner på den sociala skalan och F högst upp. Den geografiska fördelningen för dessa utbildningssociala kluster finns i kartan i figur 4.9.

A-områden karaktäriseras av en hög andel av både kvinnor och män med enbart grundskola eller med 2-årig gymnasieutbildning. En mycket liten andel av invånarna i dessa områden har fullständig gymnasieutbildning eller någon högskoleutbildning. Områdena har en större andel kvinnor än genomsnittet. Vidare karakteriseras dessa områden av en hög andel arbetare i okvalificerade yrken samt av den lägsta andelen mellan- och högre tjänstemän bland alla områdestyper. *Oskolat arbetarområde* skulle därmed vara en lämplig benämning för dessa områden.

³⁷För en beskrivning av Wards metod se t.ex. Shaw & Wheeler 1985, s 263-265. En utförlig presentation av klusteranalys i studiet av svenska delbostadsmarknader finns i Magnusson 1994, s 93-98.

Tabell 4.10 Utbildningssociala kluster i Uppsala 1991.

Områdestyp	Icke-europeiskt bosättnings-mönster %	Europeiskt bosättnings- mönster % (exklusive sverigefödda)	Bosättnings- mönster hos sverigefödd befolkning %
A Oskolad arbetarklass	40	23	18
B Semi-kvalificerat yrke	29	24	25
C Blandat	4	7	9
D Akademiker	18	25	21
E Icke akademiker	8	14	16
F Lokal elit	2	8	12

Områden med arbetare i semi-kvalificerade yrken skulle i sin tur nästa områdestyp, *B-områden*, kunna kallas. I dessa områden har färre människor enbart grundskoleutbildning, medan flera har lång gymnasie- och även högskoleutbildning. Ändå är utbildningsnivåerna i *B-områden* lägre än de funna för *C-F-områden*. *B-områden* har även högre andel lägre tjänstemän än områdestyper högre upp i den sociala skalan, men jämfört med *A-områden* har de en mindre andel arbetare i okvalificerade yrken. Det finns också fler mellan- och högre tjänstemän i *B-områden* än i *A-områden*.

C-områden är en blandad kategori. Här har de flesta utbildnings- och yrkesgrupper en genomsnittlig representation. Endast när det gäller andelen kvinnor med lång gymnasieutbildning är representationen i dessa områden högre än genomsnittet. Några av dessa områden har också höga nivåer av ej förvärvsarbetande personer. *Blandområden* är därför en lämplig benämning.

D-områden benämns *Akademikerområden*. Ett av de främsta dragen i dessa områden är att där finns en mycket låg andel personer med enbart grundskola. I stället är det en hög andel män med akademisk examen och kvinnor med lång gymnasieutbildning eller kortare akademisk utbildning. I dessa relativt centralt belägna områden är andelen ej förvärvsarbetande hög, vilket speglar den höga representationen av högskolestudenter och pensionerade akademiker.

I kontrast till *D-områden* kan *E-områden* karaktäriseras som *icke-akademikerområden*. Även om dessa områden har en hög andel egna företagare, tjänstemän på mellannivå och högre tjänstemän, så är utbildningsnivån relativt låg. I dessa icke-akademikerområden är medeltalet personer med akademisk utbildning i nivå med den vi finner i *blandområdena*.

Utifrån den traditionella indelningen av Uppsala i en västlig akademisk del och en östlig arbetardel, borde man kunna förvänta sig att de flesta av dessa områden skulle återfinnas österut.³⁸ Denna historiska indelning som dock aldrig varit absolut, är numera bruten, vilket illustreras av kartan i figur 4.8. Ett antal icke-akademikerområden återfinns nu också i nybyggda bostadsområden i öster. Det bör även påpekas att dessa icke-akademikerområden har den högsta arbetskraftsfrekvensen bland alla område typer.

F-områden, slutligen, kallas *lokala elitområden*. Här återfinns en hög andel av högre tjänstemän och egna företagare. Den variabel, som i första hand kännetecknar dessa områden, är andelen personer med forskarutbildning; antalet personer med doktorsexamen är fyra gånger högre än i andra delar av Uppsala. I jämförelse med *akademikerområden* har dessa elitområden förvånansvärt nog en högre andel personer med enbart grundskoleutbildning. Detta kan vara en återspeglning av att delar av dessa *elitområden* i stadens utkanter, ursprungligen var egnahemsområden för industriarbetare, men att de idag också rekryterar personer med karriärer baserade på annat än kulturellt (i det här fallet akademiskt) kapital.

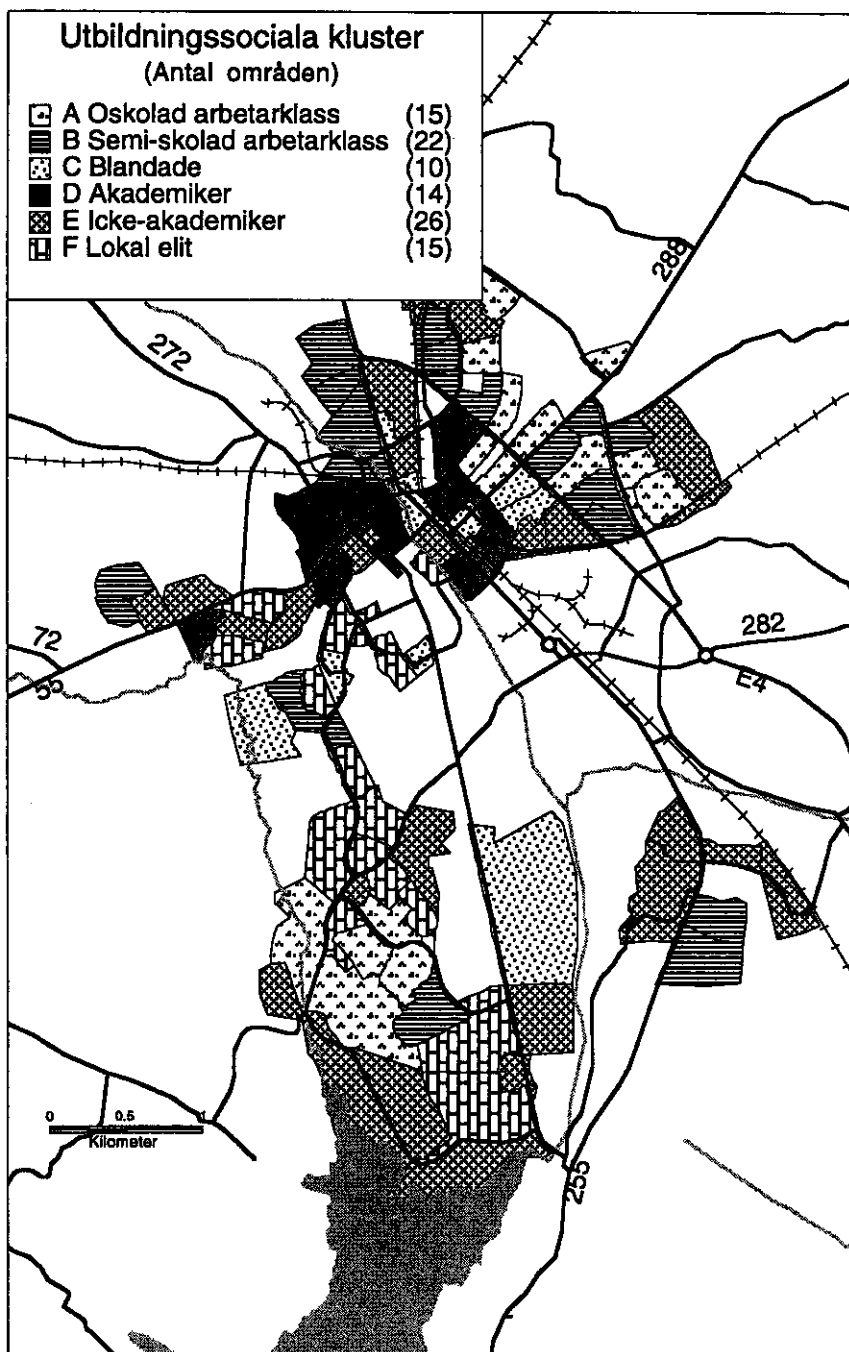
En boendebaserad klassifikation

I syfte att undersöka sambandet mellan den socio-ekonomiska segregationen och bostadsmarknadsmässiga karakteristiska, har en alternativ klassifikation av områdena införts.

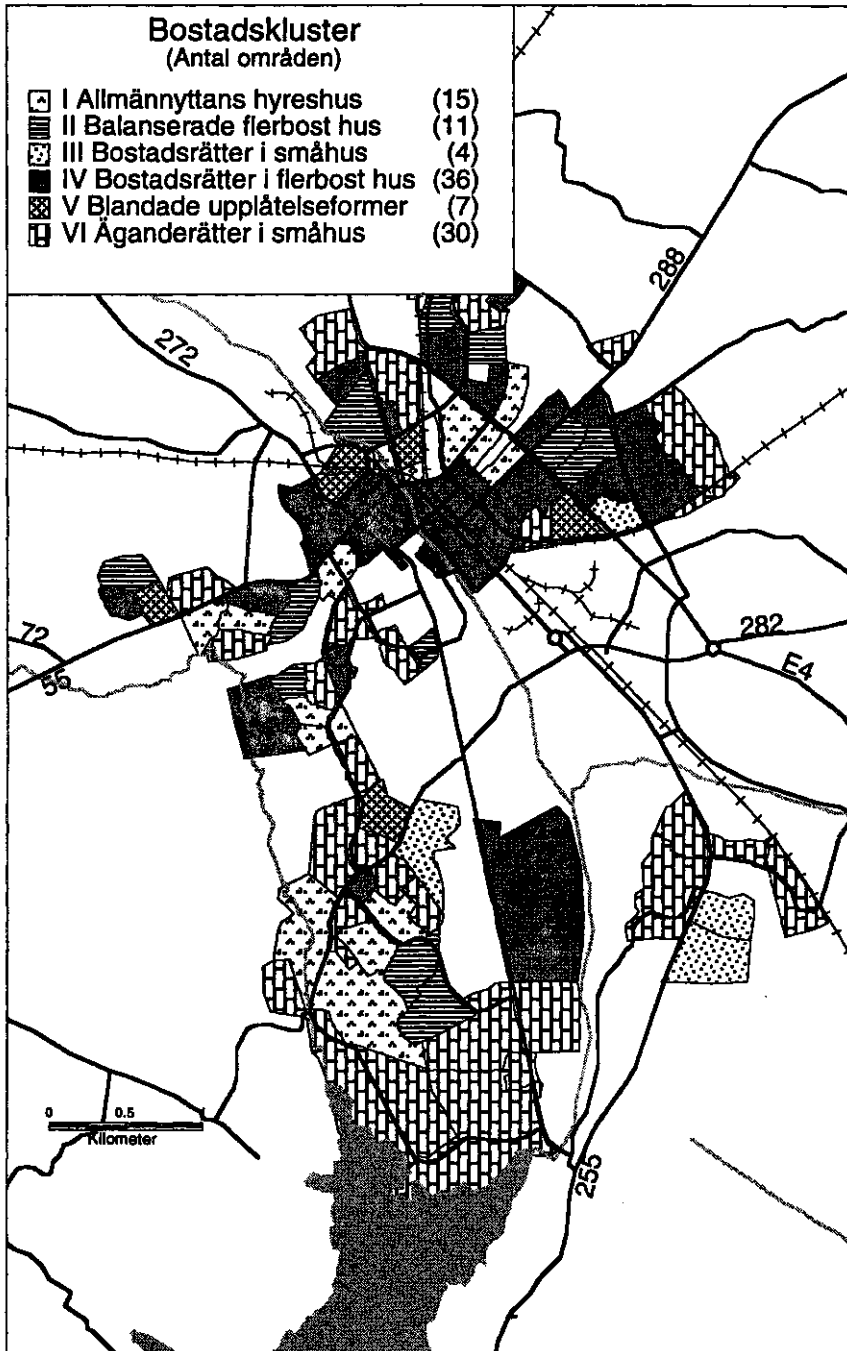
Fyra variabler användes som grund för denna klassifikation: 1. Andelen hyresrätter, 2. Andelen äganderätter i en- och tvåfamiljsbostadshus, 3. Andelen ägande- och bostadsrätter i flerfamiljsbostadshus, och 4. Bostadsrätter i en- och tvåfamiljsbostadshus. Genom att utesluta tre statistiskområden med extrema värden, kan sex typer av områden identifieras. Kartan i figur 4.10 visar var i staden dessa kluster är representerade.

³⁸Se Franzén 1996, s 52.

Figur 4.9 Utbildningssociala kluster i Uppsala 1991.

Figur 4.10 Bostadskluster i Uppsala 1991.

Tabell 4.11 Bostadskluster i Uppsala, 1991.

Områdestyp	Icke-europeiskt bosättnings-mönster %	Europeiskt bosättnings- mönster % (exklusive sverige-födda)	Bosättnings- mönster hos sverige-född befolkning %
I Allmännyttan	52	26	14
II Blandade flerbostadshus	15	12	13
III Bostadsrätter i radhus	11	8	6
IV Bostadsrätter i flerbostadshus	18	38	41
V Blandade äganderätter och bostadsrätter	1	3	4
VI Äganderätter	3	14	21

Typ I-områden domineras av allmännyttans hyreshus. Mer än 60 % av lägenheterna i dessa områden ägs av kommunens bostadsbolag Uppsalahem.

I typ II-områden finns det en balans mellan allmännyttan och bostadsrätter eller privatägda hus med hyreslägenheter.

Typ III-områden har mindre av allmännytta och mer av bostadsrätter i en- eller tvåfamiljshus.

Typ IV-områden domineras av bostadsrätter och privatägda hyreslägenheter i flerbostadshus. 70 % eller mer av lägenheterna i dessa områden tillhör de mest attraktiva på lägenhetsmarknaden.

I typ V-områden finns det en blandning av, å ena sidan, äganderätter i en- och tvåfamiljshus, å andra sidan bostadsrätter i flerfamiljshus.

Typ VI-områden, slutligen, domineras av äganderätter i en- och tvåfamiljshus.

Kors-klassifikation av boende och utbildning

En korstabulering av bostadsområden med avseende på boende och utbildning, visade som väntat att det finns det en tydlig korrelation mellan boendestruktur och utbildningsstruktur. Korrelationen är

dock inte perfekt. Arbetarområden med hög andel arbetare i okvalificerade yrken, koncentreras till områden, som domineras av allmännyttan, men begränsas dock inte till enbart dessa. De återfinns även i områden med stora andelar av bostadsrätter. På samma sätt finner man delområden med arbetare i semi-kvalificerade yrken utspridda i områden med varierande grader av bostadsrätter och allmännyttans hyresrätter. Endast två av 35 områden med ett märkbart inslag av enfamiljshus tillhör dock oskolade arbetarklassområden eller områden med arbetare i semi-kvalificerade yrken.

Den största överensstämmelsen mellan social- och boendeklassifikation återfinns i akademikerområdena. I dessa domineras 11 av 13 områden av bostadsrätter. Länken mellan blandområden och bostadsrättsområden är något svagare, men är fortfarande mycket uttalad. En mycket nära korrespondens mellan typ av bostadsområde och social klassifikation finns vidare i de lokala elitområdena. Bland dessa är 11 av 14 områden dominerade av enfamiljshus. Ytterligare två återfinns i områden med en blandning av enfamiljshus och bostadsrätter. En liknande fördelning kan man se i de icke-akademikerområdena. Det går därför inte att förklara den rumsliga segregationen av icke-akademiker i lokala elitområden enbart utifrån bostadsmarknadsstrukturen.

I Uppsala finns det ett samband mellan mönster för den etniska boendesegregationen och den socio-ekonomiska strukturen. Ännu tydligare är dock sambandet mellan segregationsmönster och bostadsmarknadsstruktur. Det vill säga att invandrade personer finns relativt starkt koncentrerade till områden med låg socio-ekonomisk status, och framför allt i områden där boendeformen domineras av hyreshus byggda efter 1960 (se kartorna i figurer 4.5 och 4.6). Koncentrationen av personer med utländsk bakgrund till speciella områden kan inte förstås som ett separat fenomen, utan som en del i den segregationsmekanism som återfinns i flertalet städer. På samma sätt kan inte denna koncentration betraktas skilt från den samtidigt ökande utflyttningen av personer utan utländsk bakgrund från dessa områden.

Denna relativt nya variant i den rumsliga uppdelningen av svenska städer, som fullt ut varken kan förklaras som en socio-ekonomisk segregering eller som en resultat av segmenteringen av bostadsmarknaden, kallas här "rasifieringen av en tidigare socio-ekonomisk boendesegregation", eller med Smiths ord "the racialization

of urban space".³⁹ Personer med utländsk bakgrund, som samlad statistisk kategori, finns inte jämnt spridda över stadens olika områden, men studerar man fördelningen av olika grupper är dessa avvikande mönster ännu mer påfallande. Kartorna i figurer 4.11-4.22 visar bosättningsmönstren för de 12 största nationalitetsgrupperna i Uppsala. Vad dessa mönster och den ovan beskrivna klusteranalysen visar är att den invandrade befolkningen inte bara är en heterogen grupp med tanke på nationell bakgrund. Deras positioner på bostadsmarknaden skiljer sig också beroende på i vilka länder dessa människor har sitt ursprung. Uppsalas bosättningsmönster visar att några grupper liknar de positioner som infödda svenskar har. I sökandet efter den gemensamma nämnaren mellan dessa grupper och den infödda svenska befolkningen, uppenbaras att mönstren bär drag av utseendemässig likhet. Omvänt, det som tydligast förenar de grupper som är starkast koncentrerade till lågstatusbostadsområden i Uppsala, är de dominerande utseendedragen, som majoriteten av befolkningen i ursprungsländerna förknippas med. Indelningen i "europeiska" respektive "icke-europeiska" mönster liknar i något avseende den som myndigheterna i Kanada har kommit att kalla "synliga" och "osynliga" minoriteter.⁴⁰ I dessa termer är det berättigat att prata om en process av rasifiering i den svenska staden, en process som har studerats i andra länder och som verkar ha sin motsvarighet i svenska förhållanden.

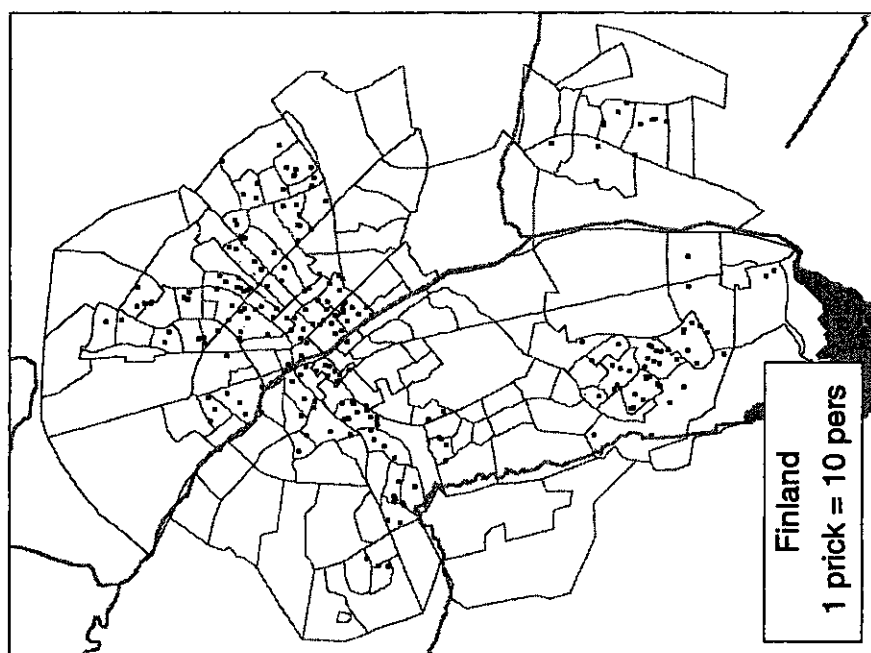
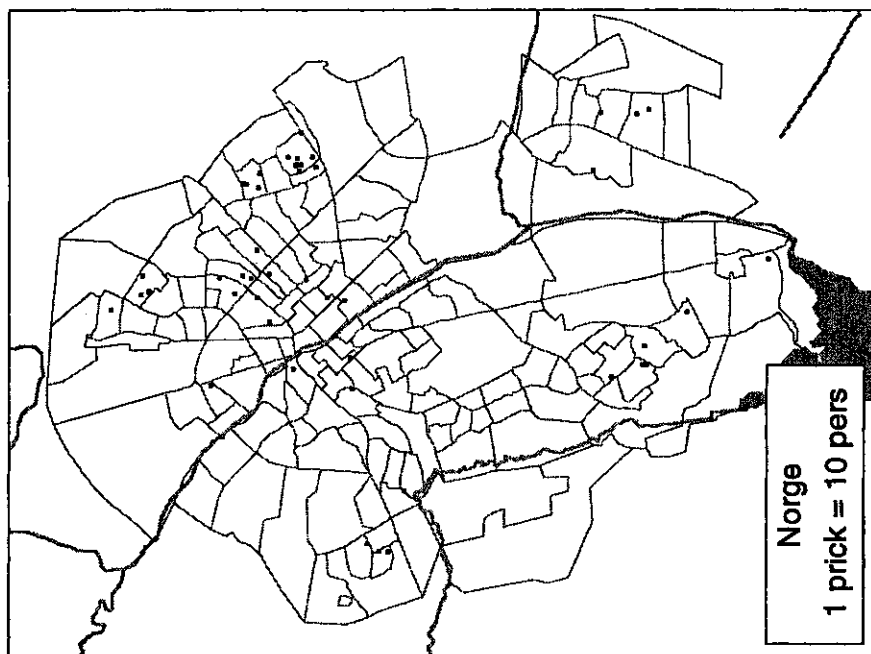
Problemet med den socio-ekonomiska segmenteringen i allmänhet och den etniska bostadssegregationen i synnerhet, i Uppsala, precis som i andra svenska städer, är inte den geografiska separationen i sig. Problemet är att denna olikhet speglar en social hierarki som är kopplad till varierande grad av makt över eget och andras liv, ojämn tillgång till ekonomiska resurser och livschanser i stort. Med utgångspunkten tagen i ett etniskt-strukturellt snarare än etniskt-kulturellt perspektiv blir frågor om specifika etniska gruppers *allmänna sociala position* mycket viktiga. Särskilt viktiga framstår frågor som har att göra med dessa positioners låsning eller förändring över tiden. Om social marginalisering och rumslig separering för individer och hushåll är övergående fenomen, till exempel starkt kopplade till ålder och/eller vistelsetid i Sverige, kan problemet i vissa avseen-

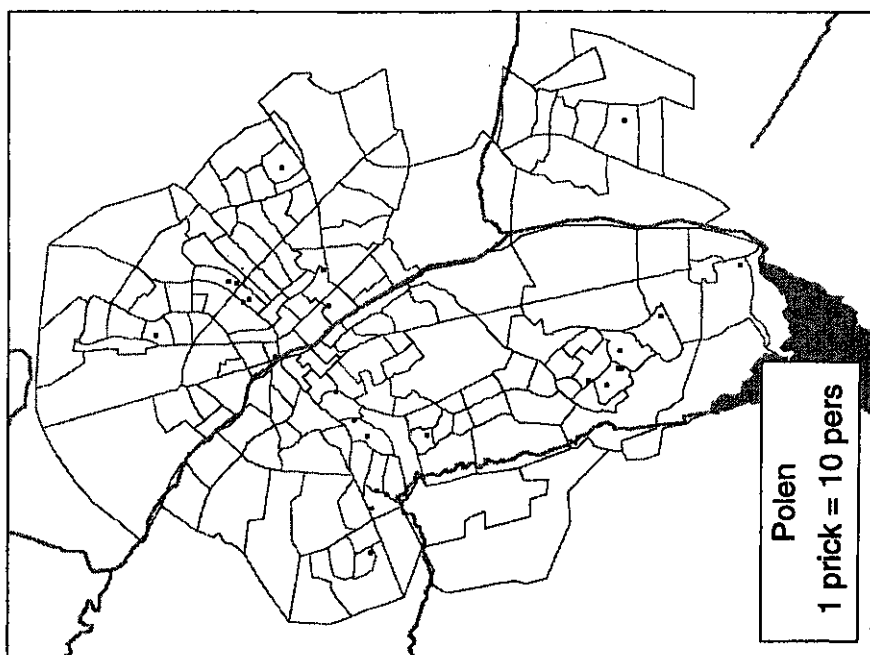
³⁹Smith 1992.

⁴⁰Se Borgegård 1996, s 34.

Figur 4.11 Bosättningsmönster bland personer med finländsk bakgrund i Uppsala 1991

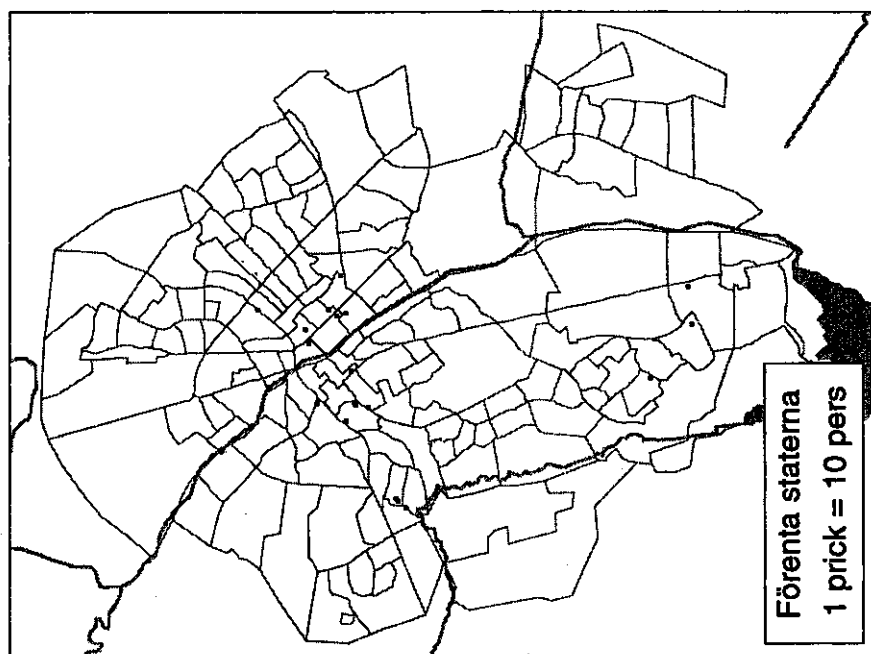
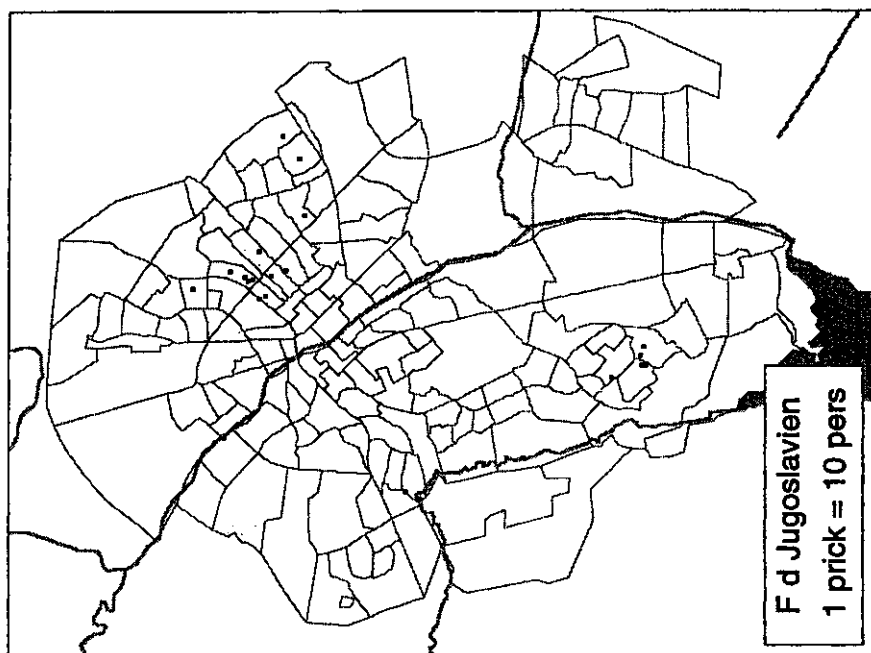
Figur 4.12 Bosättningsmönster bland personer med norsk bakgrund i Uppsala 1991.

*Figur 4.13 Bosättningsmönster bland personer med polsk bakgrund i Uppsala 1991**Figur 4.14 Bosättningsmönster bland personer med tysk bakgrund i Uppsala 1991*

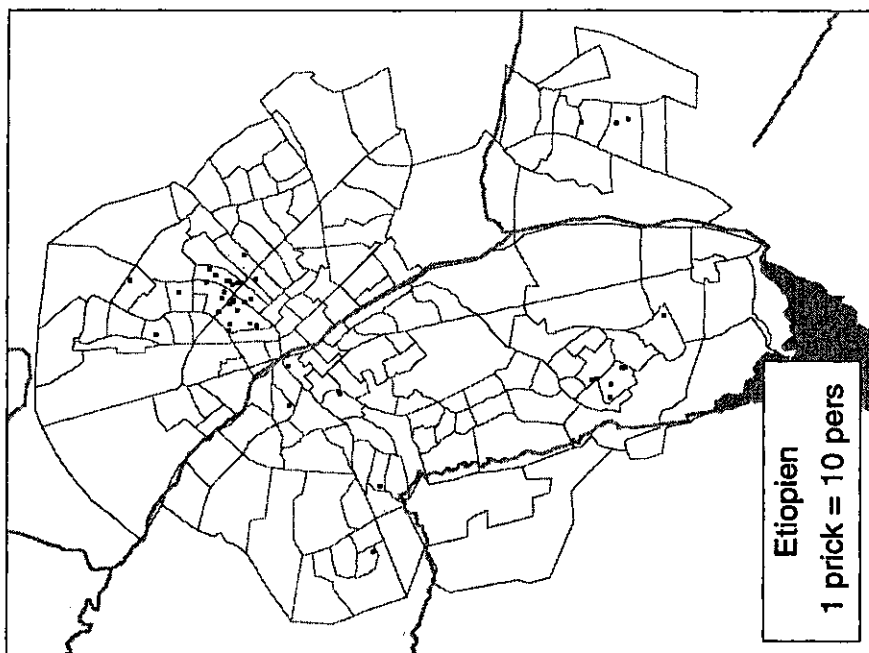
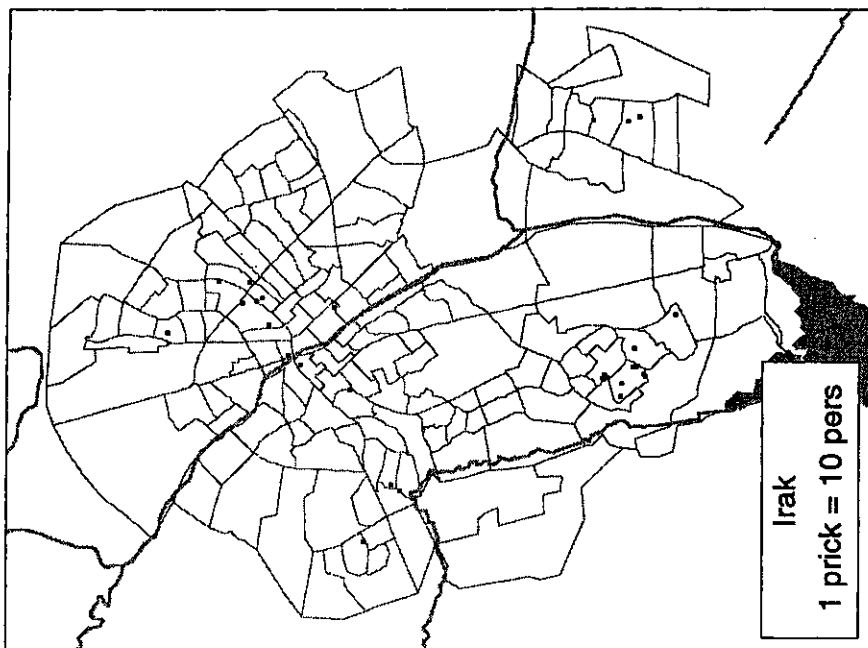
Figur 4.15 Bosättningsmönster bland personer med bakgrund i Förenta Staterna i Uppsala 1991

Figur 4.16 Bosättningsmönster bland personer med ex-jugoslavisk bakgrund i Uppsala 1991

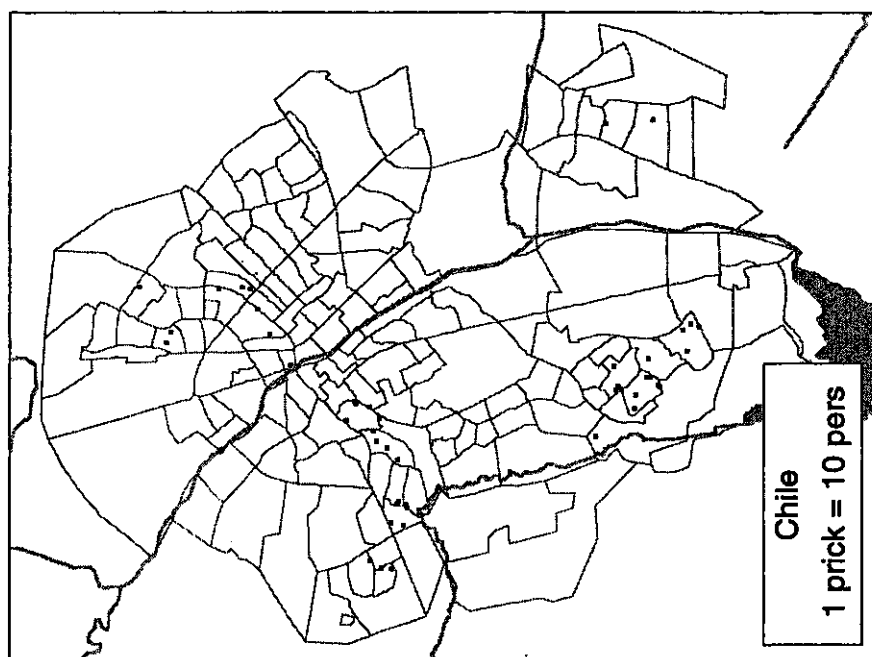
Figur 4.17 Bosättningsmönster bland personer med etiopisk bakgrund i Uppsala 1991

Figur 4.18 Bosättningsmönster bland personer med irakisk bakgrund i Uppsala 1991

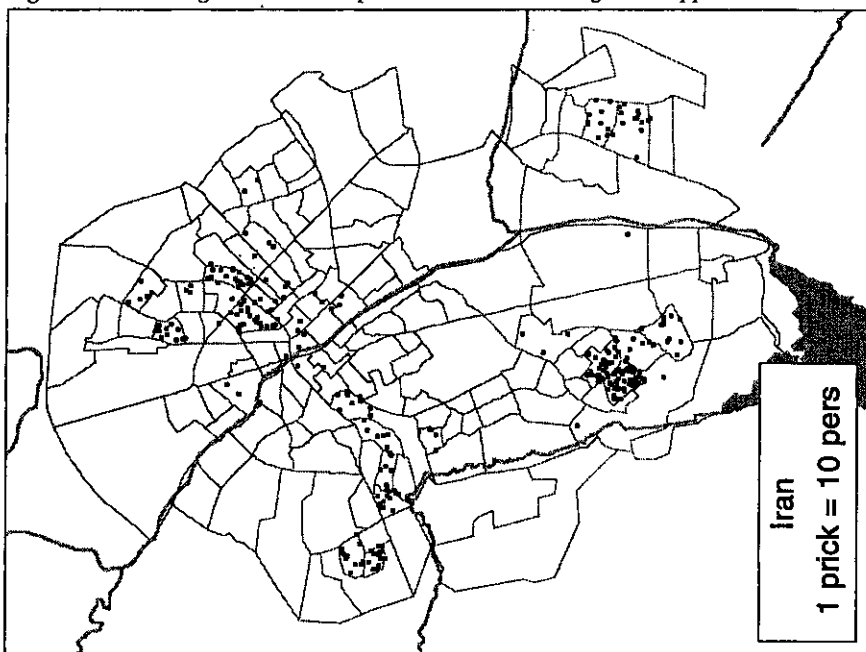
Figur 4.19 Bosättningsmönster bland personer med chilensk bakgrund i Uppsala 1991

Figur 4.20 Bosättningsmönster bland personer med grekisk bakgrund i Uppsala 1991

Figur 4.21 Bosättningsmönster bland personer med turkisk bakgrund i Uppsala 1991

Figur 4.22 Bosättningsmönster bland personer med iransk bakgrund i Uppsala 1991

den betraktas som mindre än om social och geografisk mobilitet är begränsad till särskilda grupper på grund av ras och etnisk tillhörighet. Det är därför alarmerande att en uppåtgående social mobilitet, som ofta präglade tidigare invandringskohorters karriär i landet, nu tycks ha brutits i samband med en ökad utomeuropeisk invandring till Sverige.⁴¹

Uppsala och den svenska rasifierade staden

Det råder numera ingen tvekan om att det finns tydliga bevis på boendesegregation i svenska städer, och att personer med utomeuropeisk bakgrund koncentreras till de områden, som traditionellt varit "socio-ekonomiskt segregerade". Därför undersöks här, huruvida boendesegregationen av etniska minoriteter i svenska städer också konstituerar en ny och annorlunda version av den tidigare segregationsprocessen, som baseras på den hegemoniska strukturen av maktrelationer i samhället. Exemplet Uppsala visar att det finns ett samband mellan socio-ekonomiska bostadssegregationsmönster och framför allt bostadsmarknadsstruktur, samt de mönster som gäller för etnisk boendesegregation. Det vill säga att invandrare huvudsakligen koncentreras i områden, som före deras ankomst redan var märkta som områden med låg socio-ekonomisk status och där hyreshus dominerar. Även om undantag finns, till exempel Stenhammar – byggt runt decennieskiftet 1980/1990 – kan den socialgeografiska uppdelningen av Uppsala karakteriseras som "rasifiering av en tidigare socio-ekonomisk boendesegregation" eller "the racialization of urban space". Det är inte särskilt sannolikt att denna tendens endast begränsas till Uppsala. Data antyder att rasifierade bostättningsmönster också gäller för andra, särskilt större, svenska städer.⁴²

Den sociala heterogenitet, som återfinns i praktiskt taget alla områden där invandrade personer koncentrerats, gör boendesegregationen i svenska städer till ett ytterst intressant fenomen att undersöka. De invandrade i städer existerar tillsammans med många andra etniska grupper än den egna, svenskar inkluderade. Vad som händer

⁴¹För bekräftelse på denna tendens se kapitel 8 i SOU 1996:55, Sverige, framtiden och mångfalden. Slutbetänkande från Invandrarpolitiska kommittén, s 75-127.

⁴²Se beräkningar av segregerade bostättningsmönster i 14 svenska kommuner, Andersson 1996. Att den etniskt-rasmässiga hierarkin är likartad, det vill säga stabil, visas också i Andersson 1997b.

med den fysiska och den sociala miljön i dessa segregerade områden, är ett relativt outforskat fält, som erbjuder forskaren många intressanta möjligheter till studier. Den hierarkiska fördelningen av makt i samhället har ett flertal rumsliga komponenter och tar sig många uttryck. Ett av dessa är boendesegregation. På grund av detta, så bör de i detta avseende nästan alltid förbisedda aspekterna av hegemoniska relationer med avseende på ras och klass (även kön/gender) bilda ett huvudområde för att närma sig ämnet etnisk boendesegregation.

Klusteranalysen har visat att mönstren för etnisk geografisk boendekonzentration inte var enhetliga för hela befolkningen med utländsk bakgrund i Uppsala 1991. Den statistiska analys, som första delen av kapitlet byggde på, visade att det inte går att förklara mönster enbart med hjälp av ett optimistiskt tidsperspektiv. För några utländska bakgrunder kan det mycket väl stämma att bosättningsmönstren kan börja likna den sverigefödda befolkningens efter en viss tid i Sverige. Detta stämmer dock inte för alla nationaliteter. En relevant fråga i ljuset av dessa empiriska resultat återstår att få svar på, nämligen vad det är för mekanismer som leder till dessa rasifierade mönster? I nästa kapitel kommer några av de uppsalabor som har nationell bakgrund i andra länder än Sverige, att berätta sin bostadshistoria.

Multikulturalismens arena: röster från Gottsunda

Inledning

Detta kapitel utgör en fallstudie av etnisk boendesegregation i en av Uppsalas förorter, Gottsunda, en stadsdel belägen i en naturskön miljö, 5 km söder om stadens centrum. Gottsunda har sedan någon gång under 1970-talet fått rykte om sig av att vara ett "problemområde". Större delen av området byggdes under miljonprogrammets tid och dess arkitektoniska landskap vittnar om det. Dock är Gottsunda inte det man kan kalla ett "typiskt" storstads-miljonprogramsområde. En genomtänkt planeringsprocess med höga ideal föregick byggnadsarbetet.

Utbyggnaden av stadsdelen Gottsunda skedde i etapper. I slutet av 1960-talet var den första delen, Valsätra, klar och byggnadsarbeten planerades att starta för den norra och södra och senare den västra delen. Redan i början av 1970-talet initierades planeringen av Gottsunda centrum. En särskild grupp inrättades, "Gottsunda gruppen". Kulturgeografen Ragnar Bergling, som varit gruppens ordförande, berättar om den omtanke och noggrannhet som präglade planeringsarbetet. Skickliga stadsarkitekter anlätades, studieresor anordnades för gruppen och ett regelbundet informationsflöde hölls utåt. Långt ifrån att enbart vara ett program för bostadsbristsbekämpning, skulle Gottsunda bli ett människovänligt bostadsområde och ett föredöme i modern stadsplanering.¹

Men Gottsunda blev inte riktigt den idylliska miljö som dess konstruktörer hade planerat för. Inom kommunen behandlades åren 1981-82 ett antal "oroande rapporter" rörande den sociala situationen

¹Intervju med docent Ragnar Bergling, augusti 1994.

i Gottsunda. De problem som dessa rapporter identifierade var hög omflyttning i vissa delar av området, tilltagande vandalisering, ökad brottslighet och hög andel tunga missbrukare i förhållande till det totala antalet missbrukare i kommunen.² Utifrån dessa rapporter diskuterades behovet av att motverka sociala problem. I en skrift från Barn- och ungdomsdelegationen från 1982 ställer detta organ sig positivt till det allmännyttiga bostadsföretaget Uppsalahems beslut, att "tills vidare inte bevilja sociala förturer till Gottsunda".³ Året därpå inrättades, som resultat av en rad förslag, det så kallade "Gottsundaprojektet". Detta drevs av en ledningsgrupp som fick i uppdrag att genom olika åtgärder "vända utvecklingen" i Gottsunda. Flera liknande försök har sedan dess gjorts av kommunen och senare av Gottsunda kommunalförvaltningen. Resultatet av dessa skall inte utvärderas här.

Bild 5.1 Gottsunda centrum.

Foto: Julio Bravo 1997.

²Uppsala kommun, Socialnämnden, Gottsunda projektet - "Att vända utvecklingen" - projekt, Förslag till yttrande, upprättat 1983-06-20.

³Uppsala kommun, Socialnämnden, Förslag till åtgärder för Gottsunda, upprättat 1982-06-15.

De nybyggda lägenheterna i norra och södra Gottsunda var svåra att hyra ut och lediga lägenheter började fyllas med personer som skrivits ut från psykiatriska vården i både Uppsala- och Stockholms län. Efter det kom invandrarna. "Svenska" familjer började så småningom flytta ut, framförallt från höghusområdena.⁴ Ett nedsättande rykte spreds och Gottsunda kom att bli en självuppfyllande profetia som "problemområde". Många försöker i den lokala debatten försvara Gottsundas unika naturtillgångar, kulturella mångfald, goda service och transportförbindelser, med mera. Trots detta avtar inte Gottsundas "dåliga" rykte och i den lokala dagstidningen kunde man ofta se bostadsannonser där meningen "ej Gottsunda" avrundade önskemålet.

Gottsunda valdes ut för den här studien på grund av att detta bostadsområde kommit att bli symbol för Uppsalas boendesegregation, i synnerhet den etniska. Med djupintervjuer har avsikten varit att lyssna till invånarnas berättelser med fokus på flera aspekter. I intervjuerna med de från utlandet invandrade gottsundaborna är historierna viktiga, framför allt vad deras så kallade "boendekarriärer" beträffar. Även lokala erfarenheter och synen på bostadsområdet, grannarna och den fysiska miljön har samlats i de samtal som hölls med människor som kommit till Sverige från olika delar av världen. Att prata *med* de individer som forskningen om etnisk boendesegregation avser, är något mer än ett metodologiskt spørsmål. Livserfarenheter och individernas värderingar av det egna boendet betraktas här som lokal kunskap. Att fånga denna kunskap från den mest trovärdiga informationskällan, nämligen individerna själva, har blivit både syfte och metod för den nedan presenterade fenomenologiska undersökningen. Även "svenska" invånare i Gottsunda ingår i intervjustudien, men då är avsikten att utifrån deras berättelser skönja olika diskurser om bostadsområdet och dess invånare. Dessa intervjuer analyseras i ett separat kapitel. Föreliggande avsnitt tar vara på kunskapen hos en del av Gottsundas invandrade befolkning.

Intervjuer på gott och ont

Det empiriska materialet i detta kapitel består huvudsakligen av djupintervjuer. Denna metod har från och med 1980-talet blivit allt mer vanlig i kulturgeografisk forskning. Studier baserade på kvalita-

⁴Intervju med docent Ragnar Bergling, augusti 1994.

tiva metoder har dock alltid funnits inom geografin och det var först med den så kallade positivistiska geografins genombrott på 1960-talet, som dessa började ifrågasättas.⁵ Den generella samhällsvetenskapliga debatten kring kvalitativa datamaterial har präglat också debatten bland geografer. Kritiken har huvudsakligen handlat om reliabilitet, validitet, representativitet och generaliserbarhet hos kvalitativt datamaterial.⁶ Men man behöver inte se olika metoder som antagonister, utan kvalitativa metoder kan användas för att svara på andra frågor än vad kvantitativa data och metoder förmår göra. Vissa frågor kan man svårigen få något tillfredsställande svar på via siffror och statistiska mått. Därför används i den här avhandlingen kvalitativa och kvantitativa metoder som kompletterande metoder. Det hade varit svårt att utan de kvantitativa resultaten från föregående kapitel komma fram till en problemformulering för den här empiriska undersökningen. På samma sätt kräver en kontextualisering av studieobjektet (området och dess invånare) en beskrivning, som åskådliggörs bäst med siffror som utgångspunkt. Omvänt skulle studien utan intervjuerna ha stannat vid visualiseringen av vissa tendenser då det gäller bosättningsmönster och stadens inre differentiering. Intervjustudien hjälper till att belysa frågan om varför invandrare är överrepresenterade i stadsdelen Gottsunda, samtidigt som den visar hur invånarna där kan uppleva området och det egna boendet.

Att genom intervjuer försöka åstadkomma en rättvis representation av de studerade individerna och det samhälle som studeras innebär dock en rad problem för forskaren. Att nå en objektiv kunskap om den intervjuade är en praktiskt taget omöjlig uppgift. Forskaren skulle ständigt behöva förflytta sig från sin forskarposition till det studerade objektets, och sedan tillbaka, för att kunna fånga upp och uppleva de reaktioner som genereras av frågorna under en intervju. Samma sak gäller förståelsen och tolkningen av svaren för att en objektiv bild ska erhållas. Allt detta utan att forskaren för den skull skulle ändra omständigheterna för själva intervjun.⁷ Men det subjektiva kan ses som en fördel och en resurs för forskningen snarare än

⁵Donovan 1988.

⁶Eneroth 1984.

⁷För en utförligare diskussion om forskarens roll i enkät- och intervjuundersökningar se Molina & Tesfahuney 1994a och Molina & Tesfahuney 1994b.

som ett problem. Forskaren är faktiskt nödvändigtvis personligen involverad i sina intervjuer och en medveten kontroll av den egna rollen är därmed inte bara viktig, såväl för analysen som för tolkningen av resultaten, utan den är rentav nödvändig. Även de urbana bilder som kulturgeografer får och förmedlar utifrån sina studier av rummet, är beroende av sättet på vilket detta har studerats.⁸ Forskaren bör således helst se sig själv som ytterligare ett metodologiskt verktyg eller instrument att använda i forskningen.⁹

Med allt detta i åtanke lät jag intervjupersonerna inta huvudrollen med en viss styrning av samtalsämnena. Kontexten var deras egna livshistorier. Deras berättelser om sina boendefarenheter fångades således i semi-strukturerade djupintervjuer. Skillnaden mellan strukturerade och semi-strukturerade intervjuer är graden av styrning, som forskaren utövar under intervjun.¹⁰

Kontext

Förhållandet mellan *fenomenologin* och kvalitativa metoder är relativt intimt. I motsats till positivismen och strukturalismen ställer sig fenomenologin, som studerar fenomen inom sitt specifika sammanhang, emot den deduktiva metoden. I tolkningen av intervjupersonernas motiv är den kontext som fenomenen utspelas i av stor betydelse.¹¹ Även intervjupersonernas roll är viktig i det här avseendet, i så måtto att den hjälper forskaren – genom sin "lokala kunskap" – att placera det etnografiska materialet i en bredare strukturell kontext. För att förstå individernas levnadsvillkor måste dessa, liksom samhällen, studeras i ett historiskt perspektiv. För individstudier innebär detta ett livshistoriskt perspektiv.¹² I djupintervjuer går det att delvis bygga upp detta sammanhang genom att ge intervjupersonen tid och utrymme att uttrycka sig kring den fråga som ställts och även ställa egna frågor. Om forskaren vill uppnå en närmare kontakt med studieobjektet och förstå svaret i ett sammanhang, är djupa intervjuer en fördelaktig metod jämfört med strukturerade intervjuer och enkäter, som brukar begränsas till strikta fråge- och svarsalternan-

⁸Smith, 1988.

⁹Evans 1988.

¹⁰Holme & Solvang 1989, s 110.

¹¹Donovan 1988.

¹²Andersson 1987, s 167-168.

tiv. Sist men inte minst är det inte bara intervjupersonernas kontext som är relevant för att inhämta kunskap om det lokala samhället. Själva det urbana rummet måste ses som en kontext i sig.¹³ Att sociala fenomen utspelas i ett visst rum och under en viss tid har relevans för kulturgeografisk forskning i synnerhet. Det lokala samhället i Gottsunda utgör det rumsliga sammanhanget för den här studien. En del av dess historia och delar av dess interna struktur uppmärksammas därvidlag här.

Val av intervjupersoner

En fördelning av intervjupersoner efter nationella härkomster i urvalet har varit viktig endast i så måtto att Gottsunda är ett etniskt blandat område. Avsikten är dock inte att definiera stereotyper genom att dra slutsatser om hur till exempel iranier eller greker ser på sitt eget boende. Som tidigare sagts strävas i denna studie inte efter att söka ett svar på frågan om hur olika etniska gruppers kulturella bakgrund kan förklara olika aspekter relaterade till boendesegregationens uppkomst eller karaktär. Det som i stället står i fokus är frågan om hur olika personer – med olika härkomster och bosatta i ett och samma bostadsområde – kan se på sitt boende. Det är på det här sättet etnicitet behandlas i studien. Intresset fästs på så sätt vid de sociala relationer som utvecklas av bland annat den etniska mångfalden och inte i de etniska kategoriernas eventuella kollektiva respons var för sig. Därför tas det inte rigorös hänsyn till hur olika grupper statistiskt är representerade i kommundelen, men folk från Iran och Latinamerika, närmare bestämt Chile, är bättre representerade än andra grupper, precis som fallet är i stadsdelen. Den kvalitativa undersökningsmetoden utgår ofta ifrån att varje företeelse är unik. Även om så inte är fallet är representativitet och antal undersökta objekt inte det viktigaste. I stället för att försöka välja ett på förhand definierat representativt urval gäller det att strategiskt handplocka olika intervjupersoner som sammantagna kan säkerställa bredd i analysen av det studerade fenomenet. Det gäller som Eneroth beskriver det, att välja enstaka kvaliteter eller en kombination av kvaliteter, som är kännetecknade för företeelsens alla fall.¹⁴

¹³Simonsen 1993, s 274-281.

¹⁴Eneroth 1984, s 169-176.

Intervjuundersökningen

Med hjälp av en etnolog från Sverige, en sociolog från Chile och en psykolog från Iran, alla kvinnor, vilket jag upplevde som en fördel,¹⁵ preciserades de hushåll som skulle intervjuas. Det skulle vara människor med olika härkomster, som bodde i olika områden och som hade olika boendeformer beträffande typ av bostad och upplåtelseform. Även kön och ålder varierades, men inte på ett strikt systematiskt sätt. Intervjuerna gjordes i hemmen. Eftersom det var hushåll och inte individer som var mål för intervjuerna fick intervjupersonerna välja om de ville vara ensamma eller tillsammans med delar av (alternativt hela) familjen vid intervjutillfället. I de fall flera personer intervjuades fick intervjuaren instruktioner om att se till att alla pratade. Detta för att försöka undvika eventuella hämningar orsakade av andra familjemedlemmars närvaro.

Alla intervjuade kunde tala svenska, men intervjuerna gjordes på olika språk (svenska, spanska och persiska). I den mån det var möjligt skulle intervjupersonerna få tala sitt hemspråk. Vissa valde trots allt att tala svenska. Alla intervjupersonerna hade bott i Gottsunda i minst två år. Detta var vi säkra på från början eftersom vi sorterade personerna från telefonkatalogen "Din Del" från 1992, där man kunde få information om telefonnummer, namn och adress i adressordning. Därmed kunde vi välja till exempel "spanska efternamn" på Bandstolsvägen 41. Därefter skickade vi 100 brev och några dagar efter ringde vi för att bekräfta våra uppgifter om härkomst och avtala tid för intervjun.

Reaktionerna blev uteslutande positiva vid telefonkontakten. En stor svårighet var dock att mer än hälften av de personer vi hade skickat brev till, redan hade flyttat från katalogens då två år gamla adress. Detta gjorde att vi bland 100 först utvalda hushåll kunde genomföra 29 intervjuer. Utöver detta kontaktades åtta personer via intervjuarnas egna kontakter. Alla de kontaktade personerna ville och fick delta i undersökningen. Enda undantaget var en man som

¹⁵ Att kommunicera med mina tre medarbetare om projektets innebörd och mål kändes lätt. Jag upplevde det som att de kunde leva sig in i mitt tankesätt utan större svårigheter. Dessutom blev mottagningen från intervjupersonerna i stort sätt fri från misstänksamhet, vilket var viktigt eftersom intervjuerna utfördes hemma hos de intervjuade. Jag menar ingalunda att manliga intervjuare skulle ha gjort ett kvalitativt sämre arbete, utan att det faktum att det enbart blev kvinnor i gruppen gav vissa fördelar.

skulle åka till utlandet samma dag som vi ringde. De intervjuade hushållen med utländsk bakgrund blev totalt 26, medan antalet personer som deltog i intervjun uppgick till 34. I sju fall var det båda makarna som deltog i intervjun. I ytterligare två fall var det mor och dotter som svarade. Åldrarna varierade mellan 22 och 76 år. Drygt två tredjedelar av de intervjuade var kvinnor. Utbildningsnivåerna varierade också från några som inte hade fullgjort grundskolan till disputerade forskare.

Intervjupersonernas förvärvsfrekvens var genomgående låg. Av de 34 intervjuade personerna hade 8 ett förvärvsarbete, 13 var studerande, varav 6 läste SFI eller arbetsmarknadskurser för arbetslösa, 4 definierade sig som arbetslösa, 4 var pensionärer; 2 var långtidssjukskrivna, 2 var hemma med barn och en kvinna angav sig vara hemmafru.

Representerade ursprungsländer bland de intervjuade hushållen var Iran (11), Chile (7), Polen (2), Bosnien (1), El Salvador (1), Gambia (1), Grekland (1), Kuba (1), och Uruguay (1). Tjugotvå intervjuade hushåll bodde i hyresrätter och fyra i bostadsrätter. Inga småhusägare bland invandrarhushållen togs ut för intervju. Dessa familjer är inte heller lätta att finna, men detta var å andra sidan mindre viktigt för undersökningens syfte och vi gjorde ingen speciell ansträngning att försöka hitta dem. Alla namn som nämns i kapitlet är fingerade. Intervjun styrdes in på flera stora teman. Ordningen i vilken dessa teman togs upp och detaljnivån varierade från fall till fall, men följande punkter fanns med i alla intervjuer.

- Uppgifter om hushållet och bostaden i enkätform.
- Uppväxtvillkor, utbildnings- och yrkesbakgrund.
- Erfarenheter av ankomsten till Sverige, flyktförläggning, kommunplacering.
- Språkundervisning och arbets- alternativt utbildningserfarenheter i Sverige.
- Boenderfarenheter i Sverige, värderingar och framtidsvisioner.
- Tankar och känslor kring Gottsunda, bostaden, området, grannskapet, serviceutbud.
- Socialt nätverk och rörelsemönster.

Tabell 5.1 Intervjuade "invandrarhushåll", Juni 1994.

Namn	Bostadsförhållanden	Hs*	Kön	Född år	Sysselsättning/ utbildning	Född i	Kom till Sv	Flytt till Gott
Leila	Hr 3 rok 7 vånings- hus, Stenhammars- parken	3	K	61	universitets- studerande	Iran	89	90
Samad			M	59	universitets- studerande	Iran	89	90
Ahmad	Hr 3 rok, 3 vånings- hus Stenhammars- parken	3	M	58	tjänsteman i kvalificerat yrke	Iran	87	89
Joanna	Hr 3 rok, 3 våningshus, Södra Valsätra	4	K	63	oavslutade högskole- studier, arbetsmark- nadsutbild- ning	Bos- nien	89	91
Sara	Hr 2 rok, 3 vånings- hus , Södra Valsätra	2	K	45	arbetare i okvalificerat yrke, sjuk- skriven	Grek- land	65	78
Rita	Br 2 rok radhus , Södra Gottsunda	1	K	25	arbetare i kvalificerat yrke, pensionär	Polen	76	80
Marjam	Hr 3 rok, 3 vånings- hus, Stenhammars- parken	4	K	63	hemma med barn	Iran	87	87
Mousa			M	59	studerande	Iran	93	93
Carmen	Hr 3 rok, 7 vånings- hus, Stenhammars- parken	1	K	19	artist, pensionär	Kuba	74	74
Luisa	Hr 3 rok, 7 vånings- hus, Stenhammars- parken	4	K	61	studerande	Chile	88	88
Pablo	Hr 3 rok i 3 vånings- hus, Västra Gottsunda	1	M	47	arbetare i okvalificerat yrke	Chile	77	84

Cristina	Hr 3 rok, 3 vånings- hus, Gottsunda centrum	2	K	38	lärare	Chile	74	84
Camilo	Br 4 rok i 4 vånings- hus i Södra Gottsunda	4	M	52	arbetare i kvalificerat yrke	Chile	76	82
Marcela			K	52	arbetare i okvalificerat yrke, univesi- tetsstuderande	Chile	82	82
Par- vaneh	Br 4 rok, radhus, Valsätragård	4	K	50	doktors- examen	Iran	85	90
Afsaneh	Hr 2 rok, 5-vånings- hus, Gottsunda centrum	1	K	42	språk- studerande	Iran	89	92
Forugh	Hr 3 rok, 7 vånings- hus, Södra Valsätra	3	K	34	arbetslös	Iran	88	90
Anita	BR 5 rok, 2 vånings- hus, Södra Gottsunda	5	K	50	sjukskriften	Iran	80	80
Mareit			K	72	studerande	Iran	80	80
Abdoul- hamid	Hr 3 rok, 7 vånings- hus, Stenhammars- parken	3	M	33	studerande	Iran	92	92
Sima	Hr 3 rok, 7 vånings- hus, Stenhammars- parken	4	K	62	studerande	Iran	88	90
Niloufär	Hr 3 rok, 7 vånings- hus Södra Valsätra	2	K	56	universitets- studerande	Iran	90	90
Ibrahim	Hr 3 rok i parhus, Västra Gottsunda	3	M	61	arbetslös	Iran	88	89
Amparo	Hr 4 rok, 3 vånings- hus, Södra Valsätra	6	K	58	studerande	El Sal- vador	90	92
Teresa	Hr 3 rok, 3 vånings- hus, Gottsunda centrum	3	K	62	studerande	Chile	87	87
Monica	Hr 3 rok, 3 vånings- hus, Gottsunda centrum	2	K	42	tjänsteman i okvalificerat yrke	Uru- guay	85	86

Ale- jandra			K	70	tjänsteman i okvalificerat yrke	Uru- guay	85	86
Georg	Hr 4 rok, 7 vånings- hus Stenhammars- parken	5	M	41	forskare	Polen	83	84
Karina			K	46	forskare	Polen	83	84
Kelly	Hr 3 rok, 3 vånings- hus, Gottsunda centrum	4	K	67	hemma med barn	Gam- bia	89	90
Johan- nes			M	54	akademiker, tjänsteman	Gam- bia	75	76
Espe- ranza	Hr 3 rok, 7 vånings- hus, Södra Valsätra	2	K	20	pensionär	Chile	86	87
Rafael			M	18	pensionär	Chile	86	87
Roberta	Hr 3 rok, 3 vånings- hus, Södra Valsätra	4	K	54	tjänsteman i kvalificerat yrke	Chile	78	79

*Hs = hushållsstorlek

Det visade sig så småningom, att alla deltagare i intervjustudien hade mycket att säga om intervjuämnena och en mycket större samlad kunskap om sina egna och andras boendeerfarenheter, än vad jag hade kunnat föreställa mig i forskningsprocessens början. Samtalen blev utomordentligt intressanta. I vissa fall hade intervjupersonerna förberett sig för att "informera" oss på ett "korrekt" sätt. Detta bekräftar giltigheten i Peter Jacksons kommentarer efter en av sina intervjustudier, att forskaren inte bara skall använda lokalbefolkningen som en källa för information om sig själv. Han eller hon skall även ta vara på den samlade kunskapen denna befolkning kan tillföra själva forskningen.¹⁶

Intervjuerna är cirka 1 1/2 -2 timmar långa och spelades in på band. Bearbetningen av materialet gjordes med hela, bokstavligen transskriberade intervjuer. De intervjuer som gjordes på persiska översattes först till svenska och bearbetades sedan, medan de på spanska bearbetades direkt och översattes endast när citat skulle användas.

¹⁶Jackson 1989.

Lokalt samhälle

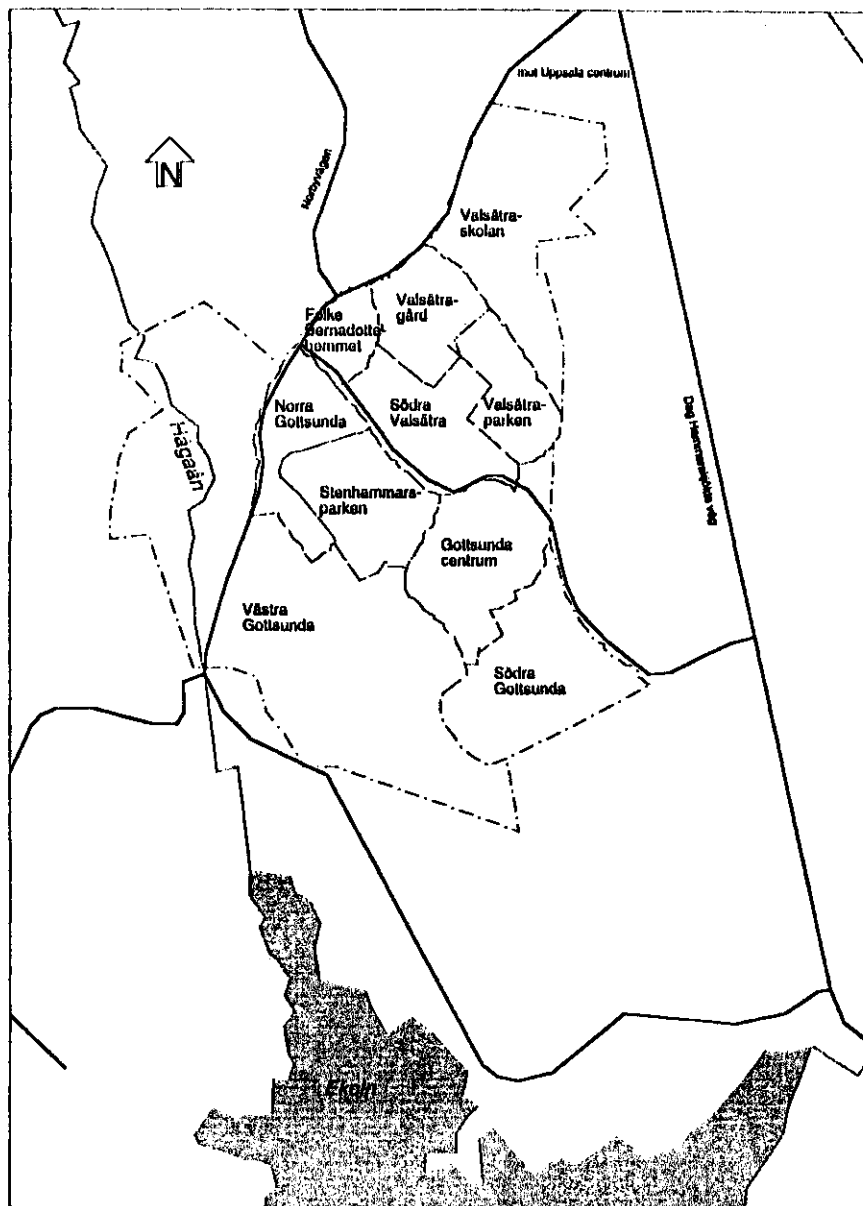
Gottsunda är en kommun del söder om Uppsala med cirka arton tusen invånare. Det finns fem stadsdelar i kommunen. Dessa är Ulleråker, Ultuna, Vårdsätra, Sunnersta, och Gottsunda. Även om alla dessa stadsdelar administrativt tillhör kommunen, kan man säga att den sammanhängande förorten Gottsunda utgörs av stadsdelen med samma namn. De fem stadsdelarna är inte bara geografiskt åtskilda genom skogar och vägar utan de har helt olika karaktär. Ultuna är ett universitetsområde huvudsakligen bestående av dess inrättningar, inklusive student- och personalbostäder. Ulleråker består av både bostäder (nybyggda bostadsrätter dominerar) och vårdinrättningar, främst kopplade till den psykiatriska vården. Vårdsätra och Sunnersta är nästan uteslutande villaområden med höginkomsttagarhushåll och, som diskuterades i förra kapitlet, mycket "svenska" områden.¹⁷ Objekt för den här undersökningen blev därmed enbart stadsdelen Gottsunda, vilken allmänt identifieras också som själva förorten Gottsunda. Av de andra stadsdelarna i kommunen, skulle möjligen Sunnersta, på grund av sin geografiska närhet, kunna kopplas till förorten Gottsunda. Dock kan man säga, att det är föga troligt att någon som bor i Sunnersta, eller i någon av de andra tre av Gottsundas stadsdelar, identifierar sig själv som gottsundabo. Att dessa stadsdelar administrativt tillhör Gottsunda, har nog inte mer än en formell betydelse för dess invånare.¹⁸

Fallstudien koncentrerar sig således till stadsdelen Gottsunda och alla intervjuade personer var vid intervjun bosatta i något av dess kvartersområden. Om man följer kommunens administrativa och statistiska indelning i nyckelkodområden så består Gottsunda stadsdel av tio mindre geografiska enheter eller kvartersområden. Kartan i figur 5.1 visar denna indelning och de områden där inter-

¹⁷ Andelen personer med utländsk bakgrund i de villadominerade stadsdelarna Sunnersta och Vårdsätra var 1991 ca 8%. Av dessa tillhörde endast 13% kategorin "icke europeiskt mönster", enligt den operationella indelning som använts i kapitel 4.

¹⁸ Detta framgår klart av intervjuerna med svenskfödda gottsundabor som bodde i området Valsätra och gärna ville göra det förtydligandet. Även invandrade personer som intervjuades ville markera skillnaderna mellan Valsätra och resten av Gottsunda. Trots att området "Södra Valsätra" i sin helhet består av hyreslägenheter i flerbostadshus beskrivs Valsätra, av nästan alla intervjuade, som ett högstatusområde, eftersom de andra tre delarna dominerar av småhus. En intervju person som bodde i ett av Gottsundas perifera område, officiellt benämnt Södra Gottsunda, ville i stället kalla det för "Norra Sunnersta".

Figur 5.1 Gottsunda stadsdel med angivna NYKO-områden.

vjuerna genomfördes.¹⁹ Gottsunda är en med uppsalamått mätt ganska stor stadsdel. Förorten har dessutom en urban struktur som liknar den som en stad i en större skala kan tänkas ha. Bland annat finns ett administrativt och kommersiellt centrum, där trafiknätet, som väl täcker hela området, konvergerar. Runt om i förorten finns ett antal differentierade bostadsområden med sinsemellan varierad socio-ekonomisk status. Stadsdelen Gottsunda kan definieras som en mer eller mindre sammanhängande svensk förort, ett lokalt samhälle med andra ord. Förorten Gottsunda är som en liten stad i sig och, som det går att spåra ur dess invånares berättelser, var man bor i denna spelar stor roll för de individuella boendeerfarenheter skilda invånare har. Just denna karakteristiska geografiska interna variation gör det möjligt att tala om inte bara "ett Gottsunda", utan om flera.

Stadsdelens interna differentiering

Det finns två stora områden i förorten Gottsunda som man direkt kan förknippa med den dominerande bilden av miljonprogrammet. Dessa är Bandstolsvägen (eller södra Valsätra) och Stenhammarsparken. Resterande områden är antingen dominerade av småhus eller blandade små- och flerbostadshus. Tabell 5.2 innehåller en sammanfattning av Gottsunda olika kvartersområden med avseende på bostadsmarknadsstrukturen. Största delen av bostadsbeståndet i stadsdelen utgörs av hyreslägenheter i flerbostadshus. Bara 18 procent av lägenheterna består av små hus och hela 66 procent av alla bostäder är hyresrätter. Stadsdelen, som till största delen byggdes efter 1960, är dessutom ganska ung. Det enda området inom stadsdelen, som har en någorlunda gammal bebyggelse, är norra Gottsunda, där 30 procent av bostäderna, i sin helhet villor, byggdes före 1960, och som just därför brukar kallas "Gamla Gottsunda".

Även den etniska fördelningen är allt annat än homogen i stadsdelen Gottsunda. I föregående kapitel diskuterades stadens rasifiering i termer av två olika mönster. Befolkning med utländsk bakgrund i Uppsala tätort delades in – beroende på om deras bosättningsmönster liknade den i Sverige födda befolkningens eller ej – i "europeiskt mönster" respektive "icke europeiskt mönster". Om vi

¹⁹Nyckelkodområden är kommunens egna administrativa och statistiska områden, vilka SCB använder för aggregering av data. Dessa enheter är även kända som sexsifferområden.

Tabell 5.2 Bostadsmarknadsstruktur i stadsdelen Gottsunda, 1990.

Område	Total lägenh.	% småhus	% allmännyttan	% bostadsrätter	% äganderätter	Trångbodda hushåll (norm 2)	% byggda 1961-91
820 Valsätraskolan	274	49,6	0,0	78,5	21,5	2,7	92,1
821 Valsätragård	218	92,2	0,0	0,0	100	0,9	99,5
822 Valsätraparken	198	98,1	0,0	0,0	100	0,0	100
823 Södra Valsätra (Bandstolsv.)	964	0,9	100	0,0	0,0	6,0	100
824 FolkeBernadotte hemmet	149	27,5	0,0	87,9	12,1	2,0	100
825 Norra Gottsunda	67	98,5	0,0	0,0	100	0,0	68,7
826 Stenhammarsparken	1447	3,6	99,9	0,0	0,1	5,6	100
827 Västra Gottsunda	475	18,5	93,5	0,0	6,5	2,2	93,5
828 Södra Gottsunda	803	22,3	38,7	54,8	6,5	3,4	100
829 Gottsunda centrum	1001	5,8	53,2	38,8	8,1	3,7	100
stadsdelen	5596	18,3	66,1	21,0	13,0	2,7	86,6

Källa: FoB 1990, tabell SAM 54.

följer samma resonemang för att klassificera Gottsundas befolkning finner vi att av de 3 762 personer som hade utländsk bakgrund, tillhörde hela 67,6 procent den operationella kategorin "icke europeiskt mönster" (tabell 5.3). Om man tittar på var i stadsdelen denna befolkning är bosatt, blir det uppenbart att den inte fördelar sig jämnt inom stadsdelen.

Miljonprogrammets Södra Valsätra och Stenhammarsparken hade 1991 en befolkning som till 46 procent hade utländsk bakgrund och av dem hamnade nästan 80 procent inom den operationella kategorin "icke europeiska mönster", medan i småhusområdena (Valsätragård, Valsätraparken och Norra Gottsunda) låg denna andel under 40 procent. Andelen med utländsk bakgrund var i dessa tre områden sammanlagt bara 10,6 procent.

Man kan således tala om en intern segregation i stadsdelen Gottsunda, vilken bland annat kännetecknas av en ojämn fördelning av såväl bostadsbestånd som de skilda etniska grupper som finns representerade. Detta betraktas tydligen som ett problem av kommunde-

Tabell 5.3 Etnisk struktur i stadsdelen Gottsunda, 1991.

Område	Total befolk.	Total utl. bakgr.	% utl. bakgr.	Därav europ. mönster %	Därav icke europ. mönster %
820 Valsätraskolan	693	143	20,6	52,5	47,6
821 Valsätragård	625	71	11,4	73,2	26,8
822 Valsätraparken	633	57	9,0	71,9	28,1
823 Södra Valsätra (Bandstolsv.)	1945	882	45,4	21,4	78,6
824 Folke Bernadotte hemmet	363	27	7,4	70,4	29,6
825 Norra Gottsunda	205	27	13,2	63,0	37,0
826 Stenhammars-parken	3113	1457	46,8	21,5	78,5
827 Västra Gottsunda	870	186	21,4	50,5	49,5
828 Södra Gottsunda	2127	535	25,2	38,5	61,5
829 Gottsunda centrum	1747	377	21,6	56,5	43,5
hela stadsdelen	12321	3762	30,5	32,4	67,6

Källa: Egna bearbetningar utifrån SCBs DEMOPAK för Uppsala kommun 1991.

lens styrande organ, som genom att försöka blanda bostadsrätter och hyresrätter i nybyggnationer ville "minska bostadssegregeringen i kommundelen". Denna uttalade målsättning har dock inte följts av några konkreta åtgärder.²⁰

Röster från Gottsunda

Det finns en mångfald i Gottsunda. Att efter att ha genomfört intervjustudien påstå att denna mångfald i första hand är etniskt betingad vore en banalitet. Mångfalden speglar människornas mångfald; varje livshistoria är unik och varje erfarenhet av Gottsunda har unika drag. Trots detta går det att bland de intervjuades berättelser, finna en rad

²⁰Enligt utredningssekreteraren Margareta Eriksson, förordade Gottsunda kommundelsnämnd i sitt remissvar över detaljplanen för området, att för den nya produktionen (1991-1994) i områdena Ulleråker och Södra Gottsunda, skulle hyresrätter och bostadsrätter uppgå till hälften vardera. Detta blev även fastighetsnämndens beslut. De bostadspolitiska reformerna från slutet av 1980-talet och början av 1990-talet och medföljande lågkonjunktur för byggnadsbranschen gjorde dock att byggföretagen begärde att få uppföra endast bostadsrätter i dessa områden. Detta beviljades av fastighetsnämnden. "Social områdesbeskrivning för Gottsunda kommun del 1993", s 14-15.

gemensamma nämnare. Individens tolkningar kan visa betydande överensstämmelse trots att deras egen livssituation och levnadshistoria skiljer sig åt. I intervjuanalysen har jag försökt arbeta med båda dessa övertygelser, nämligen att varje individuell historia är unik och avhängig den konkreta uppsättningen av erfarenheter och att det samtidigt finns gemensamma nämnare som gör att folk med olika kulturella, etniska eller klassmässiga bakgrunder, vid liknande erfarenheter, kan dra liknande slutsatser. Följande rubriker sammanfattar de tankegångar som intervjuresultaten strukturerats kring.

Vi valde ingenting!

Ett viktigt intervjuämbete handlade om sättet på vilket de intervjuade hade kommit till Gottsunda. Hade de kommit dit frivilligt, hade de prioriterat just Gottsunda framför andra områden, eller hade de snarare drivits dit på något sätt? Svaren var varierande. De flesta kände att de aldrig haft någon möjlighet att välja boende. Bland de som hade kommit till en flyktingförläggning hände det att de alltsedan första tiden till intervjutillfället, antingen hade blivit "tvingade" eller inte haft något alternativ. Detta på grund av att de behövde en bostad omgående och inte kunde vänta tills det blev någon ledig någon annanstans än i Gottsunda. I flera fall påpekades att "det var socialassistenten som ordnade lägenheten".

Det fanns ändå några intervjuade som ansåg sig ha valt att bo i Gottsunda av flera skäl. Detta skedde dock i regel inte från början utan först när möjligheten "att välja" dök upp. Vid intervjutillfället hade Anita bott i Sverige i 14 år, hade en bra ekonomisk situation, och i Iran hade hon tillhört övre medelklassen. De kunde "välja" ansåg hon, och köpte en bostadsrätt i södra Gottsunda, där de stannade. Ändå ville de flytta i framtiden. När de kom till Sverige, flyttade de direkt till Uppsala och Gottsunda. De hyrde en lägenhet i andra hand med tre rum och kök. De hade släktingar i Gottsunda och det var de som hittade lägenheten åt dem. Hon förklarar att de valde Gottsunda eftersom "det var väldigt viktigt för dem att bo nära sina landsmän".

Andra upplevde det som att det snarare var en tillfällighet att de kommit att bo i Gottsunda. Antingen så fanns det lediga lägenheter just där och just vid den tidpunkt de behövde en bostad, eller också var det släktingar och bekanta som ordnade en bostad.

Georg och Karina, båda forskare, kom till flyktingförläggningen i

Oxelösund. Efter några månader i Sverige dök det upp ett tillfälle för Georg att ingå i en forskargrupp i Uppsala, så de flyttade. Deras assistent på förläggningen ordnade en lägenhet om tre rum och kök i ett av Gottsundas höghus. Detta tyckte de inte om från början, men det fanns ingen annan ledig bostad som skulle passa en trebarnsfamilj i Uppsala, fick de till sin skepsis höra. Karina berättar att de med tiden vant sig vid lägenheten, dock i mindre utsträckning vid området:

"(...) när man kommer hit så vet man ingenting och sedan ser man hur det är, och då blir det bara att konstatera: "här bor jag". Jag tror inte att man kan välja."

Pablo är arbetare och kom till Gottsunda eftersom han flyttade ihop med en kvinna från Finland, som bodde där. Innan dess hade han bott i flera studentkorridorer. Pablo var dock inte studerande och kände sig lite utanför. Att flytta till Gottsunda var för honom en positiv erfarenhet.

"(...) jag upptäckte att min värld, den som jag hade på Sernanders väg och i Rackarberget, inte hade någonting att göra med vad jag sysslade med, eftersom där är det bara studenter som bor. Tänk dig, jag bodde i en korridor där det fanns(...) alla studerade och jag gick till jobbet varje dag. Det var två helt skilda saker. Till exempel att det var så mycket oväsen och att de jämnt hade fest, (...) på onsdagar, och jag som måste gå upp tidigt för att gå till jobbet. Det var inte min värld. När jag kom till Gottsunda insåg jag att det fanns ett samband mellan folk här och vad jag sysslade med. Jag måste säga att jag trivdes bättre i Gottsunda, dels för att det fanns fler invandrare och dels för att det fanns fler arbetare. Jag har märkt att Gottsunda inte har något bra rykte men jag känner mig mer hemma här."

Vi frågade om detta kan tolkas som att han sedan stannade i Gottsunda för att han ville?

"Det är inte så. Det handlar inte om att man gillar eller inte gillar området. Det finns andra områden än Gottsunda som jag tycker mycket mer om. Problemet är att det är mycket lättare att få lägenhet i Gottsunda, och då blir det så att man accepterar. Men jag är medveten om att svenskarna pratar om(...) "var bor du någonstans? I Gottsunda. Då blir det någon sorts (...) fördomar."

Att ha kommit till Gottsunda var för flera av de intervjuade en tillfällighet, men samtidigt enda alternativet. Sima berättar om sin ankomst till Gottsunda.

"Vi hade en släkting som hade fått den här lägenheten men ville inte flytta just då. Vi skrev på andrahandskontrakt först för tre månader och efter de tre månaderna fick vi skriva på förstahandskontrakt med Uppsalahem. (...) Just

på den tiden var detta enda möjligheten. Det var inte så lätt att få en lägenhet i Uppsala. (...) Vi tänkte inte mycket på området utan vi var glada för att vi hade fått den här lägenheten så vi kunde flytta till Uppsala. Dessutom kände vi inte Uppsala så bra för att kunna välja mellan olika områden."

Ahmad räknas också bland dem som fick lägenheten via släktingar och bekanta.

"Min bror kom först och fick en lägenhet i Valsätra. När mamma kom till Sverige bodde hon i ett par veckor tillsammans med min bror och sedan sökte de lägenhet och det tog bara två eller tre veckor för henne att få en lägenhet i Valsätra, på Bandstolsvägen. Det var så att ingen av oss hade sökt om att bo i Gottsunda och själv var jag den sista i familjen som flyttade till Gottsunda. Jag hade inte valt att bo i Gottsunda fast mina närmaste släktingar bodde här. (...) När jag gick till Uppsalahem och sökte en större lägenhet hade jag lite bråttom och ville ha en bostad omgående. Då sökte jag i det område som fortast gick att få lägenhet i, och det var naturligtvis Gottsunda i första hand och Valsätra i andra hand."

Niloufar fick först bo i radhus. I Iran var hon van vid att bo i villa och det kändes bra i radhuset. Men efter ett tag fick hon flytta och då blev det till en lägenhet i höghusen på Bandstolsvägen i stället. Hon var besviken och försökte byta bostad men det gick inte. Gottsunda har hon däremot ingenting emot.

"När jag kom till Uppsala fick jag först bo tillfälligt i ett radhus. När jag sökte bostad kände jag inte till de olika områden i Uppsala. Därför angav jag inga önskemål angående bostadsområde i den blankett som man skulle fylla i. Därför fick jag den här lägenheten. Först, när jag flyttade in hit var jag mycket ledsen för att jag inte tyckte om att bo i lägenhet. Men då tänkte jag att jag kunde bo här tillfälligt och sedan flytta till en annan bostad. Jag vill fortfarande flytta men det har inte hänt någonting ännu."

Flera av de intervjuade upplevde att de av diverse myndigheter hade blivit mer eller mindre tvingade att flytta till Gottsunda. Meningen är inte i den här redogörelsen att undersöka på vilket sätt eller av vem de blev tvingade. Det som är intressant är att lyssna på personernas berättelser och försöka förstå hur de upplevde det som för många röster i debatten om etnisk boendesegregation rör sig om "ett frivilligt bostadsval". Leila uttalar sin syn på frågan väldigt tydligt, ingen har valt att bo i Gottsunda säger hon.

"Vi valde inte Gottsunda, det var de som bestämde att vi skulle bo här, vår assistent i Uppsala eller, jag vet inte, kanske Uppsala kommun. (...) Jag tror inte att de [andra invandrare som hamnat i Gottsunda] har fått välja själva, utan de har blivit placerade här. Jag tror att det är de sociala myndigheterna som bestämmer hur och var man skall bo. Från början är det de som betalar för

invandrare som inte kan språket och inte känner till alla områden. Och de vill betala förstås mindre då det är Gottsunda som har lägre hyror. Det är i alla fall min åsikt, ingen har valt själv att bo i Gottsunda."

Men med tanke på att de flesta av våra intervjuade med tiden hade accepterat placeringen och börjat trivas i Gottsunda, som Pablo redan berättat, frågade vi vidare om hon sedan trivdes i Gottsunda när de väl hade flyttat in?

"Nej, eftersom vi bor på sjunde våningen och då var min pojke bara 4 år. Det kändes så jobbigt för att vi var rädda för att vi bodde så högt upp och miljön var också konstig för oss som hade kommit från Sandviken som var finare, men så småningom blev vi vana med detta. Men det var jobbigt i början. Efter att ha bott en vecka här gick jag till socialassistenten och sade att jag ville byta min lägenhet och att vi inte kunde fortsätta att bo här men vi fick inte byta. Jag diskuterade mycket med henne men det gick inte".

Samad, Leilas man tillägger,

"Jag tror att invandrarna är rädda för Gottsunda. De blir placerade här utan att veta om detta område. Jag skrev på kontraktet innan jag hade fått se lägenheten och själva området. Invandrarna kan inte det svenska språket och kan inte söka bostad själva. Vi tyckte inte om lägenheten från början och försökte byta flera gånger. Men vi kunde inte språket och visste inte vad vi skulle göra. Därför stannade vi kvar här tills vi blev vana vid den här lägenheten. Nittio procent av invandrarna tycker inte om att bo i Gottsunda. När jag gick på svenskundervisning träffade jag en kurskamrat som var mycket ledsen för att han hade hamnat i Gottsunda. När jag frågade honom varför är du ledsen? sade han att alla inom kommunen placerade alla invandrare i Gottsunda och att där fanns varken resurser eller möjligheter. (...) Alla invandrare blir tvångsplacerade i Gottsunda och de berättar sedan för andra att det är hemskt att bo i Gottsunda och inga av de som har blivit placerade där, är nöjda med vare sig bostadsområdet eller med själva bostaden. Därför blir man rädd när man hör om Gottsundas dåliga rykte. Alla invandrare blir tvångsplacerade i Gottsunda. En del har lyckats fly och en del bor kvar i Gottsunda på grund av dåliga språkkunskaper och så."

Även Marjam kände sig tvingad att flytta till Gottsunda. Hon bodde först sex månader hos sin dotter i Södra Gottsunda och fick sedan en egen lägenhet i Sävja. Några månader senare fick hon en lägenhet i Gottsunda, mitt bland höghusen. Hon ville inte flytta till Gottsunda, hon tyckte att Sävja kändes som "Europa" men "jag tvingades av socialassistenten att flytta till Gottsunda."

Forugh likaså. Hon kom direkt till Uppsala. När hon kom till Sverige bodde hon hos sin dotter i en tvåa i två månader. Lägenheten låg i centrum. Sedan fick hon en tvåa i andrahand också ganska centralt. Det var socialsekreteraren som ordnade det. Hon bodde där i

tre månader, och blev sedan tvungen att flytta igen, den här gången till Gränby, en stadsdel i nordöstra Uppsala. Det var socialsekreteraren som "tvingade henne att flytta hela tiden", säger hon. I Gränby bodde hon i 4 månader. Efter det "tvingades hon att flytta" till ett annat område, Eriksberg. Då kom hennes man till Sverige. De bodde i Eriksberg i ytterligare två månader. Därefter, fick hon sitt första handskontrakt, den här gången i Gottsunda. Hon ville inte flytta till Gottsunda, hon ville bo nära centrum men socialsekreteraren "tvingade henne att flytta till Gottsunda". Vid intervjun bodde hon kvar i samma lägenhet.

Luisa hade också velat bo i vissa bestämda områden, men inte i Gottsunda. Hon hade sökt lägenhet i Flogsta eller Gränby. I stället fick hon en bostad på femte våningen i ett höghus i Stenhammarsparken. Hon känner sig mycket isolerad där, så hon kommer inom kort att flytta till Stockholm. Hon tycker inte om lägenheten heller.

"Den här lägenheten är ful, den har en mycket dålig planlösning med badrummet vid ingången, ett sovrum här och det andra runt väggen där borta."

Drömbostaden: en villa med trädgård

Det finns ingenting som tyder på att invandrare lättare än svenskar skulle trivas i miljonprogramområdets betonghus. Människor är olika individer med skilda livserfarenheter, vilka bestäms i samspelet mellan en rad faktorer där kön, ålder, klasstillhörighet, ras och etnicitet är några. Detta framgår bland annat av Annika Almqvists intervjuundersökning om kvinnors villkor i boende och planering. I sin studie om bostadspreferenser fann hon skillnader mellan kvinnor och män och mellan människor tillhörande olika samhällsklasser i deras motiv för att vilja skaffa sig eget hus.²¹ Trots att Almqvist enbart intervjuade "svenska" familjer finns det vissa gemensamma nämnare mellan hennes och mina resultat. De flesta intervjuade hade som bostadsideal ett hus med trädgård. Barnfamiljer ville, precis som Luisa i Gottsunda, bo i villa eller radhus, där man "genom köksfönstret kunde se barnen leka ute". Slutsatsen om att invandrarnas förväntningar inte skiljer sig från svenskarnas förväntningar om boende stämmer med en opublicerad enkätundersökning som Uppsalahem gjorde 1995, där både svenskar och invandrare i Uppsala utfrågades om sina önskemål i avseendet bostad och boendemiljö. Resultaten

²¹ Almqvist 1993.

visade att mönstren för invandrarfamiljerna stämde överens med de "svenska" familjerna.²²

I det följande sammanfattas de intervjuades ideala visioner om boendet samt känslor kring de faktiska bostadsförhållanden. Några trivs i sina betonghus, andra känner sig instängda och deprimerade. Vi frågade dem om hur deras drömbostad skulle se ut, det vill säga om de hade alla möjligheter i världen att välja sitt boende? Svaren blev med få undantag: en villa med trädgård. Vidare frågade vi om de hade några planer på att i framtiden köpa lägenhet eller hus.

Forugh har inga planer på att köpa bostad. Hon skrattar när hon får frågan och förklarar att det skulle vara omöjligt för henne att köpa bostad. Hon försörjer sig på socialbidrag och pengarna räcker inte ens till de vanliga utgifterna, menar hon. Men om hon hade pengar skulle hon vilja köpa en villa. Den behöver inte vara stor, en tvårummare skulle räcka. Men en stor trädgård, där hon kunde sitta och fika, skulle hon vilja ha. Hon skulle vilja plantera blommor och odla grönsaker där. När hon berättar om sin dröm blir hon gråtfärdig. Man ser i hennes ögon att hon inte har något hopp om att kunna förverkliga sin dröm om bostad. Hon använder ett ordspråk :

"Det är inte förbjudet att önska och det finns ingen skam i att önska. Därför kan vi invandrare önska oss saker även om vi vet att den tid då våra drömmar förverkligas aldrig ska komma."

Även Anita som bor i en rymlig bostadsrättslägenhet, önskar sig en villa med stor trädgård och att kunna ha blommor och mycket grönsaker. Hon förklarar: "Du vet att vi alla iranier tycker om att ha trädgård och odla grönsaker".

Afsaneh har varken råd eller några direkta planer på att köpa bostad men om hennes ekonomiska situation blir bättre kan hon tänka sig att göra det.

"Man kan inte spara pengar här för att köpa hus. Om mina barn kunde hjälpa mig ekonomiskt då skulle jag gärna vilja köpa en bostad här i Sverige."

I så fall vill hon ha ett litet, bekvämt hus i markplanet med en liten trädgård där hon kan plantera blommor. Men för närvarande trivs hon bra med sin bostad, framför allt eftersom huset ligger nära buss-hållplatsen, vilket är särskilt bra på vintern.

Ahmad har gått och funderat på att köpa hus och till och med haft konkreta planer. Trots att han har ett tryggt jobb och fast lön har

²²Samtal med Lars Sjögren, Uppsalahem, mars 1996.

han inte haft råd med det. Att få ett bostadslån är inte heller möjligt för honom så det enda tänkbara är att vinna pengar:

"Jag hade planer om att köpa en villa för två, tre år sedan (...) var jag intresserad att köpa en villa Sunnersta. Jag hade bestämt mig till hundra procent för att köpa den där villan om jag vann på Bingolotto eller vanligt lotteri. Men eftersom jag aldrig vann och saknade två miljoner för att köpa just den villan, så tappade jag intresset. Men jag ger mig inte. En dag kommer jag att köpa en villa."

När vi frågar honom vilken betydelse han tycker bostaden har för livskvaliteten så säger han bestämt,

"Oj oj, det är samma sak som om du frågade vad hjulen betyder för ett fordon. Det är lika viktigt men hur ska jag svara? (...) i en villa skall man känna sig trygg, man kan bo bekvämt och allting är perfekt och fint, man har alltid lugn och ro."

Ibrahim säger att han egentligen inte vill köpa hus. De som har köpt hus har förlorat massor med pengar och det lönar sig inte, menar han. I stort sett trivs han med sitt nuvarande boende men om han fick, skulle han köpa ett litet hus, kanske ett radhus. Dock skulle han inte välja ett "svenskt" område.

"För resten har jag inte pengar att köpa hus, det är bara en dröm, en överklig dröm (...) Om jag fick bo i ett villaområde skulle jag självklart må bättre, när ens bostad är finare mår man bättre, men jag skulle känna mig främmande bland alla svenskar. De är kalla, likgiltiga, och vill inte ta kontakt med oss. Jag mår bättre av att bo bland invandrare. Jag känner igen mig bland invandrare. Det är en lättnad för mig att få se andra människor som har samma problem som jag. Då känner jag mig inte ensam och övergiven. Det är inte bara jag som är hemlös, det är många som jag. Jag känner mig trygg (...) Jag vill behålla min identitet, jag vill hålla ihop med mina landsmän. Jag bryr mig inte så mycket om att bli en svensk, jag vill bo nära mina landsmän. (...) Ja, det är bra att drömma, jag har inte så stora drömmar. Jag vill bara ha ett radhus med en liten gräsmatta. Jag önskar mig ett ljust hus. Min nuvarande lägenhet är mörk och jag trivs inte här. Jag längtar efter ljus".

Niloufärs familj hade mycket bra ekonomiska förhållanden i Iran och hon var van vid stora hus. Vid intervjun bodde hon ensam med sin nioåriga dotter i ett sexvåningshus i Södra Gottsunda.

"Jag skulle vilja bo i ett hus där jag kan känna mig fri och odla blommor och grönsaker (...) det skall vara i två våningar (...) det skall finnas en pool också, fast här finns många badplatser runt omkring men jag vill ha en privat pool där jag kan bada när jag vill."

För flera av de intervjuade var tanken på att köpa en bostadsrättslägenhet i flerbostadshus främmande. Det uppfattades som något olo-

giskt att köpa en lägenhet för att sedan fortsätta betala "hyra", vilken ofta var högre än vanliga hyror. Så tyckte bland andra Sima från Iran, där hennes familj tillhörde medelklassen. En bostadsrättslägenhet ingick inte i hennes planer om framtidsbostad. Hon förklarar varför.

"(...) För att jag tycker att det är konstigt att betala en hyra som oftast är högre än den som man betalar för en vanlig hyresrätt, samtidigt som man måste betala en stor summa i förväg. Jag förstår inte vad som är meningen med bostadsrätt. Om man kan köpa ett radhus eller en villa som bostadsrätt, då tycker jag att det är okej. Men att köpa en lägenhet tycker jag är konstigt."

Men ett radhus i en bostadsrättsförening var möjligt,

"Ja det är min dröm att kunna köpa en bostadsrätt i framtiden. Den skall vara i form av villa eller ett radhus med en liten trädgård där barnen kan leka. (...) Om det skulle vara en villa skulle den inte vara så himla stor, med tre sovrum och ett extra rum som man kan använda som gästrum och kunna sitta där på kvällarna och titta på tv. Gärna en stor trädgård med fina träd och gärna ett litet äldre hus, inte så modernt."

Känns denna dröm igen?

Gottsundabilder: Gottsunda sett inifrån

Vi försökte få intervjupersonerna att göra egna beskrivningar av Gottsunda. Beskrivningarna varierade mycket beroende på en rad faktorer, inte minst det egna individuella livssammanhanget. Den del av Gottsunda intervjupersonen bodde i var icke desto mindre den tydligaste gemensamma nämnaren mellan uttalade grader av trivsel respektive missnöje.

Sima, som bor i ett höghus i Stenhammarsparken, tycker att Gottsunda kan jämföras med Rinkeby och andra rikskända invandrartäta områden. Att hon menar att detta innebär låg status och inte så trevligt boende framgår av hennes beskrivning,

"(...) jag skulle säga så här, att när man pratar med någon svensk på arbetsplatsen, så fort de frågar var bor du? och jag säger att jag bor i Gottsunda känner jag att de tar avstånd. Jag vet inte men Gottsunda har blivit som Rinkeby i Stockholm eller Rosengård i Malmö med bara invandrare som bor där, och det är inte ett bra ställe. Så fort som man säger att man bor i Gottsunda frågar folk om man får socialbidrag eller ej. Jag känner att det inte är bra. Sedan är det rätt att man skall ta kontakt med sina grannar, med svenskarna, men vi har inte så många svenskar i området. De flesta är invandrare och de svenskar som bor här är inte så trevliga. En del är arbetslösa, en del är alkoholister, en del är mentalsjuka som inte jobbar och får förtidspensioner, ensamstående mammor som röker fast de är gravida. Det är så konstiga svenskar som bor

här. Därför föredrar jag att ta kontakt med invandrare som bor här i stället för med svenskar."

Något senare ställer intervjuaren frågan om varför hon tycker att Gottsunda har dåligt rykte?

"Jag vet inte, kanske för att de flesta som bor här är invandrare och de flesta är arbetslösa och får socialbidrag, kommunen är fattig. Det har alltid varit så att alkoholister och narkomaner som har sociala problem samlats av kommunen på ett ställe och det var sån otur att det där stället blev Gottsunda, fast det inte finns några skillnader mellan Gottsunda och till exempel Gränby när det gäller hyran. En fyra rum och kök kostar lika mycket här som i Gränby. Jag tycker att Gottsunda är så fint och har en härlig natur men det har blivit så att svenskar flyttar härifrån och invandrarna kommer hit. Vanliga svenskar flyttar alltså (...) vi hade en granne som bodde på sjätte våningen och flyttade härifrån. De hade ett femårigt barn. De sade att de flyttade för barnets skull. För att barnet får en dålig barnomsorg här och för att de inte kände någon trygghet i att låta barnet leka ensamt på gården. Det finns så många barn och alkoholister som går runt omkring som vi inte känner och särskilt här som finns tio stycken höga hus som ligger så tätt intill varandra och de flesta som bor här är barnfamiljer. Det finns många barn här och många som har sociala problem. Därför ville grannarna flytta härifrån för att de sade att de inte kände någon trygghet för sitt barn här."

Sima förde samma resonemang och berättade att den känsla av otrygghet som hennes före detta svenska grannar kände, hade hon sedan en tid tillbaka själv börjat få för sina egna barn.

"Barnen är inte trygga i Gottsunda eller i det här området (...) Jag tyckte inte så för ett år sedan men nu tycker jag att det är så. Först och främst tycker jag att mina barn får dåliga vanor i Gottsunda. Det är så vanligt till exempel att barn leker att trycka på alla knapparna i hissen så att den går upp och ner och slänger vad som helst i trapphusen och i hissen och till och med har det hänt många gånger att en del kissar i hissen och barnen som skriker hela tiden. Jag känner inte att det är ett lugnt område som vi bor i. Mitt på dagen ser jag alkoholister och narkomaner som går runt i området och man vet inte vad som kan hända här. (...) Jag trivdes jättebra innan mina barn började på dagis. För att som jag sade är detta ett fint område med fin natur och man har ett väldigt fint centrum här också. Men sedan, när barnen började växa och gå ut och leka och gå på dagis, kände jag att detta inte var ett område som en familj vill bo i."

Joanna tycker att allt i Gottsunda är bra, förutom att man har placerat så många invandrare på samma ställe:

"Det enda jag tycker inte är så bra är att de placerat så många invandrare på ett ställe. (...) Det finns nästan inga svenskar alls! I hela det här området, i alla husen, finns det väldigt få svenskar, och de svenskar som finns, de har sociala problem. (...) min granne, hon har narkotika- och alkoholproblem. Hon skriker hela nätterna och gråter. Andra kan inte klara sig utan någon assistent."

För att sociala kontakter mellan olika "kulturer" skulle fungera tycker Joanna att det borde finnas en jämn representation av olika grupper i varje område, annars blir det "en grupp som styr".

"Man får aldrig kontakt med svenskarna, de blir rädda för så många invandrare, de känner sig som en minoritet här. De flyttar eftersom de inte vill vara minoritet i sitt land, och sedan måste man anpassa sig till så många kulturer. Om vi får några av en kultur, några av andra, några svenskar, om de blir jämna, skulle man inte märka så mycket eller så starkt, att de är olika. (...) Varför ska man ha ett hundra araber eller ett hundra bosnier på ett ställe. Varför en grupp måste vara så stark och känna sig dominerande där och styra hela området?"

Joanna lever ganska isolerad. Hon har i princip inga kontakter med grannarna. Hon har en släkting som hon egentligen inte trivs så mycket med och därför undviker. Hennes värld består av familjen. Hon går inte ut så mycket och släpper inte ut barnen att leka själva, hon vågar inte. Hon upplever området som hotfullt och när vi frågar henne om det är någon speciell del som är farlig så svarar hon:

"Hela Gottsunda är jag rädd att gå igenom sent på kvällen. Jag vågar inte gå ut när det är mörkt. Det finns inte ett enda område här där det inte finns invandrare, och de är från olika länder, från olika kulturer, har olika uppfattningar. Svenskarna också, de som är alkoholister som bor här. Annars så tycker jag att området är bra, det finns allt, skolor, vårdcentral, affärer, det finns allt som behövs, och det är vackert också, naturen är fin, det är fint. Men det är så koncentrerat med invandrare. (...) de måste reparera hela tiden. De på andra sidan, det höga huset, satte upp en ståldörr eftersom de inte orkade fortsätta att laga den hela tiden. Här, hon som är alkoholist, hon jobbar aldrig. De tog hennes barn ifrån henne till ett fosterhem. Jag såg bara en flicka, en av dem, hon var väldigt söt, hon är också vacker, men hon har sociala problem, det syns, men hon är mycket bättre än de andra, de andra behöver hjälp. Hon klarar sig själv."

Bilden av Gottsunda är alls inte entydig. Anita har också medelklassbakgrund men bor i en fin och stor bostadsrätt i Södra Gottsunda. Hon behöver inte vistas i Joannas kvarter och har en annorlunda bild av Gottsunda. Hon tycker att hon kan röra sig fritt i Gottsunda, utan någon rädsla. "Det är löjligt att vara rädd i Gottsunda. Här är man helt trygg!"

Forugh bor i höghus i Norra Gottsunda och liksom Joanna upplever hon området som hotfullt: Men faran kommer för henne inte från området, utan utifrån. Gottsundaborna är utsatta för rasistiskt hat. Hon är orolig för att man samlar så många invandrare i ett och samma område dit rasister kan komma och attackera dem.

"Området är trist med sina höga byggnader. Man känner sig instängd. Rasister kommer från andra områden till Gottsunda, slår sönder glasen och ytterdörren. Jag har själv sett dom. Det är inte invandrare. De har slagit sönder busshållsplatsglasen många gånger. Därför används annat material än glas nu".

Jämförelser mellan Gottsunda och andra bostadsområden förekom även med avseende på områden utanför Uppsalas gränser. Afsaneh, som har barn i Stockholm uttalar sig om Gottsunda i relation till förorten Tensta.

"Jag tycker att Gottsunda har en bättre miljö än Tensta, mycket bättre till och med. Men Rinkeby är ännu värre, det är odiskutabelt. Jag har aldrig varit i Rinkeby men har hört mycket om detta område. Men min son bor i Tensta, han har sökt bostäder i andra områden för att flytta från Tensta. Förra veckan hade han tittat på en lägenhet i södra Stockholm. (...) här är det mycket bättre än övriga områden i Uppsala."

Hon är väldigt nöjd med Gottsunda och bor intill centrum. Busshållplatsen ligger precis utanför huset och hennes barn, som nästan är hennes enda umgänge, bor inte i Gottsunda. Därför säger hon att hon inte känner till andra områden i Gottsunda men hon tror att det är bra överallt.

"(...) jag tycker inte att det kan finnas några nackdelar [med att bo i Gottsunda]. För att jag är för det mesta hemma där jag trivs bra. Den största fördelen är köpcentrum som ligger så nära med bank²³ och vårdcentral och olika busslinjer som går härifrån. Det spelar ingen roll när man kommer och går för att det alltid finns bussar. Så jag tycker att allt är bra här. Ibland under stora helger till exempel jul och sådant är det mycket högt ljud som är besvärligt."

Det hände att personer som tidigare varit negativt inställda till Gottsunda hade ändrat sig efter en tid i bostadsområdet, som Ahmad. För honom är inte närheten till invandrare ett problem, utan snarare en fördel,

"Det som jag tidigare hade hört om Gottsunda gjorde att jag inte gärna ville flytta hit. Men de saker som jag hade hört var inte sanna och nu tycker jag att det är en lugnt område, mycket lugnare än vad det var förut.(...) Många bussar, många invandrare bor här så man känner sig inte isolerad, även om man inte umgås med landsmän men man har ändå en känsla av att de är mina grannar."

Trots att han är väldigt nöjd med sitt område, som består av trevåningshus, kan han se skillnader jämfört med andra områden i Gottsunda. Han tycker att de sämsta är höghusområdena på Bandstolsvä-

²³Sparbankskontoret i Gottsunda centrum lades dock ner under 1995, trots invånarnas protestinlägg i den lokala pressen.

gen och i Stenhammarsparken. För någon som Said, som bor hyresradhus i Södra Gottsunda, är det mesta bra, förutom mörkret.

"Området är fint och lugnt. Här bor det lika många invandrare som svenskar. Det är parhus och det är bra med lekplatser. Området är grönt. Det tar 10 minuter att promenera till Gottsunda centrum. Vi brukar handla i Gottsunda centrum. (...) På sommaren är det varmt. Det är jättemörkt, man känner sig instängd här."

Niloufär bor i höghus på Bandstolsvägen. Det verkar som om hon känner sig kluven, naturen är så fin, men området kan vara besvärligt ibland,

"Det finns folk här i området, ibland när jag skall plugga då hörs att barn skriker och leker och springer här och där och det är besvärligt för att jag inte kan koncentrera mig. Men här finns det en fin natur. Det vore bättre om det inte var så höga hus och så många lägenheter här. Men över huvudtaget är jag nöjd och har inte några klagomål om området (...) Jag tror att vi har den finaste naturen här i Gottsunda. Jag har en bekant som har flyttat från Gottsunda till Salabackar, där de har en mycket fin lägenhet men inga naturområden runt omkring. Det finns bara hus och lägenheter, inga skogar och inga gröna områden. Jag tycker naturen är unik i Gottsunda. Det enda problemet här är att det finns mycket folk här och de svenskarna som bor här är inte lika de andra svenskar som bor i andra områden."

När Niloufär berättar om sina grannar kan man förstå mer av hennes vardagsmiljö och då låter det nästan märkligt att hon inte har så mycket "klagomål", som hon säger.

"Jag umgås inte med mina grannar men i den här våningen bor en svensk ensamstående man som är mycket tyst, mitt emot min lägenhet bodde en man som var både alkoholist och narkoman och polisen har varit här ett par gånger och till sist tog polisen honom härifrån, han hade barn också men jag vet inte vad som hände med barnen men i alla fall, han flyttade härifrån för två år sedan och lägenheten är fortfarande tom. Nu för tiden bor det tre familjer på den här våningen och de andra två lägenheterna är lediga. De som bor ovanför är mycket livliga, så livliga att det oftast blir svårt att sova".

Gottsunda som multikulturalismens arena?

Boende och integration

Multikulturalism, som tidigare diskuterats i avhandlingen, har lyfts upp som ett samhällsprojekt där för givet tagna kulturella skillnader mellan olika etniska grupper skulle tas tillvara.

Dock har multikulturalism inte tillfört minoritetsgrupper några bättre levnadsvillkor i de länder där projektet tagits in i den politiska dagordningen samt i officiella diskurser om Den Andre. Sverige är

inget undantag.²⁴ Om man ska nämna något som intervjupersonerna, oavsett var i Gottsunda de bodde, upplevde som genomgående positivt var detta tillgången till serviceutbud. "I Gottsunda finns allting", var det flera som uttryckte det. Särskilt omnämnt var de goda bussförbindelserna och att allt man behövde handla i princip fanns där. Trots denna positiva bild av serviceutbudet i området hade nedskärningarna i de kommunala tjänsterna inte passerat obemärkt för intervjupersonerna.

Enligt alla hade besparingarna påverkat servicekvalitén. Besparingarna har gjort att kvalitén i undervisningen sjunkit och hemspråksundervisningen påtagligt försämrats var det flera som tyckte, "för många barn och för lite personal". På vårdcentralen var det långa väntetider. Inom socialförvaltningen hade atmosfären blivit hårdare, "man vill inte gärna komma under normen för att undvika komma dit och söka socialbidrag". "Det finns personal där som är mycket hårda mot invandrare och de verkar tycka att alla invandrare är lika", var det någon som uttryckte det som flera andra påpekade.

När det gäller boendet och dess betydelse för de sociala relationerna i just det här området, som oftast kallas för multikulturellt, var erfarenheterna skilda. Några intervjuade hade förståelse för de svenskar som flyttar på grund av en bristande kvalitet i utbudet av kommunala tjänster, i synnerhet skola och barnomsorg, och även för att det finns "många invandrare i området", som de uttryckte det. Vid flera tillfällen sade intervjupersonerna att "det är svårt att umgås med varandra när man kommer från olika kulturer".

I praktiken visade det sig emellertid att de intervjuade faktiskt ofta umgicks över "kulturella gränser", ibland med grannar men vanligast med före detta kurskamrater eller arbetskamrater. Språket framgick ändock oftast som det viktigaste hindret för kontakten över nationalitetsgränserna. Något som nästan alla intervjuade höll med om var att den svåraste gruppen att umgås med var svenskarna.

Samad kom från Iran 1989. Han läser på universitetet. Han och hans fru och son bodde i ett höghus i Stenhammarsparken. Intervjuaren frågar honom:

Tycker du verkligen att Gottsunda är ett "problemområde" eller är det bara ett rykte som går runt?

"Det är två olika saker. Först är det så att det finns många arbetslösa i Gott-

²⁴Molina & Tesfahuney 1994c.

sunda, vilket gör att Gottsunda blir ett ekonomiskt problemområde. Det andra är att folk från olika länder och med olika kulturer bor i Gottsunda vilket i sin tur skapar kulturkrockar och många konflikter."

Har du varit med om någon konflikt här i Gottsunda?

"Inte med invandrare, utan det är mest svenskarna som är problematiska. Ett barn som bor på fjärde våningen förstör hissen jämnt. Eller alkoholister som bor i Gottsunda och dricker och skriker på gatorna är svenskar. Invandrare som bor här känner sig inte hemma här, de känner sig inte trygga. Därför är de mycket försiktiga med vad de gör för att undvika konflikter."

Samad ser väldigt tydligt att Gottsunda drabbas av en besparingspolitik som haft speciellt hårda konsekvenser för området. Han refererar till de första stora besparingar som leddes av dåvarande ordföranden i kommundelen.

"Den nya kommundelschefen började sitt arbete med syfte att spara så mycket som det bara går, därför har skolan drabbats hårt av hennes besparingar. Invandrarna har också drabbats mest av hennes besparingar för att hon kan inte göra samma sak i andra kommuner där inga invandrare bor. Jag tycker att Gottsunda har drabbats mycket mer än de andra områdena."

Leila känner att det är lättare att ta kontakt med andra iranier än med "folk från andra länder". Efter ett tag visar det sig att hon menar att det som känns svårt är att ta kontakt med svenskar:

"När det finns områden, som har ett bättre rykte än Gottsunda, med bättre miljö, bättre skolor och barnomsorg och överhuvudtaget bättre möjligheter att bo då är det klart att folk vill flytta dit och bo där. Men jag tycker att det är svårt att lära känna folk från andra länder. När jag träffar en person från Iran räcker det bara om jag tittar på honom/henne för att veta från vilken klass han/hon är och jag vet hur ska jag umgås med den där människan, jag känner till alla gränser för att prata med den här personen. Men när jag träffar en svensk hör jag bara vad han eller hon säger men jag kan inte alls bedöma vem han eller hon är, jag vet inte vad jag skall säga till honom eller henne, om vilket ämne skall jag prata med den här personen så att det skall bli rätt sagt. (...) Jag måste vara försiktig hela tiden för att inte göra honom/henne besviken när jag pratar. Det är därför mycket lättare att umgås med iranier för att man känner till den iranska kulturen och känner sig tryggare när man pratar med en landsman än med en svensk som har en okänd kultur."

Parvaneh bor i ett bostadsrättsparhus. För henne spelar boendet en viktig roll för det sociala umgänget och reproduktionen av klasskillnader.

"Från början när vi flyttade till Sverige hade vi hela tiden hört att det inte fanns några klasskillnader i det svenska samhället. Men så var det inte. Var man bor bestämmer ens klassnivå, man tenderar att umgås med vissa perso-

ner, barnen umgås med vissa barn, barn som bor på Stenhammarsvägen går i samma skola och samma simhall som våra barn på Malmabacke. Barn som bor på Norbyvägen har andra resurser som andra barn på Malmabacke och Stenhammarsvägen inte har. Så jag tycker att bostad är avgörande för livskvalitet."

När vi frågar henne vad boendet innebär för invandrarnas integration drar hon paralleller med andra länder. För henne är språkinläring och träning via socialt umgänge med infödda personer en mycket viktig faktor i integrationsprocessen. Hon menar att Sverige är enda landet där invandrare inte kan prata landets språk och att detta beror på dåliga kontakter mellan svenskar och invandrare.

"Om man bor i Frankrike då umgås man med sina grannar och detta gäller också i Holland och England. Man säger att engelsmän är kalla och går inte att umgås med men det stämmer inte. Men svenskarna är både kalla och blyga. I USA och Kanada hälsar alla grannar på varandra, men här hälsar vi aldrig på vår granne som vi bor vägg i vägg med. Vi hade en annan granne som flyttade härifrån, mannen var från Polen och kvinnan var svensk men vi umgicks mer med dem. Man måste kunna umgås med folk från andra kulturer för att kunna lära känna deras kultur. Jag vet inte hur det är i andra områden, men här på Malmabacke har jag inte sett att grannar umgås med varandra. Jag tycker att varje person skiljer sig från andra personer och detta gör att inget område är det andra likt just därför att det är olika personer som bor där. Det svenska språket är det svåraste språket i hela världen. Oavsett var man bor i övriga delar av världen kan man lära sig språket fortare men detta gäller inte i Sverige och svenska språket (...) jag kan inte använda min svenska för att jag inte har kontakt med svensktalande."

Forugh är arbetslös vilket hon är mycket missnöjd med och säger därför att hon är väldigt ledsen för att hon inte kan skaffa sig ett jobb som kan göra henne "fri ifrån beroendet av socialbidraget". Hon berättar att hon känner sig föraktad och förödmjukad av socialassistenternas sätt att behandla henne.

När det gäller betydelsen av bostaden för livskvaliteten och integration, säger hon att det är självklart att hon önskar att bo i fina områden, "som rika svenskar gör", som Valsätra till exempel, men hon skulle ändå känna sig ensam och isolerad där. Hon tycker inte att bostaden spelar så stor roll i kontakten med svenskar, om viljan att umgås inte finns, men hon skulle må mycket bättre av att bo i ett fint hus och i ett finare område,

"Vad har vi att prata med svenskar om? Kan vi prata om krig, om bomber? De skulle inte förstå mig. Våra erfarenheter är helt olika, jag skulle inte förstå dem. Vi är främmande människor och var och en bor i sin egen värld och har

sina egna problem." Hon skrattar och säger "om svenskarna inte ens vill umgås med mina barn, hur skulle de kunna vilja umgås med mig?"

Afsaneh bor i en mer etniskt "blandad" del av Gottsunda, nära Gottsunda centrum. Hon trivs verkligen där och för henne kan det vara svårt att förstå att en svensk tycker att det är för många invandrare i området.

"Ja, jag trivs här, jag träffade en svensk kvinna i bussen, hon frågade mig om jag trivdes i Gottsunda och jag svarade ja. Sedan sade hon att hon inte trivdes i Gottsunda för att det fanns många invandrare här och att det var mycket bråk och otrevliga händelser. Men eftersom jag själv inte går ut så mycket då ser jag inte alla de där saker som hon pratade om."

Ahmad berättar att han varken träffar folk från sitt eget land eller från andra länder.

"Folk från olika nationaliteter träffar jag inte. Det är faktiskt en mycket stor nackdel, inte bara i Gottsunda, utan även i andra områden att man inte har umgänge med folk. Om jag inte hade mina släktingar här i Uppsala, min mamma och mina syskon, då skulle jag vara helt isolerad. Efter de sju år som jag har bott i Sverige finns det massor med små saker om den svenska kulturen som jag inte kan, och jag har fortfarande problem med språket. Och eftersom jag bor i Sverige och till och med är svensk medborgare då borde jag veta mycket mer om den svenska kulturen. Jag har till och med försökt flera gånger att ha umgänge med arbetskamraterna, men innan det börjas, tas det slut. Det är faktiskt synd att det är så att man känner sig isolerad och utanför (...) Efter 7 år har jag inte ens sett julbordet till exempel. En svensk kompis till mig bjöd mig och mina barn hem till sig, då var det 1993. Men det hände någonting så han fick åka bort från Uppsala, så han ringde och bad om ursäkt. Det var mitt enda tillfälle och jag missade det. Men det händer mycket sällan att man träffar såna människor som gärna vill bjuda en invandrare hem till sig och under en sådan viktig helg. Det var inte bara att han ville bjuda mig hem, utan han ville säkert presentera sin kultur för oss. Det är i dessa högtider som julafton och midsommarafton, då alla är glada, äter god mat, umgås med varandra, går till sina släktingar och har det bra tillsammans, då det är den värsta tiden för mig. Glädjen är lika med noll, det kanske känns så för de andra invandrarna också? Under sådana dagar känner mig så ledsen, jag säger till mig själv, nej det här är inte mitt land, det är inte min kultur, vad gör jag här? Vad är jag för människa? Var bor jag? Varför har jag ingenting kvar i hemlandet och ingenting här heller? (...) Jag har i alla fall hamnat i ett kallt land med kalla människor."

Niloufar umgås inte med någon i Gottsunda berättar hon:

"Nej, det är bara min väninna som bor i Gamla Gottsunda, vi träffas ibland i mån av tid, för att hon jobbar varje dag till klockan sex, och på helgerna hinner vi inte träffas mycket. Annars har jag två eller tre andra svenska kompisar som jag brukar umgås med, men inga iranier, jag umgås inte med några ira-

nier. (...) Men jag umgås för det mesta med mina svenska väninnor och det som är intressant är att det är mest de som vill umgås med mig och kontakter mig. De tycker mycket om iransk mat och de lagar också mycket god mat, och jag tycker att det räcker med två eller tre goda vänner för att mer hinner man ju inte med."

Trots att hon umgås med svenska väninnor känner hon sig som en främling:

"(...) här i Sverige är jag alltid en främling och jag känner mig inte trygg här, jag är trygg i den meningen att ingen kommer och trakasserar mig för att mitt hår syns eller så. Men jag känner att jag inte är värd här. I Iran jobbade jag som revisor i ett utländskt företag. Men här i Sverige har jag bara läst språket hela tiden."

Hon märker att det finns stora klasskillnader i Sverige, fast det blev en överraskning för henne när hon upptäckte det.

"Det finns klasskillnader, tyvärr. Jag trodde inte att Sverige skulle se ut som Teheran med olika klasser i samhället. De svenskar som man träffar här i Gottsunda är ju annorlunda, med hänsyn till det sättet de klär sig och hur de betar sig. Till exempel de som står vid Gottsunda centrum och dricker öl och pratar högt. Eller när man ser krossade flaskor på gatorna och vid busshållplatser. Man ser inte samma sak i övriga delar av stan. Jag har hört från en väninna att berusade män brukar komma och knacka på hennes dörr mitt på natten, men jag har själv aldrig varit med om sådana händelser. Men berusade personer som dricker jämt och pratar högt och skriker finns det alltid i området och vid Gottsunda centrum, och jag vågar inte skicka min dotter ensam till affärerna."

Sima tänker på hur hennes barn kommer att få det om de växer upp i Gottsunda och tror att det är bättre att bo i mindre städer där den "svenska kulturen" visar sig tydligt,

"För att vi har en kultur och svenskarna har en annan kultur och i en mindre stad får barnen bara familjens kultur och de svenskar som man har kontakt med. Men ett problem som jag har här är att barnen ser oss här hemma och när de går ut träffar de folk från olika länder med olika kulturer men inga svenskar. Detta tycker jag att är problem för att barnen inte kan lära känna det svenska samhället. De kommer att lära sig en kultur som varken är svensk eller iransk."

Pablo som är tämligen nöjd både med Gottsunda och med sitt boende, tycker som många andra att de viktigaste sociala kontakterna knyts vid arbetsplatsen och inte i bostadsområdet, men inte ens där är det problemfritt och klimatet har hårdnat för invandrare.

"Arbetsmiljön är jobbig för invandrare (...) när man kommer i kontakt med sina arbetskamrater är språket fortfarande ett hinder i de vardagliga relationer med svenskar. Det har blivit en accentuerad rasism. Till exempel vid kafferas-

ter pratade man förut om solidaritet med våra hemländer, mot Pinochet och så vidare. Detta pratade vi om trots vår dåliga svenska. Samtalet vid kaffet i dag handlar om att det kommer för många invandrare, och det säger de till mig, jag är ju den enda invandraren på jobbet. De kanske har börjat se mig som en svensk men de pratar emot de svarta, de från Bangladesh, jag har faktiskt brutit ihop. (...) En gång var jag tvungen att säga det, när en arbetsledare sade att invandrare inte kunde prata svenska, svarade jag att nu, när det finns arbetslöshet säger de så där men för femton år sedan var det bara invandrare som jobbade som städare. Men i dag måste de kunna svenska! För femton år sedan, när de anställde en invandrare frågade de inte ens i fall man kunde säga hej, det enda viktiga var att kunna röra moppen. Men i dag är vi krävande och vill att städaren ska ha gymnasiekompetens och tala bra svenska, att de skickar städaren att göra rent mattan och han gör vad som helst annat, okej, det kanske de har rätt i, men att göra rasism med det är en annan sak. (...) Vad de säger på TV påverkar vad folk sedan säger på arbetsplatserna, att det kommer så många invandrare, att de lever på socialbidrag, med mera, med mera."

På vilket sätt kan multikulturalismen i det mångetniska Gottsunda vara funktionell för invandrarna själva om nedskärningarna i området känts så påtagligt av invånarna, om umgänget inte blir mer intensivt och om dessa invånare känner sig mer eller mindre pressade, ja, till och med tvingade till att bo i just detta område? En tänkbar positiv effekt med etnisk boendekonzentration är att invandrare i dessa område skulle kunna få bättre förutsättningar för vissa kommunala tjänster, som hemspråksundervisning, tolkservice och tvåspråkig personal.²⁵ Dock, enligt de här erhållna vittnesmålen, uppnås inte en effektiv och specialiserad service till just invandrarbefolkningen i Gottsunda, utan denna känns snarare kränkande av mottagarna själva. Hemspråk och särskild hjälp med det svenska språket upplevs som bristfälligt. Mottagandet på Socialförvaltningen beskrivs som "hårt".

Multikulturalismen blir i konfrontationen med invånarnas berättelser bara tomma ord, en närmast innehållslös retorik. För att det ska ha någon betydelse för invandrarbefolkningen måste multikulturalismen bli något mer än en exotisk blandning av "färger" och "matkulturer". "Det är hög tid att rensa i diskussionen om det mångkulturella samhället", säger Margareta Grape, ansvarig för integrationsenheten i Stockholms stad. Med den starka fokuseringen på etniska olikheter har de sociala klyftorna hamnat i skuggan. Multikulturalismen, som har sitt viktigaste fäste i USA har inte ändrat

²⁵ Andersson & Molina 1996, och Sangregorio 1984.

samhället utan snarare skapat det som man kan kalla en "etnisk federalism". Den har inte lett till integration utan till en atomisering av samhället, där principen om alla människors lika värde och rättigheter inte längre upprätthålls.²⁶

Det fanns vid intervjuerna ingen uttalad fråga om mångkulturalismens betydelse men en stor del av intervjuerna kretsade kring de frågor som dess retorik grundar sig på. Ordet multikulturalism användes inte av många av de intervjuade och vi frammanade det inte heller, men i de fall det förekom verkade inte dessa uppleva det som något som har tillfört invandrarna särskilt mycket.

Är det då möjligt att det kommunala serviceutbudet i Gottsunda tenderar att anpassas till dess kundunderlags "kulturella bakgrund", på så sätt att man exempelvis inte behöver vara så noga med kvalitén när det är invandrare som ska tas emot? Det är en spekulatión, men det motsatta, nämligen att befolkningen skulle uppleva några speciella fördelar, någon positiv särbehandling med att bo i ett "multikulturellt" område var det ingen som uttalade sig om. De uttalade fördelar med koncentrationen av vissa invandrargrupper till bestämda bostadsområden har enligt de intervjuade snarare lett till en försämrad tillgång till samhälleliga resurser. Som Sima uttryckte det med egna ord:

"Ett mångkulturellt samhälle är jättebra men bara för svenskarna eftersom de redan har en egen bestämd kultur. De är majoritet. Men vi är minoritet och det är svårt för barnen att veta vad som är rätt och vad som är fel. Kanske när barnen växer kan de själva välja att bo i ett sådant område men nu tycker jag att det är lite besvärligt."

Slutkommentarer

En första reflexion utifrån rösterna från Gottsunda är, liksom flera liknande studier av lokala samhällen visar, vikten att ta till vara den lokala befolkningens erfarenheter i lokalpolitiska program och planeringsprocesser. Det finns en enorm massa kunskap och erfarenheter hos alla människor och ingen annan än individerna själva kan identifiera sina egna problem och sina förväntningar om lösningar. Förutfattade meningar om invandrare och andra grupper, som på grund av deras *annorlunda* "kulturer" och levnadssätt antas ha vissa bestämda behov och värderingar, kan ofta resultera i en centraliserad

²⁶I "Risk för brutalt klassamhälle på rasistisk grund". Artikel i DN, 960623.

och paternalistisk politik. Centralisering och paternalism har gjort att social politik sällan siktat till att tillgodose minoriteters särskilda behov, utan snarare har dessa negligerats i tron om att det är myndigheterna som bäst vet vad som är bra för den lokala befolkningen.²⁷ Speciellt i områden där invandrare koncentrerats, borde politikens förankring på gräsrotsnivå vara en grundläggande förutsättning i en konsekvent strävan efter ett jämlikt multikulturellt samhälle.

En andra aspekt viktig att uppmärksamma i denna lokala studie är att det, enligt intervjupersonernas upplevelser, skulle det ha förekommit en aktiv dirigerings av invandrare (och med stor sannolikhet även andra sociala grupper) till Gottsunda. För andra intervjuade var detta enda alternativet, samtidigt som behovet av en bostad var akut. Utan undantag hade de intervjuade, beroende av diverse omständigheter, mer eller mindre "hamnat" i Gottsunda. Ingen hade aktivt sökt sig dit från början. Detta skulle man kunna kalla en institutionell genererande mekanism i stadens rasifiering. Precis som i den socio-ekonomiska boendesegregationen, handlar koncentrationen av personer med utomeuropeisk bakgrund till vissa stadsdelar i staden varken om "fria val" eller individuella preferenser. Det fanns säkerligen förklarliga skäl till att invandrare hänvisades till Gottsunda. Gottsunda var som sagt ett stort nybyggt område med relativt lätt tillgång till lediga lägenheter under åtminstone en 10-årsperiod. De invandrades koncentration till området var emellertid ett tämligen förutsebart resultat av denna systematiska dirigerings. Rasifieringsprocessen aktiverades i det här fallet inte som en planerad befolkningsfördelning, utan snarare som ett resultat av just bristen på långsiktig stadsplanering samt myndigheternas passiva acceptering av bostadsmarknadens villkor. Dessa villkor har inte motverkats av en mer offensiv invandrabostadspolitisk strategi som med hjälp av olika bostadspolitiska instrument till exempel kunde ha öppnat "svenska" områden för invandrare.

En tredje aspekt som förtjänar en slutdiskussion är konstaterandet att det i Gottsunda finns en intern segregation, vilken döljs bakom statistik samlad på en mer aggregerad nivå än Nyckelkodområden. Till och med mer finfördelade former av etniskt baserad befolkningskoncentration avslöjas på mindre statistiska enheter som kvartersnivå och fastighetsnivå. Att det finns fler än ett Gottsunda

²⁷Harrison 1995, s 132.

har blivit bekräftat av intervjupersonernas berättelser och som sagt varierar de individuella erfarenheterna betydligt, mycket beroende på vilken del av Gottsunda de intervjuade bor i. I Gottsunda ligger de mest attraktiva områdena i utkanterna, inte i centrum. Denna rumsliga relativa lokalisering har varit avgörande för de bilder av Gottsunda som kommit fram i intervjuerna. Vissa invandrarfamiljer, som efter en tid "valt" att stanna i Gottsunda rör sig troligen från höghusområden nära centrum mot stadsdelens periferi, där hustyper och upplåtelseformer i större grad blandas och där andelen "invandrare" minskar. Denna rumsliga, sociala interna differentiering visar att precis som reduktionistiska skildringar av invandrare framställer dem som en homogen klump, förenklar som "invandrarområden", "problemområden" och "miljonprogramområden" döljer en mångfald av verkligheter i ett lokalt samhälle. Vilket Gottsunda som inifrån upplevs beror på var och hur människor lever sitt liv. Det föreställda Gottsunda som skildras av utomstående existerar inte, eller övergeneraliseras såväl i social som geografisk mening.

Ett sista viktigt konstaterande är att erfarenheterna kring bostadsfrågan visst kan variera efter etnicitet, men i väl så hög grad följer dessa erfarenheter och upplevelser kategorierna kön, klassbakgrund och ålder. Å ena sidan finns det många gemensamma nämnare, som visar på vissa tendenser bland Gottsundas befolkning. Å andra sidan är varje boendehistoria unik och präglad av varje individs specifika livsförutsättningar. Att försöka säga något som skulle förklara "invandrarnas" – som grupp betraktade – boendemönster skulle bli en grov förenkling. Trots att även flera av de intervjuade invandrade personerna tolkar segregeringen i Vi (invandrarna) / De (svenskarna) – perspektiv, kan inte denna relation läsas som en mekanisk motsvarighet till den föreställda svenska identiteten. Det finns bland de intervjuades utsagor inget som tyder på att dessa känner sig själva som tillhörande en "invandraridentitet". Nästan lika problematiskt skulle det vara att påstå att till exempel iranier eller chilensare eller någon annan grupp har något gemensamt att säga om boendeförhållanden i Gottsunda, något som skulle karakterisera dem som grupp. Skillnader i åsikter inom den egna etniska gruppen var större än variationerna längs variablerna kön, klasstillhörighet och ålder. Det finns med andra ord flera gemensamma utgångspunkter mellan Sara från Grekland och Afsaneh från Iran än mellan Afsaneh och Marjam, som också kommer från Iran. I nästa kapitel går vi igenom berättelser av

"svenskarna i Gottsunda", där vi bland annat kommer att se att även skånskan Sofie som bor i ett flerbostadshus i Gottsunda, verkar ha mer gemensamt med Roberta från Chile, än vad hon har gemensamt med Ylva, som bor i en villa i Valsätra.

Osynliga Vi/De gränser

Inledning

I föregående kapitel har statens roll samt andra institutionella mekanismer i samband med rasifieringsprocesser av boendesegregation diskuterats. Kulturreduktionistiska förklaringar som fäster vikt vid invandrarnas egna bostadsval i alstrandet av etnisk boendesegregation har ifrågasatts. Jag har försökt visa att dessa processer huvudsakligen genereras strukturellt och institutionellt av diverse såväl ekonomiska som politiska mekanismer. Den rumsliga separationen mellan olika befolkningsgrupper i staden kan även uppmuntras och upprätthållas på gräsrotsnivå, men det är sällan detta sker på ett aktivt, medvetet sätt. Det är snarare människors idéer om och uppfattningar om närhet respektive distans till andra människor i grannskapet som får sig uttryck i symboliska – både rumsliga och sociala – gränsdragningar. I det här kapitlet tas det upp just några aspekter som inom sfären för symbolisk handling och representation av rummet direkt eller indirekt bidrar till stadens rasifiering.

Socialt rum – kognitivt rum

Att man kan se rummet betyder inte att man automatiskt kan dechiff-rera de komplexa sociala relationer som utspelas i detta, vilka i sin tur skapar olika sociala rum. Enligt Lefebvre bör rummet inte reduceras till endast en kategori: fysiskt eller socialt. Han skiljer mellan tre olika typer av rum, nämligen fysiskt rum bestående av naturen och kosmos, det mentala rummet, det vill säga abstraktionernas rum och sist men inte minst det sociala rummet. Vidare finns det inte enbart ett socialt rum, utan människor konfronteras ständigt med en

mängd olika sociala rum. I Lefebvres teoretiska ansats om rummets produktion, finns det tre rumsliga moment eller rumslig praxis, var och en med sina specifika former för tillgänglighet, distansering, appropriering, användning, dominans, kontroll och produktion av rummet. Dessa tre olika rumsliga praxisformer är: rumslig praxis (spatial praxis), mest relaterad till det fysiska rummet; representationer eller förnimmelser av rummet (representations of space) och rummets representation (representational spaces).¹ Enligt Harvey senare bearbetning av Lefebvres indelning handlar den andra rumsliga praxisformen, representationer av rummet, om sådana upplevda rum som mentala kartor, rumsliga hierarkier, symbolisk representation av rummet och rumsliga diskurser.² Dessa representationer är ett viktigt tema i föreliggande kapitel i den meningen att man kan analyseras gottsundabilder, som skapats både inifrån och utifrån området, som olika representationer av rummet.

Ytterligare ett i det här sammanhanget användbart teoretiskt redskap finns hos Bauman, som i sin studie om postmodern etik diskuterar grannskapet som socialt rum.³ Det sociala rummet, hävdar han, bör betraktas som ett komplicerat samspel mellan tre processer: den kognitiva, den moraliska och den estetiska rumsbildningen. Det kognitiva rummet är det som konstrueras intellektuellt, genom förvärv och fördelning av kunskap, medan det moraliska rummet konstrueras genom en ojämn fördelning av ansvaret och det estetiska rummet tecknas känslomässigt.⁴ Det är den första, konstruktionen av det kognitiva rummet, som vi här ska ägna oss åt. Konstruktionen av det kognitiva sociala rummet skall här fångas empiriskt i så kallade gottsundabilder. Dessa bilder betraktas således som representationer av rummet. Gottsundabilderna inifrån området analyseras genom

¹Lefebvre 1984 [1974], s 31-46.

²Harvey 1989, s 220-221.

³Bauman 1995 [1993]. Bauman är inte ensam i att koppla staden till frågor om moral och etik. Hans Jonas skriver: "I staden, det vill säga i den samhälleliga konstskapelsen, där människor umgås med människor, måste klokhet förmåla sig med sedlighet, ty den är själen i hennes tillvaro. I denna inommänskliga ram har också all traditionell etik sin boning och är anpassad till de härav betingade handlingsdimensionerna." Jonas 1994 [1979] s 24-25.

⁴I sin studie av Oslo har den norska geografen John Pløger använt sig av Baumans teoretiska resonemang kring det sociala rummet, för att diskutera hur stadens meningsfullhet produceras. Se Pløger 1995, s 84-102.

intervjuer med några utvalda boende. Representationer av området diskuteras i termer av symboliska, osynliga gränsdragningar.

När är man "invandrare" och vilka är "svenskarna"?

För den första av analysdelarna, svenskarnas gottsundabilder, har intervjuer med svenska familjer i Gottsunda analyserats. I det förra kapitlet presenterades intervjuer med invandrade familjer. Det finns vissa problem med att dela upp de intervjuade i kategorierna "svenskar" och "invandrare", för att sedan hänvisa dem till två separata kapitel. Uppdelningen "svenskar/invandrare" i den politiska debatten medför – precis som den i grunden liggande rasuppdelning i "vita" och "svarta" och andra rasifierande indelningar – konkreta effekter för människornas levnadsvillkor. Valet av kriterier för denna uppdelning är inte heller problemfritt. När är man "invandrare" och vilka är "svenskarna"? Dessa är definitionsfrågor, som ofta omges av en rad förutfattade meningar och godtyckliga, eller åtminstone ambivalenta, argument. Ett problem med denna indelning kan sammanfattas och personifieras i en av de medverkande familjerna.

Ulla som är finlandssvensk, kom till Sverige från Finland för tjugio år sedan. Vid intervjutillfället bodde hon och hennes tre barn i en bostadsrättsförening med mycket låg andel personer med utländsk bakgrund i delområdet Gottsunda centrum. Hela deras berättelse tyder på att de helt och hållet uppfattade sig själva som svenskar. Den finska bakgrunden fanns visserligen kvar, men den fick dem inte att uppleva sig själva som "invandrare": här i Sverige är de svenskar. Jag brottades med dilemmat huruvida Ulla skulle placeras bland svenskarna eller bland de invandrade. Pablo till exempel, som vi mötte i förra kapitlet, hade kommit till Sverige från Chile vid ungefär samma tidpunkt som Ulla kom från Finland. Men jämför man deras berättelser visade de sig ha mycket skilda upplevelser från mötet med det svenska samhället. Det föreföll mig att Ulla och hennes familj fick bli "svenskar", medan Pablo, i många avseenden, hade förblivit "invandrare". Ullas intervju placerades slutligen i kategorin "svenskar".

En viktig anledning till detta är att ett av de kriterier som styr separationen av intervjuerna i två olika kapitel, är att perspektivet för analysen och – i viss mån – även den använda metoden, är olika för varje fall. Urvalet har som tidigare sagts, inte mekaniskt följt någon statistisk stratifiering, utan kontakt togs först per telefon med de potentiella intervjupersonerna. Dessa personer har i någon mening

handplockats för att nå den önskade variationen i datamaterialet (se beskrivning av urvalsprocessen i kapitel 4). Det var först efter det att intervjuerna hade bearbetats i en första omgång som de delades in efter delstudiernas syften. Den individuella identifikationen med Sverige, det vill säga den självupplevda tillhörigheten i samhället, har beaktats i indelningen mellan "invandrarhushåll" respektive "svenska hushåll".

Diskursanalys

När det gäller forskningsmetodik har intervjuerna i detta avsnitt hanterats på ett något annorlunda sätt i förhållande till dem som presenterades i förra kapitlet, där innehållet i de intervjuades berättelser lyftes fram i första hand. I det här avsnittet är det meningarnas gestaltning som uppmärksammas, och mer specifikt, representationen av det egna bostadsområdet i de intervjuades egna berättelser. Detta har benämnts gottsundabilder. Den använda metoden för detta ändamål är diskursanalys, en kvalitativ forskningsmetod, som samhällsvetare och humanister i ökande grad använder sig av.⁵

Diskursanalysens ursprung förknippas med Foucaults verk. Foucault utvecklade sin *arkeologiska metafor* för att testa den diskursiva regelbundenhet, som kan förena till synes åtskilda lingvistiska världar. Diskursanalys är med andra ord analysen av relationen mellan olika påståenden. Diskursanalysen växlar således mellan individuella påståenden och de sociala maktförhållanden genom vilka dessa påståenden artikuleras och tar form i en viss "diskurs". Man rör sig med andra ord, fram och tillbaka mellan text och kontext.⁶

Ett genomgående drag i Foucaults resonemang kring begreppet diskurs är associationen till makt. Den vilja till att framföra "sanningen" som finns i västerländska samhällen sedan 1700-talet, vilar enligt Foucault, på institutionellt stöd. Med hjälp av maktstrukturerna i samhället blir den officiella diskursen den enda sanningen: den "sanna" diskursen. Bakom den "sanna diskursen" döljer sig begär och makt.⁷ Diskursanalys brukar användas för analys av texter

⁵Ett utmärkt exempel på diskursanalys i ett angränsande sammanhang utgörs av socialpsykologerna Wetherell & Potters studie av de vitas attityder till Nya Zeelands urbefolkning maorierna. Se Wetherell & Potter 1992.

⁶Jackson 1989, s 166.

⁷Foucault 1993 [1971], s 7-14.

och tal där det som fokuseras är psykologiska aktiviteter såsom för-svar, rationalisering, kategorisering, tillskrivning, beskyllning, benämning, identifiering med mera. Dessa aktiviteter kopplas till sociala handlingar och psykologisk och social analys kan därmed integreras.⁸ En av svårigheterna med diskursanalys som metod har just med begreppet "metod" att göra. Begreppet metod hör egentligen till den kvantitativa traditionen. En forskningsmetod är ämnad att kunna kodifiera, klassificera och aggregera data för att sedan kunna presentera resultat som på ett eller annat sätt går att kvantifiera. Tillvägagångssättet hos diskursanalys är dock annorlunda, och man kan inte prata om "resultat" på samma traditionella sätt. I diskursanalysen skall forskaren redogöra för på vilket sätt han/hon kommit till insikten om att en viss diskurs leder till vissa slutsatser. Diskursanalys är på sätt och vis ett hantverksarbete med kodifiering och aggregering, där varje ord och varje mening analyseras för sig.⁹

Urvalet

Tabell 6.1 innehåller en sammanställning av de intervjuade hushållen. Urvalet och genomförandet av intervjuerna har redan beskrivits i det föregående kapitlet. Materialet struktureras här inte efter tema, som i förra kapitlet, utan efter de intervjuades boendeform. Det finns nämligen vissa mönster i sättet att beskriva det egna området, som skiljer de intervjuade, beroende på var i Gottsunda de bor. Detta är inte enbart avhängigt av själva boendeformen, utan i betydande utsträckning beror dessa likheter på att olika boendeformer finns relativt separerade ifrån varandra i olika delar av området. De intervjuades bilder påverkas bland annat av i "vilket Gottsunda" de bor. Av främst utrymmesskäl har enbart fyra av de totalt tio intervjuerna valts för en utförligare redovisning. Samtliga intervjuer har dock använts i den primära analysen av datamaterialet.

Från en gård i Skåne till Gottsunda

Att vara ung och komma från en annan kommun, kan i vissa avseenden likställas med att komma från ett annat land, men ändå inte riktigt. Henrik och Sofie, ett ungt par från Skåne, flyttade till Uppsala när Henrik skulle börja läsa på Lantbruksuniversitet. Vid intervjutill-

⁸Wetherell & Potter 1992, s 2.

⁹Wetherell & Potter 1992, s 101.

Tabell 6.1 Intervjuade "svenska" hushåll, juni 1994.

Namn*	Bostad	Kön	Född år	Pers i bost	Utbildningssocial kategori	Till Upp- sala	Till Gott- sunda
Harald	Är, 6 rok villa i Valsätraskolan	M	26	2	akademiker/ pensionär	78	78
Kjell	Br, 4 rok radhus i Gottsunda centrum	M	26	2	medelklass/ pensionär	49	69
Ylva	Är, 5 rok villa i Valsätragård	K	39	1	medelklass/ akademiker	in- född	70
Anders	Br, 3 1/2 rok radhus i Folke Bernadotte hemmet	M	52	4	medelklass/ högretjänsteman	58	86
Per	Br, 4 rok lägen- het i 5 våningshus i södra Gottsunda	M	21	2	akademiker/ pensionär	57	85
Hilda		K	26		medelklass/ pensionär	57	85
Mikael	Är, 6 rok radhus i södra Gottsunda	M	73	2	medelklass/ ungdomspraktikant	in- född	81
Johan	Hr, 3 rok lägenhet i 3 våningshus i Stenhammarsparken	M	15	1	pensionär/ arbetarklass	74	74
Ulla	Br, 4 rok radhus i Gottsunda centrum	K	54	4	arbetarklass	76	76
Pernilla		K	73		arbetarklass	76	76
Fredrika	Br, 5 rok lägenhet i 4 våningshus i södra Gottsunda	K	53	4	medelklass med arbetarklassbakgrund	79	79
Henrik	Hr, 2 rok lägenhet i 3 våningshus i södra Valsätra	M	68	4	högskolestudent/ medelklass	91	91
Sofie		K	63		medelklass akademiker	91	91

* Alla namn är fingerade

Är=ägenderätt; Br=bostadsrätt; Hr=hyresrätt

fället hade de bott i Gottsunda (södra Valsätra) i tre och ett halvt år. Sofies arbetsgivare hade ordnat lägenheten åt dem och de hade knappt hunnit se den när de flyttade till Uppsala. Henrik erinrar sig första intrycket.

"Mitt intryck när jag kom hit det var ju, när jag hade varit där uppe, jag hade åkt en bra bit utanför stan men så kom jag ut till ett väldigt grönt område med... Ja, sådär och lägenheten var fin. Så åkte jag härifrån. Det var väl det intryck jag hann få, så jag hann inte se folk och sådär så mycket. Så jag tänkte inte alls på det, utan jag bara tänkte, jag tänkte när jag kom hit, bara jag inte hamnar i det blåa huset."

Med det blåa huset menar han sjuvåningshusen i samma område, en bit närmare Gottsunda centrum. Deras drömbostad är inte precis en lägenhet i ett betonghus. Henrik är född och uppväxt på en gård och Sofie bodde större delen av sin barndom också på en gård på landet, hos farföräldrarna. Båda kommer från relativt stora familjer med flera syskon. Deras drömbostad är ett stort hus, "en herrgård" säger Sofie.

"Det finns sådana här hus. Lillgård och Mellangård och Prästgård det är ett rött hus med vita knutar och balkong och veranda och allting. Ute på landet med några hästar och får och... Men man kan ju alltid drömma. Det måste man ju göra."

Henrik och Sofie tycker som Roberta

Henrik och Sofie har bara kontakt med de svenskar som bor på gården. De enda invandrare de känner är ett par som kommer från Afrika, som de hejar på, men det är problem med språket så kontakten är väldigt ytlig. "Man blandar sig inte", säger Henrik.

De tycker att det är mycket problem på gården, framför allt för att det är bullrigt och stökigt med så många barn som jämt är ute. Roberta, som kom från Chile under 1970-talet, nästan direkt till södra Valsätra i Gottsunda, bor på samma gård som Henrik och Sofie. Precis som Roberta, som klagade för att många föräldrar på gården inte brydde sig om sina barn, säger Henrik:

"Det är inte bara barnen, det är föräldrarna också. De betar ju sig som man aldrig trodde att de hade... ja... fått någon uppfostran överhuvudtaget. Nyligen har det kommit ett utskick att föräldrarna ska se efter sina barn så att de inte ska skräpa ner så fruktansvärt ute på gården. Under sommaren har det gått ungdomar varenda dag och rensat gården. Men vi vet ju och ser att det är inte bara barnen, utan föräldrarna betar ju sig lika illa. De bara släpper skiten precis var de är. Så hade man...hade de tagit till vara och uppskattat allting så hade här varit kanonfint alltså. Det är synd."

I intervjuerna konfronterade vi aldrig personerna med varandra. Vi talade inte om för dem, vilka andra personer i området som hade intervjuats. Därför är det svårt att veta om Henrik och Sofie över huvud taget kände Roberta. Dock uttalar de sig i mycket likadana ordalag om sin gård. Roberta pratade om "mammorna", medan Sofie reagerar mot "kvinnorna". Båda menar de kvinnor som just på deras gård främst kommer från arabiska länder.

"Det är bara kvinnorna som sitter där och jag tror inte de tål riktigt att det kommer en man och säger till dem. (...) I våras, när vi var ute mycket, hela eftermiddagarna, när det var så varmt och skönt här ute, då var alla svenska mammor och svenska barn ute. Satt och fikade och hade det mysigt i sandlådan. Och sen när vi gick in, när klockan var framåt sex, då kom alla de andra, runt omkring. Så satt de där kanske till klockan nio. Då sprang sådana småttingar på ett år ute. Då var de ute. Så de låg antagligen och sov innan på dagen."

Varför "alla de andra" familjerna inte gick ut samma tid som Sofie vet vi inte men klart är det att de inte möttes, "man blandar sig inte", som Henrik uttryckte det. En möjlighet är att "kvinnorna" just väntade på sin tur för att bruka gården för att inte påtvinga ett oönskat möte. I brist på kunskap om sina grannars motiv tillskriver Sofie och Henrik (och även Roberta) dessa en rad antagna egenskaper om "främmande kulturer". De blir "ouppfostrade" människor som "sover på dagen".

Roberta tyckte att språket var ett hinder för kommunikationen mellan grannarna: "hur ska man få dem att förstå om de inte kan svenska", poängterade hon. Henrik tror att representanter för olika länder kunde vara en lösning för "problemen" på gården, men även han ser språket som ett hinder.

"Men om det har funnits någon representant för varje land så att säga eller på något sätt, som verkligen hade insyn, som verkligen hade förstått hur det är, då hade det varit lättare att prata med dem. Och det hjälper ju inte att göra utskick om de inte kan läsa svenska eller förstå det."

"Ursäkta mig, men vi bor i Gottsunda"

Flera intervjuade kände att utomstående kunde reagera med skepsis, när de fick höra att dessa bodde i Gottsunda. Sofie har märkt att boendet i Gottsunda inte ger någon hög status bland vänner och bekanta.

"För jag kan känna så här lite grand om detta området, det har lite negativ klang, om de frågar: Var bor ni någonstans? På Bandstolsvägen. De bara tittar

på en. Ursäkta mig men vi bor på Bandstolsvägen. Så är det lite grand...jag kan känna lite ibland när man går bort på fester, att när jag säger att jag bor på Bandstolsvägen att det är...oj...bor du på Bandstolsvägen. Men det känns sådär lite...och samma någon gång när vi har suttit här ute men någon annan familj och haft...och suttit och fikat med barnen och lekt och...i vintras var vi ute byggde kojor med papporna och barnen ...så kommer någon från socialen här borta och säger: finns det pappor här som är ute och leker med sina barn? Jag menar det finns ju faktiskt sådana familjer också som, jag menar, familjer som fungerar. Även om det har...jag tror det har fått lite negativt rykte, ibland och det är kanske därför inte så många vill bo här. Jag menar vi har jätteroligt här ute på eftermiddagarna när vi är ute med barnen och sitter och fikar och sådär. Det är inte bara negativt."

Allt är inte negativt. Det finns sidor av Gottsunda som de verkligen uppskattar. När man i deras berättelser söker efter de positiva aspekterna, är det sällan mötet med andra människor det är fråga om. Det är antingen ute i naturen eller inne i lägenheten som Henrik och Sofie trivs.

Det låter ibland som om i fall de kunde koppla bort människorna runt omkring, förutom dem som de umgås med, svenskar, så skulle allt vara perfekt. Henrik beskriver dessa positiva saker så här:

"Här är mycket grönt och barnvänligt. Här är nära till allt, ja. Här är nära till grönområden, stora fotbollsplanerna, här är nära till vatten och bad, både utomhusbad och simhall. Och sen nära till affärer, bank, apotek, post. Busslinjerna är eminenta här. Går alltid och ofta, överallt."

Men Sofie skyndar sig att tillägga:

"Det är skit överallt. Det tycker jag är det jobbigaste. Vi tänker nog mest på det när vi har varit nere i Skåne och kommer upp hit. Som nu när vi kom upp hit i torsdags och sen i fredags skulle vi gå ut och då bara tittar man...nej...är nu vi här i detta gottot igen. Men sen när vi då...sen känner vi då att vi har vår lilla oas i lägenheten där vi trivs, där vi tycker att vi har det mysigt och bra, och då slår man på något vis ifrån sig liksom det här. Men vi har sagt det, att vi ska ta kort på husen innan vi flyttar ner och göra en pärm och skicka till någon såndär heminredning, så de kan se alla sätt man kan sätta upp gardiner på. För det finns de mest extrema grejer, och då bara tittar man och undrar vilket land man har hamnat i."

Hennes gård är inte Sverige verkar Sofie tycka. Detta har varit en återkommande känsla hos de intervjuade svenskarna. När människor "avviker" från svenska konventioner, som implicit gäller för umgängessätt och vistelsetider på gården, eller till och med gardinuppsättningen i fönstren, är det inte Sverige längre de befinner sig i.

Det finns alltid ett "sämre" Gottsunda bortom mitt eget

Ett annat återkommande drag i intervjuerna är att personerna alltid pekar ut ett område som är sämre än det egna, och det är det som får stå för områdets dåliga rykte. Om Stenhammarsparken säger Henrik: "Ja, där känns ännu mer instängt, liksom lite avsidet. Och Sofie säger att hon är rädd för de husen. "Jag vill, jag går inte gärna bort till de gula husen där borta in på gårdarna. Det vill jag inte."

Rädslan för att röra sig i olika delar av området togs också upp i intervjuerna. Ofta brukade det låta: "man hör", "man tror", "man läser" med hänvisning till olika kriminella händelser någonstans i Gottsunda. Men det var enbart i ett par enstaka fall som personerna, eller någon i deras närhet, själva varit med om någon sådan händelse. Inget av dessa fall handlade egentligen om kriminella handlingar, utan om sinnesförvirrade människor som tagit sig in, eller försökt ta sig in i bostaden. Henrik låter lite tveksam om sina egna intryck.

"Det kan ju vara fördomar vi har också, eller som vi tror, men man känner sig inte precis trygg här. Mer än tidigare kanske. Mer än de första åren vi kom upp här. Då kände man mer osäkerhet och visste man att det hade hänt mer saker. Nu är det mer ordning. Nu är det inte lika mycket, vad ska man säga, brott som förekommer. Tror vi inte i alla fall. Det skrivs inte lika mycket i alla fall."

Bostadsrätterna: "nedåt i boendetrappan"

Per och Hilda flyttade ner i boendetrappan, när de sålde villan i högstatusområdet Norby och köpte en bostadsrätt i Gottsunda. Sedan 1985 bor i de i en lägenhet i södra Gottsunda. Deras boendehistoria är en smula speciell. De kom till Uppsala 1957 och hyrde en lägenhet i Uppsalas mest välbärgade område, Kåbo. Därefter flyttade de till centrum, också till en hyreslägenhet. När byggarbeten för en viktig trafikled precis utanför deras hus skulle påbörjas, bestämde de sig för att köpa hus. De flyttade då till det också välställda Norby, gränsande till Gottsunda, till ett radhus. Av hälsoskäl kunde de inte fortsätta att sköta hus och trädgård och de var tvungna att sälja huset och flytta till en mindre bostad. De hade mycket bråttom när de köpte bostadsrätten i Gottsunda, och hann inte tänka så mycket. På den tiden var utbudet av bostadsrätter inte särskilt stort. Nu trivs de bra i Gottsunda.

"Och nu trivs vi förträffligt här! (...) Vi trodde alltså att omgivningarna var ju väldigt bra i Norby och vi tänkte oss nog inte att det skulle bli lika bra som det är här. Men det är det faktiskt. Omgivningarna är här i klass med omgiv-

ningarna i Norby. På den här sidan av Gottsunda. Med alla de här stora ängarna och marken här ute. För att vi har alltid haft hundar så vi har varit angelägna om att vi har haft bra omgivningar och rastområden. Och det här är väl så bra som i Norby."

"Gottsunda har oförtjänt dåligt rykte" säger de, men de är medvetna om den statusnedgång som det innebar att flytta från Norby till Gottsunda. Det skrattar de själva åt när de tänker på det, berättar Per.

"Men alltså det, det skojar vi ju bara bort. Därför att det är stor skillnad på Gottsunda och Gottsunda. Alltså vi skulle ju aldrig ha flyttat till främre Gottsunda. Nej, aldrig."

Med främre Gottsunda menar de höghusområden nära centrum, det vill säga södra Valsätra och Stenhammarsparken. Det identifierar Per med den stora andelen invandrare:

"Ja, det är ju det här i främre Gottsunda, med väldigt stor procent invandrare."

Själva har de inga kontakter med personer som kommit från andra länder, förutom två familjer som bor på gården och de "kan man inte kalla invandrare nuförtiden", eftersom de har bott i Sverige så pass länge, tycker de.

Gottsunda var ingen höjdare

Andreas var från början ganska skeptisk mot Gottsunda. Han är gift och har två barn och har sedan åtta år bott i ett småhusområde i Valsätra.

"Jag tänkte dels med Gottsunda och Valsätra, jag tänkte nej fan...det är nog ingen höjdare, direkt så här, va (...) men samtidigt så fick vi ju möjlighet till det här till ett billigt pris för det var 40 000 kr – det var ju ingenting – och sen ändå ha något eget. Men från början så ville jag inte hit för det kändes lite avigt för mig. (...) Men sen har vi börjat trivas väldigt bra här och vill inte alls flytta ifrån det här området."

Att ha något eget är ganska viktigt för Andreas. Han växte upp under ganska fattiga förhållanden berättar han, men bodde alltid i hus. Han säger att han inte skulle kunna tänka sig att bo i ett hyreshus, och egentligen vill han ha en villa, men helst i Valsätra. Det är inte bara huset som är avgörande för livskvalitén i boendet för honom, utan minst lika angeläget är att detta skall ligga i ett fint område.

"En drömbostad idag, jag det är väl en villa i alla fall. Det vill jag nog ha. I alla fall vad jag tänker mig. Om jag har råd någon gång i framtiden, vi får se. Men en villa då. Den behöver inte vara alltför stor men en 130-140 m². Den här ligger på nästan runt 100 m². Men man vill säkert ha en 30-40 m² till i alla fall. Och sen ett garage till det och så man gå och pula lite grand där och sen så ha,

inte alltför stort tomt, men däremot skulle det nog ligga helst i Valsätraområdet, vi vill nog helst bo kvar här."

Om området och centrum säger Andreas:

"Framför allt så har Valsätra närheten till naturen. Det är en utav de stora grejerna. Tittar man runt där jag kommit från förut, Salabackar, det är bara gärde, det är ingen höjdare och titta ut över de där åkrarna så det klarar jag mig utan, faktiskt. Men du har hela skogsområdet här, Hågadalén, hela Hågadalén. Bara det då att kunna...för oss tar det då några minuter och ta sig ner dit och så kan man gå där och promenera nere, det är ju skönt.

Och sen har man närheten till vatten när det gäller i Sunnersta och det här badet nere. Det tar bara en 10 minuter max att cykla ner dit så är man nere vid badet. Vi har affärscentrum här uppe som har allt nästan. (...) Ja, där brukar vi handla. Mycket sådana här orientaliska..., brukar handla utav dem. Det har man ju, i och för sig, på många andra ställen med. Men så att...och då har du ett bad där – ett inomhusbad, där också – du har bibliotek, apotek, alla möjliga. Men det som gör att det är bra här det är närheten till naturen, närheten till det mesta som man kan tänkas behöva ha, då. Och sen så att man kanske tar sig ganska snabbt ner på stan. Man cyklar ner på en kvart, ganska obehindrat, här, om man genar igenom."

Kontakt med grannar är Andreas inte mycket intresserad av att ha. Han uppskattar att ha sitt privatliv när han kommer hem från jobbet. Han har faktiskt valt bort ett hus tidigare, som han tyckte om, delvis därför att han fick reda på att det var flera arbetskamrater till honom som bodde i närheten. Så här ser han på det:

"Nej, jag tycker det här med...när jag kommer hem då vill jag liksom...då vill jag inte ha det där springet emellan egentligen. Det är ju inte det att jag är folkskygg på något sätt. Om någon kommer in och lånar någonting. Det är inte det. Men det här mys-pys och springa och drälla hos varandra, nej det stämmer inte riktigt. Det passar inte mig i alla fall. Det passar inte oss. Så man vill nog ha lite privatliv. Man är ute så mycket och jobbar och har sig, va, så där, så när man kommer hem vill man ha lite privatliv, i alla fall."

Andreas är mycket kritisk mot den restriktiva flyktingpolitiken och framför allt utvisning av asylsökande, "om man nu bevisligen kan göra någonting åt det, så tycker jag nog att de ska få möjlighet att stanna, faktiskt, om det går att göra det", säger han. Denna uppfattning har han skaffat sig enbart genom tidningarna och teven, förklarar han.

Men Andreas åkte genom Europa när han var yngre och då träffade han vänliga människor och gjorde bra kompisar. När han tänker på hur det är med att bo nära invandrare associerar han till sina erfarenheter i utlandet.

"Ja, men jag tycker inte man...jag tycker det är ganska kul när det är lite blandat. För tittar man...Vi tycker om att åka utomlands och vi åker mycket bilar, mycket i Europa och handlar lite överallt...och vi löser i princip bara biljetterna över färjan, över till Tyskland, sedan får det bli vad det blir. Sedan...?...sedan får den bli vad det blir."

Men Andreas vill ändå bo i villa lite för sig själv, inte umgås för mycket, inte ens med sina arbetskamrater, och definitivt inte bo i hyreshöghus, där invandrarna bor. Man kan skönja två olika diskurser hos Andreas. I den ena är han väldigt humanitär och vill gärna att Sverige ska ta emot flyktingar och att landet skall vara mer etniskt blandat. I den andra vill han inte själv blanda sig och om han kan, väljer han att dra sig tillbaka från den omgivning där de flyktingar som kommer till landet just bor. I diskursanalys förväntas dock inte intervjupersonen att vara genomgående konsekvent i sina påståenden. Detta vore egentligen underligt. Dennes tal förväntas tvärtom variera allteftersom hon/han kommer in i olika repertoar, så att påståenden skall kunna placeras i olika kontexter och därmed bli relevanta. Ur en individuell diskurs kan man således skönja hur skilda människor använder sig av olika dominerande diskurser.¹⁰

Fredrika vill själv ha mycket kontakt med grannarna

Fredrika tycker, tvärtemot Andreas, att Valsätra är ett tråkigt område. Fredrikas berättelser rör många intressanta punkter. Hon har en känsla för området. Hon umgås med sina invandrargrannar och uttalar sig om dem med vårdad respekt. Hon har en lokal kännedom som ingen annan av de intervjuade uppvisade. Inte enbart att hon vet vad de olika områden heter och kan beskriva dem i detalj, hon känner även den sociala miljön och verkar verkligen leva sig in i området. Fredrikas intervju reproduceras här mer utförligt än de andra intervjuerna. Ändå är det en betydligt större del av intervjun som utesluts, hennes berättelse kunde ju bli en bok i sig. Vad är det som gör att Fredrika har denna djupa insikt om Gottsunda? Här kommer hennes berättelse.

Problemgrannar?

De bor i en bostadsrätt i södra Gottsunda. Vid intervjun hade de bott i Gottsunda i femton år. Som ungt par utan barn hade Fredrika och

¹⁰Wetherell & Potter 1992, s 102.

Karl flyttat till höghusen i Stenhammarsparken år 1979. Från tiden i lägenheten på sjunde våningen har hon både bra och dåliga minnen.

"Jag tyckte det...visst var det mycket problem, va. Det var mycket narkomaner...mycket alkoholister. Men det var mysigt på något vis. På vårt plan då bodde det en familj – det var två vuxna – de hade inga barn. De söp hejdlöst och det låg ofta människor utanför dörren som var redlöst berusade. Men de gjorde ingen människa förnär.

Vi hade väldigt bra kontakt med dem och sådär. Och sen bredvid oss på andra sidan, så bodde en liten finsk gumma, som inte kunde ett dugg svenska. Och så var det ett par i vår ålder också, som inte hade några barn, som också hamnade här. Och så hade vi lite kontakt sådär mellan några grannar. Men det var ju inte...det var så att man stannade och pratade lite grand. Sen kunde det vara nån sån här grej, kom nån fruktansvärt påtänd kille – spritt, springande naken – i hissen i januari månad, va, i den stilen. Och det var mycket polisutryckningar och mycket sånt. Så det är inget drömmställe att bo i, när man har småbarn. Man vill inte att de ska växa upp på det viset. Men vi trivdes hemskt bra så länge det bara var Karl och jag. Och utsikt över hela stan."

Fredrika upplever inte närheten till folk med psykiska- eller missbruksproblem som ett problem i sig. Detta förefaller snarare bli ett problem under vissa förutsättningar, som att ha småbarn eller när det blir "polisutryckningar och mycket sånt". Annars kunde det till och med vara "mysigt", säger hon.

Vi ville till Gottsunda

Att Gottsunda från början var ett på sitt sätt attraktivt område, som dess konstruktörer hade tänkt sig, stämmer med flera berättelser av boende som kom dit under 1970-talet och som sedan dess har stannat kvar. Gottsunda var vid sin uppbyggnad en modern förort som troligen lockade till sig unga människor. Fredrika och Karl var bland dem som verkligen ville flytta till Gottsunda. Karl hade stått i bostadskön i ett par år innan de fick lägenheten i Stenhammarsparken i Gottsunda.

"Ja, Karl hade nog stått i kö två år. Två eller tre år. Och jag ställde mig i bostadskön när jag flyttade hit 1979. Så fick vi den där. Och det var inte så himla lätt att få lägenheter. Det var ganska svårt. Men vi ville ut till Gottsunda. Vi hade bestämt oss för att vi ville ut till Gottsunda och det har jag aldrig ångrat. Men sen tyckte vi då att vi ville bo lite närmare marken."

När första barnet var ett och ett halvt år gammalt, köpte de en lägenhet i södra Gottsunda. Sedan kom andra barnet och lägenheten blev för liten så då tog de över lägenheten på andra sidan gården, efter några bekanta, som skulle flytta ut. Dit flyttade de med barnvagnen

och med grannarnas hjälp, berättar Fredrika. De tycke väldigt mycket om lägenheterna i området, de var "ljusa", "fina" och "med stora fönster". De kände ingen som bodde i området men att smälta in i den sociala miljön var inte svårt.

"Nej, men det lärde man ju ganska snabbt känna. Har man småbarn så lär man känna folk ganska direkt. Och sonen fick jättemycket kompisar. Familjen bredvid hade en pojke i hans ålder. Det var mycket ungar ute jämt och folk satt ute och fikade. Ja, man umgicks på ett annat sätt än uppe i norra Gottsunda, där det liksom inte fanns den naturliga mötesplatsen. Och man släppte ut ungarna där i sandlådan, jag då låg det kanyler och glasskärvor överallt. Det var ju inte så här."

Motståndets Gottsunda

Det har nämnts tidigare hur viktig den lokala kontexten kan vara i människornas erfarenhetsbildning. För bland annat Fredrika och Karl har den stormiga politiska kontexten i mittnittialets Gottsunda, med nedskärningar och dess effekter för just denna lokala befolkning, påverkat deras liv och sociala relationer. Fredrika och Karl har varit mycket engagerade i barnens skola, som ligger bara ett par hundra meter från gården. Skolan skulle läggas ner hösten 1994, vilket väckte en lång kedja av protestaktioner som fackeldemonstrationer, skolstrejk och en barntribunal mot nedskärningarna i kommunen. Protesterna fick stor massmedial uppmärksamhet av både tidningar och regionala och även rikstäckande tv-nyheter. Föräldrarna fick till slut ta över skolverksamheten genom att bilda en föräldraförening. Allt detta upplevde Fredrika som ett sätt att komma närmare andra människor. Striderna för att rädda skolan och den lokala känsla denna skapade erinrar sig Fredrika:

"Vi har hållit på och slåss nu mot nedskärningar. Vi har ju...alla föräldraföreningar på skolorna här och i Sunnersta plus föräldraföreningarna på dagis här, har träffats då och haft ett samarbete mot nedskärningarna och sedan hade vi en tribunal i våras – en barntribunal. Så att vi har ju...Det har ju också skapat en enorm känsla i Gottsunda. En gottsundabo. Och har suddat ut många av gränserna som har funnits förut...det där med var man kommer ifrån. Vilket land man kommer ifrån och klasstillhörighet och sånt. I och med att Sunnersta också liksom har sugits med. Och det har varit jättebra, tror jag. Ska man ta med alla de personer man har pratat med får man väl räkna med dubbla tiden då. Man har pratat med så oerhört mycket folk. (...) Så det har faktiskt varit hemskt roligt. Och det var ju vi, från vår skola, som drog igång hela det här mot nedskärningarna. För vi fick ju reda på det först, att de skulle stänga den skolan i augusti. Och det drog igång det här. Våra ungar var ute en fredag och

strejkade och sen drogs...och sen tog vi ut varenda unge i strejken en fredag. Varenda unge i hela Gottsunda och Sunnersta! Det var över två tusen barn som strejkade en dag. Och det har ju aldrig hänt förut."

Gång på gång påpekar hon hur viktigt det är att ha kontakt med andra människor, även när hon tänker sig ett drömhus. Villaområden känns inte särskilt tilltalande för Fredrika. Hon drömmer om något annat, både på ett realistiskt och på ett orealistiskt plan. Till slut återkommer hon till den bästa av alla världar: hennes gård i Gottsunda.

"Jag skulle vilja ha ett stort gammalt hus där det inte var för mycket fixande, utan el och vatten allt sånt fungerade. Men som man fick göra i ordning lite grand. Men jag vill inte bo ute på landet egentligen, utan jag vill bo så att jag har mina grannar, så att man kan gå ut och sätta sig och prata med folk. Man har hela den sociala grejen kvar, va. Men ändå vill jag ha det här stora gamla huset. Det är den orealistiska drömmen. Annars skulle jag kunna tänka mig husen tvärs över vägen. Det är en mera realistisk dröm. (...) De här villaområdena? Det är ju döfina kåkar, de där gamla fina husen. Jodå, men jag skulle inte ha råd att bo där. Jag tror inte att jag skulle vilja heller. Jag vill ju ha grannar som jag kan umgås med, som står på samma nivå som jag. Jag vill ju inte bara ha liksom fisförnåma överklassmänniskor i medelåldern, utan jag vill ju bo bland folk. Och det jag tycker är mysigt här är en blandning av olika kulturer och olika åldrar. Det finns massor med kompisar..."

Intervjuaren ber Fredrika att beskriva olika områden i Gottsunda. Jag har valt här att lyfta fram de stycken i denna beskrivning, som rör hennes syn på boendesegregationen och på invandrarna. Först talar hon om södra Valsätra, eller Bandstolsvägen, ett av Gottsundas två stora höghusområden, nära stadsdelens centrum.

"...oerhört segregerat vad gäller invandrare. Svenskarna har i princip flyttat därifrån. Väldigt...riktigt 70-talsbygge, 60-70-talsbygge, mycket höghus. Men en hel del låghus också. Det ligger ju hemskt fint så med skog bakom och sådär, va. Oerhört nedslitet. Men de har ju gjort i ordning en del på sista tiden och sedan har de Musikalen, ja typ ungdomsgård för ungar som spelar olika typer av instrument. Och sedan har de Galaxen, som är ett servicehus. Men det är...det som är mest slående är att det är enormt segregerat. Bägge affärerna som ligger på Bandstolen är invandrarägda. Det ligger två stycken affärer där. En uppe vid vägen och en där nere."

Fredrika ser ett samband mellan områdets byggda miljö och förutsättningar för en social gemenskap mellan grannarna. Om höghusens Stenhammarsparken, det område där hon hade bott i slutet på sjuttioalet säger hon att det var felbyggt från början på ett sätt som inte befrämjar kontakt människor emellan.

"De har försökt att ordna det, va. Men det är också typiskt 70-tals område som...Jag tror att det är svårt och göra de områdena riktigt bra av den enkla anledningen att det är felbyggt från början. Man tog inte hänsyn till vad folk egentligen ville ha. Och jag tror att ett sjuvåningshus...det är inte byggt för att man ska få kontakt med varandra. (...) och det är rätt segregerat också (...) När man kommer längst ner till de här radhusliknande lägenheterna, där tror jag svenskarna i stor utsträckning bor kvar. Därför att det är ju ett attraktivt boende. Medan i de mindre attraktiva slänger man in invandrare och utslagna."

Man "slänger in invandrare och utslagna" hävdar Fredrika, vilket i någon mån är hennes sätt att skildra hur hon uppfattar segregationsprocessen. Sedan accepterar hon tanken på att det även kan vara en fråga om "val" för vissa invandrargrupper, men tror hon själv på det? Fredrika visar hur motsägelsefullt det kan vara att uttala sig om invandrarnas antagna bostadsval, på det sättet det har framkommit i massmedier och i en del av den offentliga debatten.

Först accepterar hon argumentet att invandrare väljer att bo nära varandra. Men sedan nyanserar hon tanken genom att sätta sig i invandrarnas situation och förklara att hon vid en liknande situation skulle ha gjort likadant.

Intervjuaren och Fredrika har pratat om eventuella "bostadsval" och frivillig koncentration av människor med invandrarbakgrund till vissa områden.

Intervjuaren frågar: "Men...anta att det är så då. Att de invandrare som bor i ert område...bor i bostadsrätt, har jobb och så. Tror du det har att göra med deras bakgrund, deras klassbakgrund och man kan prata om det eller har det att göra med deras ursprungsland?"

"Nej, jag tror inte det har med deras bakgrund att göra. Därför att jag tror – men det vet jag inte, men jag tror – att många av de invandrare som bor här i Sverige kommer från ganska bra förhållanden i sina hemländer. Annars hade de helt enkelt inte haft råd att åka hit, va. De flesta av dem. Utan jag tror det handlar om...dels mycket vilket land de kommer ifrån, naturligtvis. Jag menar, om jag hade flyttat till Iran och inte kunde ett ord persiska så är det klart att jag hade föredragit en gård där det bodde svenskar, så klart. Där man har en social grund att stå på och en kulturell grund att stå på, va. Där jag vet att mina ungar får kompisar som kan samma språk. Det tycker jag är ganska naturligt."

Strax efter det att Fredrika med övertygelse talar om invandrarnas eventuella fria val av boende, uttalar hon sig mer ifrågasättande. Man kanske väljer men samtidigt finns det inga möjligheter att välja, lyder hennes dubbla budskap.

"Dels tror jag det och sen styrs de in också, när de kommer hit och kommer från flyktingförläggningarna och får den lägenhet de anvisas till. Just innan de

liksom har blivit mer försvenskade, så att säga, då de själva liksom kan välja på annat sätt. Det kan man inte göra, det finns inga möjligheter."

Fredrika försöker, och lyckas kan man säga – om man konfronterar hennes tolkning med invandrarnas egna berättelser – leva sig in i andras verklighet. Hon refererar ofta till invandrare som "de", men hon gör det ändå inte på ett objektifierande sätt. Hon tar inte saker för givna utifrån förutfattade meningar om andra gruppers värderingar, utan tänker sig själv in i den situationen och utifrån det analyserar hon. Även om hon utgår ifrån sig själv, tar hon hänsyn till att hon pratar om medmänniskor. Med andra ord, att utgå ifrån sig själv behöver inte ske på ett etnocentriskt sätt. För frågan om huruvida tendensen att utvärdera andra människors handlande utifrån sin egen världsuppfattning är ett naturligt mänskligt drag är inte detta ett lämpligt diskussionsforum. Icke desto mindre bör det påpekas, att detta inte behöver ske på ett sätt som medför en nedvärdering av andra människor. Fredrika utgår ju ifrån sig själv, dock inte utifrån övertygelsen om att hennes kulturella värderingar skiljer sig från, och är överlägsen andras, utan snarare utifrån människans gemensamma universella värden. Det är för henne med andra ord likheterna som sätts i centrum, inte antagna skillnader mellan hennes "svenska kultur" och "De Andras kultur/er". Så fortsätter hon:

"Och sen tror jag att det är lätt att man stannar kvar då, jag menar, det är ju precis som jag, jag vill inte flytta härifrån därför att jag känner mina grannar, va. Och det måste ju vara samma sak om man kommer från Iran eller från Chile eller var man kommer ifrån. För jag tror inte det har med klasstillhörighet hemifrån att göra. Utan det blir en ny klasstillhörighet här på något vis. Sen har de säkert sin klasstillhörighet i sin egen grupp. Men den ser inte svenskar. För att alla svenskar tror att alla invandrare är städerskor, industriarbetare. Man ser liksom inte människan bakom."

En stolt gottsundabo som vill flytta är Mikael

Mikael bor ensam med sin pappa i en villa i södra Gottsunda. Han växte upp i området och har väldigt starka känslor för det. Det är något speciellt med att vara gottsundabo säger han. Trots att han bara var åtta år gammal när familjen flyttade till Gottsunda minns han väl när de bestämde sig för att flytta in.

"Jag vet inte. Gottsunda var väl attraktivt på den tiden, just då. Det var många som flyttade hit och vi blev väldigt sugna då vi kom hit och tittade och då bestämde vi oss direkt att vi skulle flytta hit. Mamma fick ju jobb här också och så det var väl därför. Vi var väl lite less på Årsta. Så jag tyckte det var

bara positivt att flytta till Gottsunda. Jag trivs väldigt bra i Gottsunda och har gjort det hela tiden."

Han berättar om hur viktigt det var för några av grannarna att villakvarteret som ligger vid gränsen mellan stadsdelarna Sunnersta – med betydligt högre socio-ekonomisk status – och Gottsunda, administrativt skulle tillhöra stadsdelen Sunnersta. Det var livliga diskussioner och till slut blev det Gottsunda. För många markerade detta en stor skillnad. Drömmen om att vara sunnerstabo i stället för gottsundabo dunstade bort.

"Det var ju mycket...i början snackade de ju mycket om att det här skulle tillhöra Sunnersta. Just bara våra kvarter. Det var mycket bråk, många turer om just gränsdragningen Gottsunda-Sunnersta. De ville att just vårt kvarter, skulle tillhöra Sunnersta. ... Men det tillhör verkligen Gottsunda. Jag tycker...det ser så löjligt ut. Det tillhör verkligen Gottsunda. Jag ville vara gottsundabo också. Jag ville tillhöra Gottsunda från början. Jag har flyttat till Gottsunda. Sen så blev det Sunnersta. Så man visste inte hur de skulle göra. Hur de skulle döpa det. Men de satte upp skylten där borta så det blev...det blev Gottsunda till slut."

Intervjuaren frågar honom om det gjorde någon skillnad att administrativt tillhöra Sunnersta alternativt Gottsunda.

"Jag vet inte...Gottsunda har ju sin egen mentalitet, egentligen. Gottsunda är Gottsunda. Jag vet inte. Det är så svårt." (...) Det är så för alla, tror jag, som kommer till högstadiet. Det blir som helt annorlunda. Det är en helt annan grej. Men det var genast mycket tuffare. Det blev helt andra villkor då också, på Gottsundaskolan. Men jag vet inte... det var roligt också, jag tyckte om Gottsundaskolan. (...) Ja, det fanns det faktiskt. Jo, det fanns det. Det är...jag vet inte Sunnersta, inte ur mitt perspektiv men allmänt så är det så att sunnerstaungarna betraktas lite mer som...inte snobbiga...men jo det är lite det. De är lite mera bortskämda. De är lite finare i kanten. Jag menar gottsundakillarna eller allihopa från Gottsunda det är lite mer arbetarklassen. Det är helt andra villkor. De är mer rakt på sak, det är mer ärlighet, det är ord och inga visor, det är något helt annat. Man kan avgöra direkt bara man ser personen vilka som kommer från Sunnersta och vilka som kommer från Gottsunda. Det är ganska kul egentligen, ganska intressant, egentligen. Eller motsättningar och motsättningar, det var Sunnersta mot Gottsunda... Fast det var ingen så där direkt...man var inte ovänner på något vis fast det fanns ju ändå lite... de som var från Gottsunda höll ihop och de från Sunnersta för sig. Och jag bodde mitt emellan.(...) Jag har alltid räknat mig som en gottsundapojke, fast jag ändå kanske tillhört, kanske haft mer umgänge med Sunnersta."

Mikael har till synes bestämt sig för att identifiera sig med området och vara gottsundabo. Men trots denna identifiering med och stolthet

över området verkar det inte vara problemfritt för honom att möta världen utanför Gottsunda.

"Man hör så mycket skit, varje dag, just i media om Gottsunda. Det står i rikspressen liksom. Då står inte Gottsunda, Uppsala, det står bara Gottsunda, då vet alla vad det är för någonting. Det är ganska smutskastat just det där med högt invandrartal. (...) Men det är ju så...att...om jag ska vara helt rakt på sak ibland när jag är ute och träffar någon person liksom, någon ny person och stiftar bekantskap med någon och så säger man...var bor du? Ja menar, det är helt fel, men egentligen så skäms man lite grand ibland. Jag är från Gottsunda. Jag är ju stolt över det, om man visste egentligen hur det var. Men ändå, man säger Gottsunda, det har lite sämre klang. Då blir man genast lite nervärderad på något vis. Men det är bara för att folk får för sig att just när de läser mycket i tidningarna, då var det nionde våningen, knark, sprit, anslags-tavlan, hissen, knarkare och mord varje dag, våldtäkter och...det här stället, Jägaren,¹¹ som det jämt står i tidningarna om; stolarna flyger åt höger och vänster, jämt mycket så där rubriker...det är Gottsunda, liksom, då får de för sig att man bor på åttonde våningen."

För Mikael är det ändå viktigt att markera att Gottsunda inte enbart består av höghusen, och med just dessa gottsundabor – höghusens – vill han inte bli förväxlad. Ändå är livet i Gottsunda det som fascinerar honom, särskilt det offentliga livet i Gottsunda centrum.

"Men Gottsunda är som en liten egen, det är som en egen del av Uppsala. Det är lite speciellt, bara man går i Gottsunda centrum, det är en helt annan livsstil eller livsfilosofi, eller jag vet inte om man ska säga livsfilosofi. Men det är en helt annan mentalitet just. Det är ganska roligt. Det finns alla slags människor i Gottsunda. Alla nationaliteter och liksom typ av människor och det är inte bara negativt utan..."

Mikael gör som flera andra intervjuade som skjuter vidare det "dåliga ryktet" till andra än det egna området. Återigen, det finns Gottsunda och Gottsunda, och problemen finns inte här, bland oss utan där borta, där de Andra bor. Men han är kluven, han har starka känslor för Gottsunda, som är som något slags livsfilosofi, men brottas samtidigt med just det som är speciellt med Gottsunda, dess liminalitet, dess dunkel orsakad av mångfalden och diffusa regler för samlevnaden, vilka både gillas och ogillas. Gottsundas gränser flyttas ständigt i invånarnas berättelser. Övergången från ett tillstånd, det Gottsunda jag tycker om, mitt Gottsunda, till de Andras Gottsunda, vilka i själva verket är ett och samma område fast sett från

¹¹Jägaren är namnet på en restaurang belägen inne i Gottsunda centrum. Numera heter den något annat.

olika perspektiv, genererar även ambivalenta känslor som reflekteras i till synes motsägelsefulla diskurser.¹² Gottsunda är på samma gång älskat och föraktat. Den ena gången är man en stolt gottsundabo, den andra "bor man inte i det riktiga Gottsunda. Gottsunda blir ett ingemansland. Mikael reagerar mot föreställda, stigmatiserande bilder av Gottsunda, som massmedier reproducerar. Senare upprepar dock han själv denna exercis som konstruerar de föreställda bilder av Gottsunda som han inte gillar, genom att stigmatisera andra delar av området än sitt eget kvarter.

"Det är lite speciellt Gottsunda liksom, att man har den här stämpeln, ändå har det blivit lite bättre på senare år tycker jag. Förr var det verkligen bråkigt och många cyklar blev stulna, då var det mycket tjafsigt och bråkigt. Mycket gäng som drev omkring här. Men det har försvunnit. Det är blivit mycket bättre men... Det är just Gottsunda centrum och områdena runt där, det som är kärnan där. Kanske lite bort åt OK-macken där, men jag tror inte att det ska vara något problem längre ändå. (...) Ja, när man kommer in i Gottsunda där, jo det man får för sig att de där, så kallade, slummen, i sådana fall, och just de där gångarna bakom Gottsunda centrum då. Det är där det värsta folket finns. Det är det intrycket man får. Det jag får för mig är att de är många olika invandrargrupper och mycket alkoholister och det är det man får för sig och det är folks allmänna bild också. Det är verkligen gettot i Gottsunda, men så illa tror jag inte att det är. Jag vet inte, Bandstolsvägen, det är väl, det är sånt man får för sig att det är, så jag tänker om Bandstolsvägen, det är nästan det värsta. Där har man allting. Det är där man tänker...om någon frågar varifrån man kommer...och Gottsunda då är det praktexemplet. Där hittar man allt med knarksprutor och..."

Mikael känner ingen som bor just i södra Valsätra (Bandstolsvägen) och vistas över huvud taget inte där. I Stenhammarsparken däremot, som flera intervjuade upplever som ett "sämre" område än Bandstolsvägen, har han några bekanta och det tycker han är "helt okej". Sedan försöker han beskriva sitt villakvarter.

¹²Begreppet liminalitet (liminality) användes för första gången av Victor Turner (1969) för att syfta på ett rumsligt och tidsmässigt limbo, det vill säga en tröskel eller station i den rituella övergångsprocessen från ett bestämt tillstånd till nästa. Under den liminella perioden är egenskaper hos det rituella subjektet eller, som Turner kallade det "passageraren", nödvändigtvis ambivalenta. I Turners spår uppfattar Zukin (1991) också rummet som både socialt konstruerat och socialt strukturerande. Genom olika metaforer analyserar hon relationen mellan ekonomisk makt och och kulturell representation – rummet struktureras också metaforiskt. I exemplet Gottsunda flyttas de inre gränserna ständigt i invånarnas diskurser. Detta ställer människorna i flytande positioner och skapar en ambivalent identifikation med området.

"Det är mycket, här har du mycket, kanske lite mer, sociala, vad ska man säga. Det känns som att...det är mycket barnfamiljer som bor här. Det är det väl antagligen överallt, men det känns som det är mycket mer i just i det här området. Det är här folk vill komma till tror jag med barnfamiljer. Det är ganska nära till naturen och nära till Sunnersta och det finns ju...var du än är i Gottsunda har du nära till Gottsunda centrum, det räcker väldigt långt det ju. Du har ju naturen och Ekoln (sjön) inte alltför långt bort heller och det känns ju så som här är den här säkra delen så att säga – här är väldigt lugnt och det finns. Det är ju mycket invandrare här också givetvis. (...) Man tänker väl på lite äldre personer. Det är väl ganska lugnt område. Det för inget väsen av sig allt, det är väl helt, tyst, lever i sin lilla del. Det är bara sådana småhus, kan man väl säga. Alla är väl fristående hus. Man tänker att det mesta är småhus alltihop. Det är väl mer etablerade familjer."

Mikael kan sägas vara "en stolt gottsundabo" men vill ändå flytta i framtiden. Han verkar inte kunna klargöra sina känslor och tankar i den här frågan, "det är svårt" säger han. Men han låter ganska säker på att han vill flytta från området.

"Jag stod på Gottsunda väldigt länge, men just nu när jag kom tillbaka från lumpen, då bestämde jag mig att flytta från Gottsunda. Och vill jag bo i Gottsunda då vill jag bo i östra delarna. Jag vet inte, jag vill nog flytta från Gottsunda. Jag är från Gottsunda, jag skulle aldrig skämmas över att berätta att jag kommer från Gottsunda. De flesta tror att det är värsta slummen. Men i och för sig. Man är stolt över att vara från Gottsunda så. (...) Men ändå så...man känner att man vill vidga vyerna. Komma ut till något annat. Jag har många kompisar i Gottsunda men vi är så mycket ute också på något vis, jag vet inte, det känns... det låter väldigt motsägelsefullt. Jag vet inte hur jag ska förklara det men ...inte Gottsunda då. (...) Egentligen skulle jag inte vilja bo i stan alls samtidigt som det är praktiskt. Det är praktiskt att bo i stan. Kanske Luthagen eller Svartbäcken. Jag tycker att Gottsunda är så pass fint ändå. Jag kan tänka mig när jag blir större att jag skulle vilja ha en "ranch" – en egen gård. Jag skulle gärna vilja bo såhär i utkanten av stan. (...) Sunnersta är inte så tilltalande ändå, liksom. Jag vill inte ha massa...beverlyhillsaktigt. Jag vill ändå ha kvar där min person har vuxit upp på något vis. Det är också det där Gottsunda-syndromet igen. Så det är svårt."

Mikael berättar att han inte umgås med invandrare alls. Då frågar intervjuaren vad han tycker om att invandrare kommer som flyktingar till Sverige. Då skymtar en annan Mikael fram, en Mikael som inte är nöjd med flyktingpolitiken, eftersom det kommer "så mycket invandrare" till Sverige. Han använder sig av ett språk som leder associationerna till den organiserade rasismens retorik.

"Jaa...jag är väl inte direkt jätteentusiastisk över det att de tar så mycket invandrare som de gör. De har ju hårdare koll men man kan ju inte neka folk att komma hit som verkligen behöver det. Det är ju så svårt att se skillnaden;

ekonomiska och politiska flyktingar. Jag vet inte hur man liksom handskas med det. Det är ett ganska svårt problem, det här. Jag tycker de tar in alldeles för mycket invandrare idag och just det där. Kulturer och moskéer, det snackas så mycket i Gottsunda och det ska byggas moskéer och det är mycket invandrare...de styr mycket, det är mycket ungdomsgång, det är mycket invandring som kommer i bråk och provocerar lite. De ställer till mycket med bråk. De har försökt stjäla cyklar här utanför. Man ska inte dra alla över en kam men de framställs verkligen så i dåliga dagar: bland invandrarna finns kriminaliteten."

Mikael är inte klar över vad han tycker om invandrare. De han känner närmare är det inga fel med. De är inte främmande, dem upplever han inte som invandrare längre. Men om de Andra, om dem som han upplever som främmande uttalar han sig ganska starkt.

"Jag tycker det är...det är ofta man hör..."Du kallar mig svartskalle" och så här. De försöker alltid provocera fram. Jag menar de kommer hit och styr och ställer och tror att de ska gå som de vill. Jag har egentligen inget emot invandrare. Mamma är invandrare men just det man får för sig att just i Gottsunda...man kan bli ganska irriterad på att de ser att de ska få hur som helst, få som de vill...massor med fina bilar som "mersor" och grejer. Elvaåriga ungar liksom...snattar och är ökända och jag menar då blir man ganska irriterad. De går bara hemma och får socialbidrag och sen bara hänger i Gottsunda centrum, ser aldrig att de jobbar, massor med fina bilar, kläder och går och driver och bråkar. De ska alltid ha snygga tjejer, de är så häftiga och kaxiga."

Intervjuaren frågar honom om han tycker likadant om sin granne, en tjej som har invandrarbakgrund. "Hon är jättetrevlig. Hon är kanontrevlig", säger han dock. Och så fortsätter intervjuaren:

"Kan du kategorisera på något sätt, eller klassificera och säga att den här invandrargruppen, dem gillar jag eller tvärtom?"

"Det är de som märks det är dem man får för sig att det...det är...när jag snackar om invandrare då är det just den lilla gruppen invandrare. Sen finns det ju många andra...finska invandrare och sådär men de räknar jag inte med nu utan de är... det är araberna, alltså, och jag menar...varför ska de acceptera att vi ska kunna känna några känslor för deras kultur när vi inte har någon känsla för vår egen. Det är liksom...på något vis...de ska få styra och bestämma...när man inte ska sjunga nationalsången längre i sitt eget hemland på skolavslutningen för att det är så känsligt att sjunga nationalsången i skolan. De har ju slutat med det bara för att det finns så mycket invandrabarn. (...). Då har det gått långt alltså."

Nationsflaggor kan betraktas som en symbolisk markering för en självmedveten vilja att separera rum. Mikael vill hävda sin rätt att vara stolt över olika nationella symboler. Sådana argument som att det inte är något fel med att vara stolt över sitt land och om att det

skulle finnas en "positiv nationalism" är i övrigt inte sällsynta i den offentliga debatten om nationalism. I Gottsunda, som förmodligen i andra invandrarrika områden, kan dock upphängningen av svenska flaggor få en speciell innebörd. Just i den här specifika kontexten, ett område där andelen personer med utländsk bakgrund under de senaste åren ständigt ökat, kan sådana symboler läsas som en markering om att "här bor det fortfarande svenskar". Det kan väl på ett kollektivt plan tolkas som något slags nationalistiskt eller etnocentriskt motstånd; en vägran att identifiera sig med och bli involverad i omgivningen. Vidare kan detta vara ett markant ställningstagande om vilka man vill identifiera sig med och ännu viktigare vilka man vill skilja sig ifrån. Mikael tycker ändå att det inte är något fel att flagga för Sverige i Gottsunda och protesterar för att han "blir anklagad för att vara rasist" när det han i själva verket vill är att vissa upp sina känslor gentemot nationen.

"Och om man har en svensk flagga eller svensk tröja på sig då är det genast rasism. Det är mycket sådant liksom man har inte någon...det är fult med svenska flaggan och vara stolt över sitt land. Det finns ingen nationalitet, i alla fall inte i Gottsunda, jag tror det börjar bli lite grand i hela Sverige, faktiskt. Det är inte som i andra länder där man firar nationaldagen så där utan det är verkligen man måste ta hänsyn till alla andra invånargrupper, det är ganska känsligt just det. Och man måste visa så stor respekt för dem liksom att...fan vi ska få sjunga nationalsången på våran skolavslutning det är tradition liksom, man ska kunna ha nationaldagar utan att behöva kallas rasister eller börja bråka. Trots allt är det vår kultur och vårt land då ska de rätta sig efter våra normer och regler. Det skulle vi också få göra om vi kom till deras land. De skulle aldrig acceptera att vi tog över..."

Han tycker själv att hans påståenden börjar bli alltför kritiska och försöker mildra tonen något.

".. nu är jag väldigt så där kritisk men det är ofta så man får för sig det...just det att man blir så irriterad att de har allt att de här. Så många av dem har det väldigt svårt...de har haft en väldigt svår tid i sitt eget hemland, annars skulle de inte komma hit. Det måste ligga något i bakom. Man får för sig att det är mycket, mycket fiffel med det, liksom. Man ser mycket kriminalitet och...det kanske är en följd av att man har haft det svårt. För man bor ju inte själv så, man har inte själv upplevt hur de har det. (...) De får socialbidrag och en massa bidrag. Det blir en ond cirkel, ingen vill ha arbetskraft som inte kan tala först språk som kanske...många säger, ja visst tar vi emot invandrare, det är kul med olika kulturer, men det finns mycket misstroende ändå...ändå, det är som lite dolt. Det är som en ond cirkel, allting går...det blir lite fel på något vis..."

Det var i högstadiet som Mikael kom närmare ungdomar med rötter i andra länder. Han blev dock aldrig kompis med några av dem, eftersom det var ett stort gäng som hade flyttat från Sunnerstaskolan tillsammans till högstadieskolan i Gottsunda. Sunnerstaungdomarna fortsatte att umgås med varandra och bildade något slags gäng. Mikael hade ingen djupare kontakt med någon från något annat land. Han tyckte ändå att de flesta i hans klass var trevliga men "annorlunda".

"De var ganska trevliga, sådär, men de har ett helt annat temperament sådär. När det är sydlänningar, de är ett helt annat, tänker annorlunda på något vis. Och sådär koranen och deras Bibel, Gud styr så hemskt mycket och allting och vad de får och inte får göra."

Är jag en invandrare?

Mikaels mor hade själv invandrat till Sverige. Hennes utseende är dock helt svenskt, "hon ser mer svensk ut än jag själv", berättar Mikael. Att Mikael inte uppfattar sig själv som invandrare är ganska klart. Ändå är han enligt statistiken, i och med att hans mor är "född i utlandet", en "person med utländsk bakgrund". Men den utländska bakgrunden syns inte på honom, därför behöver Mikael förmodligen inte reflektera särskilt mycket över detta.

"Folk ser inte mig som en invandrare. Jag känner mig inte som en invandrare heller (...) i och med att jag har bott här hela mitt liv och bara har svenska så att säga... intressen det är så här...man märker om någon är...om någon kommer från ett annat land..."

Brytpunkten mellan att vara invandrare och att inte vara det är inte lätt att fastställa. Det avgörs inte efter statistiska kategoriseringar och inte heller efter vistelsetiden i Sverige. Det avgörs inte alltid av den egna självidentifieringen. Troligen är det som Mikael säger: "Folk ser inte mig som en invandrare", men hur lätt är det att övertyga omgivningen om att man inte är främling och till vilket pris sker detta? Tiden i Gottsunda har för Mikael varit minst sagt motsägelsefull. Han tillhör men tillhör ändå inte. Han har alltid varit mitt emellan sunnerstabo och gottsundabo, svensk och invandrare. Nu vill han flytta, fast han älskar Gottsunda.

Osynliga Gränser

Vad vi har sett i den här intervjuanalysen är hur svenskar som bor i detta "invandrartäta" område förhåller sig till sitt bostadsområde. Vilka känslor de visar för området, både för grannar som möts och

som inte möts och hur de positionerar sig själva i förhållande till sin omgivning, är aspekter som lyfts fram. Berättelserna var uppenbarligen olika för de intervjuade men vissa allmänna slutsatser kan dras. Med ett undantag,¹³ har alla intervjuade flyttat eller uttryckt sin vilja att flytta antingen ifrån området eller till de delar av området som de upplever ha högre status. Även innanför Gottsundas administrativa gränser tenderar de människor som disponerar resurser för att köpa sig ett "segregerat" boende, avskilt ifrån "det riktiga Gottsunda" att använda sig av denna möjlighet. Ett rumsligt/symboliskt sätt att markera viljan att skjuta ifrån sig Gottsundas dåliga rykte verkar genom symboliska handlingar som resulterar i retoriska gränsdragningar.

Det finns "Gottsunda och Gottsunda" fick vi höra. "Jag bor inte i Gottsunda utan i Valsätra eller i Sunnersta" hävdades det. En självreproducerande diskurs om ett bostadsområde som stigmatiserats som "segregerat", "invandrartätt" och "problemområde" kan inifrån verka i återskapandet av interna gränser. Dessa gränser, som enbart finns i människor föreställningar om sin omgivning, är osynliga eller åtminstone olika synliga för skilda betraktare, beroende på vilken sida av gränsen denne befinner sig på.¹⁴

Osynliga gränser är ett relativt nytt tema inom samhällsvetenskapen och inte minst inom geografin.¹⁵ Gunnar Olsson talar i termer av maktlinjer (lines of power) och klargör att dessa visst är ett genuint studieobjekt för geografin.

"Is this geography? Of course it is! For what is geography, if it is not the drawing and interpretation of lines. The only quality that makes my geography

¹³Pensionären Johan som under sin tid som sjöman hade seglat världen över, bodde i flerbostadshus i Stenhammarsparken och var väldigt nöjd. Han uttryckte sig så här: "När det är bra grannar och man trivs, varför ska man flytta?"

¹⁴Jag tackar Gunnar Olsson för ett givande samtal kring frågan om hur osynliga gränser kan upplevas av olika betraktare.

¹⁵Martin Gren jämför synliga och osynliga gränser med varandra och skriver: "There are other boundaries which are not so directly visible for the eye, and which do not that easily lend themselves to simple spatial representation. 'There's more to the picture than meets the eye', as the saying goes. Boundaries like those in-between 'you and me', 'us and them', 'sociology and geography', 'science and art', 'good and bad', 'right and wrong', are not only an important subject matter of the so called 'new cultural geography'. They are of course central, and they have been central, to any science that includes human beings as social subjects." Gren 1996, s 90.

unusual is that it does not limit itself to the study of visible things. Instead it tries to foreshadow a cartography of thought."¹⁶

Dragning av osynliga gränser kan – på det mer symboliska planet – bidra till en rasifiering av staden. Hittills har vi sett hur detta stämmer inom Gottsundas gränser. I det följande skall dessa aspekter tas upp inom ramen för diskussionen om hur vissa symboliska gränser – med hjälp av misstänksamhetens hermeneutik samt bilder om De Andra – kan skapas utifrån.

Rumsliga stigmatiseringar

"Man hör så mycket skit, varje dag, just i media om Gottsunda. Det står i rikspressen liksom. Då står det inte Gottsunda, Uppsala, det står bara Gottsunda, då vet alla vad det är för någonting."

Mikael, som avslutade de intervjuades berättelser, uttryckte med dessa ord det som verkar ha blivit en relativt allmän uppfattning, att området omgetts av ett oförtjänt dåligt rykte. Men är det verkligen så? Jag bestämde mig för att undersöka om den lokala pressen spelat någon roll i skapandet av föreställningen om området Gottsunda, som ett rum att frukta och förakta. En medarbetare gick igenom Uppsala Nya Tidnings nyhetsbevakning av polisrapporter från senaste veckoslut, vilka publiceras i tisdagens nummer av tidningen. I dessa får man reda på några av de brottsliga händelser, som inträffat under helgen i Uppsala. Vi gick igenom mediabevakningen av dessa rapporter för 6 valda år, nämligen 1972 (då Gottsunda centrum invigdes), 1975, 1980, 1985, 1990 och 1995. För vart och ett av dessa år läste vi igenom de artiklar som kommit ut första tisdagen i varje månad, det vill säga vi gjorde sammanlagt 72 observationer.

Analysen visade att det inte varit tidningens konsekventa policy att identifiera områden med namn i samband med denna typ av nyhetsbevakning. Oftast är det själva brottet som återfinns i rubriken, till exempel: "Cyklade anfalls och bestals", eller "Drog kniv mot festdeltagare". I spalttexten brukar namnet på gatan där händelsen inträffade anges, men mycket sällan uppges det i vilket område brottet begåtts. Men det finns undantag för denna regel. Vi var intresserade av sättet att rubricera händelserna och kunde konstatera att av totalt 72 observationer nämns området i rubriken endast 4 gånger. Dessa rubriker lydde: "Villainbrott i Valsätra" (751006), "Misshandel

¹⁶Olsson 1990, s 113.

i Gottsunda" (800804), Knivdrama i Flogsta" (850701) och "Överfall i Nybyvilla" (900903). Samtliga gånger handlade det om så kallade invandrartäta bostadsområden i stadens utkanter. Dessa områden är emellertid långt ifrån överrepresenterade i kommunens brottstatistik, vilket framgår av intervjuer med polisen i regiontidningen "Uppsala Demokraten" från januari 1996, och det bekräftas också av våra observationer. Varken Gottsunda eller något av de andra bostadsområden som nämns i nyhetsrubrikerna står för en särskilt stor del av brottsligheten i Uppsala. De flesta brotten sker i centrum.¹⁷

Eftersom 1980 var första året Gottsunda nämndes i de rubriker vi granskat, ville vi titta mer ingående på några månader det året. Den här gången gjorde vi totalt 20 observationer. Vi gick igenom tisdagsrapporteringen från mitten av juli till slutet av oktober detta år. För att få en uppfattning om tendensen ändrat sig 10 år senare, läste vi med samma frekvens rapporterna under 16 veckor, från juli till och med september 1990. I våra observationer från 1980 rubricerade UNT endast tre gånger med områdesnamn: två gånger i Gottsunda och en gång i Valsätra. Inga andra områden angavs i rubrikerna, fast det i texten under framgick att brott hade inrapporterats från många håll och kanter i staden. I våra observationer från 1990 fanns inte Gottsunda med i rubrikerna en enda gång. Vi fann inte heller namnet i spalttexten. Händelser rapporterades dock från flera olika områden, men dessa angavs inte alls i rubrikerna. De ansågs förmodligen inte intressanta nog för att återfinnas i rubrikerna. Nyhetsbevakningen täcker naturligtvis endast en liten del av brottstatistiken från de undersökta perioderna, men det är intressant att notera att av sammanlagt mer än 100 refererade händelser, inträffade endast fyra i Gottsunda, tre av dessa gånger hade Gottsunda återfunnits i rubriken. Samtidigt hade andra områden "skyddats". Ett klart överdrivet rykte om Gottsunda som "farligt" område hade spridits delvis med medias (troligen oavsiktliga) medverkan.¹⁸ Gottsunda hade stigmatiserats. Man skulle kanske kunna säga att Gottsunda hade gjorts till en "rumslig Andre".

¹⁷Uppsala Demokraten, nr 51-52, 1996, s 3.

¹⁸En granskning av diverse reportage som den lokala pressen har publicerat om Gottsunda skulle förmodligen ge en mer nyanserad bild av den massmediala representationen av området.

Staden och De Andra

Att leva är att leva med andra och människor skapar sina egna Andra, menar Bauman. Man känner inte den Andre utan man känner till den Andre utifrån den information – ej kunskap, klargör Bauman – som man har samlat om honom/henne. Den Andre är inte mänsklig alls, har ingen identitet, utan den tillskrivs olika kategorier. Rummet den Andre bebor skapas egentligen utifrån dessa tillskrivna, konstruerade kategorier. Dessa kognitiva rumsbildningar skildras utmärkt i grannskapets historia.¹⁹ I pre-moderna samhällen skildes grannen från andra människor framför allt eftersom den hela tiden kunde hållas under uppsikt. Det sociala rummet upphörde vid grannskapets yttre gräns. Utanför gränsen fanns det bara ansiktslösa kroppar, ett tomrum med andra ord. Kropparna kunde passera gränsen och anamma grannskapets regler, och främlingar blev då människor.

Världen delades alltså inte i grannar och främlingar utan ännu mer kategoriskt, i antingen människor eller främlingar. När nu fysisk och social närhet inte längre nödvändigtvis hänger ihop och främlingarna börjar stanna kvar och vägrar försvinna, samtidigt som de undviker gällande regler för samlevnaden, förblir de främlingar. "Man kan inte låta bli att känna deras närvaro, att se, höra och känna lukten av dem, till och med tala till dem eller tilltalas av dem emellanåt. Men mötena är alltför korta och tillfälliga för att man ska kunna fatta ett bestämt klassifikatoriskt beslut, och det är så många som kommer och går."²⁰

Bauman pratar vidare om att i staden utövas "den svåra konsten att träffas utan att mötas", vilket för mina tankar till en gård i Gottsunda, där tre av intervjupersonerna bodde. Roberta, å ena sidan, och Sofie och Henrik å andra sidan, berättar att det finns många "araber" på gården som de inte alls möter. Ingen av dem refererar till dem som grannar. Det är kvinnorna, mammorna, papporna, barnen eller araberna, men inte grannarna. Varken Roberta eller Sofie har någon kontakt med någon av dessa grannar. De bor på samma gård, de iakttar varandra dagligen, men de möts aldrig. Det handlar om ett möte, som egentligen inte är ett möte. Dessa grannar förblir "främlingar". Och...

"Det mest slående och fränstötande draget hos främlingar (strangers) är att de är varken grannar eller "utlänningar" (aliens). Eller de är (kan vara – vem vet?)

¹⁹Jag antar att Bauman här menar grannskapet i den västerländska världens historia.

²⁰Bauman 1995 [1993], s 189.

snarare – förvirrande, oroande, skrämmande nog – både och. Det vill säga socialt avlägsna men fysiskt nära. Bebyggare av ingenmansland – ett rum som är antingen normlöst eller markerat med för få regler för att göra orientering möjlig.²¹

Misstänksamhetens hermeneutik och stadens rasifiering

I Geografin har hermeneutik, teorin om meningarnas tolkning och klarläggande, utvecklats som en reaktion mot positivismens anspråk på att göra ämnet till en rumsvetenskap (spatial science). Landskapet kan ur en hermeneutisk synpunkt även läsas.²² Begreppet misstänksamhetens hermeneutik inspireras av Paul Ricoeurs *misstänkens hermeutik*. Med detta menar Ricoeur att meningar har dolda sidor som man kan upptäcka genom att komplettera lyssnandet med misstanken.²³ Begreppsapparaten *misstänkens hermeutik* är skapad inom en psykoanalytisk kontext och har en positiv mening, i och med att dess användning betraktas som en resurs i meningstolkningen. En kritisk hermeutik som vill ta tillvara psykoanalysens komplexitet, menar Ricoeur, måste vara lyssnande och misstänksam samtidigt. Att tolka är med andra ord att lyssna och misstänka. Begreppet erbjuder emellertid intressanta möjligheter för dess användning i psyko-sociala sammanhang. Här lånas det för att i stället diskutera meningar som diskursiva former för maktutövning. Genom att appropriera, definiera och stigmatisera en grupp av människor, "invandrare i Sverige", kan man i vardagsdiskurser och med hjälp av någon sorts misstänksamhetens hermeneutik förvandla dem till exempelvis potentiella brottslingar.²⁴

"Hur ska jag kunna se mig som svensk när ingen annan gör det." (Milan, i Att tvingas möta fördomar och rasism, Pockettidningen R, nr 3, 1996, s 21)

En vän till mig som vi kan kalla Pedro, bor i en bostadsrättsförening i Uppsala, där andelen personer med mörkt hår förmodligen är låg. En dag kom han hem utan lägenhetsnycklar och var därför tvungen att vänta på att någon i hans familj skulle komma hem för att bli

²¹Bauman 1995 [1993], s 191.

²²Se t. ex. Jonhston, Gregory, och Smith 1986, s 193.

²³För en utförlig redogörelse för Ricoeurs *misstänkens hermeutik*, se Kristensson-Uggla 1994, s 251-284.

²⁴Jag är tacksam att Mekonnen Tesfahuney genom vårt gemensamma arbete hjälpt mig att få denna insikt.

insläppt. Han tog fram en bok och satte sig i husets trappuppgång, att läsa under väntan. En nyinflyttad granne, som troligen aldrig sett Pedro tidigare, kom plötsligt ut från sin lägenhet och, utan att ens bry sig om att fråga vad Pedro hade där att göra, började grannen provocerande att försöka köra ut honom med både fysiska och verbala angrepp. Pedro tyckte inte att han behövde förklara för en nyinflyttad, att han faktiskt hade bott i det där huset ganska länge. Grannens framtoning var väldigt aggressiv och arrogant från början. Det känns överflödigt men måste ändå nämnas att Pedro har mörkt hår. Den misstänksamme grannen märkte på en gång att Pedro inte var en av "hans egna". Nåväl, de stod där och skrek åt varandra tills det hela löste sig när en av Pedros släktingar kom hem med nycklarna och öppnade dörren. Grannen gick in till sig, förmodligen lite frustrerad över att ha misslyckats med den goda gärningen att skydda bostadsområdet från inbrottstjuvar. För vad hade en 'svartskalle', en främling, i det här området att göra om det inte var att ta sig in någonstans för att stjäla eller råna någon, vem vet? Genant blev det, men hur i hela fridens namn skulle han ha kunnat gissa att Pedro (med det utseendet!) var en helt vanlig och hederlig medlem i bostadsrättsföreningen?

Misstänksamhetens hermeneutik hade trängt sig igenom hans föreställningsvärld och målat upp bilden av en inbrottstjuv. Viktigare i sammanhanget är egentligen att ställa sig frågan vem eller vad som gav honom rätt att förolämpa en annan människa utan att ens bry sig om att reda ut om hans misstankar hade någon grund? Vilken ideologisk struktur tillät honom att agera oförsämrat rasdiskriminerande utan att ge tvivel den minsta chansen? Efter den dagens uppståndelse fick grannen förhoppningsvis en tankeställare om sina rasfördomar. Min vän gick dessvärre in till sig med en underlig känsla av maktlöshet samt av att tillhöra och samtidigt inte tillhöra sitt bostadsområde. Händelsen blev en brutal påminnelse om att hans medlemskap i den svenska gemenskapen inte kunde tas för given.

"Att bli betraktad som en potentiell snattare kan alla människor råka ut för. En gång kanske inte är så farligt. Men när man gång på gång upplever att man blir misstänkt för att snatta bildar det ett mönster." (Gabi, i Att tvingas möta fördomar och rasism, Pockettidningen R, nr 3, 1996, s 11).

Sådana exempel kan förmodligen de flesta människor vittna om, som kommit till Sverige från något annat land och vars utseende tydliggör detta. I det följande skall jag försöka belysa olika segregationsmekana-

nismer som har med dold diskriminering att göra; med den diskriminering som vi alla mer eller mindre kan utöva mot andra människor, eftersom vi troligen inte tillräckligt medvetandegjort vår egen roll, som enskilda individer i rasideologiernas upprätthållande och återskapande. Symboliska Vi/De gränsdragningar som opererar i människornas föreställningsvärld kan sedan återverka på alstrandet av rumsliga rasifierade bosättningsmönster.

Grannsamverkan mot Brott: en osynlig gränsdragning

I den kognitiva rumsbildningen är utomstående främlingar som uppfattas såsom en samlingspunkt för risker och farhågor. "De personifierar det kaos som all social rumsbildning envist men fåfängt söker ersätta med ordning, och otillförlitligheten hos de regler som hoppet om ersättning har investerat i."²⁵ Vad misstänksamhetens hermeneutik dagligen kan betyda för vissa gottsundabor på väg från och till jobbet kan illustreras med några gatuskyltar.

På vägen från centrala staden till Gottsunda ligger ett av de bäst sedda villaområdena i Uppsala: Norby. En stor del av såväl kollektivtrafiken som cykel- och personbiltrafiken till Gottsunda sker längs Norbys huvudgata, Norbyvägen. Hösten 1993 förvånades de förbipasserande av en skylt med ett stort, alert öga i flera av de vägkorsningar som bildas av infartsvägarna till Norbys villakvarter, när de möter den livligt trafikerade Norbyvägen (figurer 6.1 och 6.2). Det stora, bevakande ögat utgör symbol för boendeorganisationen "Grannsamverkan mot brott". Norby var det första – om inte fortfarande det enda – bostadsområdet i Uppsala att sätta i gång verksamheten. Men är Grannsamverkan mot brott en så oskyldig kampanj som säkerligen många grannar upplevt den? Kan man ställa sig kritisk mot ett sådant initiativ, när det uttalade syftet med verksamheten är att hjälpa varandra, grannar emellan, att skydda människor och den privata egendomen från inbrott? Med hjälp av en snabb granskning kan vi konstatera att idén inte är särskilt ny och att den långt ifrån är lokalt genererad.

Motsvarigheter till Grannsamverkan mot brott har länge funnits i andra länder. Några exempel är Kanadas, USA:s och Storbritanniens "Neighbourhood Watch" (noteras bör att dessa benämns på exakt samma sätt i alla tre länderna). Dessa bevakningsrörelser bland

²⁵Bauman 1995 [1993], s 201.

Figur 6.1 Neighbourhood Watch: the eyes and ears of the community.

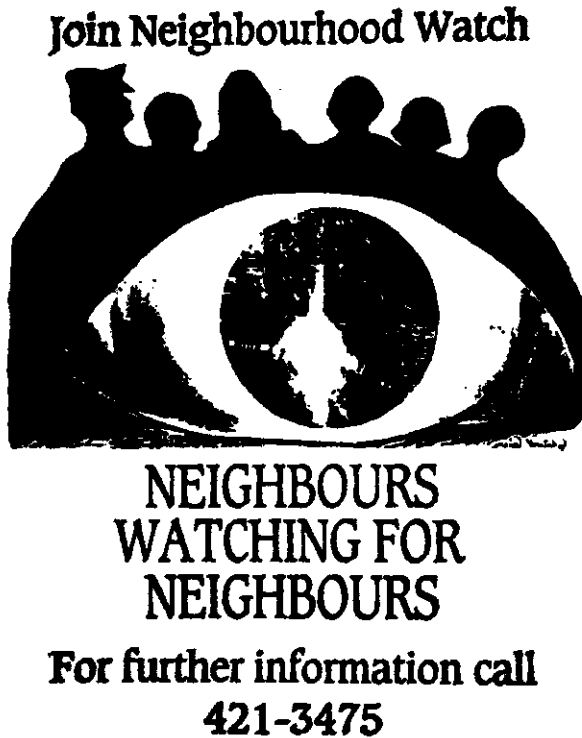

Foto: ur Molina, Irene (1993) *Spaces of Power and the Power of Space: Reading the West Edmonton Mall*. I Borgegård, Lars-Erik (red) *Den vet som vida färdas*. Reserapport från en kulturgeografisk exkursion i Kanada våren 1993, Geografiska Institutionen Umeå Universitet, GERUM, nr 19, 1993, s 223.

framför allt husägare har kommit att bli polisens civila högerarm; det civila samhället som själv handlar för att upprätthålla ordningen och bekämpa brottsligheten.²⁶ Grannsamverkans motsvarande verksamheter använde sig av slagord om att upprätthålla "lag" och "ordning", som den konservativa ideologin speciellt gillar. Rekryteringen av aktiva medlemmar till "The Neighbourhood Watch" blev den brittiska regeringens primära innovation vad gäller lag och ordning på 1980-talet. Bostadsområden skulle bli polisens "ögon" och "öron" i sökandet efter kriminella. En del politiskt neutrala eller flexibla ter-

²⁶Campbell 1993, 166-187.

mer från den dominerande diskursen av lag och ordning lånades också. Termer som "gemenskap", "grannskap", "självhjälp" och "rädsla" innefattades i detta projekt.

Ordvalet var viktigt för utpekandet av hotet, som visserligen skulle komma utifrån, förkroppsligat i främmande människor. Brottet fanns inte inom själva gemenskapen utan det definierades som något utanför, personifierat i den Andre. I själva verket handlade det varken om gemenskap eller brott, därför att rörelsen inte hade någon möjlighet att kunna hantera konsekvenser för medborgare och samhällen av att ha brottsligheten mitt bland dem.²⁷ Vad handlar det då om?

Den svenska Grannsamverkan mot brott är en del av den riks-täckande kampanjen "våga värna varandra" (VVV), vilken i sin tur finns under Riksorganisationen mot brotts paraply. Man kan säga att organisationer som Grannsamverkan mot brott, genom att ge en skräckbild av ett ständigt, utomstående hot, spelar på en sorts kollektiv paranoia. I verksamhetens propagandamaterial kan man läsa följande:

"För varje år som går ökar brottsligheten – och blir allt råare. Hos allmänheten har denna utveckling skapat allt större otrygghet. Den grundtrygghet som borde vara en medborgerlig rättighet är redan urholkad. Det otrygga samhället drabbar oss alla, och brottsligheten är därmed ett av de allvarligaste samhällsproblem. Inom vissa grupper har oron att utsättas för brott övergått i direkt rädsla. Åldringar som inte vågar gå ut på kvällarna, bankpersonal som är rädda att gå till jobbet, eller ensamma kvinnor som inte vågar sig ut i motionsspåret, är bara några exempel. Tyvärr finns det inget av tidens tecken som tyder på en ljusare framtid. Förekomsten av vapen i samband med brott ökar och går allt lägre ner i åldrarna. Nya hot, med en våg av kriminalitet från öst, har på senare tid tillkommit. Bara genom att mobilisera allmänheten i kampen mot brottsligheten kan vi vända den utvecklingen. Därför finns RIKSORGANISATIONEN MOT BROTT - VVV, och vår verksamhet har redan gett goda resultat."²⁸

Texten ovan målar, som sina motsvarigheter i andra länder gör, en skräckbild av ett samhälle som tidigare måste ha präglats av en sånär fullständig harmoni och som nu går i riktning mot barbari, och där hotet inte finns bland "oss" utan kommer någonstans utifrån. Detta alarmerande budskap kan ha bestämda effekter i miljöer som den i området Norby, där de hotfulla, brottsbenägna Andra kan sägas vara

²⁷Campbell 1993, 166.

²⁸Ur propagandabroschyr från VVV.

på förhand socialt och rumsligt definierade. Norby är ett vanligt genomfartsområde för gottsundabor på väg från och till norra, centrala och västra delarna av staden. Dagligen rör sig denna klart synliga befolkning i bussar, bilar, på cyklar eller till fots på Norbyvägen och – kanske särskilt synligt – genom Norbys inre och i övrigt lugna och trygga små gator. Mer än en femtedel av Uppsalas invandrarbefolkning bor i Gottsunda. Norbys gator kan därmed bli ett friktionsrum, ett rum där sociala skillnader konfronteras. Personer med utomeuropeisk bakgrund och låginkomsttagare, vilkas närhet husägarna i Norby i någon mån köpt sig fria ifrån, känner sig troligen inte särskilt välkomna att passera igenom detta högstatusområde. Att identifiera sig med de misstänksamma människor det stora ögat i Norby ska iaktta, kan för dessa förbipasserande, och på grund av misstänksamhetens hermeneutik, bli tämligen lätt.

Figur 6.2 Grannsamverkan mot brott.

Foto: Julio Bravo, 1997.

Avslutning

Vid sidan av institutionella segregerande mekanismer, som delvis kan förklara uppdelningen av staden i etniskt differentierade områden, finns det mer subtila mekanismer som verkar på ett symboliskt plan. En dold, ofta troligen omedveten diskriminering inpräntat i människornas diskurser och diverse representationer – både av rumslig och annan karaktär – kan spela en viktig roll i upprätthållandet och reproduktionen av rasifieringsprocesser i staden. Hur ett område och dess invånare kan stigmatiseras till att bli ett "problem" är exempel på detta. Konsekvenserna för ett områdes invånare är varierande, en del har vi hört om såväl i föregående som i föreliggande kapitel, då några intervjuade berättat om hur negativt arbetskamrater och andra reagerat när de uppgivit att de bor i Gottsunda. Dessa stigmatiserande rumsliga representationer överförs via massmedier men även från mun till mun, i form av enskilda människors diskurser.

Mer aktiva symboliska element i rasifiering av staden kan områdesgränsdragningar i form av till exempel "Grannsamverkan mot brott" utgöra. Initiativet i Gottsundas förrum, Norby, markerar en viktig gräns mellan Vi och Dem. Brottet finns inte hos "oss", utan det kommer utifrån, det utövas av dem. Vilka Vi och vilka De är i det här konkreta misstänksamhetshermeneutiska spelet, är svårt att empiriskt belägga. Detta är dock inte särskilt relevant i sammanhanget. Det intressanta är att exempel som detta ger Lefebvres, Harveys och Baumans teoretiska resonemang kring frågan om hur representationer av rummet kan skapa sociala rum, konkreta uttryck. De boendes diskurser, den massmediala diskursen, och olika typer av gränsdragningar är aktiva aktörer i tilldelningen av den roll som Gottsunda och motsvarande förorter ska spela i den rasifierade staden, åtminstone under en viss tid. Rollen som representationer av rummet kan spela i ett urbant sammanhang är dessvärre ett i svensk kulturgeografisk forskning så gott som utforskat område.

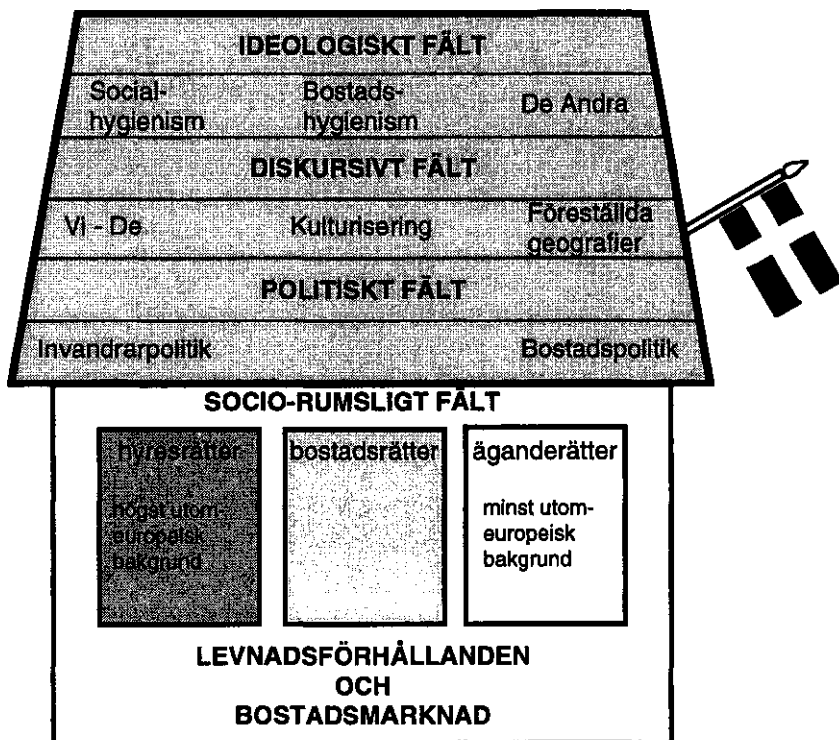
Att dekonstruera och omdefiniera etnisk boendesegregation

Inledning

I den här studien har forskningsområdet etnisk boendesegregation placerats inom en för svenska förhållanden ny analysram. Utvecklingen av begreppet *rasifieringen av staden* kan delvis ses som en reaktion gentemot en forskningstradition, som i stor utsträckning valt att bortse ifrån att den etniska hierarki som framträder i flertalet studier av etnisk boendesegregation på något sätt kan vara relaterat till rasistiska strömningar och underströmmar i det svenska samhället. I föregående kapitel har en förståelse av etnisk boendesegregation i 1990-talets Sverige sökts just i ljuset av sådana strömningar. Min strävan har varit att sätta in segregationsfrågan i en bostadspolitisk och social historisk-geografisk ram. I detta avslutande kapitel är ambitionen att knyta samman de olika delarna i analysen för att därmed söka en mer integrerad förståelse av fenomenet. Ifrågasättandet av begrepp som länge tagits för givna inom vetenskapen ingår i den dekonstruktivistiska metodiken. Tankegångarna i den här studien har inspirerats av denna metodik då de ideologiska och politiska strömningarna från sekelskiftet fram till 1990-talet har analyserats och granskats kritiskt. Rumsliga nivåer för analysen har varit nationen, staden och bostadsområdet. I det följande görs en översiktlig genomgång av den dekonstruktivistiska metodens grundläggande idéer samt en utvärdering av dess användning i föreliggande studie. Frågan om metoder är alltid aktuell i forskningssammanhang. Vilka lärdomar som kan dras av den här studien, reflekteras det över längre fram i kapitlet. Sist tas en rad aspekter upp, vilka bör beaktas vid formuleringen av politiska program riktade till att vända en eventuellt negativ utveckling i städer där rasifieringstendenserna idag är påtagliga.

Den svenska stadens rasifiering: en historia och en geografi
 Det finns flera paralleller mellan de svenska och de internationella mönstren för etnisk boendesegregation. Likheterna kan sammanfattas i att vissa invandrade grupper ockuperar de lägsta positionerna på såväl arbets- som bostadsmarknaden. Vad dessa positioner innebär för människornas konkreta levnadsvillkor och hur dessa mönster ser ut bestäms emellertid av varje konkret historisk-geografisk kontext. Följaktligen finns det särskilda, i någon mån även unika, egenarter för utfallet i den svenska staden, och även för segregationsprocesser i skilda svenska städer. Det särskilda historisk-geografiska sammanhanget har här analyserats i perspektiv av relationen mellan den svenska staten, folkhemmets ideologi och rasifieringstendenser i staden. Denna relation sammanfattas i modellen, figur 7.1. Fyra fält identifieras, inom vilka de strukturer och mekanismer som verkar i alstrandet av den rasifierade staden samspelar. Dessa fält är *det ideo-*

Figur 7.1 Stadens rasifiering: processer, strukturer och mekanismer som påverkar företeelsen etnisk boendesegregation i Sverige.

logiska, det diskursiva, det politiska, och det rumsliga. Dessa är relaterade till varandra och påverkar varandra i ett dynamiskt förhållande. Det diskursiva fältet kan ses som en viktig länk mellan ideologi, politik och rasifieringstendenser i staden.

Det ideologiska fältet

Trots att bostadsfrågan är och alltid har varit både en privat och samhällelig angelägenhet av stor betydelse, har boendeforskningen länge bortsett ifrån flera aspekter av denna fråga. Bakomliggande ideologiska strukturer vad gäller utformningen av bostadspolitiken är en av de aspekter som fått en alltför bristfällig belysning. Bostadsfrågan var, som flera forskare påpekat, ett centralt inslag i uppbyggandet av folkhemmet och utformningen av den svenska välfärdsstaten. Genom att belysa bakomliggande ideologiska aspekter i folkhemstanken, såsom socialhygienismen, idén om samhället och staden som en organism/en kropp, synen på arbetarbostaden, samt idéer om De Andra, menar jag att man kan placera den aktuella frågan om etnisk boendesegregation i ett relevant historiskt ljus. Såväl klassrelationer som rasrelationer är nyckelaspekter för förståelsen av hur de mönster för etnisk boendesegregation som finns i svenska städer, har kommit att formas genom åren.

Arvet från socialhygienismen, som gav upphov till en bostadspolitik och en stadsplanering som delvis skulle förbättra och samhällsanpassa arbetarklassens och andra avvikande gruppers levnadsmönster, lever i viss mån ännu i den nutida svenska stadens geografi. Den roll som invandrare från och med 1960-talet kom att inta i det svenska samhället, efter det att folkhemmets grund var fastlagd och bostadspolitiken etablerad, kan på många sätt likställas med arbetarklassens gamla ställning. I vissa fall kan man i den integrationsretorik, som råder i dagens allmänna diskurs om De Andra, spåra kvarlevor sedan flera decennier tillbaka. I rashygienismens diskurs från 1930-talet var tattare, zigenare, psykiskt sjuka och även kvinnor avvikande element i samhället. De var De Andra och skulle disciplineras. Den diskursiva motsvarigheten i dag är invandrare som ska integreras. Även om skillnaderna mellan dessa två olika epoker är tämligen omfattande, har idén om De Andra inte upphört utan enbart förskjutits från vissa grupper till andra. Nuvarande miljonprogramområden med hög andel invandrare, som utpekas som synonymt med boendesegregationen, motsvarar på flera sätt arbetarbostadsområden

från seklets början. Såväl områden som dess befolkning stämplas som problem. Den historisk-geografiska samhällsordningen från sekelskiftet binds ihop med nutidens genom en kontinuerlig idéutveckling och dess associerade diskurser, där länken mellan dessa två epoker är folkhemmets idé och politiska praktik.

Det diskursiva fältet

Idéer om andra människor, och om processer och relationer i samhället, återspeglas av och formas i språket. Vardagsspråket speglar maktrelationer i samhället, samtidigt som språket kan skapa och återskapa dessa maktrelationer. På så sätt är diskurser i allmänhet och diskursen om De Andra i synnerhet, avgörande för en social legitimering av maktförhållanden, inte minst i Sverige. Den rashygieniska, och den därtill associerade bostadshygieniska diskursen från förra sekelskiftet, pekade ut arbetarklassen och dess värderingar och "kultur", som ansvariga för arbetarnas, ur sanitär och moralisk synvinkel, oacceptabla levnadssätt. I dagens Sverige är en av motsvarigheterna uppfattningen att invandrarna skapar segregation genom att bosätta sig i miljonprogrammets betonghus, eftersom de vill behålla "sin kultur". En nyrasistisk romanticism skapar bilder av De Andra som ställs i motsats till traditionella, nationalistiska symboler. Den svenska identiteten måste försvaras och bevaras mot främmande avvikelser.¹

Vidare tenderar samhällsdebatten att i allt större utsträckning hänvisa diverse missförhållanden i samhället till en fråga om kultur. Med kultur menas emellertid sällan en föränderlig och gränslös process som inbegriper samhället i sin helhet, som både är orsak till förändringar och effekt av dessa förändringar. Kultur betraktas ofta i en snäv mening, som värderingar som invandrarna har med sig i form av kulturellt bagage från hemlandet. "Invandrare strävar efter att bo nära varandra som ett sätt att bevara sin kultur", uttalas gång på gång i utredningar och i massmediedebatter. Indirekt förklaras därmed invandrade familjer från "främmande kulturer" skyldiga till att skapa segregation. Den kulturalistiska diskursen om invandrarna, om De Andra, legitimerar således ordningen när det gäller bland annat bostadsfrågan. Intervjustudien i Gottsunda nyanserar denna bild och visar att när det gäller bostadsval har dessa invandrade inte haft spe-

¹Ålund och Schierup 1991, s 12.

ciellt mycket att välja bland. Deras bostadspreferenser skiljer sig inte heller från andra invånare i samhället. Med andra ord, om de kunde ha valt skulle de förmodligen i stort sett följt samma mönster som "helt vanliga svenskar" uppvisar.

Men det är inte bara människorna som den svenska boendesegregationens diskurs handlar om. Minst lika intressant ur ett kulturgeografiskt perspektiv är att även bostadsområdet görs till objekt och stigmatiseras. Stigmatiserande rumsliga representationer överförs via massmedier men även från mun till mun, i form av enskilda människors vardagsdiskurser. I själva verket döljer förenklingar som "invandrarområden", "problemområden" och "miljonprogramområden" en mångfald av verkligheter som ständigt utspelas i det rumsligt både synliga och osynliga bostadsområdet. Inifrån speglar olika bilder av bostadsområdet dess invånares mångfald av erfarenheter, medan bilder skapade utifrån oftast utgör föreställda geografier.

Vid sidan av institutionella segregerande mekanismer som delvis kan förklara uppdelningen av det urbana rummet i etniskt differentierade områden, finns det mer subtila mekanismer som verkar på ett symboliskt plan. En dold, ofta troligen omedveten diskriminering som etablerats i diverse representationer – både av rumslig och annan karaktär – kan spela en viktig roll i upprätthållandet och reproduktionen av rasifieringsprocesser i staden. Ett område och dess invånare kan genom sådana diskurser och föreställda geografier stigmatiseras till att bli ett "problem". Konsekvenserna för lokalbefolkningen är negativa. Ett mer aktivt symboliskt element i rasifieringen av staden är områdesgränsdragningar, exempelvis i form av "Grannsamverkan mot brott". Genom att aktivera och förstärka en Vi-känsla, som förklarar positiva värden som trygghet och ärlighet inne i bostadsområdet, medan brottet antas finnas utanför och utövas av De Andra, dras en geografisk gräns mellan Vi och De.

Dessa föreställda geografier verkar sällan isolerade från ideologier. Diskursen om De Andra handlar inte bara om invandrare utan det finns andra grupper i samhället, som också stigmatiseras som avvikande och utsätts för uteslutning.² De boendes diskurser, bostadspolitiska diskurser, den massmediala diskursen, och olika typer av gränsdragningar bidrar till definitionen av den roll, som förorter som Gottsunda fått i den rasifierade staden. Föreställda geogra-

²Harrison 1995, s 72.

fier i urbana sammanhang är dessvärre fortfarande ett outforskat område i svensk kulturgeografisk forskning.

Det politiska fältet

De invandrades positioner på bostadsmarknaden påverkas av skilda politiska faktorer. I den här studien har några exempel givits på politiskt relaterade komponenter i de processer som formar etnisk boendesegregation. De tre främsta upplåtelseformer av bostäder som existerar i Sverige, nämligen äganderätt, bostadsrätt och hyresrätt, har varit avgörande för de bosättningsmönster som dagens svenska städer uppvisar. Dessa olika upplåtelseformer är geografiskt separerade i det urbana rummet, även om man ofta finner en blandning på mer aggregerad geografisk nivå, till exempel stadsdelar. Detta har givetvis även påverkat de processer som givit upphov till rasifieringstendenser i staden. Invandrare från utomeuropeiska länder har tilldelats vissa positioner i denna upplåtelseformernas geografi, nämligen hyreshusen i miljonprogramområden.

Även en viss subventionering av småhusbyggandet, med villaägande som den svenska familjens uppmuntrade boendeideal, har påverkat stadens rasifiering. Staten som institution gav några samhällsgrupper motiv och möjlighet att sträva efter att skaffa eget hus. Hushåll med relativt sett bra ekonomisk ställning har med statens hjälp under större delen av 1900-talet, sökt sig från flerbostadshus till villaboende, vilket inneburit en utveckling av rumsligt åtskilda områdestyper. De större bostadsföretag som står som ägare och förvaltare av merparten av de större städernas hyresrätter, har i sin tur ibland mycket aktivt välkomnat nya invandrare och andra grupper med litet handlingsutrymme på bostadsmarknaden till vissa bestämda områden, som "svenskar" håller på att flytta ifrån. Av den lokala delstudien framgick till exempel att det förekom en aktiv hänvisning av hushåll med utländsk bakgrund till området Gottsunda. Somliga upplevde hänvisningen till och med som tvång ifrån myndigheternas sida.

Även om detta troligen inte i sig varit ett politiskt syfte, är en koncentration av invandrare ändå ett tämligen förutsebart resultat om många familjer, som kommit från utlandet till Sverige, systematiskt hänvisas till vissa bestämda bostadsområden. De samhälleliga institutionernas roll i rasifieringsprocesser har naturligtvis inte enbart och inte alltid varit direkt aktiv, utan även deras brist på långsik-

tig planering har varit betydelsefull i en förstärkning av rasifierade segregationsmönster. Myndigheternas passiva acceptering av bostadsmarknadens villkor och dess konsekvenser för olika gruppers positioner på denna marknad, har varit minst lika avgörande i dessa processer. Gottsunda har i linje med landets övriga miljonprogramområden varit ett av få områden i staden, där det ofta förekommit lediga lägenheter att tilldela invandrade familjer. Detta har inte motverkats av en mer offensiv invandrabostadspolitisk strategi som kunde ha bidragit till att öppna "svenska" områden för invandrare.

Det kan låta som en paradox att ett viktigt politiskt mål i efterkrigstidens bostadspolitik, särskilt från och med 1970-talet, har varit just att motverka boendesegregationen. Trots detta har boendesegregationen, om än i skiftande form, präglat bosättningsmönstren under hela århundradet. Den svenska bostadspolitiken har varit föga framgångsrik i att leva upp till sitt mål att motverka boendesegregation. Är det helt enkelt så, som Ramírez påpekar, att det finns ett implicit etiskt problem bakom detta bostadspolitiska mål? Om uttrycket "att undvika bostadssegregation", hävdar han kategoriskt:

"Jag ska erkänna min avsky för detta begrepp i planeringssammanhang. Det betecknar en paradoxal blandning av maktfullkomlighet och maktlöshet, det talar om en ambition att styra som egentligen döljer en ovilja eller en vanmakt att åstadkomma förutsättningar för det säger sig stå för."³

Planerarna kan inte skapa mening, menar Ramírez, för denna skapas endast av de människor som lever sina liv i de områden som planerarna vill manipulera.⁴ Den relevanta frågan att ställa sig är om det överhuvudtaget är möjligt, att inom ramen för en sektoriell politik – bostadspolitiken – avskaffa ett fenomen som i princip involverar samhällets samtliga strukturer, inklusive idéernas. Detta återkommer jag snart till.

Det rumsliga fältet

I bostadsområdet genereras olika sorters dynamik för social interaktion, vilken påverkas av både den fysiska miljön och den lokala befolkningens sociala sammansättning. Invandrade hushåll koncentreras huvudsakligen till områden som redan före deras ankomst

³Ramírez 1996, s 1.

⁴För en utförligare redogörelse, se Ramírez doktorsavhandling, som just utgör en genomgående analys av en planering, som vill skapa mening i rummet. Ramírez 1995.

präglades av låg socio-ekonomisk status och en stark dominans av hyreshus. Invandrade hushåll från några utomeuropeiska länder har den lägsta statusen i samhället idag. Den sociala och etniska heterogenitet som återfinns i praktiskt taget alla områden där invandrade personer koncentreras, gör boendesegregationen i svenska städer till ett forskningsmässigt intressant och politiskt relevant fenomen att undersöka.

Bland de grannar som invandrade hushåll ofta får, finns en del utslagna människor med missbruksproblem och inte sällan även psykiskt sjuka människor. Även dessa personer har hänvisats till miljonprogramområdenas bostäder. Detta upplevdes av de flesta intervjuade i Gottsundas höghus som ett problem. Känslan av otrygghet och hot uttalades på olika sätt. Somliga intervjuade var rädda för att gå ut när det blev mörkt, andra var noga med att låsa lägenhetsdörren. De flesta tyckte att dessa människors närvaro var störande för lugnet och trivseln. Men två kvinnors berättelser var i detta avseende mer nyanserade. Fredrika och Monica uttryckte bestämt att dessa personer i sig inte var ett generellt problem, utan att det blev ett problem under vissa konkreta förutsättningar. När man har småbarn och/eller när det blir för många sådana människor samlade i ett och samma område, så att det blir en allmän social oro, då blir det ett problem. Vad "för många" är, är dock en mycket relativ fråga.

Den kontakt som de flesta intervjuade tyckte var svårast, var emellertid kontakten med "vanliga svenskar". Kontakten mellan grannar med olika nationell bakgrund var inte heller något givet. Den sociala interaktionen är inte alltid så enkel i dessa bostadsområden. Man kan säga, åtminstone när det gäller fallet Gottsunda, att denna grannskapsinteraktion är låg i höghusen, medan den ökar på radhusgårdar. Den fysiska miljön är med andra ord av stor betydelse som befrämjande alternativt hämmande faktor för den sociala umgänget i bostadsområdet.

Den sociala interaktionen kan vara en positiv trivsselfaktor i bostadsområdet, men viktigast av allt, kan ett socialt närmande mellan grannar som delar missgynnade positioner på bostadsmarknaden och saknar möjligheter till att individuellt påverka dessa positioner, möjliggöra ett kollektivt engagemang och en mobilisering för en förbättring av villkoren för boendet och levnadsvillkoren i övrigt. Forskningen har en viktig uppgift i att studera förutsättningar för

uppkomsten av sådana gräsrotsrörelser.⁵ Vad som händer med den fysiska och den sociala miljön i invandrartäta och socialt missgynnade områden, är ett relativt outforskat fält, som erbjuder forskaren många intressanta möjligheter till studier.⁶

En dekonstruktion av svensk etnisk boendesegregation

I den här studien har den akademiska och allmänna uppfattningen av fenomenet etnisk boendesegregation granskats och diskuterats i såväl sina synliga som i sina mer dolda uttryck. En viktig utgångspunkt för studien var att en revidering av begrepp, teoretiska ansatser och forskningsmetoder behövs inom boendeforskningen i allmänhet och inom forskningen om etnisk boendesegregation i synnerhet. Med denna dekonstruktivistiska utgångspunkt har min strävan varit att:

- studera boendesegregationens politisk-ideologiska bakgrund,
- visa att fenomenet definierats på ett så statiskt sätt att dess analys ofta uteslutit de grundläggande beståndsdelarna i processen, nämligen människorna,
- förstå varför det nästan undantagslöst varit socialt marginaliserade bostadsområden som stått i fokus, när segregationsfenomen studerats, i stället för att uppfatta boendesegregationen som en ständig och dynamisk process som inbegriper hela det urbana rummet,
- förkasta den underförstådda idén om att de människor som bor i högstatusområden inte har någon inblandning i segregationsprocesser, och i stället vända blicken också mot de grupper, som genom att de disponerar relativt sett mer resurser, kan vara mer aktiva agenter i skapandet av segregerade mönster i staden,
- driva tesen att det i fenomenet etnisk boendesegregation finns en uppsättning maktförhållanden som skapas och hämtar stöd i samhällets olika sfärer, inte minst den ideologiska, samt att processen bidrar till en reproduktion av dessa maktförhållanden,
- tydliggöra att etnisk boendesegregation inte primärt handlar om etnicitet eller om kultur i en neutral och statisk mening, utan snarare om diverse rasdiskriminerande mekanismer i ett i grunden både ojämlikt och ojämnt ställt samhälle där kultur, som inbegriper livets alla sfärer formar, formas, och omformas.

⁵Se Blanc och Smith 1997.

⁶Se dock Öresjö 1996, samt Olsson 1996.

Ambitionen har varit att omdefiniera ramen för förståelsen av fenomenet etnisk boendesegregation, genom att förändra den analytiska ramen och börja tala om var etnisk boendesegregation har en viktig del av sitt väsen, nämligen i den komplexa processen av stadens rasifiering. Stadens rasifiering handlar i slutändan om *de processer som leder individer, grupper och institutioner på en bestämd bostadsmarknad, att tänka, handla och diskriminera utifrån en idé om "ras", på så sätt att denna bostadsmarknad differentieras rumsligt efter föreställda rasskillnader och tillskrivna rastillhörigheter*. Sådan rasifiering är aldrig absolut – det finns alltid enskilda hushåll som finner strategier som leder ut från stigmatiserade bostadsområden – men den är tydlig som tendens.

Begrepp och perspektiv i forskningen

Det dominerande teoretiska redskapet när det gäller studiet av etnisk boendesegregation har tidigare varit det som rymts inom den social-ekologiska skolan, vilken huvudsakligen präglats av ett inte sällan liberalt och enligt min mening kulturreduktionistiskt synsätt. Vid sidan av denna skola har strukturalisternas materialistiska förklaringar varit betydelsefulla. Deras främsta bidrag har varit den tonvikt de lagt vid segregationens komplexa karaktär och att fastställa att processen består av en mångfald föränderliga komponenter, som hänger ihop i ett dialektiskt förhållande. Trots detta har inte heller strukturalisterna bidragit med ett användbart teoretiskt redskap för att studera just den etniska varianten av boendesegregation, där maktförhållanden i allmänhet och rasrelationerna i synnerhet fyller en avgörande funktion.

I denna studie har därför behovet av en mer integrerad förståelse av segregationsfenomenet efterlysts. Empiriska studier av olikartat slag har genomförts med syftet att de faktorer som på olika plan har inflytande på den process som benämnts stadens rasifiering skall belysas och diskuteras. I ljuset av det komplexa samspelet mellan de olika inblandade faktorerna i den process som leder till ett etniskt selektivt bosättningsmönster, måste den traditionella, nästan mekanistiska benämningen etnisk boendesegregation kanske också ifrågasättas. Begreppet är vagt och innehåller ett missvisande inslag av neutralitet. Dels kan ordet etnicitet insinuera att det är just etnicitet, och därmed "kultur" i en statisk och fragmentarisk mening, som förklarar dessa mönster. Förklaringar som problematiserar mottagar-

samhällets strukturer intar därmed en sekundär plats. Dels syftar begreppet på att "etniciteter", generellt sett, uppvisar segregerade bosättningsmönster i förhållande till den "svenska" befolkningens mönster, när det i själva verket finns påtagliga tendenser till en ras-hierarkisk differentiering av segregationsmönster i staden.

Forskningen har vidare genom tiderna bidragit till en statisk syn på boendesegregation i allmänhet, där man tenderat att se staden som en uppsättning olika segment av befolkningen. Varken individerna eller dynamiken i dessa processer har fått tillräcklig uppmärksamhet i forskningen. Inte heller kopplingen till de bredare maktförhållanden, som döljer sig bakom de sociala konstruktionerna av ras, kön och klass, har beaktats i någon större utsträckning. I de få fall detta har eftersträfvats har det ofta skett på ett alltför fragmentariskt sätt, där dessa kategorier behandlats var för sig eller i bästa fall i binära kombinationer.

Som ett sätt att bryta mot denna statiska syn på etnisk boendesegregation genomfördes en historisk granskning av de ideologier som under detta sekel både direkt och indirekt präglat bostadsfrågan i Sverige. Tillbakablicken kunde ha sträckt sig längre bakåt i tiden, och det är möjligt att flera relevanta bakgrundsaspekter hade kunnat tillföras analysen. Dock har den studerade perioden belyst vikten av det historiska sammanhanget i förklaringen av segregationsmekanismernas geografiska variationer. Boendet är en historia av idéer, diskurser, politiska åtgärder och rumslig praxis som tar sig uttryck i socialgeografiska bosättningsmönster. För att förstå dessa mönster och deras betydelse för människor är de valda perspektiven, begreppen och forskningsmetoderna av avgörande betydelse. Att ändra perspektiv för analysen av det fenomen som traditionellt kallats etnisk boendesegregation och i stället placera det inom ramen för teorin om rasifiering representerar ett försök att ta itu med de ovan nämnda bristerna.

De empiriska studierna av Sverige respektive Uppsala har bland annat visat att det inte är alla etniska grupper, utan först och främst personer från vissa utomeuropeiska länder, som oftast förknippas med "invandrarnas boendesegregation". Detta konstaterande utgör en viktig bakgrund till den föreslagna alternativa benämningen till etnisk boendesegregation, nämligen stadens rasifiering. Ambitionen har emellertid inte primärt varit att förbättra, revidera eller erbjuda en mer tillfredsställande version av de definitioner som givits av feno-

menet etnisk boendesegregation. Icke desto mindre måste slutsatsen bli att begreppet etnisk segregation måste revideras och framför allt att perspektivet för dess förståelse måste utvidgas.

Metoder

I avhandlingen har både kvantitativa och kvalitativa metoder använts. Det finns mellan dessa två metodologiska tillvägagångssätt ingen nödvändig antagonism. Dessvärre har de egenskaper som tillskrivits den kvantitativa metoden, och som härstammar från ett naturvetenskapligt synsätt, nämligen precision, objektivitet, representativitet inom forskningsvärlden i synnerhet och i samhället i allmänhet betraktats som *det riktigt vetenskapliga*. Trots ett allt större accepterande av kvalitativa metoder har inte denna syn på vetenskap och framförallt tudelningen kvalitativt/kvantitativt som varandra exkluderande metoder upphört i samhällsforskningen.

Tidigare forskning inom ämnet etnisk boendesegregation har onekligen varit värdefull i den meningen att den synliggjort människornas skilda bosättningsmönster. Men forskningen har varit mindre tillfredsställande när det gäller att belysa kvaliteter och egenskaper hos fenomenet.

Vad betyder etnisk boendesegregation? Betyder det enbart att olika etniska grupper i samhället bor åtskilda ifrån varandra, vilket vi sedan länge kunnat konstatera med hjälp av olika mätmetoder? Vad finns bakom begreppet? Det finns många olika tolkningar från forskare, samhällsdebattörer, massmedier och politiker. Ingen har kommit med sista ordet eller besitter "hela sanningen". För min del har jag bland annat med hjälp av människors berättelser, berättat ytterligare *en (subjektiv) version* av fenomenet. Förhoppningsvis kommer denna version, att bidra till en större förståelse av denna samhällsföreteelse.

Ur en metodologisk synpunkt kan en sista reflektion göras utifrån rösterna från Gottsunda, nämligen vikten av att ta till vara den lokala befolkningens erfarenheter i datainsamlingen. Som flera liknande studier av lokala samhällen visat, finns det kunskap och erfarenheter hos alla människor. Det studerade subjektet kan i djupintervjuer inta huvudrollen i forskningsprocessen. På så sätt skapas en dialog mellan forskaren och det studerade subjektet, en dialog som baseras på ett samtal mellan människor. Den variant som dessvärre i alltför stor utsträckning präglar den etniska forskningen

har varit att tala *om* dessa människor, och följaktligen behandla dem som objekt.

Kan den svenska stadens rasifiering motverkas?

Frågan om vilka politiska åtgärder som skulle behövas för att motverka den rasifierade stadens missgynnande effekter, är svår att svara på. Den här analysen har pekat på segregationens komplexa karaktär och en av slutsatserna är att det i nuläget inte finns något som tyder på att vare sig den klassmässiga eller den etniska bostadssegregationen spontant skulle minska i omfattning. Det handlar egentligen inte bara om det ekonomiska läget utan, kanske i ännu större utsträckning, om det politiska och det ideologiska fältet. Med de tendenser som pekar mot ytterligare avreglering och marknadsanpassning av bostadssektorn, kombinerat med en obefintlig invandrabostadspolitik, kommer den etniska boendesegregationen i Sverige med stor sannolikhet att bli än mer accentuerad i framtiden.

Den etniska boendesegregationens komplexitet samt mångfalden i de politiska försök att ta itu med den, kan delvis förklaras utifrån den snabba takt som invandringen till Sverige har förekommit. Den operationella definition av rasifiering, som denna studie har arbetat med, kan i en kritisk granskning tyckas antyda att stadens rasifiering är ett nytt fenomen, som följt med den omfattande utomeuropeiska invandringen från och med ungefär 1980-talet och fram till nu. Icke desto mindre är det mer befogat att anta att processerna av stadens rasifiering – i samband med den ändrade karaktären av, samt den snabba takten i den senaste invandringen till Sverige – under den senaste 15-årsperioden har blivit mer synliga än fallet varit tidigare. Frågan om hur en bostadspolitisk strategi kunde ha sett ut, som fördelat en halv miljon människor på ett icke segregerat sätt är trots allt relevant i det här sammanhanget. Det tar ofta flera år innan förändringar av institutioner, lagar och regler kan börja visa resultat i konkreta samhällsförändringar. Ingen kan heller förutse vad som kan hända under tiden dessa åtgärder verkställs. Samhällets ideologiska strukturer är ännu mer tröga när det gäller förändringar. I ljuset av dessa praktiska svårigheter blir ett förslag om en politisk strategi som skall motverka stadens rasifiering mycket svår att formulera.

De negativa konsekvenser som följer med segregationen, framför allt för hushåll inom så kallade boendesegregerade områden, skulle dock förmodligen kunna begränsas med en genomtänkt allokering av

resurser inom de sektorer som syftar till att ge barn och ungdomar en likvärdig start i livet: daghem, skolor, fritids- och kulturområdet. I ett tidigare arbete tillsammans med Roger Andersson, har vi föreslagit en rad tänkbara sociala och ekonomiska åtgärder i bostadsområdena. Dessa åtgärder rör boendemiljön, samt den sociala och geografiska mobiliteten, med avsikt att bland annat ge invandrade familjer möjligheter att göra "boendekarriärer".⁷

Förverkligandet av tänkbara åtgärder försvåras avsevärt i och med de tendenser som idag finns i fördelningen av välfärden. Kommunala medel skärs idag ned också i de ur en välfärdssynpunkt missgynnade områdena. Många av de intervjuade invandrade hushållen i Gottsunda, påpekade försämringen i utbudet av kommunala tjänster.

Det mest oroväckande var hur de upplevde bemötandet från vissa myndigheter, i synnerhet socialförvaltningen. De kände sig kränkta i sin kontakt med till exempel socialassistenter. Detta vore värt en komparativ studie på riksnivå, där kommuner eller – ännu hellre – kommundelar med olika ekonomiska förutsättningar och befolkningssammansättning, jämförs i termer av kvalitet i utbudet av sociala tjänster. Skillnader i serviceutbudets kvalitet kan vara en konsekvens av rasifieringen av staden, och inte enbart en renodlad effekt av en kommunal politik som präglas av besparingar. Det är inte givet att människor med en liknande social situation skulle erfara samma behandling i andra områden med en mindre prägel av invandrartäthet eller problem.

Det är knappast någon tröst i sammanhanget att många av länderna inom den Europeiska unionen har väsentligt större problem med social exkludering och boendesegregation, och att man gör, och nästan alltid har gjort, mindre än i Sverige för att bekämpa dessa tendenser.⁸ Ett rimligt antagande är att också boendesegregationen i en nära framtid måste studeras i en europeisk kontext, eftersom både viktiga regelverk och ekonomiska beslut samt invandringspolitiken i stort kommer att formas av och inom EU.

I förlängningen av det sagda ligger dock, att en svensk antisegregeringspolitik trots allt måste baseras på de styrinstrument som nationalstaten Sverige och dess kommuner ändå förfogar över. Vik-

⁷Se Andersson och Molina 1996.

⁸För översikt, se Huttman 1991.

tiga delar av välfärdspolitiken, såsom bostads- och socialpolitiken, berörs ännu inte primärt av EU-medlemskapet.

En positiv särbehandling av bostadsområden

Segregation definierad som en koncentration av invandrade hushåll till vissa bostadsområden är inte ett problem i sig. Det finns inget särdrag hos de invandrade som grupp som gör att deras koncentration till ett fåtal områden i sig skall göra dessa områden till problemområden. Inte heller behöver de människor som bor i dessa områden se sig själva som offer därför att forskare, politiker och debattörer definierat boendesegregation som ett problem. Tendensen att beskriva dessa områden som problem har skapat föreställningar om att det faktum att invandrade personer med utomeuropeiska härkomster koncentreras till vissa områden skall upplevas som en risk och ett hot.⁹ Det viktiga är med andra ord inte om invandrare väljer eller inte väljer att bo i vissa områden. Om ett bostadsval förekommer, sker det emellertid vanligen under extremt begränsade förutsättningar, det vill säga man väljer exempelvis mellan två olika miljonprogramområden, alternativt en annan lägenhet i ett och samma område. Det som människor definitivt inte väljer är arbetslöshet, lågkvalitativ utbildning, social otrygghet, diskriminering, slitage i husen och marginalisering, vilka är några av de egenskaper som gör att en del av dessa områden kan klassas som problemområden. Det är med andra ord inte bosättningen i sig som skapar problemen, utan de omgivande villkor som följer med denna bosättning.¹⁰

En annorlunda form av åtgärder kan därför vara att förse missgynnade segregerade bostadsområden och dess befolkning med extra resurser och bättre levnadsvillkor. Man bör ta vara på dessa, med Ramírez ord, "meningsfulla områden", och ge deras befolkning tillgång till makt i samhället.¹¹ Särskilt i områden där hushåll med utländsk bakgrund koncentrerats, borde politikens förankring på gräsrotsnivå vara en grundläggande förutsättning i en konsekvent strävan efter ett jämlikt multikulturellt samhälle. Med andra ord är en positiv särbehandling av områden och därmed dess invånare en önskvärd bostadspolitisk strategi.

⁹Harrison 1995, s 58.

¹⁰Harrison 1995, s 60.

¹¹Ramírez 1996, s 1.

Precis som ett speciellt bostadspolitiskt program för invandrade familjer saknats, har ett lämpligt organ som kan bevaka rasdiskrimineringsfrågor på bostadsmarknaden aldrig funnits i Sverige. Kommunala bostadsförmedlingar, som skulle ha kunnat fylla en utjämnande funktion när det gäller boendesegregationen, har tyvärr snarare bidragit till en koncentration av personer med utomeuropeisk bakgrund, och utsatta hushåll med diverse sociala missförhållanden, till miljonprogramområden i stadens utkanter. Men med en antisegregeringsstrategi i bakgrunden kunde bostadsförmedlingarna till exempel dämpa den privata förmedlingsmarknadens inflytande på bostadsmarknaden. Som resultat av nedskärningar, avregleringar och införandet av den så kallade beställar/utförarmodellen har bostadsförmedlingarna lagts ned i de flesta svenska kommuner.

Vi närmar oss ett nytt århundrade, då en förbättring av människornas levnadsvillkor i den rasifierade svenska staden kommer att utgöra en utmaning för forskare, politiker, lokala aktivister och inte minst de boende. De processer som leder till rasdiskriminering på bostadsmarknaden (och övriga områden) kommer troligen att vara en viktig punkt att ta upp på den politiska dagordningen inför 2000-talet. Ett verkligt multikulturellt samhälle kan inte uppnås om inte medborgarna har lika möjligheter, inte minst när det gäller boendeförhållanden.

Summary

This dissertation examines ethnic segregation in housing in terms of the "racialization" of the city in the Swedish context. There is no longer any doubt that immigrants are being concentrated in those areas of Swedish cities that have traditionally been and still are socioeconomically segregated. Although, in many regards, processes of housing segregation are found in various parts of the world, its Swedish manifestation is rather special. Immigrants are concentrated mostly in areas of low socioeconomic status where apartment houses are predominant. But even though increased segregation may entail a number of negative consequences, particularly for certain households, the term segregation must not automatically be linked to low-status areas, so-called immigrant-dense housing areas or areas from the time of the Million Program, as often happens in the debate. Ethnic residential segregation embraces the whole urban spatial and social structure. Often upper middle class neighborhoods are more homogenous in their social composition than for example the Million Program areas, and thereby more segregated. The spatial differentiation of residence – and its ethnical dimension – have caused an animated debate about segregation, exclusion and discrimination.

This study has two main goals. The first is *to analyze the phenomenon of ethnic residential segregation using its two most important components, namely the structural/material and the symbolic/ideological components, and thereby to find new frames of reference for studying this phenomenon*. In each specific context, ethnic residential segregation has a history and a geography of its own. The history and geography of ethnic residential segregation are tied together by ideas and conceptions of living and of The Others. The ideological frame-

work of current ethnic segregation in Sweden is that set of ideas that formed the foundation of and gave rise to Sweden's great social project of the 1900's: the Swedish Model of the welfare state. Ethnic residential segregation in Sweden has taken concrete shape in a continuous ideological and political course of events. It is hoped that an analysis of the relationship between today's ethnically segregated housing pattern and its anchoring in societal structures through predominant ideas, discourses, and official policies can help provide new frames of reference for Swedish research in ethnic residential segregation.

The second goal is *to test the thesis of the racialization of the city in ethnic residential segregation in Sweden*. The racialization process has been studied in various contexts in international research. Most frequently such studies involve labor markets in various countries, in which the analysis is aimed at the representation of various ethnic groups in various occupational categories. Studies of this type are almost completely absent in Sweden. The present dissertation tests this theoretical approach under Swedish conditions on differentiated empirical material, including statistics and interviews. Another important intention with the empirical studies has been to call into question the cultural deterministic view of ethnic segregation in Sweden, which has gained ground recently among researchers and social commentators and which is based mainly on an objectification of the immigrant population.

Despite the lack of sufficiently convincing research results proving such general assertions as "immigrants want to live close together" or "immigrants find their cultural identity in close physical proximity", these ideas have remained practically uncontested. Thus, talking *with* the people involved in my research became a necessity. My objective in the interviews reported in this dissertation included trying to capture their view of their own housing situation and hearing their stories of the individual circumstances that determined the housing they would have.

Chapter 2

Chapter 2 contains a discussion of concepts and various theoretical approaches. Finding, among the traditional theoretical approaches in the social sciences, a tool with all the components required for research in race relations in general and ethnic residential segrega-

tion in particular is no simple task. Consequently, more and more researchers have begun to test combinations of various approaches, with a structuralistic perspective as a background, which is also the case in the present dissertation. At present, it is rather common in Anglo-Saxon research for researchers to use such terms as *racism* and *racial discrimination* in the field of *race relations*. These approaches have a structuralistic foundation based on class analysis, but with racial aspects more or less ignored.

The term racial segregation is fully applicable in the Swedish context, but its use is viewed with much greater skepticism by Swedish researchers, politicians, and social commentators than by their counterparts in other parts of the world. This is hardly because such a phenomenon does not exist in Swedish cities, but the problem is rather that in Sweden it is still considered unsuitable to speak of racial segregation. However, the processes that have led to increasing racism in Europe have been no less extensive in the Swedish context and Sweden has created its own forms of racism, based on its own history and geography. Part of the discussion is devoted to analyzing the racist discourse in its temporal and spatial context and its possible links to Sweden's ethnic residential segregation. Thus, the concept that is tested in this study is *racialization of the city*, a process by which certain ethnic groups, primarily non-Europeans, account for the most prominent patterns of segregation of all groups that have a foreign background.

Somewhat simplified, *racialization* can be defined as the processes that lead members of a certain society to think, act, and discriminate, based on the concept of "race." This means that "races" as biological categories do not exist. "Race" is a social construction, but the belief that the category exists, i.e. the idea that there are socially relevant biological differences between people, has been used throughout history in a way that has brought about brutal consequences for many people throughout the world and created concrete living conditions for large groups that cannot be ignored.

A racialized reality—which ethnic residential segregation, among other things, certainly is—does not just "happen". Rather, as I attempt to show in my dissertation, it is brought about by a set of discriminating mechanisms that vary in nature and act on various levels of society.

Chapter 3

Chapter 3 elucidates the relationships between ideological discourses such as racial hygienism, housing hygienism, the idea of society and the city as an organism/body, and views on workers' housing, on the one hand, and the housing politics and housing patterns of the 1990's, on the other. These relationships are key aspects in understanding the patterns of ethnic residential segregation in today's Swedish cities as products of history. The legacy of social hygienism, which created a housing policy and city planning intended, in part, to discipline the working class and other "deviant" groups, is still alive to a certain degree in the geography of today's Swedish city through the role assumed in Swedish society by immigrants, beginning in the 1960's, when the Swedish Folkhem and its housing policy were already in place. The Million Program areas of today, with a high percentage of persons of non-European background, who serve as scapegoats for housing segregation, may correspond to working class neighborhoods at the beginning of the century, in the sense that both the neighborhoods and their occupants are branded as problems. There is a historical-geographic continuity throughout the century soon coming to a close, that ties together housing discourses and discourses on those groups that have been at the bottom of the social hierarchy during various epochs.

In many respects the housing issue, which is also discussed in this chapter, has been an important component in the construction of the Swedish Folkhem and in shaping the Swedish welfare state. The emergence of various forms of housing tenancy in Sweden, the categories of owner occupied housing, cooperative housing, and tenancy rights (alt. rental housing), are also examined. These three categories have a relatively clear spatial separation and persons of foreign background are concentrated in the areas of the Million Program, with tenancy rights (alt. rental housing) as the predominant form of tenure. There are many ways in which the Swedish state as an institution has influenced patterns of ethnic residential segregation through its housing policy. One example is highly subsidized construction and occupancy of single-family dwellings, even though the own-your-own-home project was not originally aimed at the middle class, but rather at the working class. On the whole *owning your own home*, as an explicit goal of post-war housing policy, has favored the housing conditions of certain social groups above others: those who

could afford to utilize the various benefits from the state to construct or purchase a single-family home. Nevertheless, the Swedish model for providing housing has undeniably been characterized by the idea of fairness, even though the production process has been driven by the motive of private profits. The housing shortage has been practically eliminated since the early seventies, while a high housing standard and state housing subsidies have enabled the absolute majority of Sweden's population to obtain decent housing. Still, one of the paradoxes in Sweden's housing policy is that it has had little success living up to its goal of counteracting residential segregation, while at the same time residential segregation in Sweden, particularly during the past 15 years, has changed in its nature from a purely socioeconomic separation to reflect a more racialized pattern.

Chapter 4

The statistical analysis on which the first part of this chapter is based shows that patterns cannot be explained solely with the help of an optimistic time perspective or as a result of an uneven income distribution. It may well be true, that after a certain amount of time in Sweden, foreigners with a certain background begin to show housing patterns similar to those of the native population. Unfortunately, this is not true of all groups and even though the socioeconomic status of families with a foreign background is closely linked to their position on the housing market, this still cannot explain the whole phenomenon.

The second part of this chapter is devoted to a case study in the medium sized city of Uppsala, in which it is assumed that contextualization of the phenomena studied in social science research in general and in human geography in particular is of great importance. The study is based on a cluster analysis in which just over 100 districts in the town are involved. Housing-related and educational social variables were clustered separately, resulting in six different categories of regions in the city in each case. These two clusterings were then compared to the housing patterns of the migrant population. The results are discussed in terms of non-European and European housing patterns. This classification serves as a foundation for discussion of the racialization process in the city, meaning that the town is divided into different ethnic categories insofar as there are palpable differences between areas where groups of non-European heritage are

concentrated and areas where the European pattern is prevalent. It is highly unlikely that this tendency is limited to Uppsala alone, since data from elsewhere indicate that racialized housing patterns are also found in other Swedish towns, particularly the large cities.

Chapter 5

Is there any evidence for the assertion that immigrants seek out each other, which would explain some of the segregation patterns in Sweden? This question, which permeates this study throughout, has been examined by a phenomenological analysis of the Gottsunda community of Uppsala. A total of 26 in-depth interviews were conducted with households from other countries, now living in Gottsunda. The selective ethnic mix in these housing areas has made it so that some of these areas have become associated with a number of negative aspects. The Million Program areas have been branded *problem areas* and their inhabitants have been objectified. These housing areas are judged from the outside, in many cases without knowledge of them, and it is said that their inhabitants, the "immigrants," should be integrated, adapted, distributed, etc. But if you want to gain knowledge of the individuals involved in residential segregation processes, you have to go and talk with them. The same is true if you wish to gain an understanding of the dynamics of ethnically segregated housing areas.

As in numerous studies of local communities, the initial observation based on statements from Gottsunda indicates the importance of utilizing the local people's experience with local political programs and planning processes. Everyone has knowledge and experience and no one can identify their own problems and expectations of solutions better than the individuals themselves. Another aspect that is important to note in this local study is that, according to statements made by the interviewees, is that there has been an active effort to direct the immigrants to Gottsunda and that none of those interviewed had actively sought to move there from the beginning. Some of them even felt there had been outright coercion on the part of the authorities. This could be called an overt act toward racialization of the city. For other interviewees, this was the only alternative available, since their need for housing was so acute. In this latter case, the racialization process was activated not by direct action, but by a lack of long-range city planning and the authorities' passive

acceptance of conditions on the housing market. It is certainly true that Gottsunda has been one of the few areas of Uppsala where empty apartments have frequently been available for immigrant families, but this has not been counteracted by a more offensive immigrant housing strategy that, by using various instruments of housing policy, could have opened up "Swedish" areas to immigrants. A final important assertion is that experiences associated with the housing issue are related to the categories of gender, class background, and age. On the one hand there are many common denominators pointing to certain tendencies among the inhabitants of Gottsunda. On the other hand, each housing history is unique and characterized by the specific living conditions of each individual. Attempting to explain the living patterns of "immigrants" – taken as a group – would be a gross oversimplification. It would be almost as problematic to maintain that, for example, Iranians or Chileans, or some other group had something to say about living conditions in Gottsunda, something that would characterize them as a group. Differences of opinion within a given ethnic group were greater than the variations over the variables of gender, class affiliation, and age.

Chapter 6

Beside institutional segregating mechanisms that can explain, in part, the division of the city into ethnically differentiated areas, there are also other types of mechanisms, such as psychosocial and even ideological mechanisms, which operate on a symbolic plane. Chapter 6 takes up several aspects that can contribute directly or indirectly to the racialization of the city in the sphere of symbolic action and spatial representation in various discursive forms. A hidden, often subconscious, form of discrimination that appears in discourses and various representations – of both a spatial and other character – can play an important role in maintaining and reproducing racialization processes in the city. Discourse analysis is used as a valuable tool in processing the 10 in-depth interviews that were conducted with the "Swedes" in Gottsunda. Simply stated, discourse analysis is analysis of the relationships between various statements. It helps the researcher move between text and context, i.e. between individual statements and the social power relationships through which these statements are articulated and take shape in a certain discourse. The Gottsunda images are viewed as representations of the area as seen

by the inhabitants of the area themselves. They are discussed in terms of symbolic, invisible, We/They boundaries. Other, more active symbolic elements of the city's racialization can be found, for example, in the boundaries drawn by the "Grannsamverkan mot brott", a similar movement to the British and the Canadian "Neighborhood Watch". In Norby, on the doorstep to Gottsunda, this program marks an important boundary between Us and Them. There is no crime here among "us", but it comes in from the outside and is committed by "them". However, who We are and who They are in this specific case of the *Hermeneutics of Suspicion* is not particularly relevant in this context. The interesting point is the broader issue of how representations of space can create social space. The discourses of the area's inhabitants, the discourses of the mass media, and various types of boundaries that are drawn are active agents in assigning Gottsunda and similar suburbs the role they are intended to play in the racialized city. Unfortunately, the role that spatial representations can play in the urban context remain practically uninvestigated in Swedish human geography.

Chapter 7

The goal of the final chapter is to round out the discussion by attempting to tie together the theoretical framework and the empirical results of the study and to look at some of the future challenges facing research and politics. I return here to the importance of an analysis that includes the structural, ideological, and psychosocial aspects that help produce a racialized city. It has been the ambition of this study to redefine the framework used to understand the phenomenon of ethnic residential segregation. After examining the various approaches presently used, I argue here in favor of revising the concepts, theoretical approaches, and research methods from a deconstructivist perspective. Segregation, or the concentration of immigrant households to certain housing areas, is not a problem in itself. The immigrants as a group have no salient features that, in themselves, would cause their concentration in a limited number of areas to make them "problem areas". The tendency to describe these areas as "problems" has created the notion that the concentration of immigrants of non-European heritage to certain areas should be seen as a risk or a threat. In other words, it is not important whether or not immigrants choose to live in certain areas. If there is a choice of cer-

tain housing, it is made under extremely limited conditions, i.e. a choice is made, for example, between two different Million Program areas or between two different apartments in the same area. What people definitely do not choose is unemployment, poor education, social insecurity, discrimination, and marginalization, which are the qualities that cause some of these areas to be classified as problem areas. In other words, it is not the housing in itself that creates the problems, but rather the surrounding conditions that accompany this housing. The redefinition of the framework used to understand the phenomenon of ethnic residential segregation proposed in the conclusion of this study can ultimately have positive effects on the political handling of a racialized city.

Finally, it is stated that the complexity of the phenomenon makes it difficult to shape an effective and consistent political strategy for dealing with it. However, one proposal may be to provide segregated housing areas that have been treated unfairly and the people living in them with extra resources in order to empower them to procure better living conditions. In other words, "positive discrimination" of both people and housing areas is a desirable strategy in housing policy. Preferential treatment of ethnic minorities on the housing market in Great Britain has been defended on the grounds that households of "non-white" ethnic minorities and particularly "blacks" are outsiders, or unfairly treated, in many areas of society. Preferential treatment of ethnic minorities that have been unfairly treated is also fully defensible in the Swedish context, where there has never been an immigrant housing policy. We see today that the absence of such a special policy is one of the factors that have led to a racialized pattern of segregation in Swedish cities. A new century is closing in which improving human living conditions in the racialized Swedish city will be a challenge to researchers, politicians, local activists, and especially tenants.

Litteratur

- Aldskogius, Maj (1977) Boendeönskemål och flyttningar i Uppsala. I *Uppsala, samhällsgeografiska studier*. Geografiska regionstudier nr 12, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Almqvist, Annika (1993) *Han och hon och huset. Drömmen om ett eget liv*. Gävle, Statens institut för byggnadsforskning. Forskningsrapporter SB:61.
- Améen, Lennart (1964) *Stadsbebyggelse och domänstruktur: svensk stadsutveckling i relation till ägoförhållanden och administrativa gränser*. Akademisk avhandling, Lund 1964.
- Anderson, Benedict (1993) [1991] *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg: Daidalos.
- Andersson, Hans (1981) Tätbygdsutveckling och stadsförnyelse 1920-1980 I: Stadsförnyelse – kontinuitet, gemenskap, inflytande, SOU 1981:100.
- Andersson, Roger (1987) *Den svenska urbaniseringen. Kontextualisering av begrepp och processer*. Geografiska regionstudier nr 18, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Andersson, Roger (1994) *The Geographical and Social Mobility of Immigrants: Escalator Regions in Sweden from an Ethnic Perspective*. Dokument presenterat vid konferensen Population Planning and Policy, Laxön 15-18 september. Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Andersson, Roger (1996) *Socio-spatial dynamics: Ethnic divisions of labour and housing in post-Palme Sweden..* Artikel antagen för publicering i *Urban Studies*.
- Andersson, Roger (1997a) Boendet och rörligheten. I *Tema Invandrare*. Norrköping: Statens invandrarverk. (Under tryckning).
- Andersson, Roger (1997b) Svenskglesa bostadsområden. En diskussion av förlopp och förklaringar. I *Invandrare & Minoriteter*, nr 2, 1997. (Under tryckning).
- Andersson, Roger & Molina, Irene (1996) Etnisk boendesegregation i teori och praktik. I SOU 1996:55, *Vägar in i Sverige*, Bilaga till Invandrapolitiska kommitténs slutbetänkande.

- Andersson, Roger, Molina, Irene & Sandberg, Andreas (1992) *Social Geografi och etniska relationer*. Forskningsrapporter nr 103, Kulturgeografiska Institutionen, Uppsala universitet.
- Andersson-Brolin, Lillemor (1984) *Etnisk bostadssegregation*. Stockholm: Byggforskningsrådet.
- Arbetsmarknadsdepartementet (1988) *Svensk invandrar- och flyktingpolitik*.
- Arnell-Gustavsson, Ulla (1975) *Om bostadssegregationens effekter*. Sociologiska institutionen, Uppsala universitet, akademisk avhandling.
- Arnstberg, Karl-Olof (1989) *Svenskhet. Den kulturförnekande kulturen*. Stockholm: Carlssons.
- Arnstberg, Karl-Olof & Ehn, Billy (1976) *Etniska minoriteter i Sverige förr och nu*. Lund: Liber Läromedel.
- Arnstberg, Karl-Olof & Ehn, Billy (1980) *Det osynliga arvet: sexton invandrare om sin bakgrund*. Stockholm: Författarförlag.
- Balibar, Etienne & Wallerstein, Immanuel (1991) [1988] *Race, Nation, Class. Ambiguous Identities*. London, New York: Verso.
- Bauman, Zygmunt (1995) [1993] *Postmodern etik*. Göteborg: Daidalos.
- Bengtsson, Bo (1995) Bostaden – välfärdstatens marknadsvara: *Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Social Sciences* 50. Acta Universitatis Upsaliensis.
- Berg, Lawrence D. (1993) Racialization in Academic Discourse. *Urban Geography*, vol 14, nr 2, 1993, s 194-200.
- Bergold, Carl Erik (1989) Uppsala. Stadsbyggande 1900-1960. *Uppsala stads historia*, VI:9. Uppsala: Stadsarkivet.
- Bill, Elisabeth (1982) *Tattarna och folkhemmet. En studie av assimilationsprocesser i Sverige*. C-uppsats i Etnologi, Rapport nr 1, Etnologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Biterman, Danuta (1993) *Immigrant Housing Careers*. Byggforskningsrådet, rapport D:6 1993.
- Bladh, Mats (1991) *Bostadsförsörjningen 1945-1985*. Statens institut för byggnadsforskning. Forskningsrapport SB:42. Ekonomisk-historiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Blanc, Maurice & Smith, David M. (1997) Grassroots, Democracy and Participation: A New Analytical and Practical Approach. I *Society and Space*, nr 2, 1997. (Under tryckning).

- Bohm, Kerstin (1994) *Om boendesegregationen*. Socialstyrelsens kunskapsunderlag.
- Borevi, Karin och Svanberg, Ingvar (1993) *Uppsala som invandrarstad*. Uppsala stads historia, VI:11. Uppsala: Stadsarkivet.
- Borgegård, Lars-Erik (1996) Sprickor i mosaiken. I *Invandrare & Minoriteter*, nr 3, 1996, s 32-35.
- Borgegård, Lars-Erik & Murdie, Robert (1992) Social Differentiation in Public Rental Housing: A Case Study of Swedish Metropolitan Areas. I *Scandinavian Housing & Planning Research*, nr 9, 1992, s 1-17.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London : Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, Pierre (1990) *In Other Words, Essays Towards a Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Brah, Avtar (1992) Difference, Diversity and Differentiation. I Donald, James och Rattansi, Ali (red) *Race, Culture and Difference*, London: Sage.
- Broberg, Gunnar och Tydén, Mattias (1991) *Oönskade i folkhemmet. Rashygien och sterilisering i Sverige*. Stockholm: Gidlunds.
- Brydsten, Monika (1994) *Att välja bostad: betydelsen av boendekarriären och uppväxtmiljön*. GERUM, nr 25, Geografiska institutionen, Umeå universitet.
- Bylund, Sten Åke (1977) Uppsalas stadskärna inför åttio-talet. Problem och synpunkter. I *Uppsala, samhällsgeografiska studier*. Geografiska regionstudier, nr 12, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Campbell, Beatrix (1993) *Goliath. Britain's Dangerous Places*. London: Methuen.
- Carter, Bob, Green, Marci och Halpern, Rick (1996) Immigration policy and the racialization of migrant labour: the construction of national identities in the USA and Britain. In *Ethnic and Racial Studies*, vol 19, nr 1, 1996, s 135-157.
- Castells, Manuel (1977a) *The Urban Question: a Marxist approach*. London: Edward Arnold.
- Castells, Manuel (1977b) Towards a Political Urban Sociology. I Michael Harlow (red) *Captive Cities - Studies in the political Economy of Cities and Regions*. London:
- Castells, Manuel (1983) *The City and the Grassroots*. Berkeley: University of California Press.

- Cater, John & Jones, Trevor (1989) *Social Geography*. London: Edward Arnold.
- Christie, Nils (1993) *Crime Control as Industry, Towards GULAGS, Western Style?* London: Routledge.
- Dahlberg, Sven (1985) *Från Albin till Palme. Från samförstånd till konfrontation i bostadspolitiken*. Timbro Förlag.
- Dahlgren, Katarina (1995) *Självbyggarnas anonyma drömslott*. Artikel i Dagens nyheter 951010.
- Danermark, Berth (1983) *Klass, inkomst och boende. Om segregationen i några kommuner*. Örebro Studies 1, Department of Sociology. Örebro universitet.
- Danermark, Berth (1984) *Boendesegregationens utveckling i Sverige under efterkrigstiden*. Ds BO 1984:4. Stockholm. Bostadsdepartementet.
- Daun, Åke & Ehn, Billy (red) (1988) *Blandsverige, kulturskillnader och kulturmöten*. Stockholm: Carlsson.
- Davidson, Alexander (1994) *A Home of One's Own. Housing Policy in Sweden and New Zealand from the 1840s to the 1990s*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Davis, Mike (1990) *City of Quartz*. London: Verso.
- Deland, Mats (1996) Den disciplinära bostadssdiskursen. Stockholms markköp kring 1900. I *Häftet för kritiska studier*, nr 1, 1996, s 3-18.
- Dickens, Peter, Duncan, Simon, Goodwin, Mark & Gray, Fred (1985) *Housing, States and Localities*. London and New York: Methuen.
- Donald, James och Rattansi, Ali (red) (1992) *Race, Culture and Difference*. London: Sage.
- Donovan, Jenny (1988) 'When you're ill, you've gotta carry it'. Health and Illness in the Lives of Black People in London. I Eyles, John & Smith, David M. (red) *Qualitative Methods in Human Geography*. Oxford. Polity Press.
- Dyson, Michael Eric (1993) *Reflecting Black, African-American Cultural Criticism*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Eneroth, Bo (1984) *Hur mäter man "vackert"? Grundbok i kvalitativ metod*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Evang, Karl och Linde, Ebbe (1935) *Raslära, raspolitik, reaktion*. Clartés skriftserie 1. Stockholm: Clartés Förlag.

- Evans, Mel (1988) Participant Observation. The Researcher as a Research Tool. I Eyles, John & Smith, David (red) *Qualitative Methods in Human Geography*. Oxford: Polity Press.
- Everitt, Brian (1980) *Cluster Analysis*. 2. ed. London: Heinemann Educational Books for Social Science Research.
- Eyles, John & Smith, David M. (red) (1988) *Qualitative Methods in Human Geography*. Oxford: Polity Press.
- Faist, Thomas (1995) Ethnicization and racialization of welfare-state politics in Germany and the USA. I *Ethnic and Racial Studies*, vol 18, nr 2, 1995, s 219-250.
- Foucault, Michel (1970) *The Order of Things: An Archeology of the Human Sciences*. London: Tavistock.
- Foucault, Michel (1974) *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*. Lund: Arkiv förlag.
- Foucault, Michel (1993) [1971] *Diskursens ordning. Installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*. Stockholm/Stehag: Brutus Östling Bokförlag, Symposium.
- Franzén, Mats & Sandstedt, Eva (1993) [1981] *Välfärdsstat och bygande: om efterkrigstidens nya stadsmönster i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Franzén, Mats (1996) Arbetarklassens boende. Uppsala 1920-1980. I Isaksson, Maths & Magnusson, Lars (red) *Arbetarstaden Uppsala*. Stockholm: Gidlunds Förlag.
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (1979) *Den kultiverade människan*. Malmö: Liber Förlag.
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (red) (1985) *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*. Malmö: Liber.Förlag.
- Gilroy, Paul (1987) 'There Ain't No Black in the Union Jack'. *The cultural politics of race and nation*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Gordon, Milton (1964) *Assimilation in American Life*. New York, Oxford: University Press.
- Gordon, Milton (1975) Towards a General Theory of Racial and Ethnic Group Relations. I Glazer, Nathan & Moynihan, Daniel P. (red) *Ethnicity - Theory and Experience*. Cambridge: Mass.
- Grape, Margareta (1996) *Risk för brutalt samhälle*. Artikel i Dagens Nyheter, 960623.
- Gregory, Derek (1994) *Geographical Imaginations*. Cambridge, Oxford: Blackwell.

- Gren, Martin (1996) Visible/invisible boundaries. I *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*, nr 22, 1996, s 89-98.
- Guillaumin, Colette (1995) *Racism, Sexism, Power and Ideology*. London and New York: Routledge.
- Guteland, Gösta m.fl. (1975) *Ett folks biografi. Befolkning och samhälle i Sverige från historia till framtid*. Vällingby: Liber Förlag/Publica.
- Hammar, Tomas (1992) Varför behövs forskning. I *Invandrare & Minoriteter*, nr 1, 1992, s 18-21.
- Haraway, Donna J. (1991) *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. London: Free Association Books.
- Harrison, M. L. (1995) *Housing, 'Race', Social Policy and Empowerment*. Aldershot: Avebury.
- Harvey, David (1973) *Social Justice and the City*. London: Arnold.
- Harvey, David (1982) *The Limits to Capital*. Oxford: Blackwell.
- Harvey, David (1985a) *The urbanization of capital*. Oxford: Basil Blackwell.
- Harvey, David (1985b) *Consciousness and the Urban Experience: Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization*. Oxford: Basil Blackwell.
- Harvey, David (1989) *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hedman, Eva (red) (1994) *Bostadsmarknaden och 90-talets förändringar*. Boverket Rapport 1994:1.
- Hirdman, Yvonne (1989) *Att lägga livet tillrätta*. Stockholm: Carlsons Förlag.
- Hirdman, Yvonne (1993) *Folkhemstanken och kvinnorna – historiens andra sida*. Stockholm: Utbildningsförlaget Brevskolan.
- Holm, Per (1985) Swedish Planning 1945-1985: ideology, methods and results. *Plan International* 1985.
- Holme, Idar Magne och Solvang, Bernt Krohn (1989) *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Huttman, Elizabeth (red) (1991) *Urban Housing Segregation of Minorities in Western Europe and the United States*. Durham & London: Duke University Press.
- Invandranas bostadsförhållanden i Stockholms län 1985.

- Jackson, Peter (1988) Definitions of the Situation. Neighbourhood Change and Local Politics in Chicago. I Eyles, John & Smith, David M. (red) *Qualitative Methods in Human Geography*, Oxford: Polity Press.
- Jackson, Peter (1989) *Maps of Meaning. An Introduction to Cultural Geography*. London: Unwin Hyman.
- Jackson, Peter (1992) The Racialization of Labour in Post-war Bradford. I *Journal of Historical Geography*, vol 18, nr 2, 1992, s190-209.
- Jacobson, Mats (1980) Bryt den onda cirkeln i miljonprogrammets bostadsområden. I *Plan* nr 5-6, 1980, s 315-324.
- Jansson, Carl-Gunnar (1977) Om segregation, I *Plan*, nr 2-3, 1977, s 111-119.
- Jansson, Carl-Gunnar (1983) *Working-class Segregation in Stockholm and Some Other Swedish Cities*. Stencil.
- Johansson, Ralph & Karlberg, Björn (1979) *Bostadspolitiken*. Publica. Stockholm: Liber Förlag.
- Johnston, Ronald J., Gregory, Derek & Smith, David M. (red) (1986) [1981] *The Dictionary of Human Geography. Second Edition*. Oxford: Basil Blackwell.
- Jonas, Hans (1994) [1979] *Answarets princip: utkast till en etik för den teknologiska civilisationen*. Göteborg: Daidalos.
- Jones, Emrys & Eyles, John (1971) *An introduction to social geography*. Oxford: Oxford University Press.
- Jonsson, Stefan (1993) *De Andra. Amerikanska kulturkrig och europeisk rasism*. Stockholm: Nordstedts.
- Jonsson, Stefan (1995) *Andra platser. En essä om kulturell identitet*. Stockholm: Nordstedts.
- Karlsson, Sten O. (1993) *Arbetsfamiljen och det nya hemmet. Om bostadshygienism och klasskultur i mellankrigstidens Göteborg*. Stockholm/Stehag: Symposion Graduale.
- Kemeny, Jim (1987) *Immigrant Housing Conditions in Sweden, an analysis of unpublished 1980 census data*. Research report SB:5, Gävle: The National Swedish Institute for Building Research.
- Kemeny, Jim (1991) *Housing and Social Theory*. London: Routledge.
- Khakee, Abdul (1990) *Kommunal planering i omvandling 1947-1987*. GERUM, nr 13, Geografiska inst., Umeå universitet.

- Knocke, Wuokko (1986) *Invandrade kvinnor i lönearbete och fack. En studie om kvinnor från fyra länder inom Kommunal- och Fabriksarbetareförbundets avtalsområde*. Forskningsrapport nr 53, Arbetslivscentrum.
- Knocke, Wuokko (1996) Segregationens pris. I *Invandrare & minoriteter*, nr 3, 1996, s 18-20.
- Kristensson Ugglå, Bengt (1994) *Kommunikation på bristningsgränsen. En studie i Paul Ricoeurs projekt*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag, Symposium AB.
- Kuusela, Kirsti (1988) *Etnisk bostadssegregation i Göteborg*. Forskningsrapport Nr 94, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Kuusela, Kirsti (1991) *Att bo i invandrantäta områden*. Bygghörsningsrådet R 60:1991, Stockholm.
- Kuusela, Kirsti (1993) *Integration i invandrantäta bostadsområden?* Research Report No 111, Department of Sociology, University of Göteborg.
- Lange, Anders (1992) *Reflektioner kring rasism*. Stockholm: CEIFO.
- Lange, Anders (1996) *Invandrare om diskriminering II. En enkät- och intervjuundersökning om etnisk diskriminering på uppdrag av Diskrimineringsombudsmannen (DO)*. Stockholm: DO, CEIFO, SCB.
- Larsmo, Ola (1996) Historien om den kolonialstat som nästan blev. I *Politikens, kulturens & idéernas arena*, nr 5, 1996, s 36-41.
- Lefebvre, Henri (1984) [1974] *The Production of Space*. Oxford & Cambridge: Blackwell.
- Ley, David (1983) *A Social Geography of the City*. New York: Harper & Row.
- Liedholm, Marianne (1984) *Börflytande. Förutsättningar och hinder i ett bostadsområde med etnisk särprägel*. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Lindberg, Göran (1967) *Social omgivning: en sociologisk undersökning av tjugo bostadsområden i Malmö-Lund*. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Lindberg, Göran (red) (1971) *Segregationsprocesser*. I Lindberg, Göran (1971) (red) *Urbana processer*. Lund.

- Lindberg, Göran & Lindén, Anna-Lisa (1989) *Social segmentation på den svenska bostadsmarknaden*. Rapport från forskargruppen Boende och bebyggelse. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Lindén, Anna-Lisa (1989) *Bostadsmarknadens ägarstruktur och hushållens boendemönster. Förändring och utveckling 1975-1985*. Rapport från forskargruppen boende och bebyggelse, Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Lindqvist, Sven (1992) *Utrota varenda djävel*. Stockholm: Bonnier.
- Livingstone, David (1992) *The Geographical Tradition*. Oxford & Cambridge: Blackwell.
- Ljunggren, Stig-Björn (1994) *Ett visst mått av frihet. Om socialdemokratien, välfärdsstaten och folkhemmet*. Stockholm: Tiden.
- Lundqvist, Lennart J., Elander, Ingemar & Danermark, Berth (1990) Housing Policy in Sweden – Still a Success Story? I *International Journal of Urban and Regional Research*, vol 14, nr 3, 1990.
- Magnusson, Lena (1994) *Omflyttning på den svenska bostadsmarknaden. En studie av vakanskedjemodeller*. Geografiska Regionstudier nr 27, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- McKenzie, Roderick D. (1971) [1926] Humanekologins ämnesområden. I Lindberg, Göran (red) (1971) *Urbana processer*. Lund.
- Merrifield, Andrew (1993) Place and Space: a Lefebvrian Reconciliation. I *Transactions Inst. Br Geogr. N.S.*, nr 18, 1993, s 516-531.
- Miles, Robert (1982) *Racism & Migrant Labour*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Miles, Robert (1989) *Racism*. London: Routledge.
- Miles, Robert (1990) The Racialization of British Politics. I *Political Studies*, vol 38, nr 2, 1990, s 277-285.
- Miles, Robert (1993) *Racism after 'race relations'*. London and New York: Routledge.
- Milner, Andrew (1994) *Contemporary Cultural Theory, An Introduction*. London: UCL Press.

- Molina, Irene (1986) *El Programa de Erradicación de Campamentos en la Región Metropolitana de Santiago (1979-1984): Implicancias Socioeconómicas y Espaciales*. Opublicerad Licenciat avhandling i kulturgeografi, Instituto de Geografía, Universidad Católica de Chile, Santiago, Chile.
- Molina, Irene (1992) Boendesegregation. I Öhman, Jan (red.) *Urbana samhällen och processer*. Stockholm. Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift.
- Molina, Irene (1993) Spaces of Power and the Power of Space: Reading the West Edmonton Mall. I Borgegård, Lars-Erik (red) *Den vet som vida färdas. Reserapport från en kulturgeografisk exkursion i Kanada våren 1993*. GERUM, nr 19, Geografiska institutionen, Umeå universitet.
- Molina, Irene & Tesfahuney, Mekonnen (1994a) Som man frågar får man svar. I *Invandrare & Minoriteter*, nr 2, 1994, s 5-11.
- Molina, Irene & Tesfahuney, Mekonnen (1994b) Konsten att skapa opinion. I *Invandrare & Minoriteter*, nr 3, 1994, s 33-35.
- Molina, Irene & Tesfahuney, Mekonnen (1994c) Multikulturalism i teori och praktik. I *Häften för Kritiska Studier*, nr 1, 1994, s 4-13.
- Molina, Irene & Tesfahuney, Mekonnen (1996) Kulturella identiteter. I *Kulturella perspektiv. Svensk etnologisk tidskrift*, årgång 5, nr 3, 1996, s 44-48.
- Myrdal, Alva & Myrdal, Gunnar (1935) Kris i befolkningsfrågan. Folkupplaga (tredje omarbetade och utvidgade upplagan). Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Myrdal, Gunnar (1968) Bostadssociala preludier. I *HSB:s Riksförbund, Svenska Ryksbyggen, Bostadspolitik och samhällsplanering*. Stockholm: Tiden.
- Najib, Ali (1994) *Immigrant Small Business in Uppsala. Disadvantage in Labour Market and Success in Small Business Activities*. Forskningsrapport Nr 108, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Nordström, Ludvig (1938) *Lort-Sverige*. UPPL: [Faks. utg.] Sundsvall Tidsspegeln [1984] Sundsvall.
- Olsson, Gunnar (1990) Lines of Power. I *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*, nr 11, 1990, s 106-113.

- Olsson, Sören (1996) Invandrarna och det lilla grannskapet. I *Att möta det mångkulturella. Socialtjänsten och invandrarna*. Centraförbundet för socialt arbete, Svenska Kommunförbundet och Socialvetenskapliga forskningsrådet.
- Paasi, Anssi (1986) The Institutionalization of Regions: a Theoretical Framework for Understanding the Emergence of Regions and the Constitution of Regional Identity. *Fennia*, nr 164, 1986, s 105-146.
- Paasi, Anssi (1991) Deconstructing Regions: Notes on the Scale of Spatial Life. I *Environment & Planning A*, vol. 23, 1991, s 239-256.
- Paulson, Sven (1994) Personalrekrytering - en nyckelfråga I Paulsson, Sven & Schierup, Carl-Ulrik (red) *Arbetets etniska delning*. Stockholm: Carlssons Förlag.
- Paulsson, Sven & Schierup, Carl-Ulrik (red) (1994) *Arbetets etniska delning*. Stockholm: Carlssons Förlag.
- Pickles, John (1988) From Fact-world to Live-world. The Phenomenological Method and Social Science Research. I Eyles, John & Smith, David (red) *Qualitative Methods in Human Geography*. Oxford: Polity Press.
- Pløger, John (1995) *Byliv og modernitet – mellom nærmiljø og urbanitet?* Opublicerad doktorsavhandling från Avdelning for samfunnsgeografi, universitetet i Oslo.
- Portes, Alejandro & Zhou, M. (1992) Gaining the Upper Hand: Economic Mobility among Immigrant and Domestic Minorities. I *Ethnic and Racial Studies*, vol 15, 1992.
- Pred, Allan (1995) *Recognizing European Modernities: A Montage of the Present*. London & New York: Routledge.
- Pred, Allan (1997) Somebody Else, Somewhere Else: Racisms, Racialized Spaces and the Popular Geographical Imagination in Sweden. I *Antipode*, kommande nummer.
- Pripp, Oscar (1990) *Kulturbundna attityder och anpassningar till bostadsmiljön. En boendeundersökning bland turkar och kurder i Fittja*. Byggeforskningsrådet, R5:1990.
- Ramírez, José Luis (1995) *Skapande mening. En begreppsgenealogisk undersökning om rationalitet, vetenskap och planering*. Nordiska institutet för samhällsplanering. Stockholm: Nordplan Avhandling 13:2.

- Ramírez, José Luis (1996) Reflexioner om bostadssegregering: ett tandlöst paternalistisk begrepp. I *Boendesegregation*. Underlag för en nyansering av diskussionen från fyra forskare, sammanställt och kommenterat av Ingela Söderbaum. Byggforskningsrådet. Opublicerat dokument.
- Ricoeur, Paul (1993) *Från text till handling. En antologi om hermeneutik redigerad av Peter Kemp och Bengt Kristensson*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag, Symposium AB.
- Riis, Jacob A. (1890) *How the Other Half Lives: Studies among the Tenements of New York*. New York: Scribner's Son.
- Ristilampi, Per-Markku (1994) *Rosengård och den svarta poesin : en studie av modern annorlundahet*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag, Symposium AB.
- Rose, Gillian (1993) *Feminism and Geography. The Limits of Geographical Knowledge*. Cambridge: Polity Press.
- Rosenau, Pauline Marie (1992) *Post-modernism and the Social Sciences: Insights, Inroads and Intrusions*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Said, Edward (1993) [1978] *Orientalism*. Stockholm: Ordfronts förlag.
- Sangregorio, Inga-Lisa (1984) *Där invandrarna bor - om etnisk boendekonzentration*. Statens Invandrarverk.
- Satzewich, Vic (1988) The Canadian State and the Racialization of Caribbean Migrant Farm Labour 1947-1966. I *Ethnic and Racial Studies*, vol 11, nr 3, 1988, s 282-304.
- Sayer, Andrew (1992) [1984] *Method in Social Science*. London and New York: Routledge.
- Schierup, Carl-Ulrik (1987) Integration och invandrapolitiska ideologier. I *Sociologisk forskning*, nr 2, 1987, s 5-25.
- Schierup, Carl-Ulrik (1988) Immigrants and the Nordic Welfare States. The study of Power and Democracy. I *Sweden, English Series*. Report nr 21.
- Schierup, Carl-Ulrik, Paulsson, Sven & Ålund, Aleksandra (1994) Den interna arbetsmarknaden. Etniska skiktningar och dekvallifiering. I Paulsson, Sven & Schierup, Carl-Ulrik (red) *Arbetets etniska delning*. Stockholm: Carlssons Förlag.
- Scott, Allen John (1980) *The Urban Land Nexus and the State*. London: Research in planning and design.

- Shaw, Gareth & Wheeler, Dennis (1985) *Statistical Techniques in Geographical Analysis*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Shevky, Eshref & Bell, Wendell (1955) *Social Area Analysis: Theory, Illustrative Application and Computational Procedures*. Stanford: Stanford U.P.
- Short, John R. (1984) *An Introduction to Urban Geography*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Siksiö, Ola (1991) *Bostadsvalet ur ett sociologiskt perspektiv – om hushållens bostadskonsumtion på lokala bostadsmarknader*. Gävle, Statens institut för byggnadsforskning, forskningsrapport SB:40.
- Simonsen, Kirsten (1993) *Byteori og hverdagspraksis*. Akademisk Forlag.
- Sjoberg, Gideon (1980) The pre-industrial city: A Backward Glance. A Forward Look. I Press, Irwin & Smith, Estellie (red) *Urban Place and Process: Readings in the Anthropology of Cities*. New York: Mc Millan .
- Skovdahl, Bernt (1996) *Skeletten i garderoben. Om rasismens idé-historiska rötter*. Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Smith, Susan (1988) Constructing Social Knowledge. The Analysis of Self in Everyday Life. I Eyles, John & Smith, David (red) *Qualitative Methods in Human Geography*. Oxford: Polity Press.
- Smith, Susan (1989) *The politics of 'Race' and Residence. Citizenship, Segregation and White Supremacy in Britain*. Oxford: Polity Press.
- Smith, Susan (red) (1992) *Race and Housing in Britain, Review and Research Agenda, Annotated Bibliography, Commentary, Workshop Reports. Proceedings of a Conference Supported by the Joseph Rowntree Foundation*. Department of Geography, University of Edinburgh.
- SNA, Sveriges Nationalatlas (1991) *Befolkningen*. Bra Böcker.
- Socialstyrelsen (1994a) *Social Rapport, 1994*. SOS-rapport 1994:10.
- Socialstyrelsen (1994b) *De bostadslösas situation i Sverige*. Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 1994:15, Boverket.
- SOU 1974:10, bil. 10, *Hushållsstrukturen på två lokala bostadsmarknader*. Stockholm.

- SOU 1975:51 *Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. Slutbetänkande av boende- och bostadsfinansieringsutredningen*. Stockholm.
- SOU 1989:111 *Invandrare i storstad. Underlagsrapport från Storstadsutredningen*. Stockholm.
- SOU 1990:20 *Välfärd och segregation i storstadsregionerna*. Stockholm.
- SOU 1996:55 *Sverige, framtiden och mångfalden. Slutbetänkande från Invandrarpolitiska kommittén*.
- SOU 1996:55 *Vägar in i Sverige. Bilaga till Invandrarpolitiska kommitténs slutbetänkande*.
- Statens Invandrarverk (red) (1995) *Rasismens varp och trasor. En antologi om främlingsfientlighet och rasism*. Norrköping.
- Stockholms socialförvaltning (1971) *Bostadssocial beskrivning av Stockholm år 1968*. Stockholm.
- Stockholms socialförvaltning (1976) *Bostadssocial beskrivning 1973*. Stockholm.
- Svanberg, Ingvar & Runblom, Harald (red) (1988) *Det mångkulturella Sverige. En handbok om etniska grupper och minoriteter*. Stockholm: Gidlunds.
- Swedner, Harald (1974) Den sociala segregationen i den svenska stadsbygden. I *Ekonomisk Debatt*, okt. 1974, s 81-90.
- Swedner, Harald (1975) Processproblem, strukturproblem och resursproblem i nya bostadsområden i de svenska storstäderna. I *Sociologisk Forskning*, nr 2, 1975, s 3-14.
- Takaki, Ronald (1992) The Tempest in the Wilderness: The Racialization of Savagery. I *The Journal of American History*, vol 79, nr 3, 1992, s 893-912.
- Tema Fredric Jameson (1993) *Retorik*. Res Publica, nr 24, 1993.
- Timms, Duncan (1975) *The Urban Mosaic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tong, Rosemarie (1989) *Feminist Thought*. London: Unwin Hyman.
- Turner, Victor W. (1969) *The Ritual Process: Structure and Anti-structure*. London.
- Uppsala kommun (1974) *Social kartering av Uppsala*. Planeringskontoret, Socialförvaltningen.
- Wadensjö, Eskil (1973) *Immigration och samhällsekonomi*. Lund.

- Wallander, Sven (1968) *Vad har vi gjort? HSB:s Riksförbund, Svenska Ryksbyggen, Bostadspolitik och samhällsplanering*. Stockholm: Tiden.
- Walldén, María (1985) Boendesegregation och social miljö. I *Forskare om Velfärd, boende och planering*, Byggforskningsrådet T5:1985, s 179-204.
- Wallerstein, Immanuel (1991) The Construction of Peoplehood: Racism, Nationalism, Ethnicity. I Balibar, Etienne & Wallerstein, Immanuel *Race, Nation, Class. Ambiguous Identities*. London & New York: Verso.
- Warner, William Lloyd & Srole, Leo (1945) *The Social Systems of American Ethnic Groups*. New Haven Ct: Yale University Press.
- Werner, B. (1964) Malmö och dess tillgreppsbrottlighet. Opublicerad lic.avh. Lund: Lunds universitet, Sociologiska institutionen.
- Wetherell, Margareth & Potter, J. (1992) *Mapping the Language of Racism. Discourse and the Legitimation of Exploitation*. Columbia University Press.
- Widgren, Jonas (1980) *Svensk invandrarpolitik*. Lund: Liber Läromedel.
- Wilkerson, Margaret B. och Gresham, Jewell Handy (1989) Sexual Politics of Welfare. The racialization of Poverty. I *The Nation*, vol 249, nr 4, 1989, s 126-131.
- Williams, Raymond (1981) *Culture*. London: Fontana Press.
- Vidén, Sonja & Lundahl, Gunilla (red) (1992) *Miljonprogrammets bostäder: bevara - förnya - förbättra*. Byggforskningsrådet T12.
- Zukin, Sharon (1991) *Landscapes of Power: From Detroit to Disney World*. Berkeley & Oxford: University of California Press.
- Ålund, Aleksandra (1985) *Skyddsmurar*. Stockholm: Liber.
- Ålund, Aleksandra (1991) *Lilla Juga*. Stockholm: Carlssons.
- Ålund, Aleksandra (1995) Ungdomar, gränser och nya rörelser. I Statens Invandrarverk (red) *Rasismens varp och trasor. En antologi om främlingsfientlighet och rasism*. Norrköping.
- Ålund, Aleksandra (1996) Etnicitetens mångfald. I *Att möta det mångkulturella. Socialtjänsten och invandrarna*. Stockholm: Centralförbundet för socialt arbete, Svenska Kommunförbundet och Socialvetenskapliga forskningsrådet.

- Ålund, Aleksandra & Schierup, Carl-Ulrik (1991) *Paradoxes of Multiculturalism. Essays on Swedish Society*. Aldershot: Gower.
- Öhman, Jan (1981) *Arbete och boende i Luleå och Uppsala 1950 och 1977*. Forskningsrapport Nr 68 från Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Öhman, Jan (1982) *Staden och det varjedagliga utbytet*. Geografiska regionstudier nr 13, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Öhman, Svenerik (1977) Uppsalas sociala geografi. En presentation av undersökningen "social kartering av Uppsala". I *Uppsala, samhällsgeografiska studier*. Geografiska regionstudier nr 12, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Öresjö, Eva (1996) Bostadsområdet – etnicitetens arena. I *Att möta det mångkulturella. Socialtjänsten och invandrarna*. Stockholm: Centralförbundet för socialt arbete, Svenska Kommunförbundet och Socialvetenskapliga forskningsrådet.
- Özüekren, A. Sule (1992) *Turkish Immigrant Housing in Sweden*. Research report SB:47. Gävle: The National Swedish Institute for Building Research.

GEOGRAFISKA REGIONSTUDIER

Utgivna av Kulturgeografiska Institutionen vid Uppsala universitet

- Nr 1 Uppsala län med omnejd. (The County of Uppsala with Environs.) Del I: Gerd Enequist och Lennart Hartin: *Folkmängd, odling och industri. (Distribution of population, cultivated areas and manufacturing industries.)* 1958.
Del II: Björn Bosæus: *Resor till arbete och service. Regionindelning. (Travel to work and service. Regional division.)* 1958.
- Nr 2 Uppsala län. (The County of Uppsala.)
Inga Söderman: *Jordbruksnedläggelse och storleksrationalisering 1951-1961. (Changes in number and size of farms in Uppsala County 1951-1961.)* 1963.
- Nr 3 Maj Ohre: *Förorter i Mälar-Hjälmarområdet. (Suburbs in the Mälar-Hjälmar region.)* 1966.
- Nr 4 Hans Aldskogius: *Studier i Siljansområdets fritidsbebyggelse. (Studies in the Geography of Vacation House Settlements in the Siljan Region.)* 1968.
- Nr 5 Maj Ohre-Aldskogius: *Folkmängdsförändring och stadstillväxt. En studie av stora och medelstora stadsregioner. (Population Change and Urban Sprawl. A study of large and middle size city regions.)* 1968.
- Nr 6 Hans Aldskogius: *Modelling the Evolution of settlement Patterns: Two Studies of Vacation House Settlement.* 1969.
- Nr 7 Hans Ländell: *Marknad och distrikt. Metodstudier med anknytning till företagslokalisering. (Market and Market Areas. Some methods of Analysing the Location of Economic Activity.)* 1972.
- Nr 8 Hans Ländell: *Analys av partihandels lokalisering. (Analysis of the Location of Wholesale trade.)* 1972.
- Nr 9 Sune Berger: *Företagsnedläggning - konsekvenser för individ och samhälle. (Plant shut down - consequences for man and society.)* 1973.
- Nr 10 Lena Gonäs: *Företagsnedläggning och arbetsmarknadspolitik. En studie av sysselsättningskriserna vid Oskarshamns varv. (Plant Shut-down and Labour Market Policy. A study of the employment crises at Oskarshamns shipyard.)* 1974.
- Nr 11 Jan Strinnholm: *Varutransporter med flyg. Flygfraktstudier med empirisk belysning av flygfrakt i Sverige, utrikeshandel samt flygfrakt över Atlanten. (Goods Transport by Air. Air Freight Studies Empirically Illustrated with Data from Sweden Foreign Trade and Air Freight via Arlanda.)* 1974.
- Nr 12 Uppsala - Samhällsgeografiska studier. Redigerade av Maj Aldskogius. (Uppsala - Studies in social geography.) 1977.
- Nr 13 Jan Öhman: *Staden och det varjedagliga utbytet. (The City and the Everyday Exchange.)* 1982.
- Nr 14 Magnus Bohlin: *Fritidsboendet i den regionala ekonomin. Vart fritidshus ägnas pengar tar vägen. (Second Homes in the Regional Economy: Where the Cottagers Money Go.)* 1982.
- Nr 15 Kulturgeografiska perspektiv. Forskningsbidrag från Uppsala 1985. Red.: Hans Aldskogius, Ragnar Bergling, Sölve Göransson. (Uppsala Studies in Human Geography, 1985.) 1985.

- Nr 16 Mengistu Woube: *Problems of Land Reform Implementation in Rural Ethiopia: A Case Study of Dejen and Wolmera Districts*. 1986.
- Nr 17 Ali Najib: *Migration of Labour and the Transformation of the Economy of the Wedinoon Region in Morocco*. 1986.
- Nr 18 Roger Andersson: *Den svenska urbaniseringen. Kontextualisering av begrepp och processer. (The Urbanization of Sweden. Contextualization of Concepts and Processes.)* 1987.
- Nr 19 Mats Lundmark och Anders Malmberg: *Industriell lokaliserings i Sverige - regional och strukturell förändring. (Industrial Location in Sweden - Regional and Structural Change.)* 1988.
- Nr 20 Gunnel Forsberg: *Industriomvandling och könsstruktur. Fallstudier på fyra lokala arbetsmarknader. (Industrial change and gender structure. Case studies on four local labour markets.)* 1989.
- Nr 21 Kjell Haraldsson: *Tradition, regional specialisering och industriell utveckling - sågverksindustrin i Gävleborgs län. (Tradition, regional specialization and industrial development - The sawmill industry in the County of Gävleborg, Sweden.)* 1989.
- Nr 22 Naseem Jeryis: *Small-Scale Enterprises in Arab villages. - A Case Study from the Galilee Region in Israel*. 1990.
- Nr 23 Inga Carlman: *Blåsnigen. Svensk vindkraft 1973 till 1990. (Gone With the Wind. Windpower in Sweden 1973 until 1990.)* 1990.
- Nr 24 Bo Malmberg: *The Effects of External Ownership - A Study of Linkages and Branch Plant Location*. 1990.
- Nr 25 Erik Westholm: *Mark, människor och moderna skiftesreformer i Dalarna. (Modern Land Reforms in Dalarna, Sweden.)* 1992.
- Nr 26 Margareta Dahlström: *Service Production. Uneven Development and Local Solutions in Swedish Child Care*. 1993.
- Nr 27 Lena Magnusson: *Omflyttning på den svenska bostadsmarknaden. En studie av vakanskedjor. (Residential Mobility on the Swedish Housing Market. A Study Using Markov Chain Models.)* 1994.
- Nr 28 Göran Hallin: *Struggle over Strategy. States, Localities. and Economic Restructuring in Sunderland and Uddevalla*. 1995.
- Nr 29 Clas Lindberg: *Society and Environment Eroded. A Study of Household Poverty and Natural Resource Use in Two Tanzanian Villages*. 1996.
- Nr 30 Brita Hermelin: *Professional Business Services. Conceptual Framework and a Swedish Case Study*. 1997.
- Nr 31 Aida Aragão-Lagergren: *Working Children in the Informal Sector in Manaus*. 1997.
- Nr 32 Irene Molina: *Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet (Racialization of the City. Ethnic Residential Segregation in the Swedish Folkhem.)* 1997.

